

Institut
Metròpoli

2025

La metròpoli en transformació: noves dinàmiques, noves polítiques

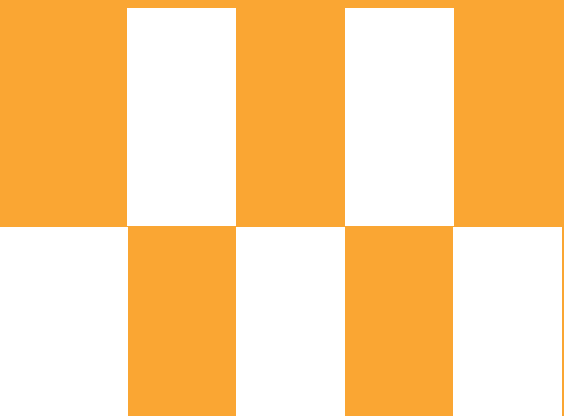
ANUARI METROPOLITÀ
DE BARCELONA

 AMB : Àrea Metropolitana
de Barcelona

**Institut
Metròpoli**

2025

**La metròpoli en transformació:
noves dinàmiques, noves
polítiques**

La metròpoli en transformació: noves dinàmiques, noves polítiques

Anuari Metropolità de Barcelona 2025

Aquesta publicació anual aplega les reflexions de les diferents àrees de recerca de l'Institut Metròpoli. Més enllà de mostrar les principals dades i el coneixement més rellevant generat al llarg de l'any, els investigadors i investigadores de l'Institut mostren, cadascun des del seu àmbit d'estudi, la seva visió sobre el present de la metròpoli i les oportunitats de futur d'aquesta. Compta amb el patrocini i l'impuls de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Aquest Anuari és el tercer de la col·lecció que porta al seu títol l'any en què es publica. Per aquest motiu, la col·lecció va passar de l'edició 2021 (publicada l'any 2022) a l'edició 2023 publicada el mateix any.

Coordinadora editorial: Anna Oliva

Disseny i maquetació: Fotoletra - fotoletra.es

Foto de portada: Àlex Losada. Ajuntament de Barcelona

Edició:

Publicacions Institut Metròpoli

Bellaterra, Setembre 2025

Campus de Bellaterra, Plaça del Coneixement,
edifici MRA, planta 2, 08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).

Tel.: 93 586 88 80

E-mail: info@institutmetropoli.cat

Web: institutmetropoli.cat

BlueSky: [@institutmetropoli.cat](https://bsky.app/profile/institutmetropoli.cat)

Linkedin: [@institutmetropoli](https://www.linkedin.com/company/institutmetropoli)

Dipòsit legal: B 15827-2025

ISBN 978-84-92940-70-7

Sumari

- 9 Introducció. La metròpoli en transformació.
Les claus de l'anàlisi.
Ricard Gomà

I. Metròpoli i dinàmiques sociodemogràfiques, residencials i econòmiques

- 11 1. Migracions, habitatge i desigualtats socials a Barcelona
Albert Sales, Frederic Romea, Mercè Cortina, Pau Alarcón
-
- 31 2. Crisi d'habitatge i el seu impacte socioeconòmic en les llars metropolitanes
Sergio Porcel, Jordi Garcia-Muniesa, Fernando Antón-Alonso
-
- 53 3. L'habitatge en lloguer a l'àrea metropolitana de Barcelona: dues dècades en creixement
Carles Donat
-
- 75 4. De casa a classe. Els recorreguts desiguals de l'alumnat de FP a l'Àrea Metropolitana de Barcelona
Joan Checa, Andreu Termes
-
- 99 5. El repte de la productivitat: economies d'aglomeració i innovació en els Sistemes Locals de Treball
Sandra Aguilera, Marc Figuls, Vittorio Galletto
-

II. Innovació, ciència ciutadana i participació en polítiques públiques

- 127 6. La integralitat en les polítiques de millora de barris. Aprenentatges del programa metropolità
Marc Martí-Costa, Manuel Fernández-García, Andreu Termes
-
- 153 7. Proximitat, especialització i descongestió: fonaments per a l'anàlisi i l'actualització de la demarcació i la planta judicial a Catalunya
Marta Murrià, Cristina Sobrino, Àlex Giménez de la Prada
-
- 175 8. Co-investigant el canvi climàtic a través de la ciència ciutadana: aprenentatges dels projectes 'Vigilants de la Calor' i 'Barri Fresc'
Mar Satorras, Elena Lacort, Joana Ortiz, Carlos Chang, Malte Wagenfeld, Noemí Guinovart, Anna Romero, Elena Domene
-

209	9. Els Altaveus d'infants de Barcelona, una proposta cap a la garantia del dret a participar, en un marc de participació autèntica Laia Curcoll, Emma Cortés, Laia Pineda
-----	--

La metròpoli en transformació. Noves dinàmiques, noves polítiques és el títol de la publicació que s'anirà desgranant al llarg de les pàgines següents. Amb ella, l'Institut Metròpoli expressa el compromís d'enfortir la sèrie històrica de volums que apleguen el més innovador del coneixement metropolità generat, en cada moment, pel conjunt dels equips de l'Institut. Una publicació que arriba després de dos anys que, d'alguna manera, han estat especials. El 2023, l'Anuari reflectia la transició de l'antic IERMB al nou Institut Metròpoli, fruit d'una voluntat estratègica i de futur. Adoptàvem, en ell, la divisa de la recerca urbana per transformar, la voluntat de ser fidels a una recerca compromesa amb l'entorn i orientada a proveir coneixement per millorar-lo. L'any passat, el 2024, la publicació esdevenia un element central de commemoració dels 40 anys de l'Institut: ressegüíem la història i donàvem veu a les persones protagonistes del trajecte. Es tractava de reconèixer i celebrar quatre dècades de desplegament d'un projecte sòlid com el millor fonament per projectar un futur ple de reptes en un context de canvis inèdits.

I és així que arribem a l'Anuari del 2025. Amb ell, reprenem el fil d'una tasca de recerca que continua més vigent que mai i que aporta noves dimensions de coneixement. La metròpoli, en efecte, travessa un marc de transformacions profundes i accelerades; els barris i les ciutats que la conformen esdevenen també els espais generadors d'aquests canvis. Es tracta d'un escenari que exigeix el repensament i la redefinició d'estratègies i pràctiques institucionals i col·lectives. És, per a l'Institut, un context estimulante que incentiva a explorar nous camins i mètodes de diagnòstic i d'anàlisi; així com avançar cap a un acompanyament de la innovació en les polítiques públiques que permeti abordar els reptes en clau transformadora. Sobre aquestes bases, la publicació del 2025 s'estructura en dos grans blocs i nou capítols que els van desplegant.

El primer bloc, "Metròpoli i dinàmiques sociodemogràfiques, residencials i econòmiques", aporta els principals elements d'anàlisi de les dinàmiques metropolitanes. Els tres primers capítols se situen en l'espai d'intersecció entre l'habitatge i els canvis socials més recents. S'analitzen, en primer lloc, les transformacions demogràfiques connectades als fluxos migratoris dels últims anys i la connexió d'aquests fluxos al conjunt de dificultats d'accés i manteniment de l'habitatge. Es consideren, en el segon capítol, els impactes socioeconòmics —la nova estratificació social— derivada dels processos de mercantilització i finançament de l'habitatge. I s'aborden, en el tercer capítol, les trajectòries evolutives dels règims de tinença, per tractar a fons el creixement recent del lloguer, els factors que l'han impulsat i els que en dificulten la consolidació. El quart capítol introdueix un gir cap a les dinàmiques de mobilitat educativa a la metròpoli, en concret, entre l'alumnat d'ensenyaments de formació professional. Els resultats mostren una forta concentració de l'oferta d'FP en els municipis centrals de la metròpoli i evidencien patrons desiguals de mobilitat segons l'edat, la renda i l'estructura territorial. Es proposen, a partir d'aquí, línies d'actuació orientades a millorar l'accessibilitat, la redistribució territorial de l'oferta i la incorporació de criteris de justícia educativa en la planificació formativa. El cinquè capítol del bloc, final-

ment, aborda la dimensió econòmica des de l'anàlisi dels reptes de productivitat vinculats a la configuració de Sistemes Locals de Treball (sistemes on viuen i treballen les persones, oferint una aproximació funcional i no estrictament administrativa al territori). Els SLT es connecten als nivells d'innovació tecnològica produïts i, per tant, a la possibilitat d'un model de desenvolupament basat en el coneixement de base territorial urbana i metropolitana.

El segon bloc, "Innovació, ciència ciutadania i participació en polítiques públiques", aporta les anàlisis més significatives a l'entorn d'alguns elements emergents de redefinició de les estratègies d'intervenció pública. S'obre amb el capítol que considera el programa metropolità de barris una font d'aprenentatges institucionals i comunitaris a partir dels entramats de relacions que s'estableixen en el territori entre actors, recursos i projectes. El següent capítol del bloc mostra una segona dimensió d'innovació en política pública: s'analitza el potencial d'actualització del model territorial (demarcació i planta) del sistema judicial, des de la discussió —fonamentada en noves variables— dels criteris de proximitat i d'especialització. Els dos últims capítols transiten de la innovació a l'aprofundiment democràtic de les polítiques per mitjà de la ciència ciutadana en el context de canvi climàtic, i a través de la implicació real dels infants en la configuració dels entorns urbans de proximitat. Les experiències de ciència ciutadana impliquen coproduir respostes configurades des del protagonisme de les persones i les comunitats (des dels elements d'expertesa vivencial) i es mostren, en el capítol, fil de dos programes concrets, Vigilants de la calor i Barri fresc, que aporten aprenentatges d'estratègies de quotidianitat adaptatives al context d'escalfament. El darrer capítol del volum analitza l'experiència participativa dels grups Altaveu d'Infants a les escoles i de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat, com a espais de participació directa on divulgar l'agenda dels infants i arrencar compromisos de millora del benestar dels infants per fer efectiu el seu dret a la ciutat i el conjunt dels seus drets de ciutadania.

Aquest nou volum, en síntesi, vol configurar una nova baula en el ja llarg itinerari de la relació entre l'Institut i el seu entorn metropolità. Vol continuar explorant camins transitables entre la recerca i l'acció; entre un coneixement sòlid i rigorós i una pràctica de millora i transformació urbana. I el més important, tot el que podeu llegir aquí és el fruit de les persones que formen l'Institut: equips de gestió, d'investigació i personal tècnic. Un col·lectiu excel·lent en la dimensió professional i en la humana. L'Institut Metròpoli té el seu millor fonament en un model de treball teixit per relacions creuades de col·laboració i reconeixement. És el nostre valor més sòlid i des del qual volem expressar un agraïment ben sincer a les persones que ens acompanyeu i proporcioneu un conjunt de suports indispensables: el Consell de Govern i el Consell Assessor Acadèmic de la UAB, professorat i estudiants del màster, equips de totes les administracions, companys de la UAB i de la resta d'universitats i les persones que treballem en el teixit social i comunitari. Aquest llibre expressa també el nostre compromís de seguir teixint complicitats amb tots vosaltres.

1. Migracions, habitatge i desigualtats socials a Barcelona

Albert Sales Campos, Frederic Romea Moya, Mercè Cortina Oriol,
Pau Alarcón Pérez

Introducció

Barcelona, com a metròpoli global, ha experimentat profundes transformacions en la seva composició poblacional durant les darreres dècades. L'arribada de població estrangera ha estat el principal motor de creixement demogràfic de la ciutat en un context de descens de la natalitat i d'envelliment de la població autòctona (Arango, 2000; Coleman, 2006; Domingo, Galeano i Bayona, 2020). Des de l'inici del segle XXI al 2024, la ciutat ha passat del milió i mig d'habitants als 1.702.814 residents i la població nascuda a l'estranger ha crescut de les 74.169 persones (2000) a les 572.459 (2024). En aquest capítol analitzarem els canvis demogràfics que s'han produït al municipi de Barcelona i la reconfiguració de les desigualtats i de les dinàmiques de polarització social relacionades amb els fluxos migratoris.

En primer lloc, es caracteritza la població migrant resident a Barcelona, examinant els perfils demogràfics i apuntant la relació amb els factors que condicionen la seva arribada i establiment. A continuació, s'analitza com aquestes dinàmiques han contribuït a una nova configuració de l'estructura de desigualtats socioeconòmiques, marcada per una forta polarització dins la població estrangera: mentre una minoria accedeix a posicions privilegiades, una gran majoria es concentra en sectors amb baixos salaris i gran precarietat laboral, amb un accés molt limitat a mecanismes de protecció social.

El text també posa el focus en el mercat de l'habitatge com a factor clau que constreny les possibilitats de mobilitat social de la població migrant. L'accés limitat a un habitatge digne actua com a mecanisme de reproducció de la pobresa i d'explotació, alhora que accentua les desigualtats intergrupals, funcionant com una eina de transferència regressiva de recursos entre classes socials.

Finalment, s'argumenta que l'elevada presència de persones migrants als serveis socials i als dispositius assistencials no pot entendre's sense considerar les condicions estructurals del mercat de l'habitatge. Així, el treball conclou que les polítiques públiques en matèria d'habitatge són un element central per revertir les tendències actuals de segregació i fractura social.

Demografia

Des de l'any 2000, la taxa bruta de creixement migratori ha estat positiva cada any (el volum d'arribades de població per immigració ha estat superior al volum de sortides per emigració) excepte els períodes 2009-2010, a causa de la gran recessió econòmica provocada per la crisi hipotecària, i 2020-2021, any de confinament i tancament de fronteres per contenir la pandèmia de la covid-19. Cal destacar els notables increments dels anys 2000-2002 i de l'etapa que s'inicia a partir de la recuperació econòmica del 2015 en endavant. En contrast, la taxa

de creixement natural de la població ha sigut negativa, cosa que indica que les defuncions han estat superiors als naixements els últims vuit anys.

Des de l'any 2004, l'estadística de variacions residencials de l'INE¹ ofereix la possibilitat d'aproximar el detall del comportament del creixement demogràfic, ja que permet descompondre la taxa bruta de creixement migratori en els seus dos components: el saldo migratori intern (resultat dels canvis de residència entre dos municipis de l'Estat espanyol) i el saldo migratori extern (que registra els canvis de municipi entre la ciutat de Barcelona i l'estranger).

A partir d'aquesta anàlisi, constatem que el saldo migratori extern ha estat el principal motor del creixement demogràfic de la ciutat. Durant els anys 2004 a 2008 les immigracions externes han estat especialment elevades, i han aportat al voltant de 34.000 entrades anuals. Tot i la important caiguda del període 2009 a 2013, el flux d'arribades de l'estranger es recupera progressivament fins a assolir el màxim l'any 2022, amb més de 50.000 arribades registrades.

En conseqüència, gairebé un terç de la població de Barcelona és nascuda a l'estranger. Tant en termes absoluts com relatius, de les deu ciutats més poblades de l'Estat espanyol, és la que ha registrat un augment més pronunciat de població d'origen estranger, en passar de les 339.575 persones nascudes fora de l'Estat el 2010 a les 477.768 del 2022, fet que representa un creixement del 40,7% (vegeu la **taula 1**). La població d'origen estranger ha passat de representar el 21% dels residents l'any 2010 al 29,2% el 2022.

La segona ciutat amb una major proporció de població nascuda a l'estranger és Palma, amb un 25,1% el 2022, seguida de Madrid, on aquesta població representa el 24,5% del total. No obstant això, la variació a Madrid entre 2010 i 2022 ha estat de +3,4 punts percentuals, molt inferior als +8,2 de Barcelona. València també destaca, amb un 20,3% de la seva població nascuda a l'estranger i una variació de +3,1 punts percentuals en el mateix període. En conjunt, de les deu ciutats més grans de l'estat, només aquestes quatre superen la mitjana espanyola, situada en el 15,9% el 2022 (14 punts per sota de Barcelona), i amb un augment de +2,4 punts percentuals, notablement inferior a l'increment registrat a Barcelona. Barcelona concentra el 3,45% de la població de l'Estat, però el 6,48% de la població de nacionalitat estrangera i el 6,34% de la població nascuda a l'estranger.

Les dinàmiques migratòries de Barcelona durant el primer quart de segle van més enllà de l'àmbit urbà i adquireixen una doble dimensió metropolitana i regional. A Catalunya, la població nascuda a l'estranger ha passat de 253.050 persones l'any 2000 a 1.650.048 el 2022, de manera que s'ha multiplicat per 6,5. Però aquesta

¹ L'estadística de variacions residencials s'obté a partir de l'explotació de la informació sobre inscripcions padronals repercutides a la base de l'INE amb data de variació de l'any de referència. Per tant, no fan referència al nombre de persones que varien de residència, sinó al nombre de variacions fetes, ja que un ciutadà pot canviar la residència d'un municipi a un altre més d'una vegada en un any.

dinàmica té un fort caràcter metropolità, ja que durant tot el període gairebé la meitat de la població nascuda a l'estranger s'ha concentrat a l'Àrea Metropolitana de Barcelona de manera estable: l'any 2000 representava el 48,5% (122.605 persones de les 253.050 totals) i l'any 2022 el 49,4% (814.981 persones de 1650.048) (vegeu la **taula 2**).

Taula 1. Evolució de la població nascuda a l'estranger a les deu principals ciutats espanyoles (2010-2022)²

	2010	2015	2020	2022	Variació 2010- 2022
Madrid	692.250	607.661	787.663	804.120	111.870 (+16,2%)
%	21,2	19,3	23,6	24,5	3,4 (p. p.) ³
Barcelona	339.575	353.163	461.977	477.768	138.193 (+40,7%)
%	21,0	22,0	27,8	29,2	8,2 (p. p.)
València	138.951	127.363	152.601	160.480	21.528 (+15,5%)
%	17,2	16,2	19,1	20,3	3,1 (p. p.)
Sevilla	47.111	49.404	58.423	62.335	15.224 (+32,3%)
%	6,7	7,1	8,5	9,1	2,5 (p. p.)
Saragossa	94.922	84.183	102.691	103.442	8.520 (+9%)
%	14,1	12,7	15,1	15,4	1,3 (p. p.)
Màlaga	60.546	64.710	73.580	77.712	17.166 (+28,4%)
%	10,7	11,4	12,7	13,4	2,8 (p. p.)
Múrcia	63.156	53.534	65.235	68.613	5.457 (+8,6%)
%	14,3	12,2	14,2	14,8	0,5 (p. p.)
Palma	96.395	87.486	105.393	104.359	7.964 (+8,3%)
%	23,8	21,8	24,9	25,1	1,3 (p. p.)
Las Palmas de G. C.	43.122	43.331	50.779	51.744	8.622 (+20%)
%	11,3	11,4	13,3	13,7	2,4 (p. p.)
Bilbao	33.906	34.549	46.855	48.315	14.409 (+42,5%)
%	9,6	10,0	13,4	14,0	4,4 (p. p.)
Espanya	6.280.342	5.889.805	7.231.501	7.534.349	1.254.007 (+20%)
%	13,5	12,7	15,2	15,9	2,4 (p. p.)

Font: Institut Metròpoli a partir dels indicadors urbans de l'INE

² Les dades de població són resultats d'estimació.

³ Punts percentuals.

Taula 2. Població nascuda a l'estranger segons àmbits territorials.
Principals indicadors, 2000-2022

	2000	2005	2010	2015	2020	2022	var. 2000-2022
Barcelona							
Població total	1.494.970	1.593.075	1.619.337	1.604.555	1.664.182	1.636.193	141.223 (+9,4%)
Població nascuda a l'estranger	74.772	252.690	339.531	353.246	461.972	477.735	402.963 (+538,9%)
% de població nascuda a l'estranger	5,0	15,9	21,0	22,0	27,8	29,2	24,2 (p. p.) ⁴
Taxa de creixement de la població nascuda a l'estranger (%)		237,9	34,4	4,0	30,8	3,4	-234,5 (p. p.)
Ràtio: nascuts a Espanya / nascuts a l'estranger	20,0	6,3	4,8	4,5	3,6	3,4	-16,6 (p. p.)
AMB							
Població total	2.920.267	3.135.758	3.225.058	3.213.775	3.339.279	3.304.275	384.008 (+13,1%)
Població nascuda a l'estranger	122.605	430.947	603.566	611.338	789.180	814.981	692.376 (+564,7%)
% de població nascuda a l'estranger	4,2	13,7	18,7	19,0	23,6	24,7	20,5 (p. p.)
Taxa de creixement de la població nascuda a l'estranger (%)		251,5	40,1	1,3	29,1	3,3	-248,2 (p. p.)
Ràtio: nascuts a Espanya / nascuts a l'estranger	23,8	6,3	5,3	5,3	4,2	3,1	-19,8 (p. p.)
Prov. Barcelona							
Població total	4.734.981	5.226.354	5.511.147	5.523.922	5.743.402	5.727.615	992.634 (+21%)
Població nascuda a l'estranger	186.276	638.817	913.275	906.063	1.157.334	1.202.150	1.015.874 (+545,4%)
% de població nascuda a l'estranger	3,9	12,2	16,6	16,4	20,2	21,0	17,1 (p. p.)
Taxa de creixement de la població nascuda a l'estranger (%)		242,9	43,0	-0,8	27,7	3,9	-239 (p. p.)
Ràtio: nascuts a Espanya / nascuts a l'estranger	25,4	8,2	6,0	6,1	5,0	4,8	-20,7 (p. p.)

(continua)

Taula 2. Població nascuda a l'estranger segons àmbits territorials.
Principals indicadors, 2000-2022 (Continuació)

	2000	2005	2010	2015	2020	2022	var. 2000-2022
Catalunya							
Població total	6.259.724	6.995.206	7.512.381	7.508.106	7.780.479	7.792.611	1.532.887 (+24,5%)
Població nascuda a l'estranger	253.050	878.890	1.314.367	1.279.621	1.584.855	1.650.048	1.396.998 (+552,1%)
% de població nascuda a l'estranger	4,0	12,6	17,5	17,0	20,4	21,2	17,1 (p. p.)
Taxa de creixement de la població nascuda a l'estranger (%)		247,3	49,5	-2,6	23,9	4,1	-243,2 (p. p.)
Ràtio: nascuts a Espanya / nascuts a l'estranger	24,7	8,0	5,7	5,9	4,9	4,7	-20,0 (p. p.)

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de l'IDESCAT

Aquestes dades evidencien el paper de Barcelona com a principal nucli receptor de migració, però també suggereixen una redistribució progressiva de la població estrangera cap a altres municipis metropolitans i del país. Tot i mantenir-se com a principal pol d'atracció migratòria, l'expansió de la població estrangera cap a altres àrees suggereix un procés de desconcentració i suburbanització (Bayona i Gil-Alonso, 2012), fet que planteja reptes per a la planificació urbana, la provisió de serveis, les polítiques socials i les polítiques d'habitatge en un escenari metropolità cada cop més divers.

Mentre que entre els infants i les persones majors de 45 anys la proporció de residents nascuts fora de l'Estat s'ha mantingut estable, entre la població jove en edat laboral (d'entre 25 i 40 anys) aquesta proporció ha crescut sensiblement, fins al punt que són més de la meitat de la població barcelonina d'aquesta franja. Aquesta tendència reflecteix el fet que la migració és predominantment un fenomen de població en edat jove i activa, que arriba a la ciutat a la recerca d'oportunitats laborals.

En relació al gènere, tot i que en les primeres onades migratòries els homes eren majoritaris, aquesta situació ha canviat en les darreres dècades (Arango, 2013). Així, durant els primers anys de creixement econòmic, previs a la crisi de 2008, es manté una presència masculina més elevada en els fluxos migratoris. Aquest

⁴ Punts percentuals

patró respon a l'estructura del mercat laboral del moment, en què sectors com la construcció i la indústria, tradicionalment masculinitzats, van actuar com a motors d'atracció de mà d'obra estrangera (González-Ferrer i Cebolla, 2013).

A partir de la crisi, la reestructuració econòmica i la destrucció d'ocupació en aquests sectors van frenar l'arribada de nous migrants homes. Paral·lelament, es van intensificar els processos de reagrupament familiar. En els anys posteriors, a més, es va produir un augment en la demanda de treball femení en el sector de les cures i els serveis domèstics, especialment per atendre una població envellida i amb creixents necessitats d'atenció (Oso i Parella, 2012). Aquesta tendència ha estat especialment rellevant a Barcelona, una ciutat que ha actuat com a pol d'atracció per a dones migrants procedents d'Amèrica Llatina i Filipines, entre altres regions.

Totes aquestes dinàmiques han contribuït a equilibrar progressivament la balança de gènere dins la població estrangera, fins al punt que a partir de 2020 s'observa una igualtat gairebé absoluta entre ambdós sexes dins d'aquest col·lectiu. Aquest procés s'ha desenvolupat en paral·lel a dinàmiques globals de mobilitat i canvis en el mercat laboral i està directament relacionat amb les cadenes globals de cures, així com amb l'agrupació familiar.

Evolució de les desigualtats socioeconòmiques

Entre el 2016 i el 2023, la renda de la ciutat de Barcelona ha augmentat progressivament. Durant el període considerat, la renda mitjana ha passat de 21.994,54 € el 2016/17 a 25.991,15 € el 2022/23. Per analitzar la relació entre l'origen de les persones i el seu nivell de renda s'han classificat les llars en tres grups: les que estan formades per persones de nacionalitat espanyola, les llars en què algun dels seus membres és de nacionalitat estrangera i les llars en què totes les persones són de nacionalitat estrangera. La tendència a l'alça del nivell de renda s'ha produït en totes tres categories, essent les llars amb presència de persones migrants les que més han vist créixer la seva renda mitjana. Les llars on tots els membres són de nacionalitat espanyola han vist incrementar la seva renda en un 17,4%. El creixement ha estat del 32,5% en les llars formades per persones de nacionalitat espanyola i estrangera i d'un 26,8% en les llars on tots són estrangers.⁵

⁵ Dades d'elaboració pròpia a partir de l'Enquesta metropolitana de condicions de vida (EMCV) 2016/17-2022/23.

LES DESIGUALTATS SOCIOECONÒMIQUES SEGONS L'ORIGEN

La renda mediana⁶ també ha augmentat per a tots els grups poblacionals, cosa que confirma la millora generalitzada.

Novament, el major increment s'ha donat en les llars mixtes, formades per persones espanyoles i estrangeres, i ha estat del 41%. Les llars de nacionalitat estrangera han viscut un augment del 26%, mentre que entre les llars formades per persones de nacionalitat espanyola, la renda mediana ha pujat un 19%. Els ingressos de la quarta part de la població amb menor renda (el percentil 25)⁷ han crescut més en les llars mixtes i espanyoles, mentre que els ingressos del 75% de la població amb menor renda (el percentil 75)⁸ ha augmentat de forma més pronunciada entre les llars on tots els membres són de nacionalitat estrangera. Aquesta diferència apunta que les desigualtats entre les llars on tots els membres són estrangers s'han anat eixamplant.

La ràtio entre els ingressos del quart de població amb més renda i el quart amb menys renda (ràtio entre el percentil 75 i el percentil 25)⁹ creix en les llars estrangeres i mixtes i decreix en les llars espanyoles. Això indica un augment de les desigualtats entre persones de nacionalitat estrangera i una disminució entre les llars on tothom té nacionalitat espanyola.

Quan segmentem les llars barcelonines en quatre grups (ingressos alts, mitjans, baixos i llars sota el llindar de pobresa) veiem com les persones d'origen migrant es concentren als estrats de renda més baixos (vegeu el **gràfic 1**). Aquest fenomen és persistent al llarg de tots els anys analitzats. En l'estrat de renda inferior (que comprèn les llars en risc de pobresa i les llars amb ingressos baixos),¹⁰ la proporció de persones d'origen estranger és molt més elevada en comparació amb el seu pes als estrats d'ingressos mitjans i alts (superiors al 75% de la mediana).

⁶ La renda mediana és un indicador estadístic que representa el valor que divideix una distribució de rendes en dues parts iguals: la meitat de les persones o llars té una renda inferior a aquest valor, i l'altra meitat té una renda superior.

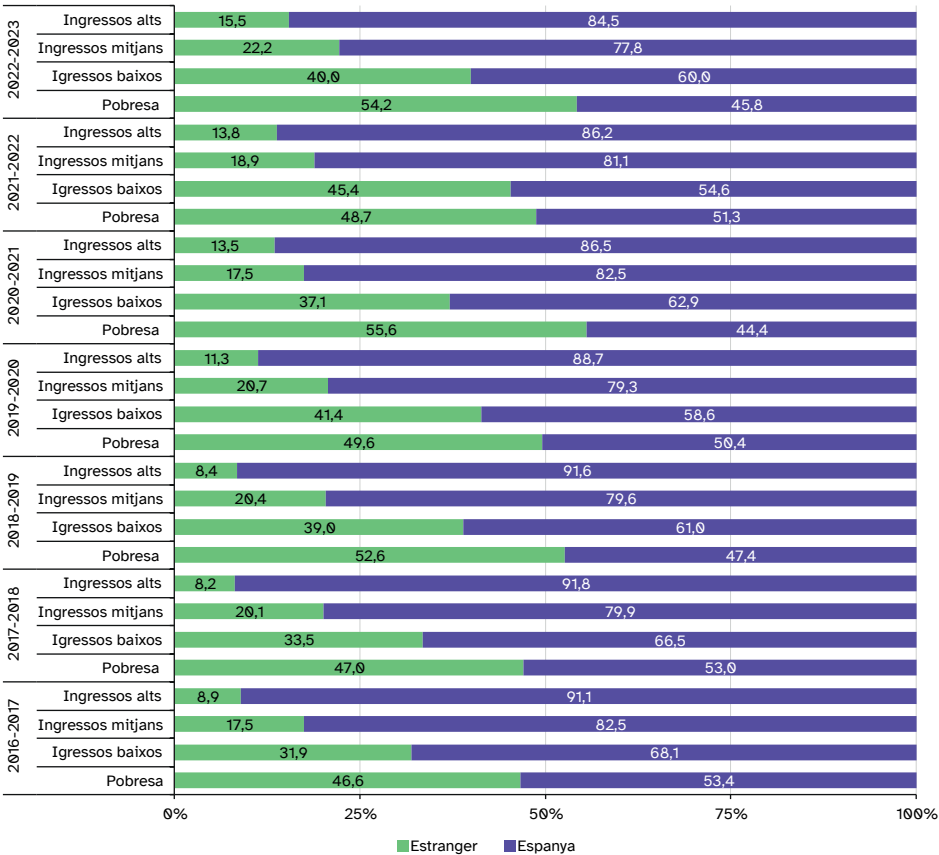
⁷ El percentil 25, també conegut com el primer quartil, és una mesura estadística que representa el valor per sota del qual es troba el 25% de les observacions en una distribució de dades ordenades de menor a major.

⁸ El percentil 75, també conegut com el tercer quartil, és una mesura estadística que representa el valor per sota del qual es troba el 75% de les observacions en una distribució de dades ordenades de menor a major.

⁹ La ràtio entre el percentil 75 i el percentil 25, també coneguda com a ràtio 75/25, és una mesura de dispersió que s'utilitza per avaluar la desigualtat en una distribució de rendes. Es calcula dividint el valor del percentil 75 pel valor del percentil 25.

¹⁰ Les llars en risc de pobresa són aquelles que tenen uns ingressos inferiors al 60% de la mediana —seguint els estàndards europeus de mesura del risc de pobresa—, mentre que les llars amb ingressos baixos són les llars que tenen ingressos superiors al llindar de pobresa, però inferiors al 75% de la mediana dels ingressos.

Gràfic 1. Distribució de la població segons lloc de naixement i nivell de renda de les llars (Barcelona, 2016/2017-2021/23)

Nota: els estrats de renda equivalents es corresponen amb els següents intervals: pobresa: <60% mediana; ingressos baixos: entre 60% i 75% de la mediana; ingressos mitjans: entre 75% i 125% mediana; ingressos alts: >125% mediana.

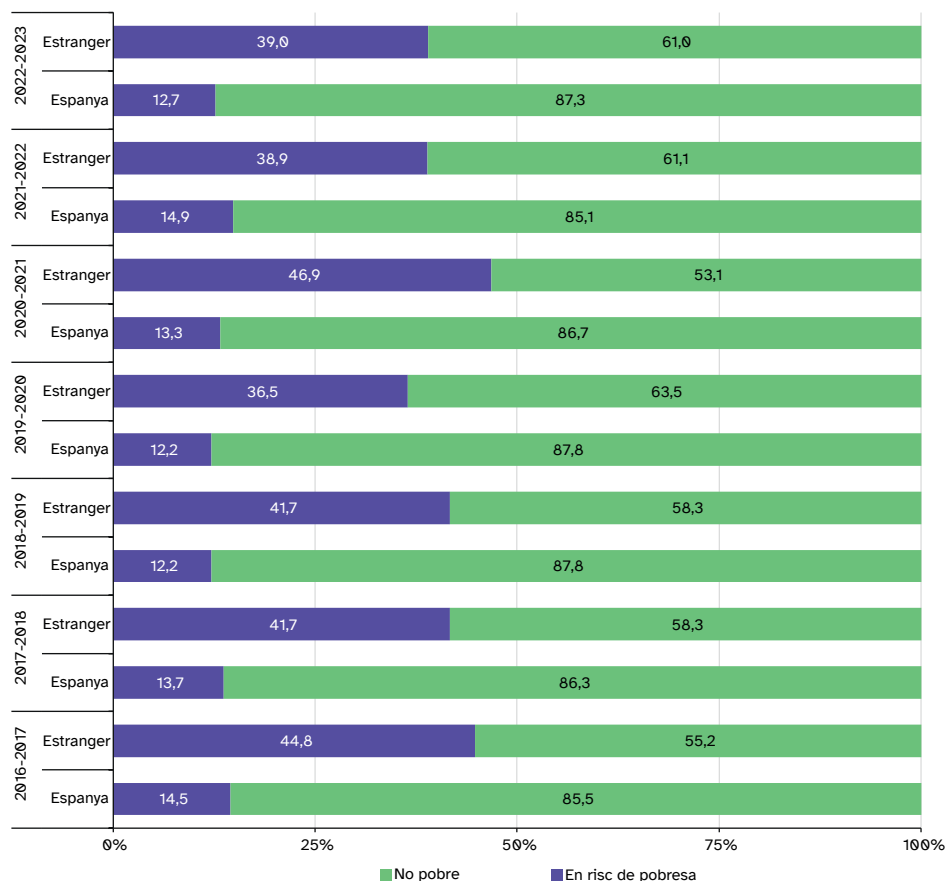
Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

L'EXTENSIÓ DE LA POBRESA

La taxa de pobresa entre la població estrangera és sensiblement més elevada que entre la població de nacionalitat espanyola (vegeu el **gràfic 2**). L'any 2023, un 39% de les persones de nacionalitat estrangera a Barcelona vivien en llars amb ingressos inferiors al llindar de pobresa relativa, mentre que només un 12,7% de les persones de nacionalitat espanyola es trobaven en aquesta situació.

L'evolució entre 2017 i 2023 apunta a una lleugera reducció d'aquesta taxa de pobresa des del valor màxim del 44,8% de l'inici de la sèrie. Aquesta reducció es va veure interrompuda pels efectes de la pandèmia de la covid-19.

Gràfic 2. Població en risc de pobresa segons el lloc de naixement (Barcelona, 2016/17-2022/23)

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

Els valors posteriors a aquesta interrupció semblen apuntar que es consolida la reducció prepanedèmia.

La taxa AROPE¹¹ també marcava a Barcelona una tendència a la baixa fins la pandèmia de la covid-19 (vegeu la **taula 3**). En el conjunt de la ciutat s'havia reduït del 25,3% al 23,5%. La crisi pandèmica va suposar una interrupció d'aquesta tendència i un increment que va arribar fins al 27,1%. L'any 2023 no havia recuperat encara els valors de 2019 i es situava en el 25,2%. Aquest indicador

¹¹ La taxa AROPE és un indicador utilitzat per mesurar el risc de pobresa i/o exclusió social. El seu nom prové de l'acrònim anglès *At Risk Of Poverty or Social Exclusion*. És un dels principals indicadors de l'estratègia Europa 2020, i s'utilitza a nivell europeu per fer seguiment de les desigualtats socials. Una persona es considera en risc de pobresa o exclusió social (AROE) si la seva unitat de convivència es

Taula 3. Taxa AROPE de la població de 16 anys i més, segons lloc de naixement (Barcelona, 2016/17-2022/23)

		2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
Espanya	AROPE	18,7	16,9	15,3	16,6	17,9	18,4	17,6
	En risc de pobresa	14,5	13,7	12,2	12,2	13,3	14,9	12,7
	Privació material severa	3,1	2,3	1,9	3,3	3,5	4,7	5,4
	Baixa intensitat de treball	4,7	3,6	3,2	4,5	4,9	4,3	3,5
Estranger	AROPE	48,6	47,4	47,2	44,6	53,1	50,2	45,0
	En risc de pobresa	44,8	41,7	41,7	36,5	46,9	38,9	39,0
	Privació material severa	10,8	13,5	12,6	17,6	19,4	23,7	20,8
	Baixa intensitat de treball	7,1	5,5	6,7	7,7	8,3	6,9	3,8
Total	AROPE	25,3	23,8	23,0	23,5	27,1	26,9	25,2
	En risc de pobresa	21,2	20,0	19,4	18,2	22,1	21,3	20,0
	Privació material severa	4,8	4,8	4,5	6,9	7,6	9,7	9,7
	Baixa intensitat de treball	5,2	4,0	4,0	5,3	5,8	5,0	3,6

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

presenta marcadament desigualtats: un 45% de les persones de nacionalitat estrangera viuen en llars en situació de risc de pobresa o exclusió social, mentre que estarien en les mateixes circumstàncies només el 17,6% de les persones de nacionalitat espanyola.

troba en almenys una de les tres situacions següents: (1) risc de pobresa monetària: ingressos inferiors al 60% de la mitjana nacional equivalent de la renda disponible (després de transferències socials); (2) privació material i social severa: no pot permetre's almenys set ítems d'una llista de 13, com ara mantenir l'habitatge a una temperatura adequada, menjar carn o proteïna cada dos dies, tenir un telèfon, pagar despeses imprevistes, etc.; (3) baixa intensitat de treball a la llar: les persones d'entre 18 i 59 anys de la llar han treballat menys del 20% del seu potencial total de treball durant l'any anterior.

INTENSITAT DE LA PROTECCIÓ SOCIAL

Les transferències socials tenen una major capacitat de reducció de la pobresa entre les persones espanyoles que entre les persones d'origen estranger. La població de nacionalitat espanyola experimenta una reducció molt més gran de la pobresa gràcies a les pensions i ajudes socials que la població de nacionalitat estrangera. El 2022-2023, la taxa de pobresa espanyola passa del 44,5% al 12,7% gràcies a les transferències públiques, fet que implica una reducció de 31,8 punts percentuals. En la població estrangera, la reducció és molt més limitada. La taxa de pobresa passa del 44% al 39%, només 5 punts menys (vegeu la **taula 4**).

L'impacte de les pensions de jubilació i de la resta de pensions de l'INSS és molt més gran en la població espanyola que en l'estrangera. Entre la població espanyola, les pensions redueixen la pobresa en 30,5 punts (2022-2023), mentre que en la població estrangera només ho fan en 3,1 punts. Això s'explica perquè les pensions de jubilació i supervivència beneficien principalment persones que han cotitzat durant molts anys, cosa que exclou molts migrants amb trajectòries laborals més curtes a Espanya.

Les ajudes socials tenen un impacte limitat en la pobresa estrangera. Les persones migrants tenen més dificultats per accedir a aquestes ajudes o aquestes ajudes són insuficients per compensar la seva situació econòmica.

En general, l'efecte protector de l'estat del benestar és molt més fort per a la població espanyola que per a l'estrangera, fet que agreuja les desigualtats preexistents. La pobresa entre la població espanyola es redueix significativament després de les pensions i ajudes, mentre que la població estrangera continua patint taxes de pobresa molt elevades fins i tot després de rebre transferències. Això reflecteix barreres d'accés a les ajudes, trajectòries laborals més precàries o que moltes de les ajudes no cobreixen adequadament les necessitats de la població migrant.

La població migrada i el mercat de l'habitatge

L'abast i la intensitat de l'exclusió residencial és clau per comprendre les dinàmiques socioeconòmiques de la ciutat. L'exclusió de l'habitatge afecta les persones d'origen estranger de manera especialment intensa. Aquest major impacte es deu per una banda al menor nivell de renda i la seva major exposició a riscos de pobresa, i per una altra a la projecció dels prejudicis que impulsen el que s'ha anomenat *racisme immobiliari* (Fitó, 2021).

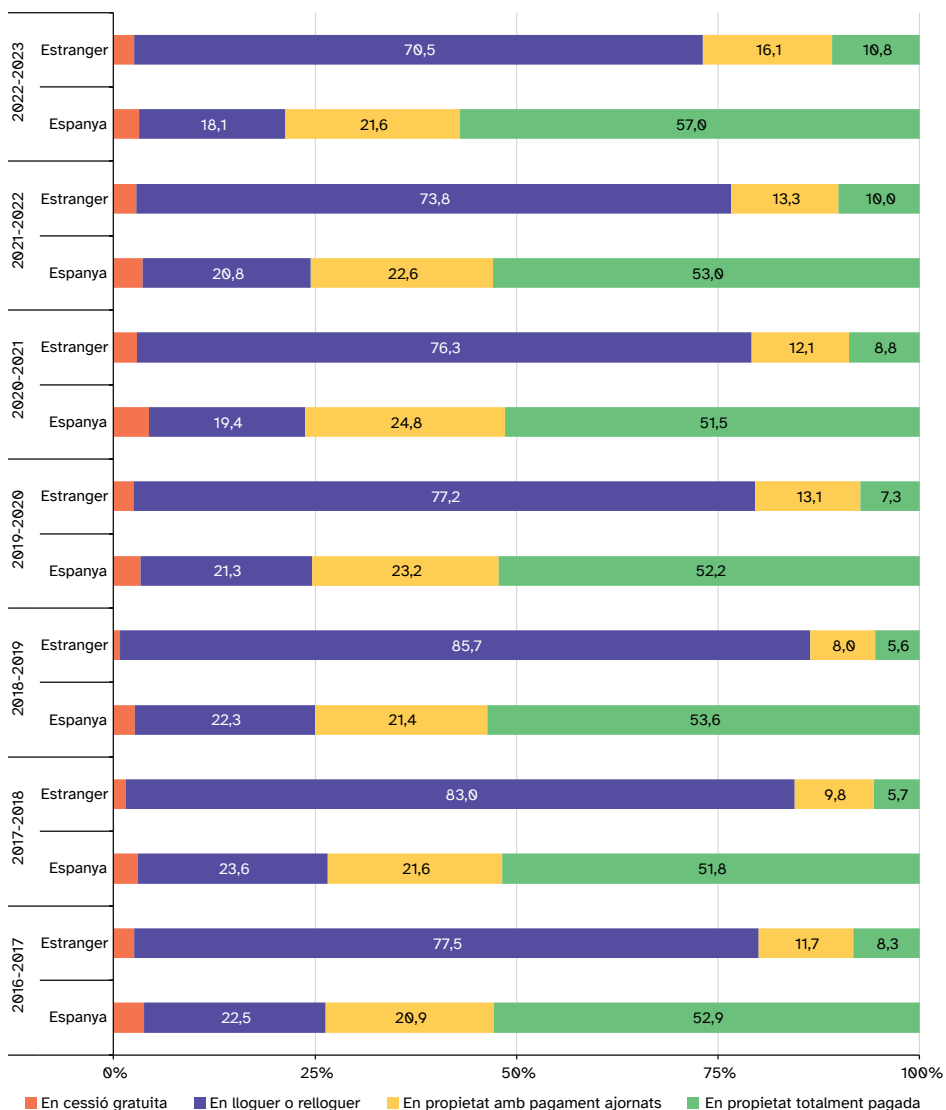
Taula 4. Taxes de risc de pobresa relativa abans i després de transferències socials segons lloc de naixement (Barcelona, 2016/17-2022/23)

		Taxa de pobresa relativa			Efecte reductor de la pobresa		
		Abans de transferències socials, pensions de jubilació i pensions de supervivència	Després de pensions de jubilació i supervivència i abans de transferències socials	Després de pensions de jubilació i supervivència i de transferències socials	De les pensions de jubilació i supervivència (en p. p.)	De les transferències socials (en p. p.)	De les pensions de jubilació i supervivència i la resta de transferències socials (en p. p.)
2022-2023	Estranger	44,0	40,9	39,0	-3,1	-1,9	-5,0
	Espanya	44,5	14,0	12,7	-30,5	-1,4	-31,8
	Total	44,4	21,5	20,0	-22,9	-1,5	-24,4
2021-2022	Estranger	47,5	44,1	38,9	-3,4	-5,2	-8,6
	Espanyola	43,7	17,2	14,9	-26,4	-2,3	-28,8
	Total	44,7	24,4	21,3	-20,3	-3,1	-23,4
2020-2021	Estranger	54,7	51,8	46,9	-2,9	-4,9	-7,8
	Espanya	42,2	16,5	13,3	-25,7	-3,2	-28,9
	Total	45,5	25,7	22,1	-19,7	-3,6	-23,4
2019-2020	Estranger	45,7	40,9	36,5	-4,7	-4,4	-9,1
	Espanya	40,6	14,1	12,2	-26,5	-1,9	-28,4
	Total	41,8	20,7	18,2	-21,1	-2,5	-23,7
2018-2019	Estranger	49,0	45,7	41,7	-3,2	-4,0	-7,3
	Espanya	38,5	14,2	12,2	-24,3	-2,1	-26,4
	Total	41,1	21,9	19,4	-19,2	-2,5	-21,7
2017-2018	Estranger	49,7	46,9	41,7	-2,8	-5,2	-8,0
	Espanya	39,8	15,8	13,7	-23,9	-2,1	-26,1
	Total	42,0	22,9	20,0	-19,2	-2,8	-22,0
2016-2017	Estranger	55,1	50,5	44,8	-4,6	-5,7	-10,3
	Espanya	41,2	16,9	14,5	-24,3	-2,4	-26,7
	Total	44,3	24,3	21,2	-20,0	-3,1	-23,1

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

Entre les persones nascudes a l'estranger, el règim de tinença de l'habitatge més freqüent és el lloguer (vegeu el **gràfic 3**). Un 70,5% viuen en habitatges de lloguer, un 16,1% en habitatge de propietat amb pagaments pendents i només

Gràfic 3. Règim de tinença de l'habitatge segons el lloc de naixement (Barcelona, 2016/17-2022/23)

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

un 10,8% resideixen en un habitatge de propietat totalment pagat. Per contra, entre les persones nascudes a l'Estat, un 18,1% viuen en habitatge de lloguer, un 21,6% en un habitatge de propietat que encara estan pagant i un 57% en un habitatge de propietat totalment pagat. La relació de població nascuda en territori espanyol amb l'habitatge no està doncs tan condicionada a l'evolució dels preus

dels lloguers com la de la població provinent de l'estranger. Tenint en compte l'evolució recent dels preus, això té un efecte directe en l'estabilitat residencial, la disponibilitat de recursos econòmics i els riscos de pobresa i d'exclusió social.

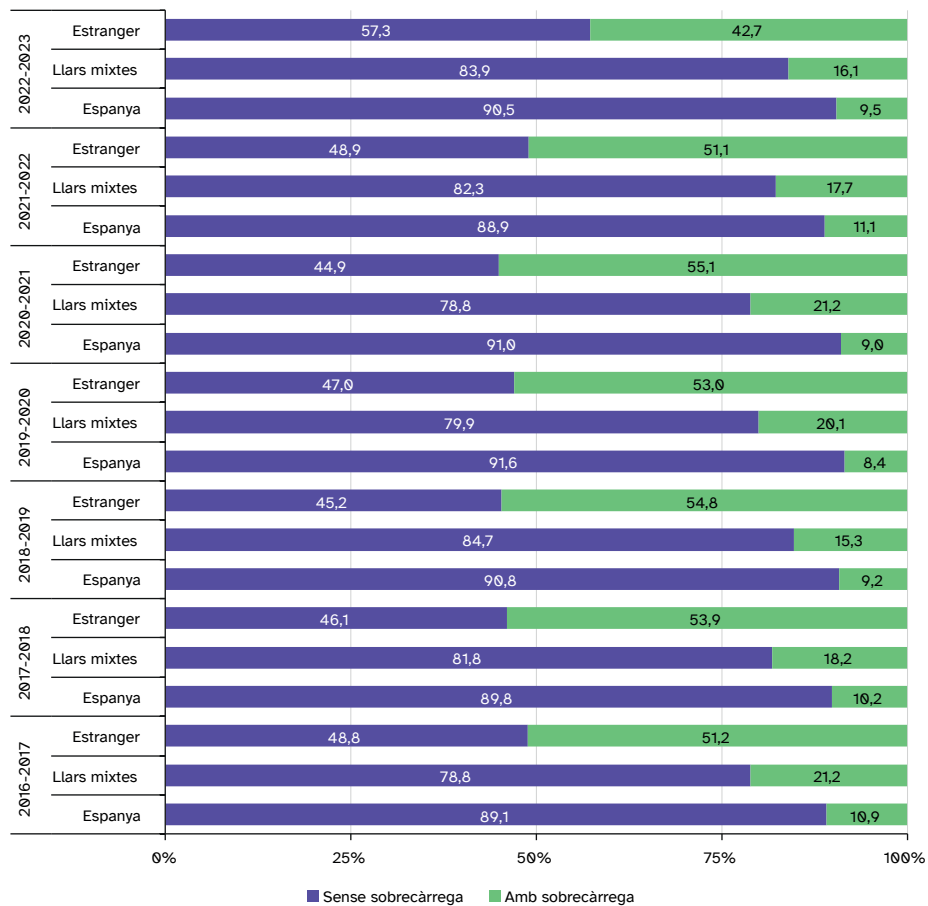
A Barcelona, la despesa mensual mitjana en habitatge és força més elevada entre les persones que viuen en un habitatge de lloguer que entre aquelles que ho fan en un de propietat, i es registren diferències segons l'origen de les persones que componen la llar. Segons les dades de l'EMCV 2022-2023, la mitjana de despesa en habitatge de les llars formades per persones d'origen estranger en règim de propietat és de 417,3 € mensuals, i hi dediquen un 23,7% de la renda. Per contra, entre les llars de les mateixes característiques que viuen en règim de lloguer, la despesa mitjana és de 989,1 € mensuals, que representa, també de mitjana, un 49% dels seus ingressos. La despesa en habitatge de les llars on conviuen persones nascudes a l'estranger i altres nascudes en territori espanyol és superior. Probablement perquè en aquesta categoria es troben amb més freqüència famílies amb menors d'edat a càrrec que necessiten habitatges més grans.

La despesa mitjana mensual per a les que viuen en règim de propietat es situa en 499,3 € i per a les que viuen de lloguer en 1.006,5 € mensuals. El percentatge de renda destinat a l'habitatge és inferior al de les llars formades només per persones nascudes a l'estranger: un 11% i un 39,1% respectivament. Les llars on tots els membres són nascuts al territori espanyol destinen de mitjana 338,6 € mensuals a l'habitatge en règim de propietat i 913,8 € mensuals quan viuen en habitatges de lloguer. Això representa un 13,6% i un 40,4% de la seva renda, respectivament, unes xifres inferiors a les quantitats que han d'afrontar les llars formades per persones d'origen estranger.

La taxa de sobrecàrrega mesura el percentatge de llars que destinen més del 40% dels seus ingressos al pagament de l'habitatge, un indicador clau de la dificultat econòmica associada al cost de l'habitatge. L'evolució entre els anys 2016-2017 i 2022-2023 revela que la població d'origen estranger ha estat de manera consistent més afectada per aquesta sobrecàrrega en comparació amb la població d'origen espanyol (vegeu el **gràfic 4**). A més, s'observa que, malgrat algunes oscil·lacions, la tendència general en les llars formades per persones estrangeres és mantenir-se en nivells elevats de sobrecàrrega, fet que evidencia una vulnerabilitat econòmica més pronunciada.

D'aquesta manera, la diferència entre llars d'origen espanyol i estranger s'ha mantingut significativa durant tot el període analitzat. Mentre que el percentatge de llars espanyoles amb sobrecàrrega d'habitatge és relativament estable i menor, les llars estrangeres mostren un nivell de pressió financera més gran i persistent. Aquest fet pot estar relacionat amb factors com el tipus de règim d'habitatge (major presència en el lloguer), nivells de renda més baixos i una major inestabilitat laboral. En conjunt, el **gràfic 4** posa de manifest les desigualtats en l'accés a un habitatge assequible i com aquest aspecte impacta especialment en la població migrant.

Gràfic 4. Taxa de sobrecàrrega de les llars segons el lloc de naixement dels seus membres (Barcelona, 2016/17-2022/23)

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de les EMCV 2016/17-2022/23

Conclusions

L'anàlisi de les dinàmiques demogràfiques, socioeconòmiques i residencials de la ciutat de Barcelona posa de manifest un procés de transformació social sostingut en el temps i vinculat a la intensificació dels fluxos migratoris internacionals. En un escenari de declivi del creixement natural de la població (amb taxes de natalitat baixes i envelliment de la població autòctona), l'arribada de població estrangera ha esdevingut el principal motor del creixement poblacional. Aquesta realitat ha transformat el perfil social de la ciutat, generant així noves configuracions de desigualtat que desafien els marcs tradicionals d'anàlisi i d'intervenció social.

L'anàlisi de les dades sociodemogràfiques evidencia que la migració no és només un fenomen demogràfic, sinó un procés estructural que travessa i impacta tots els àmbits de la vida urbana. La condició migratòria és un factor clau per entendre la posició social que ocupen els individus dins la ciutat, en tant que condiciona l'accés a recursos bàsics com la renda, l'habitatge o la protecció social. La població resident estrangera de Barcelona, que constitueix gairebé un terç de la població barcelonina, està formada per una minoria que accedeix a posicions socioeconòmiques privilegiades i una majoria que queda atrapada en situacions de precarietat i exclusió.

Malgrat que, en termes agregats, s'ha produït una millora de la renda mitjana i mediana, aquesta millora s'ha distribuït de manera molt desigual. L'increment més pronunciat de la renda s'ha produït en les llars mixtes (amb membres espanyols i estrangers), seguides per les llars integrades exclusivament per persones estrangeres. Tot i això, aquests augments no han estat suficients per revertir el fet estructural que la major part de la població estrangera es concentra als estrats de renda més baixos. Les taxes de pobresa entre la població d'origen estranger multipliquen per tres les de la població nascuda a l'Estat espanyol.

La taxa AROPE revela una situació de risc de pobresa i exclusió social molt més elevada entre la població estrangera (45%) que entre l'autòctona (17,6%). Aquest diferencial es manté malgrat les transferències socials, la qual cosa indica que el sistema de protecció social actual presenta greus limitacions a l'hora de compensar les desigualtats estructurals associades a l'origen. El menor impacte que tenen les transferències públiques en la reducció de la pobresa de les persones d'origen estranger està relacionat amb la tipologia de prestacions percebudes: mentre que la protecció socioeconòmica que reben les persones autòctones prové majoritàriament de la seguretat social i inclou pensions de jubilació i subsidis d'atur, les transferències que rep la població migrant són, majoritàriament, ajudes d'emergència articulades pels serveis socials. Les pensions i subsidis propis de la Seguretat Social tenen un impacte menor en la reducció de la pobresa de les persones estrangeres, atribuïble a trajectòries laborals més curtes, ocupacions de menor qualitat i barreres burocràtiques i administratives d'accés.

Un altre dels grans eixos d'anàlisi —el mercat de l'habitatge— es presenta com un dels principals mecanismes de reproducció de la desigualtat. La població migrant es troba fortament sobreexposada a les dinàmiques especulatives del lloguer: més del 70% viu en règim de lloguer, mentre que aquest percentatge és inferior al 20% entre la població nascuda a l'Estat. Aquesta major dependència del mercat del lloguer implica una vulnerabilitat més gran davant l'increment sostingut dels preus, amb un impacte directe en la capacitat de mantenir una vida digna i estable. El percentatge d'ingressos que les llars migrants destinen a l'habitatge és clarament superior (fins al 49% en el cas del lloguer), de manera que superen àmpliament els límits de sobrecàrrega habitacional recomanats internacionalment.¹²

Aquest desequilibri no només afecta la capacitat de consum i estalvi, sinó que genera una pressió constant sobre altres esferes de la vida quotidiana, incrementant d'aquesta manera el risc de pobresa energètica, desnonaments o situacions de sensellarisme. L'habitatge esdevé, així, un vector clau per entendre com les desigualtats es transmeten i s'agreuken, especialment en contextos marcats per discriminacions estructurals com el racisme immobiliari o les pràctiques excloents del sector privat. L'habitatge s'erigeix com un mecanisme de redistribució de la renda, en aquest cas regressiu: les llars amb menys recursos contribueixen, a través del pagament de lloguers elevats, a l'enriquiment de segments socials més benestants, tot i trobar-se en situacions molt més fràgils. Aquest funcionament invers de la redistribució posa en evidència les limitacions de les polítiques públiques actuals, massa centrades en la resposta d'emergència i poc orientades a modificar les condicions estructurals del mercat.

Aquestes condicions de relació amb el mercat de l'habitatge tenen un impacte directe en l'ús dels serveis socials. La sobrerepresentació de la població migrant en els dispositius assistencials no es pot entendre com la conseqüència d'una major vulnerabilitat individual, sinó com el resultat d'una combinació de factors estructurals: dificultats d'accés a l'habitatge, salaris baixos, discriminacions múltiples i un sistema de benestar poc adaptat a les seves necessitats reals. Aquesta constatació obliga a repensar l'acció social des d'una perspectiva estructural, interseccional i garantista.

En conjunt, les dades i l'anàlisi que ofereix aquest capítol posen de manifest que la ciutat de Barcelona es troba davant un escenari de polarització social creixent. Si bé les dades macroeconòmiques podrien apuntar cap a una millora general, aquesta es distribueix de forma desigual i accentua les bretxes entre grups socials. Davant aquesta realitat, les polítiques públiques han de tenir un paper fonamental, no només en la mitigació de les conseqüències, sinó en la transformació de les estructures que generen i reproduïxen les desigualtats. En particular, les polítiques d'habitatge han de ser concebudes com una eina central per combatre la polarització social i garantir la cohesió urbana. Això implica desplegar mesures que vagin més enllà del suport puntual o de les polítiques reactives i apostar per una intervenció estructural: increment del parc d'habitatge públic i assequible, regulació efectiva del lloguer, sanció de la discriminació en l'accés a l'habitatge i impuls de models alternatius com la cessió d'ús o les cooperatives.

A més, és urgent repensar el sistema de protecció social per tal que sigui realment inclusiu i redistributiu. Això comporta eliminar les barreres administratives que dificulten l'accés a les ajudes a les persones mígrades, ampliar la cobertura social i adaptar els instruments als nous perfils socials de la ciutat. La justícia social no es pot garantir si una part significativa de la població queda sistemàticament fora dels circuits de suport institucional. El cas de Barcelona exemplifica

¹² Organismes internacionals com Eurostat o UN-Habitat xifren aquest llinar en el 40%.

com les dinàmiques migratòries, les condicions del mercat laboral i el model residencial es conjuguen per produir formes específiques de desigualtat urbana. Entendre i abordar aquestes realitats des d'una mirada estructural, basada en drets i amb una clara vocació transformadora, és imprescindible per avançar cap a una ciutat més justa, inclusiva i cohesionada.

Referències

- Arango, Joaquín (2000). Becoming a country of immigration at the end of the twentieth century: the case of Spain. A K. [Russell]; et. al., *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe* (p. 253-276). Palgrave Macmillan.
- Arango, Joaquín. Migration Policy Institute (2013). *Exceptional in Europe? Spain's Experience with Immigration and Integration*. Transatlantic Council on Migration. <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/TCM-Spaincasestudy.pdf>
- Bayona-Carrasco, Jordi i Gil-Alonso, Fernando (2012). Suburbanisation and international immigration: the case of the Barcelona metropolitan region (1998-2009). *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 103(3), 312-329. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2011.00687.x>
- Coleman, David (2006). Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition. *Population and Development Review*, 32(3), 401-446. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00131.x>
- Domingo, Andreu; Galeano, Juan i Bayona, Jordi (2020). La migració estrangera a Barcelona: De la crisi financera del 2008 a la pandèmia del 2020. *Barcelona Societat*, 28, 26-40. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/revista-barcelona-societat-28-cat.pdf>
- Fitó, Ariadna (2021). Discriminació a la carta. Exclusió per motius ètnics del mercat de lloguer d'habitatge de Barcelona. Direcció de Serveis de Drets de Ciutadania, Ajuntament de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretsidiversitat/sites/default/files/Discriminacio-a-la-carta.pdf>
- González-Ferrer, Amparo i Cebolla Boado, Héctor (2008). *La inmigración en España (2000-2007): De la gestión de flujos a la integración de los inmigrantes*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC).
- Oso, Laura i Parella, Sonia (2012). Inmigración, género y Mercado de trabajo: una panorámica de la investigación sobre la inserción Laboral de las mujeres inmigrantes en España. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 30(1), 11-44. <https://ddd.uab.cat/record/34783>

Introducció

Durant les darreres dècades, la crisi de l'habitatge ha anat guanyant rellevància a les societats occidentals (Madden i Marcuse, 2018). El símptoma principal és la inassequibilitat, tot com a resultat d'un increment intens i incessant dels preus de l'habitatge. Diversos autors vinculen aquest fenomen amb els processos de mercantilització i de finançament que ha patit l'habitatge darrerament (Future Policy Lab., 2023; Hick et al., 2022, 2024; Hick i Stephens, 2023; Madden i Marcuse, 2018). La mercantilització de l'habitatge implica el predomini del valor de canvi per sobre del valor d'ús i es tracta d'una tendència que es va començar a consolidar durant les darreres dècades del segle xx. La finançament, en canvi, és un procés més recent. Comença amb el canvi de segle, aproximadament, i va associat a la liberalització dels crèdits hipotecaris i a l'establiment d'unes condicions del mercat immobiliari que afavoreixen que la riquesa que es deriva dels immobles guanyi liquiditat. D'aquesta manera, l'habitatge ha esdevingut un actiu financer per als agents inversors (Hick i Stephens, 2023). L'efecte conjunt d'aquests dos processos augmenta a curt termini la població propietària, però també incrementa notablement els preus de l'habitatge i, a llarg termini, l'accés a la compra d'habitatge queda progressivament limitat a la població (o als inversors) que ostenta un major poder adquisitiu.

En aquesta línia, durant l'última dècada del segle xx i els primers anys del segle xxi, la facilitat d'accés al crèdit hipotecari i l'increment de preus fa que la propietat de l'habitatge augmenti sobre la base d'un major endeutament per part de les llars, fins que la pròpia dinàmica col·lapsa i genera la gran recessió de 2008. En aquell moment, els preus de compra de l'habitatge s'havien allunyat tant de les rendes de les llars que les condicions d'accés als crèdits hipotecaris es van haver de restringir per garantir el funcionament del sistema creditici. A partir d'aquí, es limita la compra d'habitatge per part de les famílies, alhora que creixen els inversors internacionals i augmenta l'especulació en el sector del lloguer. Tot, a més, en un context en el qual la demanda de lloguer va en augment per la confluència de les dificultats d'accés a la propietat i de la desviació —amb el suport de l'economia de plataforma— de part de l'oferta al lloguer d'ús temporal i turístic, molt més rendibles econòmicament que els lloguers permanents. Això provoca també un augment significatiu dels preus de l'habitatge de lloguer, desconnectant-los així cada cop més dels ingressos de la població local. Aquesta seqüència és la que, a grans trets, ha configurat la crisi de l'habitatge a Espanya (Future Policy Lab, 2023), a Catalunya i a l'àrea metropolitana de Barcelona.

Durant els darrers anys, doncs, l'habitatge ha accentuat el seu paper com a generador de clivatsges socials, entre guanyadors i perdedors, entre persones propietàries de ple dret, hipotecades i llogateres, cosa que ha fracturat la societat i ha generat una nova estratificació social derivada de l'impacte socioeconòmic dels seus costos. En aquest sentit, l'habitatge avui dia ha esdevingut un vector de desigualtat social de primer ordre i, fins i tot, un factor d'empobriment per a

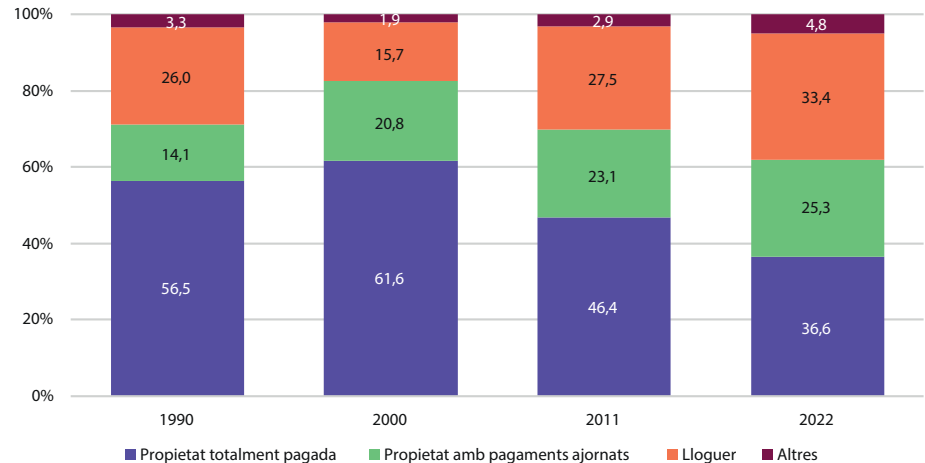
algunes llars (Trilla, 2014). En aquest capítol, se sintetitzen els principals resultats d'un estudi que s'ha portat a terme recentment sobre aquesta qüestió titulat *L'impacte socioeconòmic de la crisi de l'habitatge a la metròpoli de Barcelona* (Garcia-Muniesa et al., 2024).

El canvi de model d'accés a l'habitatge i les fractures socials derivades

El sistema residencial a la metròpoli de Barcelona ha viscut una transformació profunda en els darrers 25 anys amb implicacions transcendents en termes de cohesió social. No es tracta d'una mutació cap a una realitat residencial radicalment nova, sinó d'una mutació amb reminiscències del passat. Durant aquest període, el model d'accés a l'habitatge ha passat de l'hegemonia de la propietat a l'auge del lloguer amb tot un conjunt d'implicacions socials.

A l'inici del segle **xxi**, el sistema residencial metropolità seguia els patrons dels sistemes residencials del sud d'Europa, caracteritzats per un clar predomini de la propietat de l'habitatge, especialment la propietat plena, sense pagaments ajornats de crèdit hipotecari (Allen, 2004; Leal, 2019). L'any 2000, un 82,4% de la població metropolitana de 16 anys i més residia en habitatges de propietat, de la qual el 61,6% ho feia en habitatges de propietat plena (vegeu el **gràfic 1**).

Gràfic 1. Règim de tinença (%). Població de 16 anys i més. Àrea metropolitana de Barcelona, 1990-2022

*Les dades dels anys 1990 i 2000 fan referència a la població de 18 anys i més.
Fonts: Institut Metròpoli, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1990 i 2000; Institut Metròpoli i Idescat, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011; Institut Metròpoli, Enquesta de cohesió urbana, 2022

El lloguer, en canvi, era en aquell moment una opció minoritària. Només el 15,7% de la població residia en aquesta forma de tinença. Aquest era el resultat de dècades de polítiques que havien contribuït a generar aquesta inèrcia, però els anys del boom immobiliari (1997-2007) representen un primer impuls per al canvi del sistema residencial metropolità. La facilitat d'accés als crèdits hipotecaris va contribuir a un increment significatiu de la població hipotecada, i es va reduir el pes de la població en habitatges de propietat de ple dret. Posteriorment, la gran recessió de 2008 va representar un segon estímul per a la transformació del sistema residencial i va afavorir l'increment de la població resident en habitatges de lloguer. L'any 2011, la proporció de població que residia en habitatges de lloguer era ja del 27,5% i la que residia en habitatges amb pagaments hipotecaris pendents del 23,1%. De la mateixa manera que la dècada prodigiosa de construcció i de facilitat de crèdit va afavorir l'accés a l'habitatge per la via de la propietat potencial, la gran recessió el va limitar en favor de l'habitatge en règim de lloguer. Diversos factors econòmics expliquen el creixement de l'habitatge de lloguer en detriment de la propietat en aquest context. La baixada d'ingressos laborals i la pèrdua d'ocupació durant la crisi financera, però també la precarietat salarial instaurada durant el període de recuperació econòmica, juntament amb els criteris més estrictes establerts per les entitats bancàries per concedir hipoteques van reduir les possibilitats de la població per accedir a l'habitatge en propietat.¹

L'any 2022, la població que resideix en habitatges de propietat plena representa el 36,6%, la meitat que el 2000; els propietaris potencials amb pagaments pendents el 25,3%, cinc punts més que el 2000; i la població que resideix en règim de lloguer el 33,4%, més del doble que a inicis del segle XXI. Així doncs, els increments del lloguer i la propietat amb pagaments pendents han comportat un canvi de paradigma en l'accés a l'habitatge a la metròpoli de Barcelona. L'estructura de règims de tinença ja no es caracteritza pel clar predomini de la propietat plena de l'habitatge. En definitiva, aquesta transformació en el model d'accés a l'habitatge implica que, durant aquest primer quart del segle XXI, s'ha incrementat substancialment la població que ha d'assumir majors despeses relacionades amb l'habitatge i que viu sota formes de tinença més insegures.

A més, la mutació del model d'accés a l'habitatge a l'àrea metropolitana de Barcelona s'ha deixat sentir de manera diferent entre la població. De fet, en termes generals, es pot afirmar que s'ha produït una polarització en els règims de tinença, ja que alguns perfils socials han continuat tenint uns alts percentatges de

¹ La crisi financera de les hipoteques *subprime* de 2008 va provocar la signatura d'un nou acord per part del Comitè de Basilea de Supervisió Bancària (CBSB), organització internacional que aplega les autoritats de supervisió bancària i té per objectiu controlar la solidesa dels sistemes financers establint ràtios de solvència mínims de les entitats bancàries. L'Acord de Basilea III, signat el 2010, identificava la concessió indiscriminada d'hipoteques com a un dels principals factors desencadenants de la crisi financera i econòmica de 2008. En conseqüència, l'acord estableix límits a la concessió d'hipoteques que superin el 80% del valor d'un habitatge. L'Acord de Basilea III ha estat integrat a la normativa espanyola mitjançant l'europea a través de la Directiva 2013/36 i el Reglament de la UE 575/2013 de requisits de capital (Gabarre, 2019).

propietat plena, mentre que d'altres s'han vist desplaçats de forma majoritària (i es podria dir atrapats en alguns casos) cap a formes més insegures d'habitatge, especialment el lloguer. Aquesta transformació de l'estructura d'oportunitats entorn a l'accés a l'habitatge ha produït una triple fractura social: generacional, socioeconòmica i per origen geogràfic.

LA FRACTURA GENERACIONAL

L'accés a l'habitatge es veu condicionat per un conjunt de factors econòmics, polítics i socials que canvien al llarg del temps. D'aquesta manera, cada generació veu condicionades les seves oportunitats d'accés a l'habitatge segons cada context. Per exemple, la població de 65 anys i més va afrontar el procés d' emancipació residencial en un context en què el preu de l'habitatge era més baix i hi havia múltiples ajudes públiques a l'adquisició de l'habitatge principal derivades del model Arrese, que promovia una societat de propietaris durant les darreres dècades del franquisme. En canvi, les generacions de menys de 45 anys han accedit al mercat en uns contextos marcats pel boom immobiliari, amb un fort creixement dels preus de l'habitatge o per la crisi i postcrisi financera, amb unes condicions molt restrictives per a l'accés als crèdits hipotecaris. Per altra banda, les generacions d'entre 45 i 64 anys van accedir a l'habitatge en un context d'augment de preus, però de fàcil accés al crèdit hipotecari, sovint lligat a un allargament dels temps de retorn del crèdit.

Aquesta diferenciació en les oportunitats d'accés a l'habitatge es reflecteix en l'evolució, des del canvi de segle, de la distribució dels règims de tinença segons l'edat de la població metropolitana (vegeu la **taula 1**). Així, entre l'any 2000 i l'any 2022, la propietat plena de l'habitatge s'ha desplomat entre la població de menys de 65 anys; ha caigut aproximadament més de 30 punts percentuals en tots els grups d'edat d'entre 16 i 64 anys, mentre que ha augmentat 7,5 punts percentuals entre la població de 65 anys i més. La caiguda de la plena propietat entre les generacions de menys de 45 anys s'ha produït per un espectacular augment del lloguer, que gairebé s'ha triplicat. Per exemple, entre la població d'entre 30 i 44 anys la proporció de persones llogateres ha passat del 12,6% al 49,4%. Per altra banda, entre la població d'entre 45 i 65 anys, la caiguda de la plena propietat s'ha compensat amb un augment molt fort de la propietat amb pagaments ajornats (del 13,9% al 34,3%) i del lloguer (del 14,4% al 26,5%).

En definitiva, des de l'inici de segle, la població de menys de 45 anys ha estat massivament desplaçada cap al mercat de lloguer, mentre que la població d'entre 45 i 64 anys ha tendit a desplaçar-se cap a la propietat amb hipoteca o el lloguer. Entre la població de més de 65 anys, en canvi, ha augmentat la plena propietat i ha disminuït el lloguer. Tots aquests canvis han provocat que ja no es pugui parlar d'una *societat de propietaris* a l'àrea metropolitana de Barcelona, ja que la plena propietat, que era el règim de tinença majoritari en tots els grups d'edat l'any 2000, ara només l'és en la població de més edat.

Taula 1. Règim de tinença segons edat (%). Població de 16 anys i més. Àrea metropolitana de Barcelona, 2000-2022

		2000	2022	Δ2000-2022
Propietat plena	De 16 a 29 anys	62,9	28,6	-34,3
	De 30 a 44 anys	44,4	12,5	-31,9
	De 45 a 64 anys	70,6	34,2	-36,4
	65 anys i més	68,0	75,5	7,5
Propietat amb pagaments ajornats	De 16 a 29 anys	22,7	20,9	-1,8
	De 30 a 44 anys	40,6	32,6	-8,0
	De 45 a 64 anys	13,9	34,3	20,5
	65 anys i més	5,1	7,3	2,2
Lloguer	De 16 a 29 anys	12,6	46,7	34,1
	De 30 a 44 anys	12,6	49,4	36,8
	De 45 a 64 anys	14,4	26,5	12,1
	65 anys i més	24,2	12,8	-11,4

*Les dades de l'any 2000 fan referència a la població de 18 anys i més.
 Fonts: Institut Metròpoli, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000; Institut Metròpoli, Enquesta de cohesió urbana, 2022

Entre la població menor de 45 anys el règim de tinença majoritari és el lloguer, i entre la població d'entre 45 i 64 anys, la propietat amb pagaments ajornats.

LA FRACTURA SOCIOECONÒMICA

El canvi en les oportunitats d'accés a l'habitatge també ha afectat de manera molt diferenciada a la població segons el seu nivell d'ingressos. Tant la pujada de preus com el canvi en les condicions d'accés al crèdit hipotecari (sumat a d'altres factors anteriorment esmentats) han exclòs pràcticament de la compra d'habitatge a la població amb rendes baixes. Aquesta població té, lògicament, més dificultats per complir amb els requisits que estableix el sistema bancari per concedir un crèdit hipotecari. Com, per exemple, que la despesa hipotecària no superi el 30% dels seus ingressos o reunir un capital inicial per a l'entrada que cobreixi el 20% del preu de l'habitatge més les despeses associades de la formalització de la hipoteca.

Tal com es pot observar a la **taula 2**, entre l'any 2000 i l'any 2022, a l'àrea metropolitana de Barcelona, la plena propietat s'ha desplomat entre la població de rendes baixes (del 57,3% al 21,3%). Aquest segment de població ha passat durant aquest període a ser majoritàriament llogater (del 25,6% al 60,5%). Entre la

Taula 2. Règim de tinença segons estrat de renda (%). Població de 16 anys i més. Àrea metropolitana de Barcelona, 2000-2022

		2000	2022	Δ2000-2022
Propietat plena	Menys del 50% mediana	57,3	21,3	-36,1
	Entre 50% i 150% mediana	63,7	41,3	-22,4
	Més de 150% mediana	50,5	52,7	2,3
Propietat amb pagaments ajornats	Menys del 50% mediana	13,6	12,7	-0,9
	Entre 50% i 150% mediana	19,1	27,5	8,4
	Més de 150% mediana	34,7	28,6	-6,1
Lloguer	Menys del 50% mediana	25,6	60,5	34,9
	Entre 50% i 150% mediana	15,2	28,2	13,0
	Més de 150% mediana	13,4	16,6	3,1

*Les dades de l'any 2000 fan referència a la població de 18 anys i més.
Fonts: Institut Metròpoli, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000; Institut Metròpoli, Enquesta de cohesió urbana, 2022

població de rendes mitjanes, la plena propietat també ha caigut durant el mateix període, però en menor mesura (del 63,7% al 41,3%), tot i que el descens s'ha vist compensat per un augment tant del lloguer com de la propietat amb pagaments pendents. Finalment, entre les rendes altes el que ha disminuït, tot i que lleugerament, ha estat la propietat amb pagaments ajornats, que el 2002 ha disminuït en 6 punts percentuals respecte el registre del 2000, mentre que tant lloguer com propietat plena han augmentat en termes relativament similars.

Aquests canvis han provocat doncs, que sí bé l'any 2000 el règim de tinença entre els diferents estrats de renda eren força similars, l'any 2022 siguin radicalment diferents, especialment entre la població amb rendes altes i amb rendes baixes. La propietat, ja sigui amb o sense pagaments ajornats, és hegemònica entre la població amb rendes altes (81,3%), mentre que només el 34% de la població de rendes baixes és propietària real o potencial del seu habitatge. En contrast, el lloguer és la forma d'accés clarament majoritària entre la població de rendes baixes (60,5%). Pel que fa a la població amb rendes intermèdies, un 68,8% és propietària, però un percentatge molt important n'és amb pagaments pendents. Es pot concloure, doncs, que la població metropolitana amb rendes baixes està sent exclosa de l'accés a la propietat i desplaçada al mercat del lloguer.

LA FRACTURA PER ORIGEN GEOGRÀFIC

Des del canvi de segle, la intensa arribada de població estrangera a la metròpoli de Barcelona ha anat generant una altra fractura social en relació amb els règims de tinença de l'habitatge principal. Durant aquests anys, la població nascu-

da a l'estranger ha incrementat de manera molt significativa a la metròpoli (Damoun et al., 2022; Domingo et al., 2021; Fullaondo, 2007), i l'any 2022 gairebé una quarta part de la població metropolitana era nascuda a l'estranger, un percentatge molt superior a la de l'any 2000. Per les circumstàncies que han condicionat l'accés a l'habitatge durant el període d'arribada d'aquesta població, que ja s'han comentat anteriorment, així com pels propis condicionants implícits als processos migratoris, la població nascuda a l'estranger resident a la metròpoli de Barcelona ha accedit a l'habitatge fonamentalment a través del lloguer. L'any 2022, un 68,9% de la població estrangera és llogatera, un percentatge que contrasta fortament amb el 20,8% de la població autòctona. I només el 10% de la població estrangera viu en habitatges de propietat plena, per un 45,9% de la població espanyola. A més, la propietat amb pagaments ajornats també és més freqüent entre la població autòctona (vegeu la **taula 3**).

Taula 3. Règim de tinença segons lloc de naixement (%). Població de 16 anys i més. Àrea metropolitana de Barcelona, 2000-2022

		2011**	2022	Δ2011-2022
Propietat plena	Espanya	56,8	45,9	-10,9
	Resta del món	7,9	10,0	2,1
Propietat amb pagaments ajornats	Espanya	14,0	27,8	13,8
	Resta del món	17,5	18,2	0,7
Lloguer	Espanya	25,9	20,8	-5,1
	Resta del món	73,2	68,9	-4,3

*Les dades de l'any 2000 fan referència a la població de 18 anys i més.
 **Les dades per a la població nascuda fora d'Espanya fan referència a l'any 2011 per mostra insuficient l'any 2000.
 Fonts: Institut Metròpoli, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2000; Institut Metròpoli i Idescat, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011; Institut Metròpoli, Enquesta de cohesió urbana, 2022

La distribució dels règims de tinença de l'habitatge segons el lloc de naixement s'ha mantingut relativament estable durant els darrers anys, però amb alguns canvis a destacar. La propietat plena s'ha reduït entre la població autòctona, però ha augmentat entre la població nascuda a l'estranger. El descens entre els autòctons es deu a l'increment substancial de l'accés via crèdit hipotecari i a l'increment dels terminis de retorn d'aquests crèdits, mentre que el major pes dels propietaris entre els estrangers es tradueix en un menor pes dels llogaters. Tot i així, les diferències entre autòctons i estrangers són molt significatives com a conseqüència d'un seguit de factors que dificulten i condicionen l'accés a l'habitatge en propietat, com ara la incapacitat econòmica, la inseguretat familiar, econòmica i residencial o factors religiosos, com ara que entre la població musulmana s'evita l'adquisició de crèdits hipotecaris.

L'habitatge com a factor d'empobriment

Com ja s'ha apuntat a la introducció, des de l'any 2000, s'ha produït una forta desconexió entre els preus de l'habitatge i els nivells de renda de la població metropolitana. Així, segons dades elaborades per l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, en el conjunt de Catalunya, els preus de l'habitatge han crescut des del canvi de segle entre un 172% i un 114,2% en funció del règim de tinença, mentre que la renda de les famílies s'ha incrementat només un 60,3% (OHB, 2024). Amb aquesta situació, per tant, no és estrany pensar que les despeses de l'habitatge puguin estar impactant de manera severa les economies de les llars i, en conseqüència, les condicions de vida material de la població metropolitana. A continuació es mostren dos tipus d'anàlisis que evidencien aquesta qüestió. Un d'ells a partir de la renda residual, és a dir, els ingressos que queden disponibles un cop s'han cobert les despeses de l'habitatge. I l'altra, atenent a les pautes de privació material o estrès econòmic associades a la sobrecàrrega de despeses de l'habitatge.

RENDA RESIDUAL I POBRESA INDUÏDA PER LES DESPESES DE L'HABITATGE

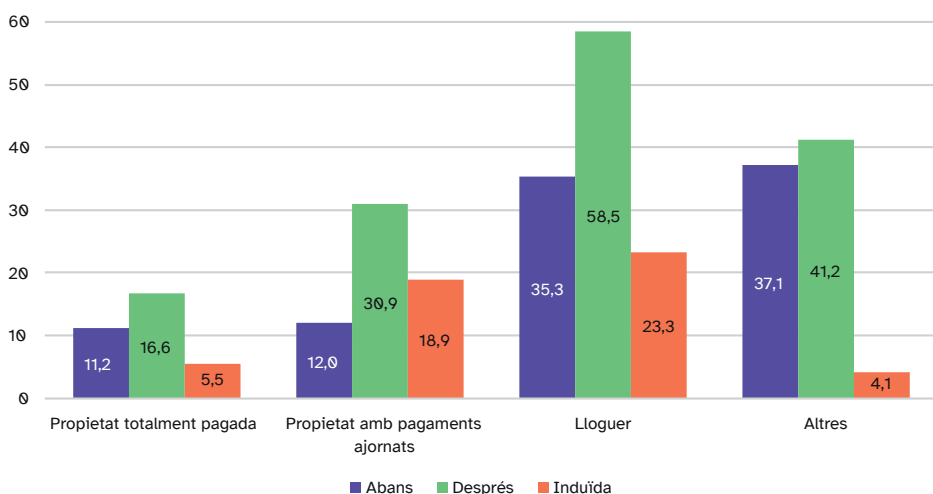
Una de les anàlisis habituals per copsar l'impacte dels costos de l'habitatge en les economies de les llars és a través dels ingressos residuals (Hick et al., 2022, 2024; Hick i Stephens, 2023; OECD, 2021; Trilla, 2014; Tunstall et al., 2013). És a dir, la renda que queda un cop es descompten els costos relacionats amb l'habitatge. D'aquesta manera, es pot estimar, fent una simulació, quanta població quedaria en risc de pobresa un cop es cobreixen les despeses de l'habitatge. La diferència entre la taxa de risc de pobresa abans de les despeses de l'habitatge i la de després d'aquestes despeses s'anomena *taxa de pobresa induïda per l'habitatge* i permet quantificar, de manera simulada, la proporció de població que passa a trobar-se en situació de risc de pobresa com a conseqüència de la càrrega que suposen les despeses de l'habitatge en la seva economia domèstica.

Segons la simulació realitzada, la pobresa induïda per l'habitatge presenta certa estabilitat durant els darrers anys, i se situa entre el 14% i el 15% al llarg del període de 2016-2017 a 2022-2023. Durant aquest període, les oscil·lacions en el nivell de pobresa després de tenir en compte les despeses relacionades amb l'habitatge han estat provocades, principalment, per les variacions dels nivells de pobresa abans de les despeses de l'habitatge i pels efectes de la crisi pandèmica. Concretament, l'any 2022-2023, la pobresa induïda per l'habitatge afecta al 14,7% de la població de l'àrea metropolitana de Barcelona. Aquests resultats mostren novament l'important càrrega econòmica que, en termes generals, suposa actualment el manteniment de l'habitatge per a les llars metropolitanes.

Però, com s'ha vist, les despeses de l'habitatge no són uniformes per a tota la població metropolitana, fet que repercuteix en què la pobresa induïda per l'habitatge segueixi un patró desigual entre diferents grups socials i incideixi en les fractures socials generades pel canvi de model d'accés a l'habitatge. De fet, l'impacte de les despeses de l'habitatge varia segons el règim de tinença (vegeu el **gràfic 2**). La pobresa induïda per aquestes despeses és notablement més alta entre la població que resideix en habitatges de lloguer o de propietat amb pagaments pendents (23,3% i 18,9%, respectivament).

Alhora, la simulació permet observar que, actualment, a la metròpoli de Barcelona, disposar d'un habitatge pel qual no s'ha de fer front a despeses ni de lloguer ni d'hipoteca actua com a element protector enfront el risc de pobresa. La població propietària amb i sense pagaments pendents té uns nivells de pobresa abans de les despeses d'habitatge molt similars (11,2% i 12,0%, respectivament), però en descomptar les despeses de l'habitatge, el risc de pobresa entre la població propietària potencial es duplica, mentre que entre la població plenament propietària només s'incrementa lleugerament. El mateix succeeix amb la població llogatera i la que resideix en cessió gratuïta. Parteixen de nivells de pobresa molt similars (35,3% i 37,1%), però la pobresa induïda per les despeses de l'habitatge provoca que sigui molt superior entre la població llogatera (58,5% enfront el 41,2%).

Gràfic 2. Pobresa abans i després de les despeses d'habitatge i pobresa induïda per aquestes despeses segons règim de tinença. Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2022-2023

Com s'ha dit, les fractures derivades de les transformacions del model d'accés a l'habitatge s'evidencien també quan s'analitza la pobresa induïda per les despeses de l'habitatge (vegeu la **taula 4**). Respecte a la fractura generacional, s'observa que la població de 65 anys i més és la menys afectada per la pobresa induïda per l'habitatge. A l'altre extrem, la població infantil i juvenil és la que pateix els majors nivells de pobresa després de les despeses d'habitatge, la qual arriba a afectar, segons la simulació, al 46,5% de la població menor de 16 anys. Com és d'esperar, la fractura socioeconòmica és més que evident a partir de l'anàlisi per estrats de renda. La població amb menys recursos econòmics és la més afectada per la pobresa induïda per l'habitatge. Entre la població de rendes altes i mitjanes-altes, la despesa de l'habitatge no genera situacions de pobresa. En canvi, les despeses de l'habitatge provoca que un 14,7% de la població amb rendes mitjanes-baixes es trobi en situació de pobresa després de les despeses de l'habitatge, un percentatge que s'incrementa molt notablement entre la població amb rendes precàries, la qual arriba a tenir una taxa de pobresa induïda per les despeses de l'habitatge del 88,8%. I finalment, el lloc de naixement també defineix diferències molt clares en l'afectació de la pobresa induïda per l'habitatge.

Taula 4. Pobresa abans i després de les despeses d'habitatge i pobresa induïda per aquestes despeses segons variables sociodemogràfiques. Àrea metropolitana de Barcelona, 2022-2023

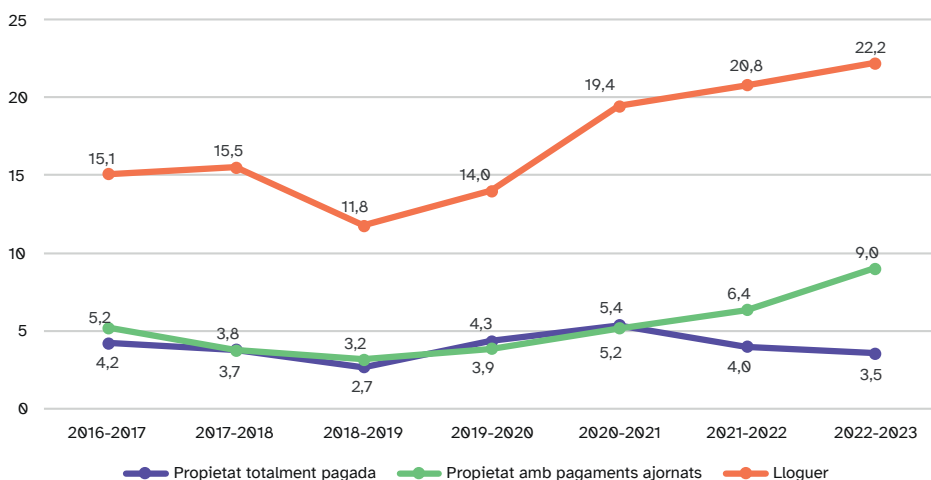
		Pobresa abans	Pobresa després	Pobresa induïda
Edat	De 0 a 15 anys	30,7	46,5	15,8
	De 16 a 29 anys	19,6	36,4	16,8
	De 30 a 44 anys	21,7	38,9	17,2
	De 45 a 64 anys	15,3	29,8	14,5
	65 anys i més	16,0	25,8	9,9
Estrats de renda	Rendes altes (>166% mediana)	0,0	0,0	0,0
	Rendes mitjanes-altes (125%-166% mediana)	0,0	0,1	0,1
	Rendes mitjanes-baixes (75%-125% mediana)	0,0	14,7	14,7
	Precarietat (60%-75% mediana)	0,0	88,8	88,8
	Pobresa (<60% mediana)	100,0	100,0	0,0
Lloc de naixement	Espanya	11,5	22,9	11,4
	Resta del món	35,8	59,5	23,7

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2022-2023

COSTOS DE L'HABITATGE, PRIVACIÓ MATERIAL I ESTRÈS ECONÒMIC

A efectes pràctics, però, la càrrega que representen les despeses de l'habitatge en les economies domèstiques es pot traduir també en privació material² i/o en estrès econòmic.³ Com es pot apreciar als **gràfics 3 i 4**, al llarg dels últims anys la privació material i social severa i l'estrès econòmic s'han estès entre la població que ha de fer front a rendes de lloguer o quotes hipotecàries. En contrast, l'efecte ha estat el contrari entre la població que ja té el seu habitatge en plena propietat, fet que ha reduït la població afectada per aquests dos fenòmens.

Gràfic 3. Privació material i social severa segons règim de tinença. Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016-2017 a 2022-2023

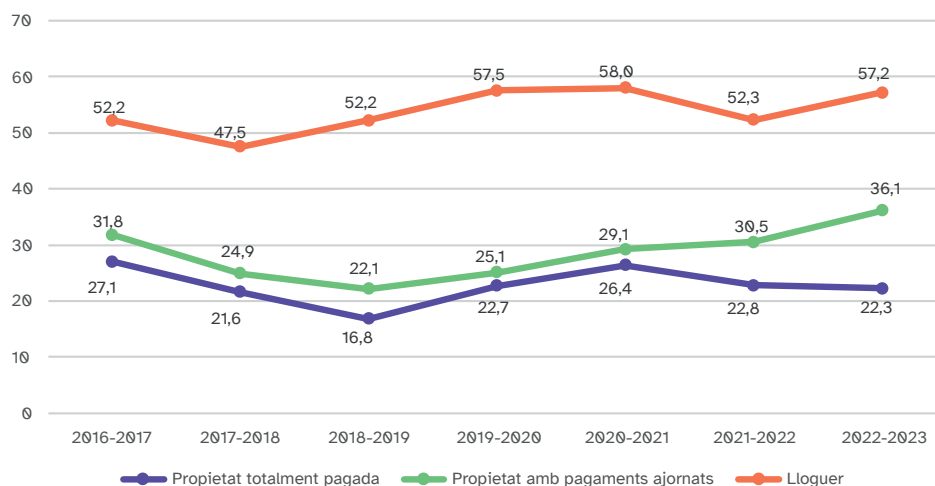

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2016-2017 a 2022-2023

² La taxa de privació material i social severa és un indicador estàndard europeu que es calcula a partir de 13 ítems que són: 1) no poder fer front a despeses imprevistes; 2) no poder-se permetre anar de vacances almenys una setmana l'any; 3) haver tingut endarreriments en el pagament de rebuts de l'habitatge o de compres ajornades; 4) no poder-se permetre ingerir un àpat de carn, pollastre o peix (o proteïna equivalent) almenys cada dos dies; 5) no poder-se permetre mantenir l'habitatge a una temperatura adient; 6) no poder-se permetre tenir automòbil; 7) no poder substituir mobles vells o fets malbé; 8) no poder substituir la roba feta malbé; 9) no poder disposar de dos parells de sabates o d'un parell adequat per a l'època de l'any; 10) no poder-se reunir amb amics/familiars per dinar o prendre alguna cosa almenys un cop al mes; 11) no poder participar regularment en activitats d'oci; 12) no poder gastar una petita quantitat de diners en si mateix; 13) no poder disposar de connexió a internet. Es considera que una persona pateix privació material i social severa quan no es pot permetre un mínim de 7 ítems.

³ En aquest cas, l'estrès econòmic s'ha determinat per la població que no pot fer front a una despesa sobtada de 700 €.

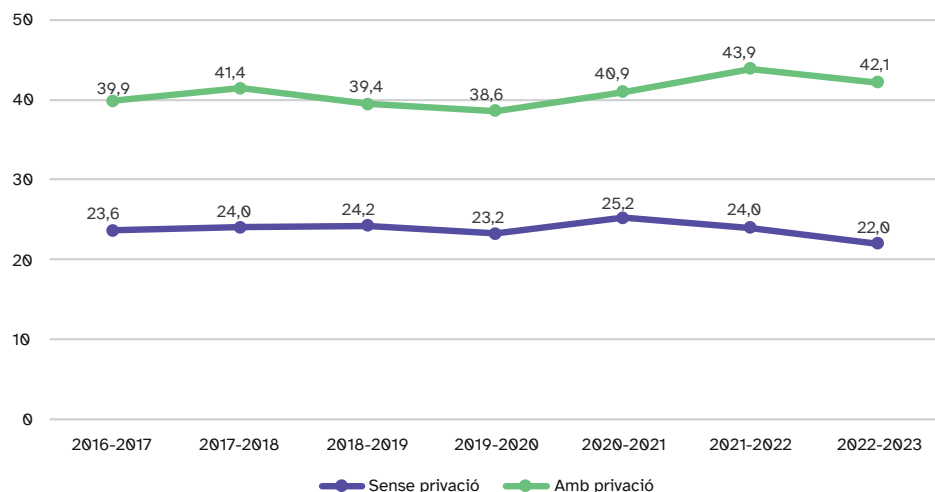
Gràfic 4. Estrès econòmic segons règim de tinença. Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016-2017 a 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2016-2017 a 2022-2023

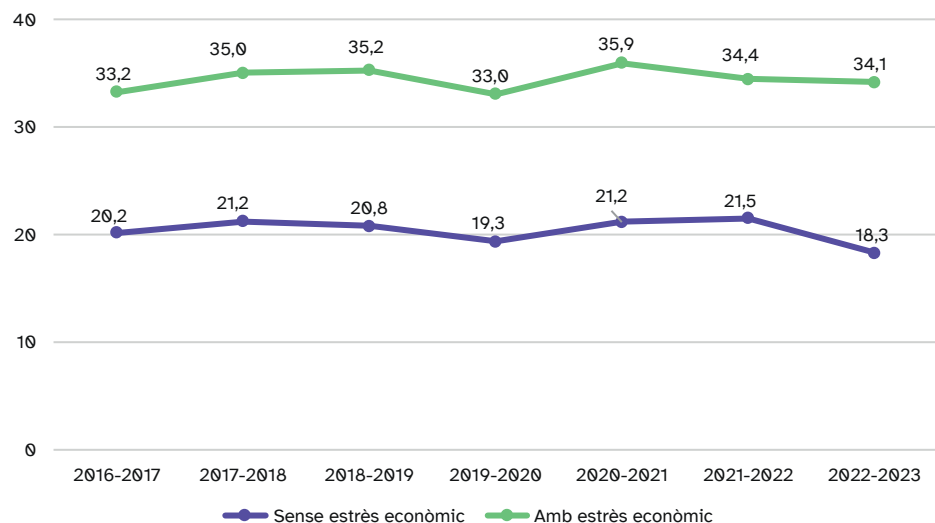
Malgrat tenir en consideració que la població que pateix sobrecàrrega de les despeses vinculades a l'habitatge tendeix a tenir rendes més baixes, això no invalida el fet que un major pes dels costos associats a l'habitatge deixa menys renda disponible per destinar a altres despeses també necessàries, la qual cosa suposa un agreujament de la situació econòmica de les llars i un increment del risc de patir privacions per als seus membres. Les dades de la població metropolitana confirmen aquesta relació i revelen, per exemple, que la càrrega que representen les despeses d'habitatge per a les persones que pateixen privació material i social severa gairebé duplica la de la resta de població (42,1% i 22% de mitjana, respectivament). El mateix succeeix amb l'estrès econòmic. Entre la població que el pateix, la càrrega de les despeses de l'habitatge supera de mitjana el 30% dels seus ingressos (34,1%), mentre que entre la resta de la població és del 18,3%. A més, les diferències en el nivell de càrrega de les despeses de l'habitatge s'han eixamplat entre la població que pateix privació material i social severa i la que no, i entre la que pateix estrès econòmic i la que no en els darrers anys (vegeu els **gràfics 5 i 6**). En el primer cas, la privació material i social severa ha passat de 16,3 a 20,1 punts percentuals; en el segon, l'estrès econòmic ha passat de 13,2 a 15,9 punts. Aquestes tendències evidencien, doncs, que les despeses de l'habitatge representen una càrrega creixent per a la població que viu en llars amb majors dificultats econòmiques.

Gràfic 5. Càrrega de les despeses de l'habitatge segons si es pateix privació material i social severa. Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016-2017 a 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2016-2017 a 2022-2023

Gràfic 6. Càrrega de les despeses de l'habitatge segons si es pateix estrès econòmic. Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2016-2017 a 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2016-2017 a 2022-2023

Finalment, s'ha contrastat aquesta relació entre despeses en habitatge, privació material i estrès econòmic amb una sèrie de models lògits que cerquen predir la probabilitat de patir privacions materials o estrès econòmic en funció de la sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge (vegeu la **taula 5**). Els models incorporen la interacció entre la càrrega de les despeses de l'habitatge i la renda disponible per unitat de consum i s'ha controlat per un seguit de variables socio-demogràfiques rellevants per a la predicció de patir sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge: lloc de residència, edat i lloc de naixement. Concretament,

Taula 5. Probabilitat de patir privació material i social severa (model lògit, odds-ràtios). Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2022-2023

		Privació material i social severa			Estrès econòmic		
		Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Constant		0,049***	0,029***	0,658.	0,294***	0,158***	3,228***
Lloc de residència (ref. Barcelona)							
	Resta AMB	1,438***	1,512***	1,275*	1,587***	1,705***	1,304***
Edat (ref. 65 anys i més)							
	Menys de 16 anys	2,798***	2,029***	2,089***	1,996***	1,295*	1,453***
	16-29 anys	0,739	0,601**	0,727	1,407***	1,191.	1,53***
	30-44 anys	0,844	0,715*	0,893	0,933	0,716***	0,981
	55-64 anys	1,037	0,934	1,175	1,037	0,881	1,177
Lloc de naixement (ref. Espanya)							
	Fora d'Espanya	5,808***	3,961***	3,167***	3,445***	2,202***	1,792***
Càrrega despeses habitatge (%)			1,026***	0,991**		1,037***	0,998
Renda per unitat de consum (milers €)				0,862***			0,889***
Càrrega*Renda (interacció)				1,001***			1,001***
n		5,153	5,131	5,131	5,212	5,190	5,190
Pseudo-R²		10,2%	15,4%	22,7%	6,2%	13,0%	22,5%

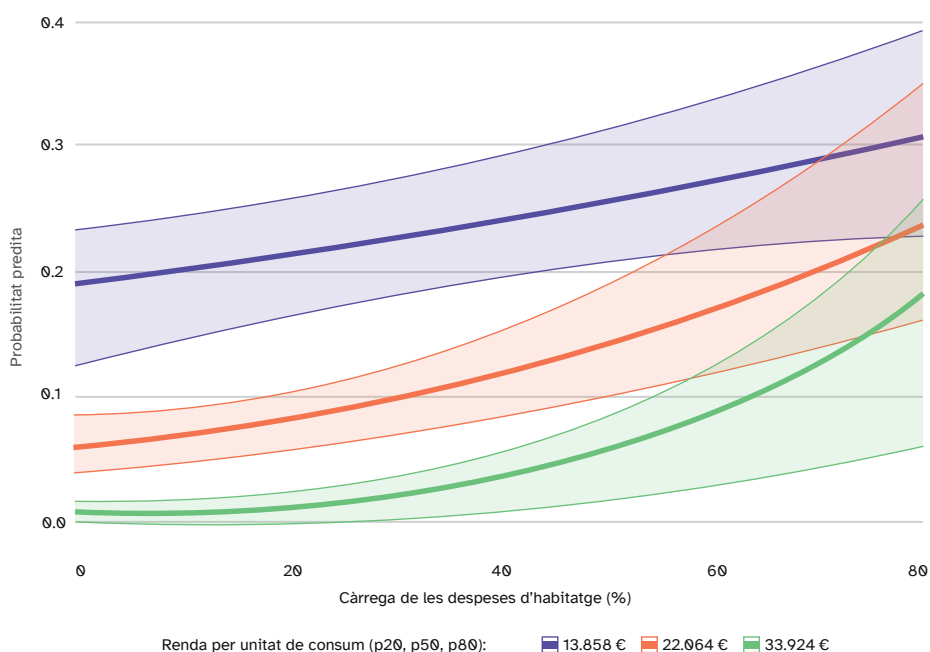
Nota: p<0,1; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2022-2023

s'ha predit el risc de patir privació material i social severa (models 1 a 3) i el risc de patir estrès econòmic (models 4 a 6): els models 1 i 3 mostren l'associació entre les variables de control i les situacions de privació; els models 2 i 5 incorporen el percentatge d'ingressos de la llar destinats a despeses d'habitatge i mostren clarament que a mesura que s'incrementa el percentatge de despesa incrementa el risc de patir privació i estrès econòmic. Mostren també que la càrrega de la despesa en habitatge afegeix capacitat explicativa als models. Finalment, els models 3 i 6 mostren que la relació es manté quan s'incorpora al model la renda i la interacció d'aquesta amb la despesa en habitatge.

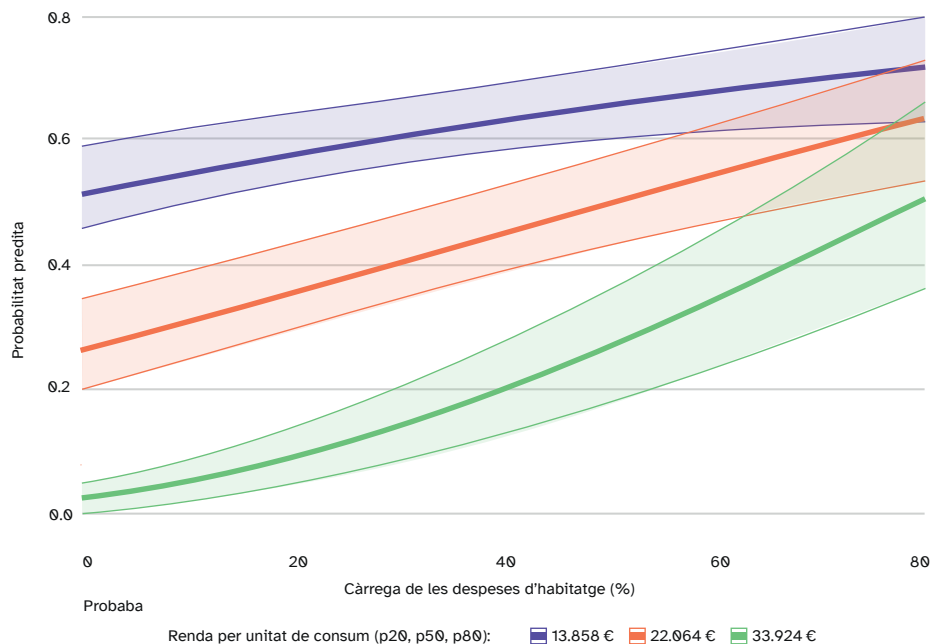
Els **gràfics 7 i 8** il·lustren l'efecte de la càrrega de les despeses de l'habitatge sobre el risc de patir privacions i l'estrès econòmic segons els models 3 i 6, respectivament, que controlen per la renda i la interacció entre renda i nivell de càrrega de les despeses de la llar i la resta de variables de control. Ambdós gràfics representen la probabilitat predita de patir privació de tres perfils socials amb nivells de renda diferent: baix, mitjà i alt. La renda baixa està representada pels ingressos del percentil 20, la persona de més ingressos entre el 20% més pobre de la població (13.858 €). La renda mitjana està representada per la me-

Gràfic 7. Probabilitat predita de patir privació material i social severa segons càrrega de les despeses d'habitatge (IC 95%). Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2022-2023

Gràfic 8. Probabilitat predita de patir estrès econòmic segons càrrega de les despeses d'habitatge (IC 95%). Total població. Àrea metropolitana de Barcelona, 2022-2023

Font: Institut Metròpoli i Idescat, Estadístiques metropolitanes sobre condicions de vida, 2022-2023

diana, la persona que se situa al mig de la distribució d'ingressos (22.064 €). Finalment, la renda alta està representada pel percentil 80, és a dir, la persona que té uns ingressos superiors al 80% de la població (33.924 €).

Segons els resultats obtinguts, el risc de patir privacions augmenta significativament a mesura que augmenta el percentatge d'ingressos que les persones destinen a cobrir les despeses de l'habitatge, i creix en tots els estrats de renda. L'efecte predit és lleugerament superior en les rendes mitjanes i altes. Això es deu, fonamentalment, al fet que els nivells de privació entre la població amb rendes baixes són més elevats de partida, és a dir, en situacions de baixa càrrega de les despeses de l'habitatge. De fet, les rendes mitjanes i altes només s'apropen al risc de patir privacions com les rendes baixes en trams de càrrega de les despeses de l'habitatge molt elevats, superiors al 60%, una situació altament excepcional, ja que els nivells de càrrega de despeses d'habitatge superiors al 40% són residuals entre la població amb rendes altes i molt baixes entre la població amb rendes mitjanes. Aquesta troballa és consistent amb les anàlisis sobre la pobresa induïda per les despeses de l'habitatge (vegeu la **taula 4**).

Entre la població amb rendes baixes, la variació en el percentatge de despesa d'habitatge comporta un increment significatiu del risc de patir estrès econòmic. Per exemple, una persona de rendes baixes que gasta un 50% dels seus ingressos en despeses de l'habitatge, té una probabilitat predita de patir estrès econòmic del 66%, aproximadament. En canvi, una persona de la mateixa renda que gasta tan sols el 10% en despeses de la llar (aproximadament, la mitjana de despesa de les persones plenament propietàries del seu habitatge), té una probabilitat predita d'aproximadament el 52% de patir-ne, és a dir, 14 punts percentuals menys. Aquesta diferència és estadísticament significativa si tenim en compte uns intervals de confiança del 95%.

En el cas de la privació material i social severa, la relació es manté, però és més moderada. En aquest cas, una persona de rendes baixes amb una càrrega de despeses d'habitatge del 10% té una probabilitat predita de patir privació material i social severa de vora el 19%. En canvi, una persona que amb una càrrega del 50% té una probabilitat de patir privació severa d'aproximadament el 25%. La diferència, en aquest cas, no és estadísticament significativa. És a partir d'una càrrega del voltant del 80%, quan la probabilitat predita de patir privació material i social és del 30%, que es troben diferències estadísticament significatives respecte d'una persona que gasta tan sols el 10% en despeses de la llar.

En conclusió, els models mostren que destinar un alt percentatge dels ingressos de la llar a l'habitatge incrementa la probabilitat de patir privacions, ja sigui privació material i social severa o estrès econòmic, i que té un efecte independent del nivell de renda i de les variables sociodemogràfiques més associades al sobrecost de les despeses de l'habitatge. Convé remarcar, però, que la població més afectada per l'increment de privació derivada de la despesa d'habitatge és la població de rendes baixes, ja que és la que es veu més afectada per nivells alts de càrrega de les despeses de l'habitatge. Això posa de manifest la importància de la renda residual. No és el mateix patir sobrecàrrega de despeses de l'habitatge quan tens uns ingressos baixos que quan tens uns ingressos alts.

Conclusions

Des de l'inici del segle XXI, el sistema residencial a la metròpoli de Barcelona ha patit una transformació profunda. Tanmateix, no es tracta d'un fenomen específic de la capital catalana, sinó que té a veure amb els processos de mercantilització i de finançarització als quals ha estat sotmès l'habitatge durant les darreres dècades i que estan provocant una greu crisi d'assequibilitat d'aquest bé de primera necessitat al conjunt de societats occidentals. Aquests processos estan comportant un increment dels preus de l'habitatge absolutament desconnectat de l'increment de les rendes familiars, repercuteix en una caiguda de la propietat i tensa el mercat de lloguer cada cop més. Actualment, a l'àrea metropolitana de Barcelona, la població que disposa de l'habitatge en propietat plena ha deixat

de ser prominent i hegemònica i, proporcionalment, es troba ja a un nivell molt similar a la població que viu de lloguer, la qual s'ha duplicat des de l'any 2000. També ha crescut, però en menor mesura, la població propietària amb pagaments ajornats. En definitiva, des del canvi de segle, ha augmentat significativament la població que ha de fer front a majors despeses d'habitatge i que viu en una situació residencial més inestable.

El procés de transformació del sistema residencial, però, ha estat marcat per fortes desigualtats, i ha generat una triple fractura social: generacional, socioeconòmica i per motius d'origen geogràfic. Si es posa el focus en el lloguer, es constata que ha crescut de manera molt destacada entre la població de menys de 45 anys, entre les persones de rendes baixes i entre la població nascuda a l'estranger, mentre que ha disminuït molt entre la població gran, ha caigut entre la població de rendes altes i ha augmentat a un ritme més moderat entre la població nascuda a Espanya. A banda d'aspectes de cicle de vida i de preferències de part de la població estrangera que estigui de manera transitòria a la metròpoli, els canvis reflecteixen un canvi en l'estructura d'oportunitats. Els col·lectius entre els quals ha augmentat més el lloguer són els que han patit més dificultat per accedir a habitatges en propietat degut al seu encariment i a les condicions restrictives d'accés al crèdit hipotecari que es van establir arran de l'esclat de la bombolla immobiliària. L'opció del lloguer, doncs, no respon a un canvi de preferències de la població metropolitana, sinó a l'exclusió de certs perfils socials de la possibilitat d'accedir a la propietat.

La convergència de l'increment de preus i el canvi de model d'accés a l'habitatge no només dificulta l'accés a la propietat, sinó que configura un context residencial que penalitza de manera especial la població que està accedint actualment al sistema residencial i tensa les economies de les llars, esdevenint així un factor d'empobriment d'una part de la població metropolitana. Concretament, és la població propietària amb pagaments pendents i, especialment la llogatera, la que ha de fer un major esforç per pagar les despeses de l'habitatge.

L'habitatge augmenta el risc de pobresa un cop es descompten les despeses associades. Gairebé un 15% de la població metropolitana que no es troba en risc de pobresa passaria a estar-hi si es considera la càrrega de les despeses de l'habitatge. Els resultats obtinguts a partir d'una simulació mostren que aquest risc és superior entre alguns col·lectius socials, com ara la població jove i adulta-jove, la població amb rendes baixes i la població nascuda a l'estranger i que, en aquest últim cas, agreuja encara més situacions de pobresa ja d'inici força elevades. Però, més enllà d'un hipotètic augment del risc de pobresa, la càrrega que representen les despeses de l'habitatge acaben repercutint en les economies domèstiques i generen situacions de privació material, social i econòmica. Durant els últims anys, en el context d'inflació econòmica, la privació material i l'estrès econòmic han anat en augment entre la població llogatera i la hipotecada, la qual cosa mostra indicis de la influència de les despeses de l'habitatge en relació amb les situacions de privació material que pateixen algunes llars.

Aquests indicis s'han vist confirmats amb els models de regressió logística que s'han realitzat. Segons els resultats d'aquests models, les despeses de l'habitatge generen situacions de privació fonamentalment entre la població amb rendes baixes, ja que les rendes mitjanes i altes rarament arriben a tenir unes despeses d'habitatge prou elevades que derivin en situacions de privació o estrès econòmic. Així doncs, la crisi de l'habitatge està contribuint a agreujar l'empobriment de la població amb menys recursos econòmics i reforça la desigualtat socioeconòmica intergeneracional i entre la població autòctona i estrangera.

Referències

- Allen, Judith; Barlow James; Leal, Jesús; Maloutas, Thomas i Padovani, Liliana (eds.) (2004). *Housing and Welfare in Southern Europe*. Blackwell Publishing.
- Damoun, Osama; Bayona Jordi i Domingo Andreu (2022). Immigració i acceleració demogràfica a l'àrea metropolitana de Barcelona. *Treballs de La Societat Catalana de Geografia*, (94), 7-32. <https://revistes.iec.cat/index.php/TSCG/article/view/150292>
- Domingo, Andreu; Galeano, Juan i Bayona, Jordi (2021). La migración extranjera en Barcelona: de la crisis financiera de 2008 a la pandemia de 2020. *Barcelona Societat*, (28), 22-34. https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista-castellano/02_ep_domingo-galeano-bayona_bcn28_esp.pdf
- Fullaondo, Arkaitz (2007). La inmigración en España: una aproximación metropolitana comparada. *Arquitectura, Ciudad y Entorno*, 2(4), 497-518. <https://upcommons.upc.edu/handle/2099/3139>
- Future Policy Lab (2023). Delclós, Carlos, et al. *Vivienda para vivir: de mercancía a derecho*. <https://www.futurepolicylab.com/informes/vivienda-para-vivir-de-mercancia-a-derecho/>
- Gabarre, Manuel (2019). *Tocar fondo. La mano invisible detrás de la subida del alquiler*. Traficantes de Sueños.
- Garcia-Muniesa, Jordi; Gil, David i El Kabiri, Iman (2023). *Desigualtat social i pobresa a l'àrea metropolitana de Barcelona: de la post-crisi financera a la post-crisi pandèmica*. Institut Metròpoli. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2024/04/Monografia_EMCV_2021-2022.pdf
- Hick, Rod; Pomati, Marco i Stephens, Mark (2022). *Housing and poverty in Europe: Examining the interconnections in the face of rising house prices*. Cardiff University. <https://eprints.gla.ac.uk/269894/1/269894.pdf>
- Hick, Rod i Stephens, Mark (2023). Housing, the welfare state and poverty: On the financialization of housing and the dependent variable problem. *Housing, Theory and Society*, 40(1), 78-95. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14036096.2022.2095438>
- Hick, Rod; Pomati, Marco i Stephens, Mark (2024). Housing affordability and poverty in Europe: on the deteriorating position of market renters. *Journal of Social Policy*, 1-24. <https://doi.org/10.1017/S0047279423000703>
- Leal, Jesús (coord.) (2019). *La política de vivienda en España*. Editorial Pablo Iglesias.
- Madden, David i Marcuse, Peter. (2018). *En defensa de la vivienda*. Capitán Swing.

- OECD. (2021). *Building for a better tomorrow: Policies to make housing more affordable*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://doi.org/10.1787/5d9127d4-en>.
- OHB (2024). *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona en el 2023: assequibilitat i accés. Informe anual*. Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona. https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2024/12/O24003_Informe-anual-2023-1-1.pdf
- Trilla, Carme (2014). Desigualdad y vivienda. *Arquitectura, Ciudad y Entorno*, 9(26), 95-126. <https://upcommons.upc.edu/handle/2099/15486>
- Tunstall, Rebecca, et al. (2013). *The links between housing and poverty: an evidence review*. Joseph Rowntree Foundation. <https://www.jrf.org.uk/housing/the-links-between-housing-and-poverty>

Introducció

La propietat és el règim de tinença majoritari a l'àrea metropolitana de Barcelona, tot i que durant les darreres dues dècades s'ha produït un canvi de tendència. Així, després de més de mig segle en què s'havia experimentat un augment del pes de la propietat en detriment del lloguer, des dels darrers anys de l'últim boom immobiliari (1996-2007), el pes del lloguer s'ha anat incrementant de manera continuada.

En aquest article es quantifica aquesta evolució a l'àrea metropolitana, tot diferenciant Barcelona de la resta del territori a partir de dues fonts, el cens de població i habitatges i el registre de fiances de l'INCASÒL. Així mateix, es fa una aproximació als principals factors condicionants del règim de tinença, tot remarquant la importància de les polítiques públiques.

Després d'aquesta introducció, en el segon apartat, es descriuen les fonts utilitzades, així com alguns apunts metodològics. En el tercer apartat es realitza una aproximació als antecedents que expliquen l'evolució del règim de tinença des de mitjans del segle xx fins al període d'estudi. En el quart apartat, s'entra ja a presentar les dades que permeten quantificar l'evolució del règim de tinença durant les darreres dues dècades. En el cinquè apartat, s'analitzen els principals factors que expliquen, segons l'autor, el creixement del lloguer. En el sisè, es presenten els factors que podrien o que, de fet, han actuat en sentit contrari, és a dir, en detriment del lloguer. Finalment, es presenta un apartat que recopila a mode de conclusions les principals aportacions del text.

Fonts i metodologia

En aquest treball es presenten dades provinents de dues fonts. D'una banda, els censos de població i habitatges de l'Institut Nacional de Estadística (INE) dels anys 1991, 2001, 2011 i 2021; d'altra banda, el registre de fiances de lloguer de l'Institut Català del Sòl (INCASÒL). En el cas de la sèrie històrica del cens, malgrat que es tracta de la mateixa font, la metodologia per a l'obtenció de les dades ha estat diferent en les edicions de 2011 i 2021 respecte de les anteriors, sobretot en aquesta darrera, que s'ha basat en registres administratius. Pel que fa a les dades provinents del registre de l'INCASÒL, la depuració i els camps utilitzats divergeixen en diferents apartats d'aquest article, com es detalla tot seguit.

EL CENS DE POBLACIÓ I HABITATGES

Com és sabut, el cens de població i habitatges és una operació estadística que realitza l'Institut Nacional d'Estadística (INE) cada deu anys, essent la darrera edició la de 2021. Aquesta font dona informació sobre el nombre total d'habitat-

ges, tot diferenciant els que són principals, que equipara al nombre de llars, dels que no són principals. Dins del subconjunt dels habitatges principals distingeix el règim de tinença de les llars que hi viuen, que és la variable que s'utilitza en aquest article.

És important tenir present que en el cens de 2011 es produeix un canvi metodològic respecte als precedents, però, sobretot, en el de 2021 s'ha partit d'una metodologia totalment diversa. En efecte, en els censos de 1991 i 2001 es va enviar un qüestionari a tots els habitatges on vivien les llars espanyoles, mentre que en el del 2011, aquest qüestionari només es va enviar a un 10% de les llars del territori, tot i que els seus resultats es van poder extrapolar a un fitxer censal obtingut mitjançant registres administratius en què hi havia tota la població. Si-gui com sigui, en el cens del 2021 és on s'ha produït el gran canvi, no només metodològic, sinó també pel que fa a possibilitats d'anàlisi temporal de les da-des. En efecte, s'inicia un model basat totalment en registres, que al seu torn es complementen amb enquestes existents i amb altres elaborades *ad hoc* (INE, 2023). Aquest canvi implica, tal com indica l'INE mateix, “una aparent ruptura en la sèrie de dades” (INE, 2023, p. 73). És a dir, que no és rigorós comparar les dades del cens de 2021 amb les dels censos precedents i, si es fa, s'ha de tenir en compte aquest canvi metodològic.

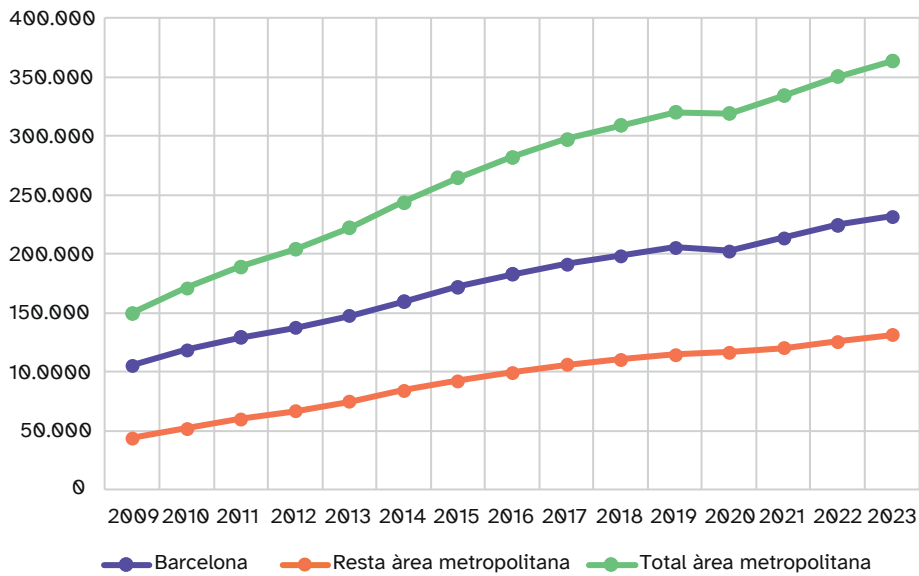
REGISTRE DE FIANCES DE L'INCASÒL

El Registre de fiances de l'INCASÒL és un registre administratiu en què els propietaris que signen un nou contracte de lloguer han de dipositar obligatòriament la fiança i introduir unes dades recollides al contracte.¹ En aquest treball s'analitza la informació provinent de les fiances de lloguer d'habitatge permanent. Així doncs, no es comptabilitzen els lloguers que tenen un ús distint al d'habitatge, que segons especifica la LAU (art. 5) són els habitatges d'ús turístic, els habitatges de lloguer temporal, els habitatges amb usos no residencials, els habitatges de porters, guardes i similars, els habitatges de militars i els habitatges universitaris qualificats per les pròpies universitats.

Les dades que es presenten en aquest article obtingudes a partir del registre de fiances de l'INCASÒL, presenten diferències metodològiques entre la **figura 1**, d'una banda, i les **figures 2, 3 i 4**, de l'altra, que, tot i que no afecten als resultats de les anàlisis i tendències descrites al treball, és convenient apuntar. En efecte, quan se signa un contracte, el propietari té un termini de dos mesos per dipositar la fiança a l'INCASÒL, de tal manera que la data de signatura i la de dipòsit poden diferir. Així mateix, quan un contracte es dona per extingit, l'arrendador té un termini d'un mes per cancel·lar administrativament la fiança i retornar-la a l'arrendatari.

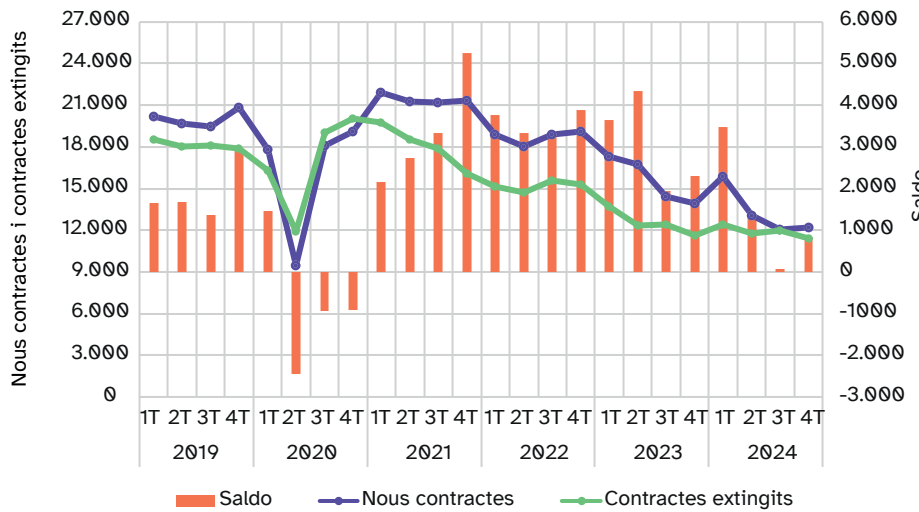
¹ Per aprofundir en la normativa, consulteu: https://incasol.gencat.cat/ca/2-serveis_i_tramits/Fiances-de-lloguers/

Figura 1. Habitatges amb contracte de lloguer vigent. Àrea metropolitana de Barcelona, 2009-2023

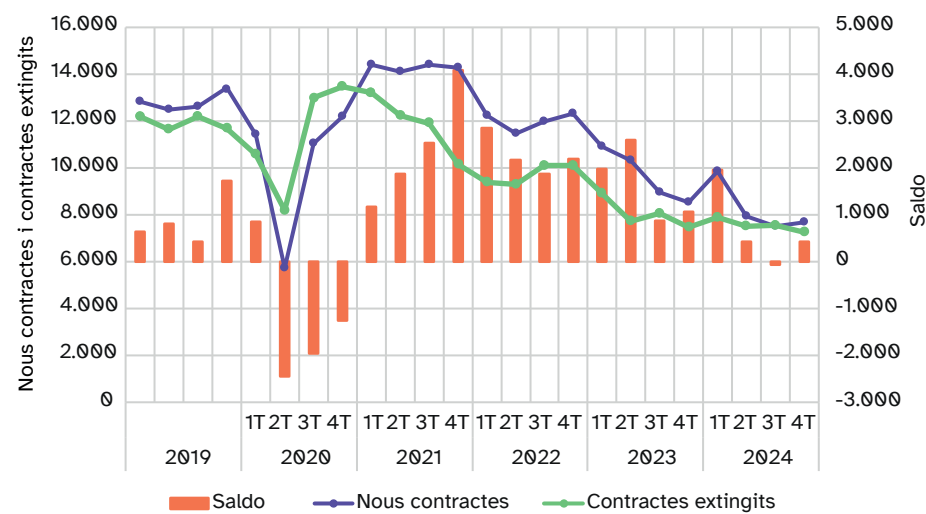
Font: O-HB a partir del registre de fiances de l'INCASÒL

Figura 2. Nous contractes de lloguer, contractes extingits i saldo. Àrea metropolitana de Barcelona, 2019-2024

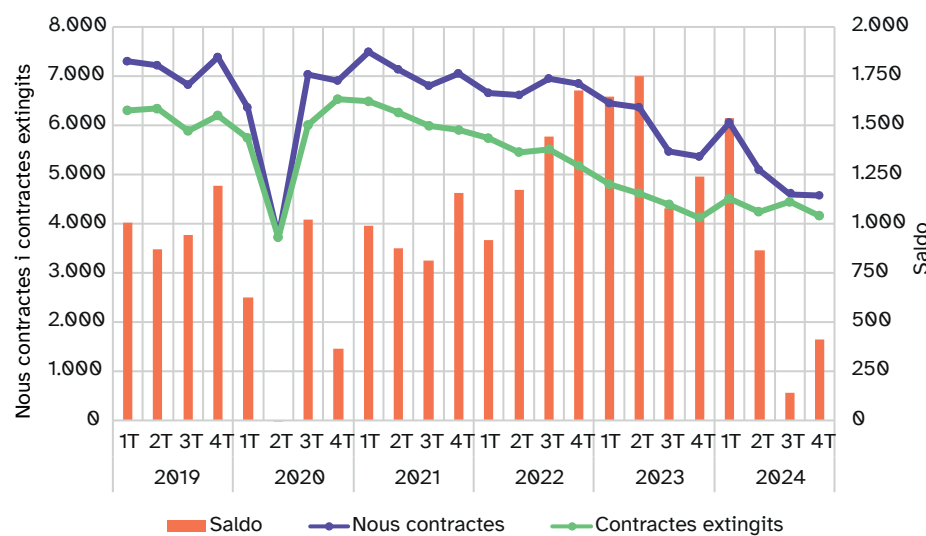
Font: Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a partir del registre de fiances de l'INCASÒL

Figura 3. Nous contractes de lloguer, contractes extingits i saldo. Barcelona, 2019-2024

Font: Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a partir del registre de fiances de l'INCASÒL

Figura 4. Nous contractes de lloguer, contractes extingits i saldo. Àrea metropolitana sense Barcelona, 2019-2024

Font: Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a partir del registre de fiances de l'INCASÒL

Doncs bé, a la **figura 1**, que presenta una sèrie històrica des de l'any 2010, es pren com a referència la data de signatura del contracte i la data d'extinció del contracte com a variables per definir la dimensió temporal. Així mateix, per quantificar amb la màxima aproximació el parc d'habitatge de lloguer, s'ha realitzat una depuració del registre de l'INCASÒL per comptar només una vegada aquells habitatges en els quals consta més d'un contracte.² Aquesta metodologia ha estat desenvolupada per l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2024a).

En canvi, a les **figures 2, 3 i 4**, que posen èmfasi en la conjuntura del darrer any, es mostren les dades que publica la Secretaria d'Habitatge del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya, que opta per comptar els contractes a partir de les dates administratives de dipòsit i de cancel·lació de la fiança a l'INCASÒL. Aquesta manera de comptabilitzar la informació del registre de fiances té com a principal avantatge que les dades es publiquen en un temps relativament breu. Sigui com sigui, és important destacar que les diferències que es donen entre les dues maneres de comptabilitzar la informació del registre de fiances de l'INCASÒL són reduïdes i, en tot cas, no afecten la interpretació de les dinàmiques que s'analitzen en aquest treball.

EL PARC D'HABITATGE DE LLOGUER I LES LLARS DE LLOGUER

Abans d'avançar en el text, és important deixar constància que en els censos de població i habitatges, el parc d'habitatge de lloguer i les llars que viuen de lloguer són, quantitativament, el mateix. En els censos, les situacions en què unitats familiars diferents conviuen en un mateix habitatge es considera una llar múltiple i no diferents llars en un mateix habitatge. Per altra banda, a les explotacions fetes per l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona de la base de fiances de l'INCASÒL, es comptabilitzen habitatges amb contracte de lloguer vigent, sense entrar en la qüestió del tipus de llar. En definitiva, el lector veurà que, en analitzar les dades provinents del cens de població i habitatges es fa referència, indistintament, a habitatges de lloguer i llars de lloguer, que als efectes d'aquest treball són el mateix.

Antecedents i context

Fins a mitjans del segle xx, el règim de lloguer havia estat la forma majoritària de tinença en les ciutats i pobles del que ara coneixem com àrea metropolitana. Així, per exemple, en el cens de 1960, més del 80% de les llars de Barcelona vivien en un habitatge de lloguer. A partir de la dècada del 1950, però, i fins a

² Aquestes situacions es donen quan el propietari no ha retirat la fiança d'un contracte antic que ja no és vigent.

començaments del segle XXI, la quantitat i el pes del parc de lloguer va anar retrocedint tant a la metròpoli de Barcelona com al conjunt de Catalunya (Trilla et al., en premsa).

Les causes d'aquest retrocés han estat diverses durant diferents períodes, però tenen en comú l'orientació de les polítiques públiques, en les quals les institucions han donat preeminència a la propietat en detriment del lloguer durant aproximadament cinquanta anys (Balchin (ed.), 1996; Kemeny, 1995; Pareja-Eastaway i San Martín, 2002; Trilla, 2001).

Aquesta preeminència es pot constatar en les polítiques de foment d'obra nova, en les polítiques fiscals que han promogut la compravenda i també en l'absència d'aquest tipus de polítiques orientades al lloguer i de mesures de contrapès que acompanyessin el control dels lloguers que han estat vigents durant tot aquest període, com es veurà tot seguit.

El primer antecedent de la preeminència de la propietat en les polítiques públiques se situa en el govern de la dictadura franquista, des de finals de la dècada de 1950, que exemplifica molt bé el titular de l'article que va publicar el 2 de maig de 1959 el *ministro de Vivienda* de l'època, José Luis de Arrese: "No queremos una España de proletarios, sino de propietarios".³ En efecte, des d'aleshores i fins l'any 1976 (quan finalitza el penúltim boom immobiliari a Espanya, 1959-1976), la gran inversió pública que es va canalitzar amb ajudes a la promoció d'habitatge va ser per a la venda, i el parc de lloguer va tenir un paper residual en l'obra nova.

Pel que fa al lloguer, la principal política que es va desplegar va ser la de prorrogar el control dels lloguers, que havia estat comuna durant la primera meitat del segle XX a la majoria de països europeus, especialment en les etapes més inflacionistes (Trilla, 2001). En el cas d'Espanya, les polítiques de control de lloguers tenen els seus antecedents moderns en la congelació de rendes promulgada pel decret Bugallal de 1920. Aquesta política es va mantenir en la dictadura de Primo de Rivera i, posteriorment, en la Segona República. Durant la dictadura de Franco, les mesures van ser en bona part refermades, tant durant la postguerra (LAU de 1946) com durant l'etapa d'autarquia (LAU de 1956) i el *desarrollismo* (LAU de 1964), tot allargant-se durant els primers anys de la reinstaurada democràcia.

Durant la dècada dels anys vuitanta, el retrocés del lloguer es va veure reforçat també a escala internacional, a causa de les directrius i orientacions del Banc Mundial que recomanava la retirada del sector públic del sector de l'habitatge (Rolnik, 2018) d'una banda, i la creixent ideologia neoliberal que propugnava el dret a la propietat (Rolnik, 2013) com a mecanisme per mercantilitzar l'habitatge públic de lloguer mitjançant la transmissió als seus residents, de l'altra. Així ma-

³ ABC, dissabte 2 de maig de 1959.

teix, des de finals de la dècada de 1980, s'introduïren canvis en els sistemes financers de molts països occidentals de tal manera que els mercats hipotecaris es van integrar plenament, aconseguint-se així un increment molt notable del volum de finançament amb crèdits hipotecaris (Rodríguez-López, 2006).

En el cas espanyol, aquestes tendències es veuen reflectides en tres canvis substancials, ja durant el període democràtic. En primer lloc, en el descens de la producció d'habitatge protegit, només recuperat durant un curt interval de temps (Trilla, 2010), però que manté la propietat com a règim de tinença pràcticament en la seva totalitat. En segon lloc, en la modificació de la Llei d'arrendaments urbans del 1985⁴ que, entre d'altres mesures, liberalitza el mercat de lloguer,⁵ però manté la pròrroga dels lloguer vigents, sense acompanyar la mesura de contraprestacions significatives per als propietaris. I, finalment, en la millora de les desgravacions fiscals a la compravenda d'habitatge principal i la retirada de les ajudes destinades al lloguer.

Precisament, aquest darrer mecanisme ha estat molt determinant en l'increment de la propietat com a règim de tinença, especialment des de les darreries de la dècada de 1990. En efecte, malgrat que les desgravacions fiscals a la compravenda d'habitatge principal s'introdueixen l'any 1979, tot convivint amb les del lloguer, tenen un fort impuls a partir de l'any 1999, coincidint amb l'eliminació de les desgravacions al lloguer. Les desgravacions a la compravenda introduïdes l'any 1999 han estat vigents fins l'any 2012 i per tenir una idea de la importància d'aquest instrument en el conjunt de la política pública, s'estima que, només entre els anys 2000 i 2009, han tingut un cost recaptatori de 53.000 milions d'euros (Raya, 2012) equivalent al 0,5% del PIB del període considerat. L'eliminació de les desgravacions fiscals a la compravenda, però, no han afectat aquelles persones que havien comprat l'habitatge amb anterioritat a l'1 de gener de 2013, de tal manera que, per exemple, dels 4.950 milions d'euros destinats a política d'habitatge en els pressupostos generals de l'Estat del 2021, la deducció de l'IRPF per compravenda d'habitatge era de 940 milions d'euros, és a dir, un 20% del pressupost total de la política d'habitatge (Rodríguez-López, 2020).

En definitiva, amb els antecedents que s'acaben d'exposar, es pot apreciar com des de la dècada de 1950 i fins ben entrat el segle XXI, les polítiques d'habitatge no han estat neutrals en relació al règim de tinença a Espanya, sinó que, al contrari, han afavorit la propietat en detriment del lloguer. Precisament, en aquest darrer sector, les polítiques han estat principalment de naturalesa normativa, com la pròrroga de la congelació de rendes fins al 1985 i, a partir d'aquí, una alternança de mesures liberalitzadores i de fixació de la durada mínima del contracte, per destacar un dels aspectes amb major incidència en el sector. En can-

⁴ Reial decret llei 2/1985, de 30 d'abril, sobre mesures de política econòmica.

⁵ Aquestes modificacions van ser la llibertat per a la transformació d'habitatges en locals de negoci i la llibertat per pactar la durada del contracte, cosa que suprimia el caràcter obligatori de la pròrroga forçosa en els contractes d'arrendaments urbans.

vi, les polítiques en despesa pública o fiscal associada han tingut molt poca presència, amb l'única excepció de les reduïdes desgravacions fiscals per als llogaters vigents entre el 1976 i el 1990. Així, la preeminència actual de la propietat de l'habitatge a l'àrea metropolitana de Barcelona i el pes més reduït del lloguer, com succeeix a Espanya en general i també als altres països del sud d'Europa, lluny de ser una qüestió cultural, com massa sovint s'ha volgut explicar, troba la seva principal explicació en l'orientació de les polítiques públiques (Allen et al., 2004).

L'augment del parc d'habitatge de lloguer: una constatació a partir de diverses fonts

Ja des de finals del darrer boom immobiliari (1996-2007), el descens continuat de les llars que vivien de lloguer va iniciar un canvi de tendència, que ha donat lloc a un increment continuat del parc de lloguer durant les darreres dues dècades. A continuació, s'exposen les dades que permeten arribar a aquesta conclusió, tot combinant dues fonts, els censos de població i habitatges que elabora l'INE, en primer lloc, i les explotacions del registre de fiances de lloguer de l'INCASÒL, en segon lloc. Es deixa per a més endavant l'exposició dels principals factors que ajuden a explicar aquest canvi de tendència.

ELS CENSOS DE POBLACIÓ I HABITATGES

L'any 2001 hi havia, segons el cens de població i habitatges, 229.491 llars que vivien de lloguer a l'àrea metropolitana de Barcelona. Doncs bé, l'any 2011 havien augmentat fins a 303.770, és a dir, un increment de 74.279 llars, un 32,4% (vegeu la **taula 1**). Cal destacar que les llars en propietat van continuar augmentant durant aquest decenni, però a un ritme proporcionalment més reduït que les de lloguer, cosa que es va traduir, al seu torn, en un increment del pes de les llars de lloguer, que van passar del 20,9% al 23,5% entre el 2001 i el 2011.

Des del punt de vista territorial, aquest canvi de tendència es va produir tant a la ciutat de Barcelona, que concentrava la major part del parc de lloguer (73,7% de tot el parc de l'àrea metropolitana en el 2001), com a la resta de l'àrea metropolitana, on el parc de lloguer tenia un pes molt inferior (vegeu les **taules 2 i 3**). En efecte, si a la ciutat de Barcelona es comptabilitzaven 169.137 habitatges de lloguer en el 2001, en el 2011 havien augmentat fins als 205.912, és a dir, 36.775 llars més vivint de lloguer, un augment del 21,7% en deu anys. Doncs bé, a la resta de l'àrea metropolitana es va passar de 60.354 llars de lloguer a 97.858, un augment de 37.504, superior, fins i tot, al de la ciutat de Barcelona en termes absoluts.

Taula 1. Habitatges principals segons règim de tinença de les llars. Àrea metropolitana de Barcelona. 1991-2021

	1991		2001		2011		2021	
Lloguer	278.999	28,1%	229.491	20,9%	303.770	23,5%	337.101	26,1%
Propietat	687.738	69,1%	829.596	75,7%	919.665	71,2%	861.441	66,7%
Altres	27.891	2,8%	36.578	3,3%	68.378	5,3%	92.997	7,2%
Total	994.628	100,0%	1.095.665	100,0%	1.291.813	100,0%	1.291.539	100,0%

Taula 2. Habitatges principals segons règim de tinença de les llars. Barcelona. 1991-2021

	1991		2001		2011		2021	
Lloguer	207.199	35,9%	169.137	28,5%	205.912	30,1%	208.468	31,1%
Propietat	354.477	61,5%	405.090	68,1%	437.631	64,0%	409.684	61,0%
Altres	14.964	2,6%	20.224	3,4%	40.535	5,9%	53.025	7,9%
Total	576.640	100,0%	594.451	100,0%	684.078	100,0%	671.177	100,0%

Taula 3. Habitatges principals segons règim de tinença de les llars. Àrea metropolitana sense Barcelona. 1991-2021

	1991		2001		2011		2021	
Lloguer	71.800	17,2%	60.354	12,0%	97.858	16,1%	128.633	20,7%
Propietat	333.261	79,7%	424.506	84,7%	482.034	79,3%	451.757	72,8%
Altres	12.927	3,1%	16.354	3,3%	27.843	4,6%	39.972	6,4%
Total	417.988	100,0%	501.214	100,0%	607.735	100,0%	620.362	100,0%

Com ja s'ha avançat, els canvis metodològics que s'han realitzat en el cens de població i habitatges de 2021 no permeten fer una comparació temporal robusta de les dades. Tanmateix, sí que es poden destacar dues idees. En primer lloc, el pes del parc de lloguer l'any 2021 ha augmentat tant a la ciutat de Barcelona com a la resta de l'àrea metropolitana i se situa en el 31,1% i 20,7%, respectivament (l'any 2011 era del 30,1% i del 16,1%). En segon lloc, malgrat que les dades no són estrictament comparables, durant el 2021 es detecta un increment molt notable de les llars de lloguer a la resta de l'àrea metropolitana, que arriben a les 128.633, quan l'any 2011 n'eren 97.858. En canvi, a la ciutat de Barcelona, sempre amb les

limitacions metodològiques que s'han exposat, el creixement és molt més moderat, ja que en el 2021 se'n comptabilitzen 208.468, quan, cal recordar, l'any 2011 n'eren 205.912.

Certament, el canvi de metodologia no permet obtenir conclusions robustes, però aquesta moderació en el ritme d'augment de les llars que viuen de lloguer a la ciutat de Barcelona i que, en canvi, no s'ha donat a la resta de l'àrea metropolitana, es podria relacionar, com es tractarà en el següent apartat, amb la competència dels lloguers de curta durada, tant de temporada com turístics, amb un pes més notable al municipi de Barcelona.

EL REGISTRE DE FIANCES DE L'INCASÒL

De manera complementària al cens, afortunadament a Catalunya es disposa del registre de fiances de l'INCASÒL. En aquest cas, per aproximar-nos a l'evolució del parc de lloguer, és especialment rellevant prestar atenció a les dades a partir del 2021, ja que tenen un nivell de depuració més elevat i són més robustes. A la **figura 1** es pot apreciar com, des de l'any 2021, s'ha produït un creixement continuat del parc de lloguer tant a la ciutat de Barcelona com a la resta de l'àrea metropolitana. En efecte, si l'any 2021 hi havia 213.828 habitatges amb un contracte de lloguer vigent a la ciutat de Barcelona, l'any 2023 ja n'eren 232.081. Per altra banda, a la resta de l'àrea metropolitana s'havia passat de 120.331 a 131.403 habitatges amb contracte de lloguer vigent.

Si se segueix amb el registre de fiances de l'INCASÒL, les dades més recents publicades per la Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya permeten constatar que la tendència a l'increment del parc de lloguer es manté durant el 2024, fins i tot després de la entrada en vigor de la regulació de lloguers el 16 de març de 2024 (figures 2, 3 i 4). En efecte, durant els darrers tres trimestres de 2024, el saldo entre els nous contractes i els contractes extingits ha estat de 2.199 a l'àrea metropolitana, o dit en altres paraules, el parc de lloguer ha augmentat en 2.199 contractes. Aquest creixement ha estat més moderat a la ciutat de Barcelona, amb un augment de 780 contractes vigents, mentre que a la resta de l'àrea metropolitana s'han incrementat en 1.419.

En les dades de les figures 2, 3 i 4 es pot apreciar com el ritme de creixement del parc de lloguer (el saldo) s'ha moderat durant els darrers trimestres. Certament, aquest alentiment en el creixement es pot relacionar amb l'entrada en vigor de la contenció de rendes el 16 de març de 2024, tot i que, com es veurà més endavant, hi ha diferents factors que condicionen aquesta evolució.

En definitiva, tant si es prenen en consideració les dades del cens de població com si s'agafen les dades provinents del registre de fiances de l'INCASÒL es pot constatar el creixement del parc de lloguer a l'àrea metropolitana de Barcelona durant les darreres dues dècades.

Factors explicatius de l'augment del parc de lloguer

L'increment del parc de lloguer que s'ha produït durant les darreres dues dècades a l'àrea metropolitana troba la seva explicació en la combinació de diferents factors que es tracten de manera resumida a continuació, tot diferenciant aquells relacionats amb les necessitats i la demanda d'habitatge i aquells que afecten l'oferta.

DESPLAÇAMENT DE LA DEMANDA CAP AL LLOGUER

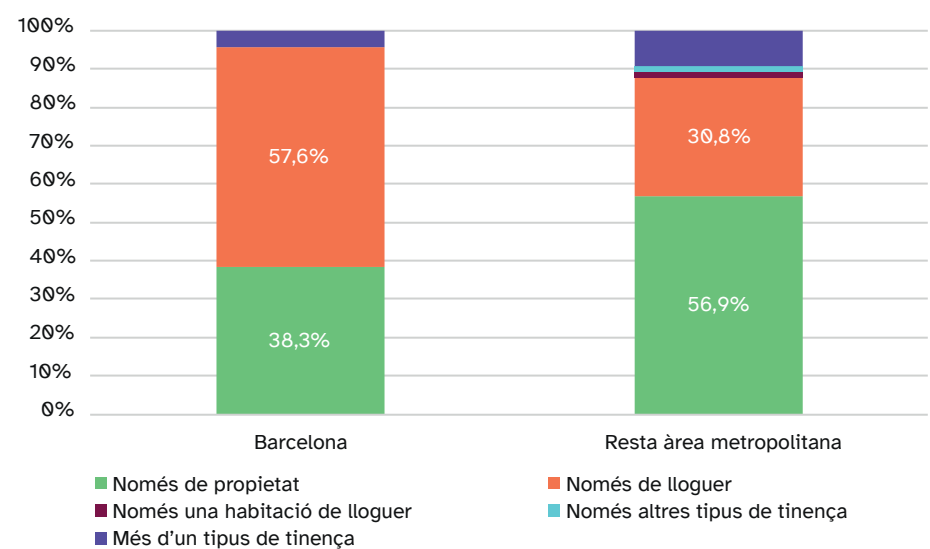
Pel que fa als factors relacionats amb la demanda d'habitatge, una primera qüestió que cal destacar és el desplaçament d'una part de la demanda d'habitatge cap al lloguer, fins al punt que actualment és majoritària. En efecte, ja durant el període final del darrer boom immobiliari (1996-2007), però especialment després, una part creixent de la demanda ha deixat de tenir les condicions de solvència exigides per a la concessió de préstecs hipotecaris, i les seves necessitats residencials s'han satisfet en el segment de lloguer. Així, el lloguer ha passat de convertir-se en una opció més d'accés a l'habitatge a l'única opció per a cada vegada més llars a l'àrea metropolitana de Barcelona (Donat, 2024).

De fet, en el quart trimestre de 2024, el 57,6% de la població de Barcelona i el 30,8% de la de la resta de l'àrea metropolitana que estava buscant de manera activa un habitatge ho feia en règim de lloguer (vegeu la **figura 5**).

SHOCK DE DEMANDA

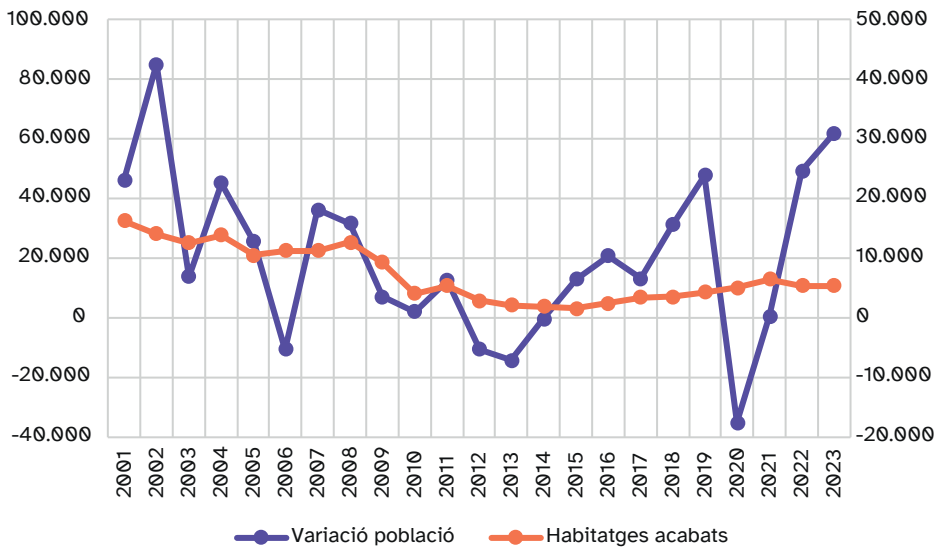
Juntament a l'increment estructural de la demanda de lloguer que ve produïnt-se des de fa almenys dues dècades, és important tenir present que el volum d'aquesta demanda ha augmentat pel fet que, des de fa uns anys, s'està assistint a l'àrea metropolitana de Barcelona, i al conjunt de l'Estat en general, a un *shock* de demanda, és a dir, a un creixement molt pronunciat de la població i les llars amb un gran pes del component migratori (Módenes et al., 2025) que, en general, no està tenint una contrapartida ni en l'increment del parc d'habitatge principal ni en la construcció d'obra nova (vegeu la **figura 6**). Una part important d'aquesta demanda, que es troba en diferents moments del procés migratori, està focalitzada en el lloguer al qual s'afegeixen els joves en procés d'emancipació i la diversificació en les formes de convivència en l'edat adulta, amb una major presència de llars monoparentals. Així, malgrat que el parc de lloguer ha augmentat, el creixement de les necessitats va més ràpid, cosa que genera, d'una banda, tensions en el mercat de lloguer i, de l'altra, l'increment de formes d'allotjament precàries (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2025).

Figura 5. Demanda d'habitatge. Règim de tinença buscat, 4T 2024

Font: O-HB, Enquesta de demanda d'habitatge de Catalunya

Figura 6. Creixement de la població i habitatges acabats. Àrea metropolitana de Barcelona, 2001-2023

Font: Idescat, padró continu de població fins l'any 2021 i cens anual de població des del 2022; Secretaria d'habitatge, a partir de visats de finalització d'obra del Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers de l'Edificació

EL CREIXEMENT DEL PARC DE LLOGUER A PARTIR DE L'ESTOC EXISTENT

Certament, el ritme de la construcció d'obra nova no està seguint un camí paral·lel al *shock* de demanda que s'acaba de veure. A més, fins ben recentment, el parc d'habitatge d'obra nova destinat al lloguer ha estat molt residual, fins i tot el de protecció pública. Tanmateix, el parc de lloguer ha anat creixent, fet que s'ha de relacionar amb altres mecanismes, no només a l'obra nova. En efecte, malgrat que no es disposa de dades exactes, es pot deduir que molts dels mecanismes que fan incrementar el parc de lloguer es produeixen en el parc existent. A continuació, se'n destaquen alguns dels principals.

Un primer mecanisme es pot relacionar amb l'efecte de la mortalitat. En altres treballs s'ha fet referència a la importància quantitativa de l'efecte de la mortalitat en l'oferta potencial d'habitatge (Donat, 2012; Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2018). Doncs bé, una part d'aquest parc tindria la seva sortida cap al segment del lloguer.

Un segon mecanisme d'entrada d'habitatge al mercat de lloguer es pot trobar en l'estoc d'habitatge sense vendre o en el que es van produir execucions hipotecàries durant la crisi de 2008 que va seguir a l'esclat del darrer boom immobiliari. Així, una part d'aquest parc que, com és sabut va passar a ser propietat d'entitats financeres o fons d'inversió, s'hauria destinat al lloguer (Trilla et al., 2025).

Finalment, un altre dels aspectes amb incidència sobre l'augment del parc de lloguer té a veure amb la finalització d'algunes polítiques que afavoreixen la compravenda d'habitatge i la introducció d'altres que bonifiquen el lloguer. Ens centrarem aquí en les polítiques fiscals. D'una banda, ja s'ha fet esment a la finalització l'any 2013 de les desgravacions fiscals per la compravenda d'habitatge. D'altra banda, des de l'any 2006 es van introduir desgravacions fiscals als propietaris d'habitatges que els tinguessin de lloguer, que l'any 2023 es van situar en el 60% de l'import de les rendes del lloguer, i que a partir del 2024, després de l'aprovació de la Llei estatal 12/2023, de 24 de maig, pel dret a l'habitatge, s'han diversificat per estimular l'oferta d'habitatge de lloguer assequible amb diferents supòsits, que van del 90% al 50% (Rivas Nieto, 2025).

Restriccions i potencialitats per a l'increment del parc de lloguer

Lògicament, no totes les dinàmiques dins del parc d'habitatge existent han afavorit l'increment dels habitatges de lloguer. A continuació es presenten, de manera introductòria, algunes de les principals qüestions que es consideren restrictives, tot i que, com es veurà a continuació, la seva anàlisi i quantificació ajuda a matissar els possibles efectes negatius sobre l'augment del parc de lloguer.

LES POLÍTIQUES DE REGULACIÓ DELS PREUS DE LLOGUER

En primer lloc, cal fer esment als possibles efectes sobre l'oferta d'habitatge de lloguer de l'entrada en vigor de la regulació de lloguers el 16 de març de 2024. En efecte, tot i que no existeix consens, un dels efectes no desitjats de les polítiques de regulació de preus del mercat de lloguer que recull una part de la literatura posa èmfasi en la reducció de l'oferta i del parc d'habitatge de lloguer (Bosch i López, 2023). Certament, és un repte metodològic aïllar tots els factors que intervenen en l'oferta d'habitatge mitjançant dades rigoroses i trobar una causalitat unívoca entre un d'aquests factors, que és la regulació, i la oferta, que permeti arribar a conclusions taxatives.

De fet, l'actual regulació dels lloguers, a diferència d'altres contextos, s'ha vist acompanyada d'unes mesures fiscals que, com s'ha vist, han situat les desgravacions dels beneficis nets del lloguer d'habitatges entre el 90% i el 50%. És a dir, la mateixa mesura (regulació) podria tenir resultats diferents sobre l'oferta d'habitatge de lloguer segons vagi o no acompanyada d'altres mesures complementàries, en aquest cas una política fiscal incentivadora per als propietaris d'habitatges de lloguer.

Aquesta podria ser una de les raons que explica que, com s'ha vist més amunt, des de l'entrada en vigor de la regulació de lloguers el 16 de març de 2024, el parc de lloguer hagi continuat augmentant als municipis de l'àrea metropolitana de Barcelona. Sigui com sigui, s'haurà de seguir l'evolució de les dades per disposar d'una sèrie més llarga que permeti avaluar amb més rigor els efectes de la regulació dels lloguers.

A més d'aquests possibles efectes no desitjats de la regulació dels lloguers sobre el parc hi ha altres elements que, aquests sí, actuen com a elements restrictius, com per exemple, el lloguer de temporada, els apartaments turístics, l'habitatge buit i el dèficit de parc de lloguer social.

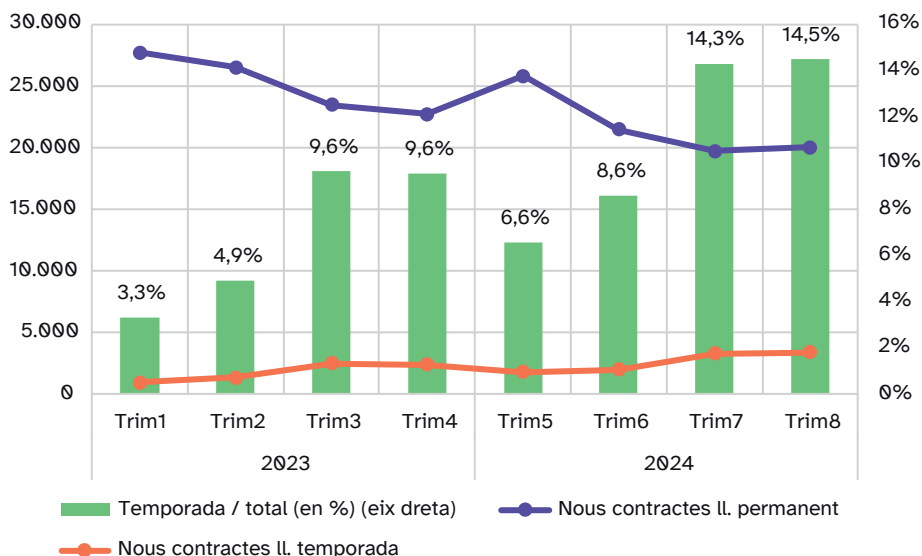
EL LLOGUER PER TEMPORADA

La Llei d'arrendaments urbans defineix el lloguer de temporada com una modalitat d'arrendament per a ús diferent al d'habitatge, sigui temporada d'estiu o qualsevol altra, és a dir, que la destinació principal no és la de satisfer la necessitat permanent d'habitatge de l'arrendatari.⁶

Als censos de població, aquests immobles no es comptabilitzen com a parc d'habitatge, ni tampoc en les dades presentades fins aquí provinents del registre de fiances de l'INCASÒL. Si bé el lloguer de temporada ha tingut i té una demanda

⁶ Articles 2 i 3.

Figura 7. Nombre de nous contractes de lloguer permanent i de temporada. Demarcació de Barcelona, 1T 2023-4T 2024

Font: Secretaria d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a partir de fiances de lloguer dipositades a l'INCASÒL

en zones com l'àrea metropolitana, recentment s'ha produït un increment notable en aquesta modalitat, fet que s'ha relacionat com un transvasament des del mercat de lloguer residencial permanent, que és el que està afectat per la limitació de preus des del 16 de març de 2024.⁷

En efecte, com s'observa a la **figura 7**, el nombre de contractes de lloguer de temporada ha anat seguint una evolució a la demarcació de Barcelona, com a mínim des del primer trimestre de 2023, de tal manera que s'ha passat de 953 nous contractes de lloguer de temporada en el primer trimestre de 2023 a 3.393 al quart trimestre de 2024 (màxim històric).⁸ Aquest volum representa ja un 14,5% del total de nous contractes de lloguer signats a la demarcació de Barcelona, davant del 9,6% d'un any enrere o del 3,3% del primer trimestre de 2023.

⁷ En aquests moments, encara no es disposa de les dades de lloguer de temporada que publica la Secretaria d'Habitatge relatives a l'àmbit territorial de la resta de l'àrea metropolitana de Barcelona.

⁸ Cal notar que les dades presentades fan referència als nous contractes de lloguer que s'han signat en cada període considerat i no pas al parc en lloguer en cada modalitat. Així, tot i que encara no es disposa d'aquesta informació, s'ha de tenir present que la rotació del parc d'habitatge de lloguer permanent és molt més baixa (es pot situar per sobre dels tres anys de mitjana) de la que pugui tenir un lloguer de temporada (que pot canviar d'ocupant diverses vegades durant el mateix any).

ELS APARTAMENTS TURÍSTICS

Segons dades de l'Observatori del Turisme a Barcelona, l'any 2024 hi ha 10.327 habitatges d'ús turístic (HUT) a la ciutat de Barcelona i 13.500 a la resta de la regió metropolitana. Això representa un 5% i un 2,8 % de tot el parc de lloguer de la ciutat de Barcelona i de la regió metropolitana respectivament. La majoria d'estudis publicats en revistes acadèmiques que han tractat l'impacte dels apartaments turístics sobre el lloguer permanent, han arribat a dues conclusions. En primer lloc, l'oferta d'apartaments turístics té efectes en la reducció del parc de lloguer permanent. En segon lloc, hi ha un efecte casual entre l'increment de l'oferta de lloguer a Airbnb i l'increment de preu de l'habitatge i de la renda de lloguer de llarga durada, especialment en les zones on hi ha una major concentració i atractiu turístic (Barron et al., 2021; Franco i Santos, 2021; Rossi i d'Addona, 2025).

HABITATGES BUITS

Els habitatges buits és un altre dels factors restrictius per al parc d'habitatge principal, en general, i el de lloguer, en particular. Les dades dels censos de població i habitatges sobreestimen sovint el nombre d'habitatges buits. Per prendre unes dades de referència, en el darrer cens de 2021 s'han detectat 75.476 habitatges amb un consum molt baix d'energia a la ciutat de Barcelona, aproximadament un 9,3% del parc total de la ciutat. Tanmateix, el darrer cens elaborat per l'Ajuntament de Barcelona l'any 2018 en comptabilitzava només 3.609, l'1,5% del parc analitzat.⁹ Malgrat que la mobilització d'aquest parc és, lògicament, un instrument per incrementar l'oferta d'habitatge en general i el de lloguer, en particular, a la llum de les dades es pot deduir que caldrien altres formes d'increment del parc d'habitatge principal per fer front al *shock* de demanda que s'ha vist més amunt.

DÈFICIT DE PARC DE LLOGUER SOCIAL

Malgrat els esforços dels darrers anys i les previsions de desenvolupament, l'estoc d'habitatge de lloguer social representava l'any 2023 aproximadament l'1,8% del parc principal a l'àrea metropolitana de Barcelona (Donat et al., 2021). Una xifra que contrasta amb la mitjana d'altres països europeus (Trilla i Bosch, 2018) i amb les necessitats de la població. En efecte, l'any 2023, el 44,5% de la població que vivia de lloguer a preu de mercat a la ciutat de Barcelona i el 36,5% a la resta de l'àrea metropolitana es trobava en situació de sobrecàrrega, és a dir, havia de destinar més d'un 40% dels seus ingressos al pagament de l'habitatge (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2024b).

⁹ https://www.habitatge.barcelona/sites/default/files/ca_ca_censhabitatges_buits_informe_bcn_final.pdf

En definitiva, els possibles efectes d'una regulació de lloguers que no anés acompanyada de mesures complementàries, el dèficit d'habitatge de lloguer social, els apartaments turístics, el lloguer de temporada o el parc d'habitatge desocupat, es configuren com algunes de les principals restriccions a l'increment del parc principal de lloguer.

Conclusions i reflexions finals

En aquest treball s'ha analitzat l'evolució del règim de tinença dels habitatges a l'àrea metropolitana de Barcelona durant les darreres dues dècades i s'ha pogut constatar la tendència a l'increment del lloguer. En efecte, tot i que l'any 2021 el règim de tinença majoritari és la propietat (61% a Barcelona i 72,8% a la resta de l'àrea metropolitana), des de les darreries del boom immobiliari (1996-2007) s'ha detectat un increment de les llars i en conseqüència del parc d'habitatge principal destinat al lloguer.

En el treball s'han mostrat les principals dades que permeten asseverar aquesta afirmació, basades en el cens d'habitatges i població, que és la font que sovint s'utilitza per analitzar el règim de tinença. En efecte, a Barcelona s'ha passat d'un 28,5% de llars vivint de lloguer en el 2001 a un 31,1% en el 2021, i a la resta de l'àrea metropolitana d'un 12% a un 20,7%. Així mateix, s'han incorporat les darreres dades provinents del registre de fiances de l'INCASÒL. Així, s'ha pogut constatar, també amb aquesta darrera font, el continu creixement del parc de lloguer, fins i tot, després de l'entrada en vigor de la regulació de lloguers als municipis de l'àrea metropolitana el 16 de març de 2024. Per exemple, entre el primer i el quart trimestre de 2024 s'han enregistrat 780 nous contractes de lloguer vigents a Barcelona i 1.419 a la resta de l'àrea metropolitana.

A més de quantificar aquesta evolució, el treball ha fet una aproximació a les principals causes que expliquen que la propietat sigui el règim de tinença majoritari i que el lloguer hagi augmentant durant les darreres dues dècades.

Així s'han identificat, en primer lloc, tres grans dinàmiques que han afavorit aquesta tendència: l'exclusió de una part de la població de la possibilitat d'accedir al crèdit per a la compravenda; un *shock* de demanda més recent, propiciat principalment per un increment de la immigració, concentrat principalment en el lloguer; i, finalment, unes polítiques públiques, en concret les fiscals, que estan potenciant que els propietaris lloguin els seus habitatges.

Juntament amb les principals dinàmiques que afavoreixen l'increment del parc de lloguer també se n'han identificat altres que podrien actuar o, de fet actuen, en sentit contrari. En aquest paquet el primer que s'ha descartat és que l'entrada en vigor de la regulació de lloguers a la que s'ha fet referència estigui tenint, almenys en el primer any de la seva aplicació, un efecte negatiu sobre el parc de

lloguer. De fet, les dades indiquen el contrari, ja que el parc de lloguer continua augmentant, tot i que a un ritme més moderat.

En canvi, sí que s'han analitzat altres factors que, a la llum de les dades i de les evidències de la literatura, actuen com elements limitadors del parc d'habitatge de lloguer. Aquests elements són l'increment dels lloguers de temporada com a possible estratègia per evitar la regulació dels preus de lloguer d'habitatge principal; la competència dels apartaments turístics per als immobles residencials; l'existència d'habitatges buits sense causa justificada, tot i que en aquest cas, s'ha vist que el parc disponible seria molt més reduït del que inicialment indica el cens de 2021; i, finalment, el dèficit estructural d'habitatge de lloguer social, que ha estat molt exigü en la construcció d'obra nova durant les darreres dècades, però que els esforços més recents per part de les administracions poden ajudar a revertir durant les properes dècades, sempre que augmenti i es mantingui de manera recurrent la inversió i la despesa social en habitatge.

Referències

- Allen, Judith; Barlow, James; Leal, Jesús; Maloutas, Thomas i Padovani, Liliana (2004). *Housing and welfare in Southern Europe*. Blackwell.
- Balchin, Paul (ed.). (1996). *Housing policy in Europe*. Routledge.
- Barron, Kyle i Proserpio, Davide (2021). The effect of home-sharing on house prices and rents: Evidence from Airbnb. *Marketing Science*, 40(1), 23-47. <https://doi.org/10.1287/mksc.2020.1227>
- Bosch, Jordi i López, Joffre (2023). *Impacte de la Llei 11/2020 en el mercat de lloguer a la demarcació de Barcelona. Informe final*. Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona. https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2023/01/O22015_LAB_Control-lloguer_ampliada-Informe.pdf
- Donat, Carles (2012). La incidencia de los factores demográficos en las necesidades residenciales y en la oferta de vivienda en la Región Metropolitana de Barcelona. *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, XLIV(174), 689-705. https://www.researchgate.net/publication/283308016_La_incidencia_de_la_dinamicas_demograficas_en_las_necesidades_residenciales_y_en_la_oferta_de_vivienda_en_la_Region_Metropolitan_de_Barcelona
- Donat, Carles, et al. (2021). *State of housing 2021. Catalunya i Barcelona*. Observatori DESC i Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona. https://observatoriodesc.org/sites/default/files/publication/files/state_of_housing_catalunya-barcelona_2021.pdf
- Donat, Carles (2024). La (in)accessibilitat a l'habitatge de lloguer a la metròpoli de Barcelona. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 66, 49-64. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2024/05/Revista_Papers_66_ART3.pdf
- Franco Fernandes, Sofia i Santos, Carlos Daniel (2021). The impact of Airbnb on residential property values and rents: Evidence from Portugal. *Regional Science and Urban Economics*, 88. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2021.103667>
- INE (2023). *Censos de Población y Viviendas 2021. Metodología. Versión definitiva*. <https://ine.es/censos2021/censos2021-meto.pdf>

- Kemeny, Jim (1995). *From Public Housing to the Social Market: Rental Policy Strategies in Comparative Perspective*. Routledge.
- Módenes, Juan Antonio; Marcos, Mariana i García-García, Diva (2024). Nueva demanda demográfica y escasez de vivienda en España: políticas de vivienda en una población postransicional. *Estudios Geográficos*, 85(297), 1163. <https://doi.org/10.3989/estgeo-gr.2024.1163>
- Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (2018). *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona*. 2017. <https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2019/02/O-HB-Informe-Anual-2017.pdf>
- Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (2024a). *Els contractes de lloguer a la ciutat de Barcelona*. 2010-2023. https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2024/06/O24008_INCASOL_saldos_rotacio_estoc.pdf
- Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (2024b). *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona en el 2023: assequibilitat i accés*. https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2024/12/O24003_Informe-anual-2023-1-1.pdf
- Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona (2025). *Informe de seguiment semestral de la Zona de Mercat Residencial Tens (ZMRT) Barcelona*. Núm. 2 Abril 2025. https://www.ohb.cat/wp-content/uploads/2025/05/Informe-semestral-ZMRT-Barcelona_2-abril-2025.pdf
- Pareja-Eastaway, Montserrat i San Martín Varo, Ignacio (2002). The tenure imbalance in Spain: The need for social housing policy. *Urban Studies*, 39(2), 283-295. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1080/00420980120102975>
- Raya, José María (2012). *Una aproximación al impacto económico de la recuperación de la deducción por la compra de la vivienda habitual en el IRPF* (6) [document de treball]. Fundació Privada Institut d'Estudis Financers. Barcelona. https://www.iefweb.org/wp-content/uploads/2019/01/recuperacion_deducccion_compra_vivienda_irpf.pdf
- Rivas Nieto, Estela (2025). Els beneficis fiscals de la Llei 12/2023 pel dret a l'habitatge. *Quaderns d'Habitatge*, 1, 46-51. https://www.habitatge.barcelona/sites/default/files/quaderns_dhabitatge_la_nova_llei_de_lhabitatge.pdf
- Rodríguez-López, Julio (2006). Los booms inmobiliarios en España: un análisis de tres periodos. *Papeles de economía española*, 109, 76-90. https://www.funcas.es/wp-content/uploads/Migracion/Articulos/FUNCAS_PEE/109art06.pdf
- Rodríguez-López, Julio (2020). Los Presupuestos para 2021 y la política de vivienda. *El Siglo de Europa*. <https://elsiglodeuropa.es/los-presupuestos-para-2021-y-la-politica-de-vivienda/>
- Rolnik, Raquel (2013). Late Neoliberalism: The Financialization of Homeownership and Housing Rights. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3). <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12062>
- Rolnik, Raquel (2018). *La guerra de los lugares*. Editorial Descontrol.
- Rossi, Ilaria i d'Addona, Stefano (2025). The impact of Airbnb on long-term rentals, population, and college enrollments: Empirical evidence from an Italian university town. *Tourism Economics*. <https://doi.org/10.1177/13548166251314063>
- Trilla, Carme (2001). *La política de vivienda en una perspectiva europea comparada*. Fundació La Caixa.
- Trilla, Carme (2010). Una reflexió sobre el model espanyol de política de vivienda. A Jesús Leal (ed.), *La Política de vivienda en España* (p. 129-166). Fundación Pablo Iglesias.

Trilla, Carme i Bosch, Jordi (2018). *El parque público y protegido de viviendas en España: un análisis desde el contexto europeo* [document de treball] Fundación alternativas. Madrid. <https://fundacionalternativas.org/wp-content/uploads/2022/07/df921b0eb-942d0ce4c114e5463934e1a.pdf>

Trilla, Carme et al. (en premsa). La vivienda en el estado del bienestar: los retos de hoy para acceder a una vivienda digna.

4. De casa a classe: els recorreguts desiguals de l'alumnat d'FP a l'àrea metropolitana de Barcelona

Joan Checa Rius i Andreu Termes

Resum

Aquest article analitza la mobilitat educativa de l'alumnat de Formació Professional (FP) a l'àrea metropolitana de Barcelona, amb l'objectiu d'identificar com la distribució territorial de l'oferta formativa i les condicions d'accessibilitat incideixen en l'equitat en l'accés als estudis postobligatoris. A partir de l'explotació del Registre d'Alumnes de Catalunya (RALC) dels cursos 2019-2020 i 2021-2022, i de la integració d'indicadors territorials com la renda, l'accessibilitat al transport públic o la densitat urbana, es cartografien i analitzen els fluxos de mobilitat residencial-estudis i les seves implicacions socials. Els resultats mostren una forta concentració de l'oferta d'FP en els municipis centrals de la metròpoli i evidencien patrons desiguals de mobilitat segons l'edat, la renda i l'estructura territorial. El treball defensa que la mobilitat educativa no és neutra, sinó que reflecteix i reforça desigualtats estructurals. A partir d'això, es proposen línies d'actuació que inclouen la millora de l'accessibilitat, la redistribució territorial de l'oferta i la incorporació de criteris de justícia educativa en la planificació formativa. L'article contribueix a integrar la dimensió territorial en el debat sobre l'equitat educativa i la planificació de l'FP a escala metropolitana.

Paraules clau: Mobilitat per estudis, formació professional, segregació residencial, planificació territorial, planificació educativa

Introducció

Al llarg de les darreres dècades, el model de mobilitat s'ha transformat radicalment. Un dels factors decisius ha estat la popularització de l'automòbil al llarg del segle xx. Durant tot el segle passat, els vehicles privats amb motor de combustió van anar guanyant terreny sobre la mobilitat ferroviària, activa i col·lectiva. A més, l'expansió i les successives millores en les xarxes de transport —noves autopistes, vies ràpides, línies d'alta velocitat ferroviàries, etc.— han reduït la percepció de distància i ampliat l'àrea d'influència. En la pràctica, això significa que municipis fins ara rurals o perifèrics esdevenen accessibles per als residents i els treballadors, integrant-se funcionalment a la metròpoli. Així, la disminució de la importància de la distància ha beneficiat de manera especial l'àrea suburbana de l'entorn de Barcelona. Aquests municipis exteriors han incrementat el seu pes demogràfic i econòmic dins de la regió metropolitana (Font et al., 1999).

Aquesta creixent integració funcional implica un eixamplament de l'espai quotidià dels ciutadans, que utilitzen un territori metropolità cada vegada més extens per accedir tant als serveis com al mercat de treball. Aquesta integració, es fa especialment palesa en la denominada mobilitat ocupacional, és a dir, els desplaçaments per motius de treball i estudis, que actuen com a eix vertebrador diari de la metròpoli. Els avantatges d'aquest procés són nombrosos: d'una banda, augmenta l'accés de la població a un ventall més ampli d'oportunitats labo-

rals i formatives a escala regional. De l'altra, s'afavoreix una millor correspondència entre l'oferta de llocs de treball i les competències dels treballadors, fet que pot millorar la productivitat i el benestar col·lectiu. A més, la cooperació intermunicipal permet aprofitar economies d'escala en infraestructures i equipaments especialitzats, incrementant l'eficiència en la prestació de serveis. Tanmateix, la *metropolitanització* comporta també reptes significatius de governança per tal de garantir un accés equitatiu als serveis públics (Martí-Costa et al., 2023; Nel-lo, 2010).

Aquesta integració exemplificada en molts casos amb la mobilitat pendular metropolitana, cada cop més estesa, no afecta només les dinàmiques laborals, sinó també l'accés als serveis col·lectius essencials com la sanitat, la cultura o l'educació (Martens, 2016). Entre aquests, l'accés a l'educació postobligatòria esdevé especialment rellevant, atès que sovint implica canvis d'etapa formativa i decisions estratègiques que marquen trajectòries vitals. En aquest sentit, els desplaçaments per motius d'estudi configuren una forma específica de mobilitat ocupacional amb lògiques pròpies, fortament condicionades per la distribució territorial de l'oferta educativa, les condicions d'accessibilitat i les característiques socioeconòmiques dels estudiants —és a dir, les capacitats per desplaçar-se—. El cas de la Formació Professional (FP) és paradigmàtic d'aquestes tensions i desequilibris.

Dins d'aquest marc, la mobilitat vinculada als estudis postobligatoris presenta trets propis que la diferencien tant de la mobilitat personal quotidiana com de la mobilitat laboral. D'una banda, el 54,7% dels trajectes d'estudi entre la població resident a la metròpoli es resolen amb transport públic, davant del 31,4% observat en els trajectes per motiu feina (ATM & IERMB, 2021). Això reflecteix la dependència relativa del col·lectiu jove d'una xarxa de transport públic eficient i assequible. D'altra banda, la distribució territorial heterogènia de l'oferta d'FP—molt especialitzada i concentrada en municipis mitjans i grans—obliga una part important de l'alumnat a realitzar desplaçaments intermunicipals, amb distàncies i temps de viatge superiors als observats en el Batxillerat.

Malgrat la rellevància d'aquesta mobilitat educativa, l'evidència empírica sobre els fluxos concrets generats pels centres d'FP de l'AMB és encara escassa. Semblaria doncs, que la mobilitat de l'FP és “invisible” en moltes decisions de planificació educativa, urbanística i de transport, tot i les conseqüències potencials en termes d'equitat (Tarabini et al., 2022), sostenibilitat ambiental i adequació territorial de l'oferta formativa.

Aquesta manca de coneixement és problemàtica per diverses raons. En primer lloc, la planificació educativa vigent no incorpora sistemàticament criteris de mobilitat ni d'accessibilitat al transport públic; la legislació catalana exigeix programar l'FP amb una “visió global adaptada a les necessitats del territori”, però la pràctica mostra una presència territorial desigual que genera sobrepressió en certs centres i trajectes llargs o costosos per a part de l'alumnat, que poden li-

mitar les opcions d'estudi segons el lloc de residència (Tarabini i Jacovkis, 2020). En segon lloc, la dependència d'algunes famílies professionals d'alta demanda —i baix nivell d'oferta— accentua els desplaçaments de llarga distància i pot posar en desavantatge l'alumnat de rendes més baixes o resident en municipis petits o perifèrics.

En aquest context, l'article que presentem es proposa ajudar a omplir aquest buit mitjançant l'anàlisi integral de la mobilitat dels i de les estudiants d'FP a l'àrea metropolitana de Barcelona. El treball parteix de les dades, els resultats i la metodologia recollits a l'informe “La mobilitat als centres de formació professional de l'àrea metropolitana de Barcelona” (Termes et al., 2022) i persegueix tres grans objectius:

1. Descriure l'oferta de l'àrea dels centres que ofereixen Formació Professional i Batxillerat segons diverses dimensions (localització geogràfica, família professional o especialitat oferta i característiques territorials de l'emplaçament). Aquesta tipologia de centres permetrà entendre millor la distribució de l'oferta i identificar possibles desigualtats territorials o desequilibris en el sistema d'FP metropolità.
2. Mapificar i quantificar els fluxos territorials origen-destí dels desplaçaments de l'alumnat d'FP dins l'àrea metropolitana de Barcelona. Mitjançant fonts administratives, es representaran en mapes els principals corredors de mobilitat estudiantil, identificant on resideixen els estudiants i on es troben els centres on s'inscriuen.
3. Analitzar els patrons de mobilitat de les persones joves que es desplacen per motius d'estudi postobligatori, amb atenció a les seves característiques personals i familiars (edat, gènere, nivell socioeconòmic, etc.). Es vol esbrinar quins col·lectius d'alumnes recorren distàncies més llargues, quins utilitzen més el transport públic o privat, i com aquestes pautes es relacionen amb factors socials.

Després d'aquesta secció introductòria, l'article es divideix en quatre grans parts. En primer lloc, la següent subratlla els principals elements que condicionen la mobilitat, així com especifica les diferències existents en la planificació dels estudis postobligatoris. En segon lloc, es descriu la metodologia de recerca emprada: les fonts de dades de mobilitat i educació utilitzades, el procés de classificació de centres i les tècniques d'anàlisi quantitativa i cartogràfica aplicades. Seguidament, la quarta secció presenta els resultats de l'estudi, estructurats en subseccions que corresponen als tres objectius esmentats. Finalment, es presenten les conclusions de l'article, resumint les aportacions realitzades i suggerint futures línies de recerca i intervenció per avançar cap a un sistema d'FP més equitatiu i accessible.

Els factors condicionats de la mobilitat i la planificació dels ensenyaments postobligatoris

Les interrelacions entre mobilitat quotidiana i equitat han atret una creixent atenció en la literatura científica recent (Lucas, 2012; Martens, 2016; van Wee, 2021). Concretament, diversos estudis assenyalen que l'accessibilitat al transport i la localització dels centres educatius postobligatoris són factors decisius per garantir la igualtat d'oportunitats. Des de la perspectiva de la justícia en la mobilitat, es defensa que la capacitat de desplaçar-se lliurement és un requisit per accedir a drets bàsics com l'educació. Disposar o no d'un automòbil o d'un bon servei de transport públic pot determinar a quin institut es pot arribar diàriament. De fet, s'ha vist que els estudiants amb trajectes especialment llargs tendeixen a presentar majors índexs d'absentisme que els companys amb desplaçaments més curts. Fins i tot, en sistemes educatius formalment oberts, la manca d'accessibilitat actua com a barrera que perpetua les desigualtats socioeconòmiques (Bierbaum et al., 2021).

En atenció això, cal tenir present la necessitat d'adoptar una visió més plural de l'equitat en l'accés a serveis, incorporant les diferències socials i vitals alhora d'entre la capacitat per accedir als llocs (Martens, 2016). Així, per exemple, les noies joves són més sensibles a la seguretat i a la il·luminació en les rutes de tornada a casa, mentre que els nois poden assumir més riscos per arribar a centres més llunyans. Alhora, l'alumnat de famílies amb rendes baixes pot veure's limitat per la capacitat d'assumir el cost del vehicle privat, o fins i tot els abonaments mensuals de transport públic, mentre que les persones amb mobilitat reduïda o amb necessitats educatives especials sovint troben dificultats afegides per utilitzar el transport públic de forma autònoma. Això implica que, tot i que dos estudiants visquin a la mateixa distància del centre al qual volen anar, el seu grau d'accessibilitat pot ser molt diferent segons les condicions del servei i les seves capacitats per fer-hi front. Aquesta distinció entre accessibilitat "teòrica" i "real" ha estat desenvolupada en l'àmbit del transport amb el concepte de *accessibility gaps* bretxes d'accessibilitat (Kwok & Yeh, 2004), portat al nostre context resulta especialment útil per entendre com les desigualtats d'edat, gènere o renda es tradueixen en oportunitats educatives desiguals.

En aquest sentit, s'ha posat de manifest que els patrons de mobilitat educativa varien segons l'origen social de l'alumnat. A escala general, els estudiants amb menys capital educatiu i econòmic tendeixen a recórrer més distància per accedir a l'oferta escolar, ja que en força ocasions és limitada al seu entorn. No obstant això, en molts casos els joves de famílies amb més recursos malgrat viure en termes generals a prop de major oferta educativa, sovint opten per centres més allunyats però percebuts com de més qualitat (Bernardi, 2012; Fast, 2020).

Igualment, la recerca sobre els efectes de la mobilitat obligada en la vida quotidiana dels joves indica impactes significatius tant en el seu benestar com en el seu rendiment acadèmic. Diferents estudis, principalment en el context nord-americà, han detectat que trajectes excessivament llargs o complexos influeixen negativament en el benestar psicològic dels alumnes i en els seus resultats acadèmics, així com en la probabilitat d'abandonar els estudis (Ding et al., 2023; Voulgaris et al., 2019; Westman et al., 2017).

A més, cal considerar que una part molt significativa de l'alumnat que cursa cicles formatius de grau mitjà és menor d'edat en el moment d'iniciar els estudis. Aquesta condició genera limitacions específiques en termes de mobilitat autònoma. Els menors d'edat no poden conduir vehicles motoritzats, sovint no disposen de recursos econòmics propis i depenen en gran mesura de les famílies o de l'oferta de transport públic per arribar al centre educatiu. Això fa que les condicions d'accessibilitat siguin especialment crítiques en aquest col·lectiu, tant pel que fa a la cobertura i la freqüència del servei com a la seguretat percebuda en els trajectes. En aquest sentit, la planificació educativa i de mobilitat hauria de reconèixer aquesta vulnerabilitat específica i garantir que l'oferta formativa de grau mitjà sigui territorialment accessible per a joves amb capacitats de desplaçament limitades.

En definitiva, l'accessibilitat territorial als recursos educatius juga un paper crític en la reproducció o compensació de les desigualtats socials. Una planificació educativa i de mobilitat metropolitana sensible a aquests factors hauria de considerar tant la proximitat espacial de l'oferta formativa com el suport al transport públic per als estudiants, com a vies per promoure una major equitat educativa (Bierbaum et al., 2021; Lucas, 2012). Segurament, a diferència d'altres àmbits del benestar, el transport encara no ha incorporat principis d'equitat de manera sistemàtica, malgrat ser decisiu per garantir l'accés igualitari als serveis bàsics com l'educació (Jeekel & Martens, 2017).

Per altra banda, un dels factors estructurals que condiciona els patrons de mobilitat educativa en l'etapa postobligatòria és l'organització de l'oferta formativa sobre el territori. Especialment en el cas de l'FP, a diferència del batxillerat —que es presenta com una etapa més generalista i menys especialitzada—, l'FP ofereix un ventall molt ampli de titulacions, altament segmentades des de l'inici, i repartides de forma desigual sobre el territori. A Catalunya, l'any 2024 els cicles formatius s'articulen al voltant de 24 famílies professionals i gairebé un centenar de titulacions diferents (Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació, s.d.). Amb una distribució que respon tant a criteris de demanda local com a lògiques de planificació sectorial (Agència Pública de Formació i Qualificació Professionals de Catalunya, 2022; Generalitat de Catalunya, 2024).

Aquesta especificitat de l'oferta fa que, sovint, l'itinerari desitjat per un o una jove no estigui disponible en el municipi de residència o en el seu entorn immediat. Això obliga molts estudiants a desplaçar-se llargues distàncies per accedir als estudis de la seva elecció, especialment en les modalitats menys comunes o

amb baixa demanda agregada. Aquest fet, converteix la planificació territorial dels ensenyaments professionals en una peça clau per a la igualtat d'oportunitats. La manca de proximitat d'una determinada titulació pot limitar les opcions reals dels estudiants amb menys recursos, mentre que aquells amb més capital familiar (cultural, econòmic o logístic) poden optar per centres més llunyans però amb major prestigi o adequació a les seves preferències.

En aquest sentit, diversos estudis han assenyalat com la distància i el context familiar interactuen en la decisió de continuar estudiant després de l'ESO. Per exemple, a Anglaterra s'ha observat que els joves amb menys recursos i resultats acadèmics més baixos són els més sensibles a les barreres de distància, cosa que redueix la seva probabilitat de transició cap a la formació postobligatòria (Dickerson i McIntosh, 2013). A Espanya, estudis similars han posat de manifest que el territori d'origen i el nivell educatiu familiar condicionen fortament les oportunitats de continuïtat educativa (Calero, 2008).

D'altra banda, la distribució desigual de l'oferta educativa no pot ser entesa sense considerar el context territorial en què s'inscriu. A l'àrea metropolitana de Barcelona, com en moltes altres regions urbanes, la segregació residencial —determinada pel preu de l'habitatge i la capacitat econòmica per fer-hi front— condiciona les possibilitats d'accés als serveis públics, inclosa l'educació (Nel-lo, 2021). Aquest patró es reproduïx especialment en l'oferta d'estudis postobligatoris, que sovint es concentra en municipis mitjans i grans amb millor dotació de serveis, mentre que els barris més vulnerables pateixen una baixa cobertura o una oferta educativa percebuda com de menor qualitat (Bonal, 2018; Tarabini i Jacovkis, 2019).

Així, el present estudi s'emmarca en aquests debats teòrics sobre transport i justícia educativa, i busca aportar evidències concretes del cas de l'àrea metropolitana de Barcelona que puguin orientar tant la recerca com la presa de decisions en polítiques de mobilitat, territorials i d'educació.

Fonts i metodologia

Amb l'objectiu d'aportar evidència empírica sobre aquestes desigualtats territorials i socials en l'accés a l'FP, el present estudi es basa en una estratègia metodològica que combina fonts administratives i anàlisi territorial a escala metropolitana. Concretament, aquest estudi es fonamenta en l'explotació del Registre d'Alumnes de Catalunya (RALC), del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. El període analitzat inclou els cursos 2019/2020 i 2021/2022, i abasta la totalitat de l'alumnat de Batxillerat i FP (grau mitjà i superior) que estudia o resideix dins de l'àrea metropolitana de Barcelona. Després del procés de neteja i validació, la base de dades consolidada inclou més de 208.000 registres, dels quals 179.606 corresponen a residents a l'AMB. En termes d'estudis, el 40,4% dels alumnes (84.232) estan matriculats a Batxillerat, i el 59,6% a FP (124.027).

Per a cada estudiant es disposa d'informació relativa a la seva edat, sexe, nacionalitat, país de naixement, especialitat cursada, centre d'estudis, i codi postal de residència. Aquesta informació ha estat complementada amb indicadors territorials relatius al nivell de renda, l'accessibilitat al transport públic, la densitat urbana i el tipus de teixit residencial. Concretament, la metodologia de l'estudi es desenvolupa segons els tres grans objectius, amb una metodologia específica per a cadascun.

En primer lloc, per tal de caracteritzar el sistema educatiu metropolità, s'han geolocalitzat els centres de Batxillerat i d'FP i s'ha analitzat la seva titularitat, la seva especialització i el perfil socioeconòmic mitjà del seu alumnat. A cada centre se li ha assignat un valor d'accessibilitat en transport públic a partir de l'Índex d'Accessibilitat al Transport Públic (IATP) de l'ATM (2017), que sintetitza la connectivitat ferroviària i per autobús, la densitat de la xarxa i la distància màxima de 20 minuts a peu. Aquest índex, originalment disponible a escala de zona urbanística, s'ha recalculat per codi postal mitjançant interpolació areal, distribuint la població sobre el sòl residencial edificat i reagrupant-la posteriorment segons àrees postals, per tal de fer-lo compatible amb la unitat d'anàlisi del lloc de residència de l'alumnat i poder creuar-lo amb altres indicadors socials.

A més, per aproximar el tipus d'entorn urbà en què es troben els centres, s'ha calculat la densitat urbana (hab./ha) a partir de la població 2021 i la superfície residencial edificada, i s'ha classificat en tres categories (baixa, mitjana i alta). Així mateix, s'ha estimat la compacitat del teixit residencial al voltant del centre (buffer de 200 metres), a partir del Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya (MCSC, 2018), distingint si predominen els teixits compactes (nucli antic, eixample) o dispersos (urbanitzacions, habitatges aïllats). Finalment, també s'ha mesurat la proximitat a la xarxa pedalable (carrils bici i zones pacificades) per identificar oportunitats de mobilitat activa.

En segon lloc, per estudiar la mobilitat territorial entre el lloc de residència i el centre educatiu, s'ha calculat la distància rectilínia entre el centroides del codi postal de residència i les coordenades del centre assignat¹. A partir d'aquesta informació, s'han construït matrius origen-destinació que permeten identificar els principals corredors de mobilitat dins l'àrea metropolitana, així com calcular indicadors com el percentatge d'alumnat extern i la taxa d'autocontenció per centre i municipi. Aquesta anàlisi es completa amb la representació cartogràfica dels fluxos. L'estudi dels fluxos permet visualitzar quins territoris exerceixen com a pols formatius, detectar dinàmiques de centralització o descentralització i, sobretot, identificar quins segments de l'alumnat recorren majors distàncies per accedir als seus estudis.

¹ Tot i que la distància rectilínia no captura la xarxa viària real, es considera una aproximació útil per a l'anàlisi comparativa i la cartografia de fluxos a escala metropolitana.

Finalment, amb l'objectiu d'identificar desigualtats en l'accés territorial a l'FP, s'ha estimat la renda mitjana per unitat de consum a escala de codi postal, a partir de l'*Atlas de Renta de los Hogares* del INE (2019), publicat a escala de secció censal. Aquesta dada ha estat interpolada sobre la superfície residencial (Mapa Urbanístic de Catalunya (MUC)) i posteriorment agregada per codi postal, sota el supòsit que la població es distribueix de manera proporcional sobre l'edificació residencial. El resultat és una assignació de quintils de renda a cada estudiant segons el seu lloc de residència.²

Aquest indicador s'ha creuat amb variables com la distància recorreguda, el tipus d'estudis o l'accés al transport públic, amb l'objectiu de detectar patrons d'infrarepresentació territorial i social, així com possibles barreres econòmiques o d'accessibilitat en la tria i seguiment d'estudis postobligatoris.

Anàlisi de resultats

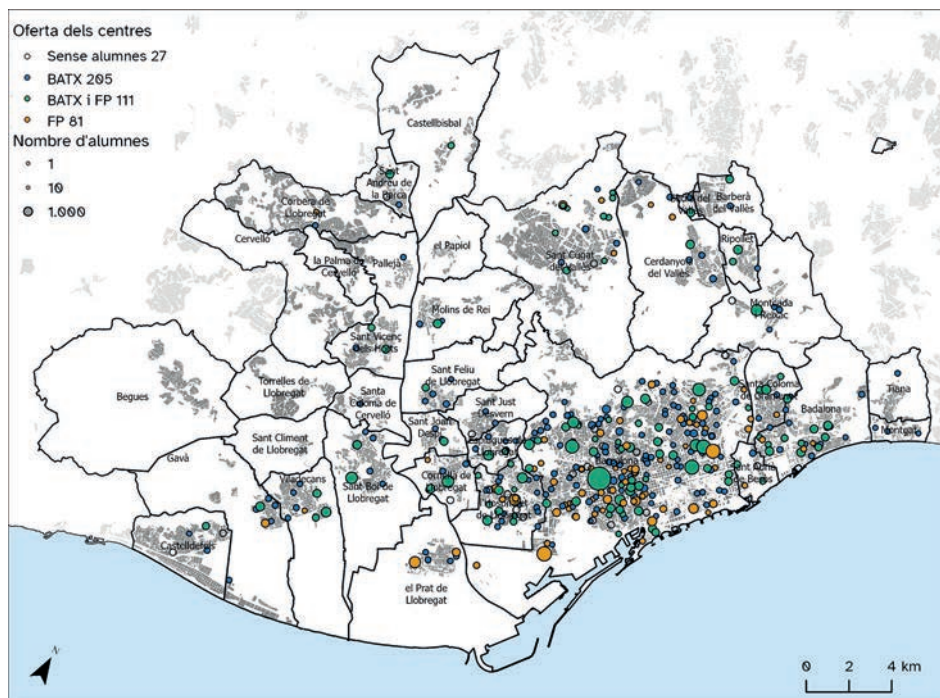
LA DISTRIBUCIÓ DE L'OFERTA FORMATIVA POSTOBLIGATORIA A L'ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA

L'oferta d'ensenyaments postobligatoris a l'àrea metropolitana de Barcelona combina una forta presència territorial amb desigualtats significatives segons la tipologia formativa. Segons les dades del curs 2021/2022, hi ha 397 centres amb estudis postobligatoris amb alumnes matriculats, dels quals 81 ofereixen FP, 205 imparteixen Batxillerat i 111 tenen modalitat dual (vegeu el **mapa 1**). Aquesta distribució mostra una cobertura més àmplia del Batxillerat, que arriba a municipis petits i mitjans, mentre que l'FP tendeix a concentrar-se en ciutats grans, fet que ja indica una diferent capacitat d'absorció territorial entre les dues vies formatives.

Barcelona concentra més de la meitat de les places d'FP de l'AMB (33.049), seguida a molta distància per l'Hospitalet (5.165), Badalona (3.252), Santa Coloma de Gramenet (1.620) i Cornellà de Llobregat (1.618). En canvi, diversos municipis petits no disposen de cap cicle formatiu, tot i oferir Batxillerat, fet que obliga una part important de l'alumnat a desplaçar-se fora del seu terme municipal per accedir als estudis que desitja. Aquesta especialització territorial de l'FP es veu reforçada per la seva pròpia estructura: els cicles es distribueixen en més de 20 famílies professionals, amb una gran varietat d'itineraris que no es troben en tots els municipis. De fet, a l'AMB l'any 2020 s'oferien 22 de les 26 famílies (Fundació BCN Formació Professional, 2020, p. 27). Com es pot veure, l'oferta de Batxillerat està distribuïda de forma molt més homogènia pel territori que no pas la d'FP.

² Una metodologia similar, basada en el mateix principi d'interpolació es pot trobar a (Checa et al, 2020).

Mapa 1. Distribució de l'oferta dels centres de postobligatòria a l'àrea metropolitana de Barcelona, curs 2021/2022

Font: Institut Metròpoli a partir de dades cedides pel Departament d'Educació.

Lògicament, tant l'oferta de Batxillerat com la d'FP depenen de la mida dels municipis en què s'ubiquen, però s'observen tendències contraposades. Concretament, pel que fa a la distribució de l'oferta de places és molt similar a la de centres. Es dona una concentració molt elevada de places a Barcelona (que ofereix 33.059 places d'FP i 17.534 de Batxillerat, és a dir, el 56,2% i el 47,4% del total de l'àrea metropolitana de Barcelona). I, a molta més distància, apareixen Badalona (3.252 places és a dir 5,5% de les places d'FP i 7,8% (2.870) de les de Batxillerat), l'Hospitalet de Llobregat (8,8% i 7,1%, respectivament), i Santa Coloma de Gramenet (2,8% i 3,0%). De fet, això dona lloc a petits municipis amb oferta de Batxillerat però no pas d'FP, com ara: Montgat, Palrejà, Santa Coloma de Cervelló i Tiana. En aquest sentit, s'observa que la distribució territorial de Batxillerat és més homogènia per tot el territori (cobreix també petits municipis), mentre que la d'FP és més concentrada a Barcelona (vegeu la **taula 1**).

Així doncs, l'elevada especialització territorial de l'FP, en contrast amb la distribució més homogènia del Batxillerat, comporta una menor autocontenció municipal dels desplaçaments: només el 56% de l'alumnat d'FP estudia al mateix

Institut Metròpoli

La metròpoli en transformació: noves dinàmiques, noves polítiques

De casa a classe: els recorreguts desiguals de l'alumnat d'FP a l'àrea metropolitana de Barcelona

municipi de residència, davant del 82% en el cas del Batxillerat. Tot i que no es disposa de dades sistemàtiques sobre els modes de transport utilitzats, aquest patró suggereix una mobilitat educativa més exigent en termes de distància i temps de viatge, amb costos socials i econòmics potencialment més elevats per a determinats col·lectius. En aquest context, resulta fonamental conèixer amb precisió la localització i les condicions d'accessibilitat dels centres que ofereixen estudis postobligatoris.

Taula 1. Oferta municipal (mitjana, percentatge sobre AMB, i per cada 1.000 habitants del municipi) d'FP i Batxillerat segons mida del municipi, 2020-2021

Mida municipis	places FP (mitjana)	places FP (% AMB)	places FP (‰ hab. municipi)	places Batxillerat (mitjana)	places Batxillerat (% AMB)	places Batxillerat (‰ hab. municipi)
Menys de 20.000 habitants (N=9)*	143,3	0,2	11	211,9	0,6	19,2
De 20.001 a 50.000 habitants (N=11)	610,9	1,0	17,3	483,7	1,3	13,8
Més de 50.000 habitants (N=9)	1.975,7	3,4	17,0	1.539,1	3,7	12,2
Barcelona (N=1)	33.049,0	56,2	20,5	17.534,0	47,4	10,9
Total (N=30)	1.961,3	3,3	15,4	1.233,1	3,3	14,8

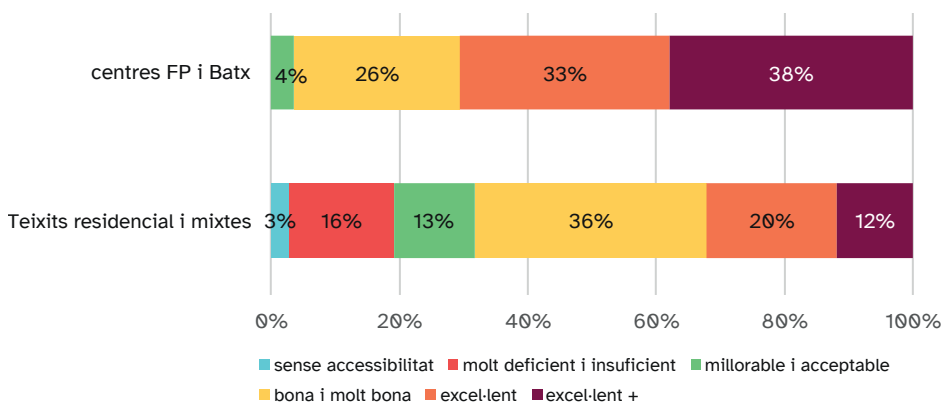
Font: Institut Metròpoli a partir de dades del Departament d'Educació i Idescat.

*Nota 6 dels 14 municipis de 20.000 habitants a l'àrea metropolitana de Barcelona no tenen oferta de postobligatòria: Begues, Cervelló, el Papiol, la Palma de Cervelló, Torrelles de Llobregat, i Sant Climent de Llobregat. En paral·lel, n'hi ha 5 (amb oferta de Batxillerat però no pas d'FP: Montgat, Pallegà, Sant Just Desvern, Santa Coloma de Cervelló, Tiana, i. De tal manera que els municipis de menys de 20.000 habitants amb oferta específicament de Batxillerat són 8 i els d'FP són 3.

Malgrat aquesta situació complexa, l'anàlisi feta mostra que, en general, els centres de Batxillerat i FP de l'àrea metropolitana de Barcelona gaudeixen d'una bona accessibilitat al transport públic —ja que com s'ha vist l'oferta està sobretot a Barcelona—. Segons l'Índex d'Accessibilitat al Transport Públic (IATP), el 71% dels centres es troben en àrees qualificades com d'accessibilitat excel·lent, molt per sobre del 32% dels teixits urbans residencials i d'equipaments en el conjunt de la metròpoli. Tan sols un 4% dels centres (15 casos) es troben en entorns amb connectivitat “millorable” o “acceptable”, segons la classificació de l'ATM, que identifica àrees amb escassa cobertura de bus interurbà en un radi de 20 minuts a peu (vegeu el **gràfic 1**).

Ara bé, la presència de xarxa pedalable pot matisar aquest dèficit: 11 d'aquests 15 centres (73%) es troben a menys de 200 metres d'un itinerari pedalable. En global, el 92% dels centres analitzats estan propers a la xarxa pedalable existent, si bé no es disposa d'informació sobre la seva connexió efectiva amb els principals

Gràfic 1. Accessibilitat al transport públic dels teixits residencials i d'equipaments de l'àrea metropolitana de Barcelona, en comparació els centres d'FP i Batxillerat

Font: Institut Metròpoli a partir l'índex d'accessibilitat al transport públic, calculat per l'Autoritat del Transport Metropolità (ATM) 2017

fluxos de l'alumnat. En molts casos, les mancances en transport públic coincideixen amb teixits de baixa densitat o perifèrics, on la presència d'alumnat pot ser escassa i la rendibilitat del servei limitada. De fet, 12 dels 15 centres amb pitjor accessibilitat es troben en àrees amb menys de 250 hab./ha, fet que evidència una localització poc bona per a equipaments educatius que han de garantir l'accés a col·lectius diversos. A més, s'ha de tenir en consideració que la localització de centres d'FP sovint està lligada a la localització empresarial, en aquest sentit cal recordar que precisament la mobilitat laboral és la que sol implicar recórrer distàncies majors i amb major motorització.

En definitiva, tot i que l'oferta postobligatòria es concentra territorialment, la majoria de centres estan ben connectats en termes generals. No obstant això, la desigual cobertura territorial de l'FP i la vulnerabilitat de certs entorns amb mala accessibilitat poden generar barreres d'accés per a una part significativa de la població juvenil. Aquests desequilibris condicionaran fortament els patrons de mobilitat educativa analitzats a la secció següent.

LA MOBILITAT RESIDÈNCIA-ESTUDIS I LES CARACTERÍSTIQUES DE L'ALUMNAT

Un cop analitzada l'estructura territorial de l'oferta formativa, cal abordar la relació entre aquesta oferta i la demanda d'estudis d'FP, marcada per un desequilibri estructural històric. La literatura acadèmica ha assenyalat reiteradament una infraoferta de places d'FP, especialment en la xarxa pública i en algunes especialitats concretes (per Barcelona, veure Termes, 2021). Aquest desajust s'ha vist

agreguat en els darrers anys per un increment sobtat de la demanda. El curs 2021-2022, el Departament d'Educació va registrar un augment inesperat del 23% en les sol·licituds d'accés a cicles d'FP, fet que va obligar a crear més de 4.000 places addicionals en pocs mesos.

A l'àrea metropolitana de Barcelona, el mateix curs, es van oferir 26.589 places d'FP, mentre que el nombre de sol·licituds va arribar a 41.224. Això implica una pressió molt elevada sobre el sistema, amb una ràtio demanda/oferta propera a 4:3. Si bé, seria pertinent una anàlisi més detallada d'aquesta relació, l'objectiu d'aquest apartat és centrar-se en els fluxos territorials que genera aquesta pressió i les característiques bàsiques dels alumnes que els protagonitzen.

ELS FLUXOS DE MOBILITAT EDUCATIVA

L'anàlisi dels fluxos entre la residència de l'alumnat (codi postal) i el centre educatiu posa en evidència una mobilitat educativa molt més intensa a l'FP que no pas al Batxillerat.³ De manera consistent a tots els municipis de l'AMB, l'alumnat d'FP presenta percentatges més alts d'estudiants externs i taxes d'autocontenció més baixes que els de Batxillerat (vegeu la **taula 2**). Això es tradueix en una estructura de mobilitat més extensa, amb una dependència més gran de l'oferta formativa situada fora del municipi de residència.

Aquest patró s'accentua clarament en els municipis petits, que mostren nivells molt baixos d'autocontenció educativa, tant a l'FP com al Batxillerat. La mida del municipi és, doncs, un condicionant decisiu en la mobilitat: a menor mida, major necessitat de desplaçament. Això es tradueix en un procés de centralització dels fluxos de mobilitat de l'FP cap a les ciutats mitjanes i grans, i especialment cap a Barcelona, que actua com a pol d'atracció principal per a una part important de l'alumnat metropolità.

Pel que fa a les distàncies recorregudes, les dades evidencien diferències substancials entre les dues vies educatives (vegeu el **gràfic 2**). Els estudiants de Batxillerat es desplacen, de mitjana, 3,2 km entre la residència i el centre, mentre que els d'FP recorren 10,1 km de mitjana. A més, dins la mateixa FP hi ha variacions significatives: els alumnes de grau mitjà (CFGM) es desplacen uns 7,5 km, mentre que els de grau superior (CFGS) recorren fins a 12,0 km. Aquestes dades indiquen que la distància és un factor rellevant en l'accés a la formació, especialment per a l'alumnat de CFGS, i obren la porta a qüestionar els criteris de planificació de l'oferta en relació amb la capacitat de desplaçament de la població juvenil.

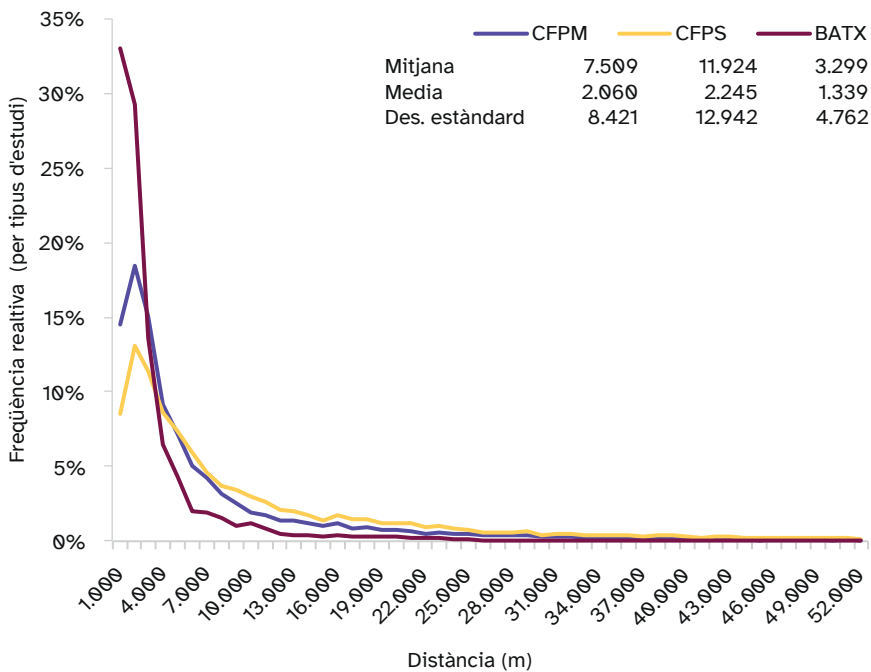
³ Les conclusions tant en municipis com en codis postals són pràcticament idèntiques. Per això, al llarg del text es farà referència sobretot als municipis -donada la seva major interpretabilitat.

Taula 2. Mobilitat als ensenyaments postobligatoris segons mida dels municipis on s'ubiquen els centres, àrea metropolitana de Barcelona, curs 2021/2022

Municipis segons habitants	% alumnat extern (Batxillerat)	% alumnat local (Batxillerat)	Taxa d'autocontenció (Batxillerat)	% alumnat extern (FP)	% alumnat local (FP)	Taxa d'autocontenció (FP)
Menys de 20.000	23,2	76,8	43,7	78,1	21,9	16,6
De 20.001 a 50.000	31,3	68,7	69,0	74,2	25,8	20,3
Més de 50.000	16,9	83,1	73,0	51,5	48,5	40,7
Barcelona	19,0	81,0	97,1	52,1	47,9	91,6
Total	20,1	79,9	82,5	54,4	45,6	56,0

Font: Institut Metròpoli a partir de dades del Departament d'Educació i Idescat.

Gràfic 2. Distància llar — centre de l'alumnat resident a l'àrea metropolitana de Barcelona, segons estudis, curs 2021/2022

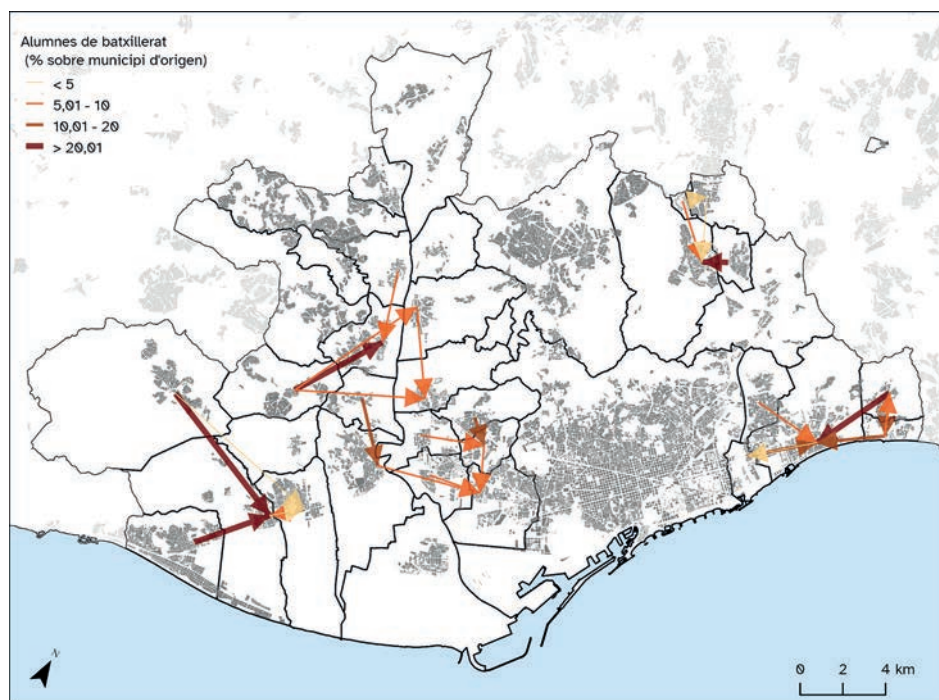
Font: Institut Metròpoli a partir de dades cedides pel Departament d'Educació

Pel que fa a la mobilitat específica d'FP, a més del flux principal de centralització envers Barcelona, s'identifiquen diversos fluxos intermunicipals de proximitat, especialment en comarques o zones amb una certa cohesió territorial:

- Flux del Besòs: amb Badalona com a pol central i aportacions de Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià del Besòs, Montgat i Tiana.
- Flux del Vallès Occidental: més policèntric, inclou Cerdanyola, Badia, Barberà, Montcada i Reixac, Ripollet i Sant Cugat, amb interaccions intenses amb Sabadell i Terrassa.
- Flux del Baix Llobregat Mar: amb Gavà com a centre d'atracció per a Begues, Castelldefels i Viladecans.
- Altres fluxos del Baix Llobregat: que estructurin dinàmiques internes en aquesta subregió.

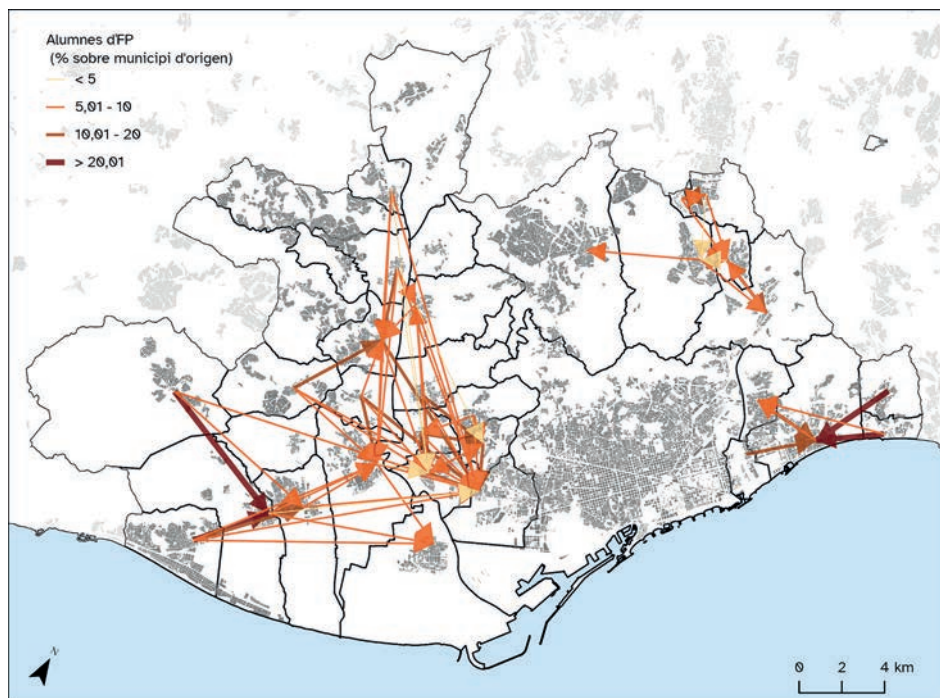
Aquests fluxos s'han representat als **mapes 2 i 3** que visualitzen els percentatges d'alumnes d'origen que es desplaça fora del seu municipi segons destinació.

Mapa 2. Fluxos de mobilitat a l'àrea metropolitana de Barcelona (excepte flux de centralització envers Barcelona), alumnat de Batxillerat (% sobre origen), 2021/2022

Font: Institut Metròpoli a partir de dades cedides pel Departament d'Educació

Mapa 3. Flux de mobilitats a l'àrea metropolitana de Barcelona (excepte flux de centralització envers Barcelona), alumnat de Batxillerat (% sobre origen), 2021/202

Font: Institut Metròpoli a partir de dades cedides pel Departament d'Educació.

Aquest conjunt de resultats posa en relleu que la mobilitat educativa a l'FP metropolitana és molt més intensa, llarga i territorialment centralitzada que al Batxillerat, amb conseqüències potencials en termes d'equitat, cost social i sostenibilitat del sistema. A la següent secció, s'anitzaran amb més detall les característiques socials i demogràfiques de l'alumnat, per tal d'entendre com aquestes condicions de mobilitat es distribueixen segons el perfil dels estudiants.

ELS PATRONS DE MOBILITAT: PERFILS I CARACTERÍSTIQUES DE L'ALUMNAT

Aquest apartat focalitza l'anàlisi en el perfil sociodemogràfic de l'alumnat de Batxillerat i d'FP i les relacions amb els fluxos de mobilitat observats. Tal i com ja ha estat àmpliament documentat en la literatura acadèmica, existeixen diferències substancials entre els dos itineraris. En general, l'alumnat de Batxillerat és més jove, té una renda familiar mediana més elevada (23.916 €), està més feminitzat (54,2% dones) i té una menor presència de persones nascudes a l'es-

tranger (11,3%). En canvi, l'alumnat d'FP presenta més diversitat d'edats, una renda familiar més baixa (21.446 €), és més masculinitzat (43,3% dones) i amb una major proporció d'origen migrant (18,2%).

Aquestes diferències s'intensifiquen si es considera la titularitat dels centres. Els centres públics d'FP acumulen més alumnes de rendes baixes i d'origen migrant: un 16,1% de l'alumnat es troba en el quartil més pobre i un 19,5% ha nascut a l'estranger. En canvi, als centres privats de Batxillerat, el 27,9% de l'alumnat és del quartil més ric i només el 7,9% és d'origen estranger.

D'altra banda, l'anàlisi dels patrons de mobilitat revela tres dinàmiques principals que es relacionen amb les característiques socials i l'accessibilitat territorial:

- 1. Autocontenció a Barcelona:** patró amb elevada concentració d'alumnat resident i escolaritzat a la ciutat. És el més comú a Batxillerat (44%) tot i que també freqüent a l'FP (29%). Els desplaçaments són molt curts (2-3 km), en entorns d'accessibilitat elevada, amb alumnat de renda mitjana-alta i una presència notable d'estudiants d'origen estranger (13-25%).
- 2. Centralització envers Barcelona:** representa el 10% de l'alumnat de Batxillerat i fins al 23% i 36% de l'alumnat de CFGM i CFGS, respectivament. Són desplaçaments llargs (13-22 km) cap a centres majoritàriament privats de la capital, amb molt baixa complexitat social i elevada accessibilitat en transport públic. L'alumnat té rendes mitjanes i un percentatge reduït d'origen estranger.
- 3. Mobilitat intermunicipal dins la primera corona:** implica prop del 30% dels estudiants de Batxillerat i una proporció similar de CFGM, però només el 18% dels de CFGS. Són desplaçaments mitjans (uns 5 km), en contextos de rendes més baixes i amb elevada presència d'alumnat d'origen estranger. Els centres són majoritàriament públics i presenten una elevada complexitat social i dificultats per donar resposta a la demanda educativa.

Aquestes diferències en perfil i mobilitat apunten a la reproducció de desigualtats socioeducatives dins del sistema postobligatori, amb itineraris marcats per les condicions d'origen de l'alumnat i la seva capacitat de desplaçament. Això reforça la necessitat d'incorporar l'equitat territorial i l'accessibilitat com a criteris clau en la planificació educativa.

Conclusions

L'àrea metropolitana de Barcelona concentra una gran part de l'oferta d'educació postobligatòria de Catalunya, especialment pel que fa a l'FP. Tanmateix, aquesta oferta es distribueix de manera desigual en el territori: mentre el batxi-

l·lerat presenta una implantació més homogènia, l'FP —sobretot en les especialitats menys comunes— es concentra en determinats municipis centrals, especialment a Barcelona. Això genera patrons de mobilitat educativa molt diferenciats, amb estudiants que han de recórrer llargs trajectes per accedir als estudis que desitgen.

L'anàlisi dels fluxos de mobilitat revela dues realitats contrastades: d'una banda, estudiants “captius” del seu entorn immediat, amb poques opcions i dependents del centre més proper. De l'altra, estudiants amb aparent major capacitat de tria, que poden accedir a centres més llunyans gràcies als recursos familiars o a una millor connectivitat. Aquest patró contribueix a reforçar les desigualtats d'origen, quan es considera la dimensió social de la mobilitat: la capacitat per fer front a trajectes llargs, als costos de transport o a la complexitat dels itineraris diaris està profundament condicionada per la renda, el suport familiar o l'edat. En aquest sentit, la situació de l'alumnat de grau mitjà —majoritàriament menor d'edat— requereix una atenció específica pel que fa a la seva autonomia i dependència del context familiar o del transport públic.

Aquests resultats confirmen que l'accessibilitat “teòrica” no és mateixa que la “real” (Kwok & Yeh, 2004) i que, en el context metropolità, la bretxa d'accessibilitat és fruit de dos grans factors: d'una banda, una distribució territorial de l'FP desigual i segmentada territorialment i, d'altra banda, unes desiguals capacitats de mobilitat identificades especialment en termes de classes socials. Així, aquesta bretxa d'accessibilitat redunda en menys oportunitats educatives per els qui resideixen en territoris amb menor oferta i l'alumnat amb menys recursos socioeconòmics).

Aquestes desigualtats tenen una base territorial evident. La segregació residencial genera un efecte multiplicador sobre les desigualtats educatives: en primer lloc, limita les opcions reals de tria per a l'alumnat de barris o municipis mal connectats; en segon lloc, afavoreix la concentració de perfils socials similars en determinats centres, alimentant la segregació escolar i perpetuant patrons d'exclusió (Collet-Sabé, 2019). En aquest context, les polítiques de lliure elecció educativa, si no s'acompanyen de mesures compensatòries, poden reforçar aquestes dinàmiques.

Aquest conjunt de factors planteja una pregunta fonamental: és sostenible un model d'FP tan segmentat territorialment? I, encara més: caldria repensar la seva estructura per fer-la més modulable, incorporant troncs comuns per famílies professionals, que permetin trajectòries més flexibles i polivalents? Diverses experiències europees i normatives recents ja apunten cap a aquesta direcció, promovent una major convergència entre l'FP i l'educació superior, amb mecanismes de transferència i reconeixement mutu (de la Torre et al., 2020; Pons Pena i Tarriño Ruiz, 2024). En aquest escenari, repensar el model territorial de l'FP podria ajudar no només a reduir desigualtats d'accés, sinó també a adaptar millor l'oferta formativa a les trajectòries vitals de la joventut.

En aquest sentit, la modularització de la Formació Professional presenta potencials avantatges: pot millorar l'equitat territorial —ja que permetria una oferta més propera en les etapes inicials—, facilitar l'elecció informada, reduir l'abandonament —gràcies a trajectòries més flexibles— i apropar l'FP a l'educació superior. No obstant això, planteja incògnites importants: pot ser difícil d'aplicar en famílies tècniques i les que necessiten determinada infraestructura física per a impartir-se, requereix reformes curriculars i pot afeblir la connexió amb el món laboral si no s'articula amb cura. En conjunt, es tracta d'una via prometedora però complexa, que reclama una planificació rigorosa, recursos adequats i un debat compartit sobre el model formatiu que es vol promoure.

En conjunt, les evidències de l'estudi mostren que garantir el dret a l'educació en etapes postobligatòries implica incorporar una perspectiva de justícia educativa territorial, entesa com la capacitat d'accedir a una oferta formativa adequada independentment del lloc de residència. Això requereix polítiques integrades entre els àmbits de l'educació, la mobilitat i el planejament territorial. A continuació, es proposen diverses línies d'actuació per avançar en aquest sentit:

- **Aprofundir en el coneixement de la mobilitat de l'alumnat.** Cal disposar de dades més detallades sobre els modes de transport, temps i condicions de desplaçament dels estudiants de Batxillerat i FP.
- **Reequilibrar territorialment l'oferta de formació professional,** especialment pel que fa a cicles no especialitzats, per evitar la concentració en pocs municipis i reduir els desplaçaments forçats.
- **Garantir l'accessibilitat en transport públic als centres d'FP i implantar mesures específiques de suport a la mobilitat educativa,** millorant les connexions amb rutes educatives específiques o amb transport a la demanda. Especialment per l'alumnat que viu en municipis sense oferta adequada o amb difícil accés als centres. Així com adaptar les ajudes al transport o les beques a la realitat dels fluxos educatius.
- **Establir acords supramunicipals per coordinar serveis i beques.** Promoure mecanismes de col·laboració entre municipis o consorcis territorials per optimitzar transport, ajuts o orientació, especialment en àrees metropolitanes i zones rurals.
- **Replantejar l'estructura curricular de l'FP** amb itineraris comuns dins cada branca professional que permetin als joves modular i redirigir el seu trajecte formatiu sense penalitzacions logístiques ni acadèmiques.
- **Considerar l'accessibilitat com un indicador d'equitat i com a criteri de planificació educativa.** És fonamental reconèixer que les condicions de mobilitat influeixen decisivament en les trajectòries educatives, i que, per tant, cal integrar indicadors com el temps de viatge, la connectivitat o la disponibilitat de transport públic en les decisions de planificació educativa.

En definitiva, l'equitat en l'accés a la formació postobligatòria no pot garantir-se només des de l'oferta educativa, sinó que exigeix una articulació coherent amb les polítiques de mobilitat i amb una planificació territorial orientada a la inclu-

sió. Quan cap jove no ha de renunciar a una oportunitat educativa per culpa de la distància, la manca de transport o l'assignació territorial de places, el sistema educatiu avança realment cap a la justícia.

Referències

- Agència Pública de Formació i Qualificació Professionals de Catalunya (2022). *Proposta de criteris de planificació de l'oferta de formació professional FPCAT 365*. Generalitat de Catalunya.
- ATM i IERMB (2021). *Enquesta de mobilitat en dia feiner 2021* [Dataset]. <https://www.institutmetropoli.cat/ca/enquestes/enquestes-de-mobilitat/>
- Bernardi, Fabrizio (2012). Unequal transitions: Selection bias and the compensatory effect of social background in educational careers. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(2), 159-174. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2011.05.005>
- Bierbaum, Ariel H.; Karner, Alex i Barajas, Jesús M. (2021). Toward Mobility Justice: Linking Transportation and Education Equity in the Context of School Choice. *Journal of the American Planning Association*, 87(2), 197-210. <https://doi.org/10.1080/01944363.2020.1803104>
- Bonal, Xavier (2018). *La política educativa ante el reto de la segregación escolar en Cataluña* (Prospectivas, p. 18). UNESCO IIEP.
- Calero, Jorge (2008). What happens after compulsory education? Problems of continuity and possible policies in the case of Spain. *The Social Science Journal*, 45(3), 440-456. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2008.07.002>
- Checa, Joan; Martín, Jordi; López, Joan i Nel-lo, Oriol (2020). Los que no pueden quedarse en casa: Movilidad urbana y vulnerabilidad territorial en el área metropolitana de Barcelona durante la pandemia COVID-19. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 87. <https://doi.org/10.21138/bage.2999>
- Collet-Sabé, Jordi (2019). Understanding school segregation: Patterns, causes and consequences of spatial inequalities in education: edited by Xavier Bonal and Cristián Bellei, London, Bloomsbury, 2018, 255 pp., ISBN 978-1-35-003351-1. *British Journal of Sociology of Education*, 40(7), 999-1003. <https://doi.org/10.1080/01425692.2019.1656909>
- de la Torre, Eva; Pérez Esparrells, Carmen i Morales, Susana (2020, desembre 1). Formación profesional y universitaria, ¿sustitutivas o complementarias? *El blog de Studia XXI. Universidad*. <https://www.universidadsi.es/formacion-profesional-y-universitaria-sustitutivas-o-complementarias/>
- Dickerson, Andy i McIntosh, S. Steven (2013). The Impact of Distance to Nearest Education Institution on the Post-compulsory Education Participation Decision. *Urban Studies*, 50(4), 742-758. <https://doi.org/10.1177/0042098012455717>
- Ding, Pengxiang; Li, Yanli; Feng, Suwei i Pojani, Dorina. (2023). Do long school commutes undermine teenagers' wellbeing? Evidence from a nation-wide survey in China. *Journal of Transport & Health*, 30, 101605. <https://doi.org/10.1016/j.jth.2023.101605>
- Fast, Idit (2020). Unequal traveling: How school district and family characteristics shape the duration of students' commute to school. *Travel Behaviour and Society*, 20, 165-173. <https://doi.org/10.1016/j.tbs.2020.03.008>

- Font, Antonio; Llop, Carles i Vilanova i Claret, Josep Maria (1999). *La Construcció del territori metropolità: Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Mancomunitat de Municipis Àrea Metropolitana de Barcelona. <http://www.worldcat.org/title/construccio-del-territori-metropolitana-morfogenesi-de-la-regio-urbana-de-barcelona/oclc/758033766>
- Fundació BCN Formació Professional (2020). *Anuari de l'FP i el mercat de treball*. Desenvolupament socioeconòmic - Àrea Metropolitana de Barcelona. <https://www.amb.cat/web/desenvolupament-socioeconomic/actualitat/publicacions/detall/-/publicacio/anuari-de-l-fp-i-el-mercat-de-treball/10355053/11708>
- Generalitat de Catalunya (2024, abril 22). El Govern presenta una oferta rècord de places de formació professional amb un increment d'un 7,7%, prop del mig milió. *Govern.cat*. <https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/601143/govern-presenta-oferta-record-places-formacio-professional-increment-dun-77-percent-prop-del-mig-milio>
- Generalitat de Catalunya, Departament d'Educació. (s.d.). *Formació professional*. Tria educativa. Recuperat 17 juny 2025, de <http://triaeducativa.gencat.cat/ca/fp/>
- Jeekel, Hans i Martens, Karel (2017). Equity in transport: Learning from the policy domains of housing, health care and education. *European Transport Research Review*, 9(4), 53. <https://doi.org/10.1007/s12544-017-0269-1>
- Kwok, Rebecca C. W. i Yeh, Anthony G. O. (2004). The Use of Modal Accessibility Gap as an Indicator for Sustainable Transport Development. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 36(5), 921-936. <https://doi.org/10.1068/a3673>
- Lucas, Karen (2012). Transport and social exclusion: Where are we now? *Transport Policy*, 20, 105-113. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.01.013>
- Martens, Karel (2016). *Transport Justice: Designing fair transportation systems*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315746852>
- Martí-Costa, Marc; Tomàs, Mariona i Barres, Roger (2023). Barcelona: El salto a la gobernanza de la región metropolitana. A *Metrópolis sin gobierno. La anomalía española en Europa*. Tirant Humanidades.
- Nel-lo, Oriol (2010). Les dinàmiques territorials a la Regió Metropolitana de Barcelona (1985-2006). Hipòtesis interpretatives. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 51 *Transformacions territorials a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Una visió a partir de l'ECVHP*, Article 51 *Transformacions territorials a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Una visió a partir de l'ECVHP*.
- Nel-lo, Oriol (ed.) (2021). *Efecto barrio. Segregación social y condiciones de vida en las grandes ciudades ibéricas*. Tirant Humanidades.
- Pons Pena, Neus i Tarriño Ruiz, Ángel (2024). La FP y la Universidad colaborando juntas. *educaweb*. <https://www.educaweb.com/noticia/2024/10/30/fp-universidad-caminando-juntas-21682/>
- Tarabini, Aina i Jacovkis, Judith (2019). Transicions a l'educació secundària postobligatòria a Catalunya. En *Reptes de l'educació a Catalunya. Anuari 2018* (p. 235-270). Fundació Jaume Bofill. Barcelona. <https://fundaciobofill.cat/publicacions/transicions-leducacio-secundaria-postobligatoria-catalunya>
- Tarabini, Aina i Jacovkis, Judith (2020). Transitions to upper secondary education in Catalonia: A sociological analysis of education policy. *Education Policy Analysis Archives*, 28. <https://doi.org/10.14507/EPAA.28.4860>
- Tarabini, Aina, et al. (2022). *Els reptes de l'educació a Catalunya. Anuari 2022* (Polítiques). Fundació Jaume Bofill. Barcelona. <https://fundaciobofill.cat/publicacions/els-reptes-de-l-educacio-a-catalunya-anuari-2022>

- Termes, Andreu; Checa Rius, Joan; Pérez, Núria i Martí-Costa, Marc (2022). *La mobilitat als centres de Formació Professional de l'àrea metropolitana de Barcelona: Diagnosi i propostes de millora*. Àrea Metropolitana de Barcelona i Institut Metròpoli. <https://www.institutmetropoli.cat/ca/estudi/la-mobilitat-als-centres-de-formacio-professional-de-larea-metropolitana-de-barcelona-diagnosi-i-propostes-de-millora/>
- van Wee, Bert (2021). Accessibility and mobility: Positional goods? A discussion paper. *Journal of Transport Geography*, 92, 103033. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2021.103033>
- Voulgaris, Carole T.; Smart, Michael J. i Taylor, Brian D. (2019). Tired of Commuting? Relationships among Journeys to School, Sleep, and Exercise among American Teenagers. *Journal of Planning Education and Research*, 39(2), 142-154. <https://doi.org/10.1177/0739456X17725148>
- Westman, Jessica; Olsson, Lars E.; Gärling, Tommy i Friman, Margareta (2017). Children's travel to school: Satisfaction, current mood, and cognitive performance. *Transportation*, 44(6), 1365-1382. <https://doi.org/10.1007/s11116-016-9705-7>

Introducció

Un dels indicadors més utilitzats per avaluar el funcionament d'una economia és el PIB per càpita (p. c.), que ofereix una doble interpretació, 1) com a indicador del nivell de renda de la població i, per tant, del seu nivell de benestar; i 2) com a mesura de la productivitat de l'economia, vinculada a la capacitat de mantenir a llarg termini els nivells de benestar de la població i de finançar adequadament el sistema públic de benestar social.

Tot i que el PIB total d'Espanya ha crescut un notable 12% en termes reals entre el 2007, any del darrer màxim, i el 2023, l'última dada disponible, el PIB p. c. real només ha crescut un 3% en aquest mateix període. Aquesta xifra queda molt per sota del creixement del PIB p. c. del conjunt de la zona euro (9%) o del conjunt dels països de la UE (25%). A Catalunya, el creixement del PIB p. c. real entre 2007 i 2023 ha estat encara més modest, d'un insignificant 0,1%.¹ Aquestes dades reflecteixen un creixement econòmic desvinculat de millores significatives en la productivitat i, en conseqüència, amb un impacte pràcticament imperceptible per a la població.

Aquesta tendència estructural de l'economia espanyola i catalana, ja per sí preocupant i que requereix una anàlisi en profunditat, es produeix en un context de creixents tensions internacionals i nous desafiaments a múltiples escales (climàtica, tecnològica, demogràfica i geopolítica, entre d'altres), que podrien tenir repercussions negatives en el futur de la UE i del model social europeu. Diversos informes recents, com l'Informe Letta (Letta, 2024) i l'Informe Draghi (Draghi, 2024), han subratllat la importància d'aquestes qüestions. En resposta, la Comissió Europea ha elaborat el document *A Competitiveness Compass for the EU* (Comissió Europea, 2025), que fixa un marc estratègic per millorar la competitivitat davant aquests reptes. Aquest full de ruta posa l'èmfasi en la necessitat de reforçar el mercat interior, impulsar la innovació tecnològica i garantir una transició energètica sostenible, alhora que es preserva l'autonomia estratègica d'Europa en sectors clau. A més, el document assenyalava la importància d'una política industrial coordinada i d'una inversió decidida en capital humà i recerca per mantenir la posició de la UE en un entorn econòmic global cada cop més competitiu.

Davant d'aquesta realitat, el marc teòric d'aquest capítol es fonamenta en el paper que les economies d'aglomeració de base territorial, també conegudes com economies externes d'aglomeració, tenen en la generació de millores en l'eficiència productiva. Aquestes economies resulten de la concentració geogràfica d'activitats econòmiques i població, i generen externalitats positives que impulsen la competitivitat i el creixement econòmic. Les economies d'aglomeració

¹ Càlculs elaborats a partir de dades d'Ameco sobre Espanya i la UE, i de l'Idescat sobre Catalunya.

són clau en la generació de millores en l'eficiència productiva i per tant, per abordar el desafiament de la productivitat a Espanya i Catalunya, especialment en regions urbanes com Barcelona.

Per avaluar la presència i capacitat efectiva d'aquestes economies territorials per impulsar la productivitat, el primer pas és identificar correctament la unitat d'anàlisi. Aquesta unitat no pot estar condicionada per límits administratius (sovint obsolets), sinó que ha de respondre a criteris funcionals. Un dels resultats d'aquest capítol és la identificació d'aquestes unitats fonamentals, conegudes en la literatura com Sistemes Locals de Treball (SLT), utilitzant les dades més recents disponibles (Cens de la població del 2021, INE), la qual cosa suposa una actualització respecte de la darrera identificació feta amb dades del 2011. En segon lloc, s'analitza la capacitat dels diferents SLT per generar coneixement econòmicament innovador i la seva relació amb la generació de renda, anàlisi que permet realitzar un contrast elemental de l'existència de les economies d'aglomeració en la generació de renda i d'innovació.

L'estructura del treball es divideix en cinc apartats. Després d'aquesta introducció, el segon apartat descriu breument la metodologia emprada per identificar els SLT. En aquest sentit, els SLT s'entenen com a sistemes on viuen i treballen les persones, de manera que ofereixen una aproximació funcional i no purament administrativa al territori.

En el tercer apartat, es presenta la caracterització dels SLT, l'evolució de la població dins d'aquests sistemes, així com el nivell d'innovació observat en els diferents territoris i la renda total i per càpita dels SLT. Aquest apartat permet identificar patrons generals i divergències regionals pel que fa a dinàmiques demogràfiques, concentració d'activitats innovadores i generació de riquesa en els SLT espanyols.

El quart apartat presenta una anàlisi de regressió lineal amb l'objectiu d'avaluar l'existència d'economies d'aglomeració en els SLT. S'estima la relació entre la mida poblacional dels SLT i dues variables de resultat: la renda i el nombre de sol·licituds de patents, com a indicadors del rendiment econòmic i innovador, respectivament. A continuació, s'estima la relació entre la renda dels SLT i el nombre de sol·licituds de patents per tal d'avaluar l'existència d'un model de creixement basat en el coneixement en els SLT.

Finalment, el cinquè apartat recull els principals resultats i conclusions de l'estudi. Aquestes conclusions posen en valor la utilitat de la metodologia aplicada per a la presa de decisions en matèria de polítiques públiques i planificació econòmica, especialment en un context de transformacions constants en el mercat laboral i en les dinàmiques territorials.

Els Sistemes Locals de Treball com a unitat d'anàlisi

Els SLT constitueixen una entitat geogràfica que permet mesurar i analitzar l'evolució del mercat de treball d'una manera més precisa i ajustada a l'estructura funcional del territori, definida a partir de les interaccions reals entre els ciutadans, tant en l'àmbit residencial com en el laboral. En Galletto et al. (2023), es destaca la rellevància d'aquests sistemes com a eina per a la comprensió i anàlisi del territori. Els SLT proporcionen una geografia coherent i comparable del conjunt del territori d'un país, essent un suport fonamental per a l'estudi de fenòmens socioeconòmics vinculats amb el mercat de treball.

Els límits administratius regionals són sovint massa amplis per encapsular el concepte de *comunitat*, que pot estendre's més enllà de diverses regions. Al mateix temps, utilitzar únicament els municipis com a unitat d'anàlisi també és inadequat, ja que la comunitat pot abastar diversos municipis. Per solucionar aquest problema, es defineixen mercats locals de treball a partir de les dades de mobilitat residència-treball, ja que aquestes dades aproximen les àrees on viu i treballa la població, i permeten definir d'aquesta manera els Sistemes Locals de Treball.

La delimitació dels SLT es realitza mitjançant la metodologia coneguda com Sforzi-Istat.² La metodologia fa servir un algorisme que pren com a base les unitats administratives municipals i utilitza dades de població ocupada resident, la població ocupada total i els desplaçaments del lloc de residència al lloc de treball per delimitar els SLT.³ D'aquesta manera, els SLT es defineixen com a mercats de treball locals i autocontinguts en la mesura que es minimitzen els fluxos laborals-residencials amb l'exterior de l'SLT. Aquest capítol representa una actualització del treball publicat el 2023 (Galletto et al., 2023) i incorpora una nova fase a l'algorisme original per identificar subSLT en aquells sistemes que superen el milió d'habitants. Aquesta fase addicional en l'algorisme permet obtenir una anàlisi més detallada, ajustada i adaptada a les especificitats d'aquestes àrees de gran volum poblacional i d'activitat econòmica.

² La metodologia Sforzi-ISTAT rep el seu nom de l'investigador que la va desenvolupar (l'economista italià Fabio Sforzi) i de l'oficina d'estadística oficial d'Itàlia (ISTAT), que va ser el primer organisme en adoptar-la (ISTAT, 1997; Sforzi et al., 1982; Sforzi, 2012).

³ La descripció detallada de les fases de la metodologia utilitzada en la delimitació dels Sistemes Locals de Treball es pot trobar a Boix i Galletto (2006) i Galletto et al. (2024); a Galletto et al. (2024) es presenten els mapes dels SLT d'Espanya, amb detall dels SLT de Catalunya, i se'n fa una anàlisi detallada de les característiques principals en termes de població i innovació.

Caracterització dels SLT

Els SLT identificats a partir de les dades del Cens de Població de l'any 2021 (INE) dels 8.130 municipis d'Espanya sumen un total de 330 SLT. L'SLT més gran, el de Madrid, concentra 6.928.928 habitants (vegeu la **taula 1**). La mitjana de població per SLT és de 143.637 persones, cosa que indica que una part significativa dels SLT registren una població petita. Pel que fa a la densitat de població, els SLT amb major nombre d'habitants presenten una densitat més elevada, com és el cas de l'SLT de Barcelona, que registra 1.335 habitants per km². Així doncs, no hi ha una relació proporcional entre la superfície i la població, ja que la superfície dels SLT no creix al mateix ritme que la seva població. Aquest fenomen es relaciona amb el fet que els SLT amb més habitants tendeixen a beneficiar-se d'economies d'aglomeració o d'urbanització.

Si ens fixem en els deu SLT més poblats d'Espanya el 2021, que es corresponen a les ciutats més poblades del país, podem constatar que només aquests deu SLT sumen 21.544.281 habitants, i representen prop de la meitat de la població del país (46%) i el 51% de l'ocupació total (llocs de treball localitzats). La resta d'SLT representen el 54% de la població total i el 49% de l'ocupació total.

Com s'ha comentat abans, els SLT representen mercats de treball autocontinguts, fet que en la **taula 1** es reflecteix en xifres de població ocupada resident i

Taula 1. Sistemes Locals de Treball a Espanya, primers 10 amb més població, 2021

Nom SLT	Població	% total	Densitat (habitants per km ²)	Població ocupada resident (POR)	Llocs de treball localitzats (LTL)
Madrid	6.928.928	14,6	631	2.632.901	2.810.398
Barcelona	5.208.116	11,0	1.335	1.880.483	1.904.609
València	1.949.578	4,1	359	624.290	631.544
Sevilla	1.669.549	3,5	250	521.425	544.123
Bilbao	1.087.209	2,3	501	359.605	361.631
La Corunya	1.009.696	2,1	158	317.780	320.020
Màlaga	973.130	2,1	594	256.875	268.516
Palma	934.912	2,0	302	301.327	295.160
Oviedo	921.093	1,9	117	291.116	289.715
Saragossa	862.070	1,8	60	313.441	316.374
Total Espanya	47.400.338	100,0	94	15.519.175	15.212.241

Font: Institut Metròpoli a partir de Cens de població 2021 (INE)

de llocs de treball localitzats molt semblants. En tot cas, és interessant destacar que en els SLT més grans (Madrid i Barcelona, entre altres), el nombre de llocs de treball localitzats és superior a la població ocupada resident, cosa que podria indicar que encara tenen potencial de creixement en termes laborals. En canvi, en els SLT que presenten la situació contrària, es pot donar una situació de menor capacitat d'atracció i per tant una menor estabilitat en el futur.

En resum, s'evidencia una elevada concentració de la població i de l'activitat econòmica en un nombre reduït de SLT corresponents a les grans àrees metropolitanes, mentre que la resta del país, tot i ser territorialment més extensa, presenta una menor densitat demogràfica i econòmica.

Evolució de la població en els SLT

En els darrers deu anys, s'observa un creixement desigual entre els SLT amb més població i la resta del territori que reflecteix processos de concentració urbana i migració interna (vegeu la **taula 2**). El conjunt dels deu primers SLT ha incrementat la seva població en 643.324 persones, fet que suposa un creixement del 3,1%. Això contrasta amb la pèrdua de població registrada a la resta d'Espanya, que ha disminuït en 74.224 persones (-0,3%). Així, el pes demogràfic d'aquests SLT ha passat del 44,6% al 45,5% del total estatal, cosa que evidencia una tendència de concentració demogràfica en les grans àrees metropolitanes.

Dels deu SLT principals, Madrid és el que ha registrat l'increment més gran en valors absoluts, amb 348.787 habitants més (5,3%). Aquest creixement consolida la seva posició com a SLT més gran, ja que representa el 14,6% de la població total el 2021, un increment de 0,5 punts respecte al 14,1% de 2011.

Barcelona, el segon SLT més gran, també ha experimentat un creixement destacable, tot i que inferior a Madrid, amb un augment de 174.057 habitants (3,5%). Aquest SLT ha passat de representar el 10,8% a l'11% de la població espanyola.

Màlaga (5,8%) i Palma (7,1%) són els SLT amb els increments relatius més alts. Aquestes dades apunten a un dinamisme demogràfic notable, possiblement vinculat a la seva capacitat d'atracció turística. D'altra banda, Bilbao, La Corunya, Oviedo i Saragossa han registrat disminucions poblacionals. Oviedo destaca amb una reducció de 54.839 habitants (-5,6%). Aquestes baixes indiquen desafiaments específics, com podria ser l'envelliment de la població o la manca d'oportunitats econòmiques, que afavoreixen l'emigració.

La resta d'Espanya, que representava el 55,4% de la població el 2011, ha vist disminuir aquest percentatge al 54,5% el 2021. Aquest descens reflecteix un abandonament progressiu de les zones rurals i menys urbanitzades, amb implicacions importants per al futur en termes de desequilibris territorials, despoblament rural i concentració de serveis en zones urbanes.

Taula 2. Variació de la població en els 10 Sistemes Locals de Treball d'Espanya amb més població, 2011-2021

Nom SLT	2011		2021		Variació de població (2011-2021)	
	Població	% total	Població	% total	absoluta	en %
Madrid	6.580.141	14,1	6.928.928	14,6	348.787	5,3
Barcelona	5.034.059	10,8	5.208.116	11,0	174.057	3,5
València	1.906.335	4,1	1.949.578	4,1	43.243	2,3
Sevilla	1.641.234	3,5	1.669.549	3,5	28.315	1,7
Bilbao	1.089.024	2,3	1.087.209	2,3	-1.815	-0,2
La Corunya	1.016.559	2,2	1.009.696	2,1	-6.863	-0,7
Màlaga	919.754	2,0	973.130	2,1	53.376	5,8
Palma	872.537	1,9	934.912	2,0	62.375	7,1
Oviedo	975.932	2,1	921.093	1,9	-54.839	-5,6
Saragossa	865.382	1,8	862.070	1,8	-3.312	-0,4
Primers 10 SLT	20.900.957	44,6	21.544.281	45,5	643.324	3,1
Resta d'Espanya	25.915.053	55,4	25.840.829	54,5	-74.224	-0,3
Total Espanya	46.816.010	100,0	47.385.110	100,0	569.100	1,2

Font: Institut Metròpoli a partir Cens de població 2021 (INE) i Padró municipal a 1 de gener de 2011 i de 2021 (INE)

Innovació en els SLT

Una manera d'avaluar la innovació generada als SLT és mitjançant el recompte de patents. En aquest sentit, tant les patents i models d'utilitat espanyols (sol·licitats a l'Oficina Espanyola de Patents i Marques, OEPM) com les patents europees (sol·licitades a l'Oficina Europea de Patents, EPO en anglès) ofereixen una visió àmplia de l'activitat innovadora⁴ al territori, en el sentit que inclouen tant la innovació orientada al mercat nacional, protegida per patents i models espanyols que requereixen una cobertura més limitada, com la innovació de més alt valor econòmic destinada al mercat internacional, protegida per patents europees amb una cobertura més àmplia.

⁴ Cal tenir present que ens estem referint aquí únicament a les innovacions que interessa protegir amb patent, que acostumen a ser innovacions tecnològiques; per tant, no es consideren altres tipus d'innovacions no tecnològiques.

El procés innovador sovint és producte de períodes temporals llargs (més d'un any). Quan es tracta de la innovació, l'ús dels indicadors exclusivament anuals pot produir una imatge distorsionada, perquè recullen bàsicament la innovació registrada en un any, però no necessàriament la produïda només en aquest any. Per aquest motiu, l'opció metodològica més utilitzada és proporcionar el flux d'indicadors d'innovació produïts durant un període agregat de diversos anys. Aquesta forma de tractament de la informació és usual en la literatura especialitzada⁵ i proporciona una aproximació més fidel al procés temporal de producció d'innovacions. En aquest cas, les dades es presenten com la suma de tres anys.

En el període més recent, entre 2019 i 2021, s'observa una concentració notable de l'activitat innovadora en els deu SLT més rellevants en termes de població, que representen el 61,8% de les sol·licituds de patents totals del país (vegeu la **taula 3**). Madrid i Barcelona són, amb diferència, els principals centres d'innovació d'Espanya, amb 2.820 i 2.738 patents totals respectivament. En conjunt, aquests dos SLT representen més del 36% de les sol·licituds nacionals, la qual cosa evidencia el seu paper central en el desenvolupament tecnològic i la innovació. A més, es detecta una distribució desigual entre les patents espanyoles i les europees. A l'SLT de Madrid, el 66,2% de les sol·licituds es fan a l'OEPM, mentre que el 33,8% corresponen a l'EPO. Per contra, a l'SLT de Barcelona, el percentatge de sol·licituds a l'EPO és més alt (50,8%), la qual cosa suggereix una orientació més internacional en el seu perfil innovador.

Altres SLT com València, Saragossa i Sevilla també destaquen per la seva activitat innovadora, però amb xifres considerablement inferiors i amb una concentració notable de patents nacionals. Aquesta elevada preferència per les patents espanyoles en certes regions podria estar vinculada a la menor internacionalització de les seves activitats de recerca i desenvolupament.

Els SLT de Bilbao, Pamplona/Iruña i Donostia/Sant Sebastià mostren percentatges de sol·licituds europees relativament elevats, al voltant del 30%. Aquestes dades suggereixen un perfil innovador més internacionalitzat en comparació amb altres zones on la proporció de patents europees és més baixa.

Pel que fa a la resta d'Espanya, les sol·licituds totals sumen 5.886, que representen el 38,2% del total nacional. Això reflecteix un menor pes dels SLT més petits en l'activitat innovadora del país. En la resta d'Espanya s'observa una forta preferència per les patents nacionals, ja que el 80% de les sol·licituds d'aquestes zones es concentren a l'OEPM. En canvi, els deu principals SLT destaquen per una distribució menys focalitzada en les patents espanyoles, amb el 64,4% registrades a l'OEPM i el 35,6% a l'EPO. Aquesta disparitat indica que les regions més innovadores no només lideren pel volum de sol·licituds, sinó també per una major obertura cap a l'àmbit internacional.

⁵ Vegeu Griliches (1990), Moreno et al. (2003) i Ramella i Trigilia (2010).

Taula 3. Nombre de patents sol·licitades en els 10 SLT d'Espanya amb més sol·licituds de patents, 2019-2021

Nom SLT	Patents totals	% Espanya	Patents i Models d'utilitat (OEPM)		Patents europees (EPO)	
			Patents	% total	Patents	% total
Madrid	2.820	18,3	1.867	66,2	953	33,8
Barcelona	2.738	17,8	1.348	49,2	1.390	50,8
València	1.037	6,7	794	76,6	243	23,4
Burgos	784	5,1	768	98,0	16	2,0
Saragossa	426	2,8	226	53,1	200	46,9
Sevilla	406	2,6	318	78,3	88	21,7
Bilbao	345	2,2	216	62,6	129	37,4
Donostia/ San Sebastián	341	2,2	162	47,5	179	52,5
Pamplona/Iruña	326	2,1	193	59,2	133	40,8
Múrcia	295	1,9	237	80,3	58	19,7
Primers 10 SLT	9.518	61,8	6.129	64,4	3.389	35,6
Resta d'Espanya	5.886	38,2	4.708	80,0	1.178	20,0
Total Espanya	15.404	100,0	10.837	70,4	4.567	29,6

Font: Institut Metròpoli a partir Cens de població 2021 (INE), OEPM i OECD Regpat Database (January 2024)

Com ja s'ha comentat, les dades evidencien també una concentració de l'activitat innovadora als SLT de les principals àrees urbanes, amb un paper destacat de Madrid i Barcelona. Aquestes zones no només són responsables de gran part de les patents nacionals, sinó que també lideren en la seva projecció internacional. Tot i això, algunes ciutats més petites, com Donostia/Sant Sebastià o Pamplona/Iruña, mostren indicadors destacats en termes d'internacionalització. Aquestes dades mostren la relació entre les innovacions tecnològiques en patents i l'especialització productiva territorial en indústria.

A més dels resultats absoluts, és rellevant avaluar la intensitat de la innovació dels SLT. La **taula 4** analitza la intensitat d'innovació en patents en els deu SLT d'Espanya amb més sol·licituds de patents durant el període 2019-2021 mitjançant dos indicadors: patents per milió d'habitants i patents per milió d'ocupats.⁶

⁶ Si bé Burgos presenta resultats extraordinaris (3.315 patents per milió d'habitants i 7.507,5 patents per milió d'ocupats), els resultats podrien respondre a una excepcionalitat en les dades i no reflectir una realitat consistent en la seva capacitat innovadora. Amb aquesta consideració, l'anàlisi se centra en els patrons generals observats.

Taula 4. Indicador d'intensitat d'innovació en patents per milió d'habitants i patents per milió d'ocupats en els 10 SLT d'Espanya amb més sol·licituds de patents, 2019-2021

Nom SLT	Patents totals	Població	Patents per milió d'habitants	Població ocupada	Patents per milió d'ocupats
Madrid	2.820	6.928.928	407	3.283.478	858,8
Barcelona	2.738	5.208.116	525,7	2.395.178	1.143,1
València	1.037	1.949.578	531,9	825.402	1.256,4
Burgos	784	236.498	3.315,0	104.429	7.507,5
Saragossa	426	862.070	494,2	373.923	1.139,3
Sevilla	406	1.669.549	243,2	641.293	633,1
Bilbao	345	1.087.209	317,3	439.050	785,8
Donostia/ San Sebastián	341	664.167	513,4	286.707	1.189,4
Pamplona/Iruña	326	508.966	640,5	225.417	1.446,2
Múrcia	295	785.214	375,7	336.598	876,4
Primers 10 SLT	9.518	19.900.295	478,3	8.911.475	1.068,1
Resta d'Espanya	5.886	27.484.815	214,2	9.353.662	629,3
Total Espanya	15.404	47.385.110	325,1	18.265.137	843,4

Font: Institut Metròpoli a partir de Cens de població 2021 (INE), OEPM, OECD Regpat Database (January 2024), Padró continu de població a 1 de gener de 2021 i Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones

El conjunt dels deu primers SLT presenta una mitjana de 478,3 patents per milió d'habitants i 1.068,1 per milió d'ocupats, en comparació amb les 214,2 i 629,3 que hi ha, respectivament, a la resta d'Espanya. Això evidencia una clara concentració de l'activitat innovadora en els grans SLT del país, que, tot i representar només el 42% de la població, generen el 61,8% de les patents.

Barcelona registra 525,7 patents per milió d'habitants i 1.143,1 patents per milió d'ocupats i destaca pel seu pes en la generació de patents. València, per la seva banda, supera lleugerament Barcelona en l'indicador de patents per milió d'habitants (531,9) i assoleix 1.256,4 patents per milió d'ocupats.

Iruña i Donostia, si bé van sol·licitar menys patents en termes globals, destaquen per la seva elevada intensitat innovadora. Pamplona destaca amb 640,5 patents per milió d'habitants i 1.446,2 patents per milió d'ocupats, mentre que Donostia/Sant Sebastià la segueix amb 513,4 i 1.189,4 respectivament. Aquests resultats reflecteixen l'orientació tecnològica i industrial d'aquests SLT, que han assolit un alt nivell d'innovació proporcional a la seva mida.

La situació contrària es registra al SLT més gran, el de Madrid, ja que tot i ser el territori amb el major volum absolut de patents, presenta indicadors més moderats amb 407,0 patents per milió d'habitants i 858,8 patents per milió d'ocupats.

La renda en els SLT

En aquest treball s'ha analitzat, per primera vegada, la renda total i renda per càpita en els SLT d'Espanya a partir de les dades de renda municipal proporcionades per l'*Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares* (ADRH), publicat per l'INE. L'ADRH és una base de dades estadística que ofereix estimacions de la renda de les llars a escala de secció censal, obtingudes mitjançant la integració de diverses fonts administratives, com dades fiscals de l'Agència Tributària, registres de la Seguretat Social i padrons municipals. Aquest conjunt de dades permet realitzar anàlisis econòmiques amb un alt grau de desagregació territorial i sobretot permet obtenir indicadors econòmics per unitats d'anàlisi funcionals, com els SLT. La sèrie està disponible des de l'any 2019 i cobreix pràcticament tots els municipis d'Espanya des del 2015 fins al 2022.⁷

En aquest treball s'han utilitzat les dades corresponents al 2021, desagregades en municipis, per estimar la renda total i la renda per càpita dels SLT. En primer lloc, s'ha calculat la renda total de cada municipi multiplicant la renda mitjana per persona pel nombre d'habitants del municipi en qüestió.⁸ Posteriorment, s'han agregat aquestes dades municipals per SLT, obtenint així la renda total i la renda per càpita⁹ de cada SLT. Aquests càlculs s'han realitzat tant pel que fa a la renda bruta com a la renda neta, tot i que els valors obtinguts són molt similars. No obstant això, només es presenten els resultats corresponents a la renda bruta, atès que la renda neta, que incorpora impostos i transferències, està condicionada per la fiscalitat específica de cada comunitat autònoma.

La **taula 5** presenta la renda bruta total i per càpita en els deu principals SLT en termes de població. Aquests SLT concentren més de la meitat de la renda bruta total d'Espanya (51,4%), tot i agrupar el 45,5% de la població total. Aquesta concentració territorial de la renda reflecteix el pes econòmic de les principals àrees metropolitanes del país.

La renda per càpita mitjana dels deu primers SLT (18.057,88 €) és un 13% superior a la mitjana nacional, mentre que la resta del territori presenta una mitjana de 14.243,17 € (un 89,1% respecte la mitjana espanyola). Aquesta diferència posa de manifest una clara dualitat territorial i la importància d'aquests SLT més poblats en l'estructura econòmica del país.

⁷ Les dades de 2021 cobreixen el 98,5% de la població espanyola.

⁸ En aquest cas, la dada poblacional prové de l'*Atlas de distribución de la renta de los hogares*.

⁹ En aquest cas, la dada poblacional prové del Cens de població 2021.

Taula 5. Renda bruta total i renda bruta per càpita als 10 SLT d'Espanya amb més població, 2021

Nom SLT	Població	Renda bruta total del SLT (en milions d'euros)	% Espanya	Renda bruta per càpita del SLT (en euros)	% Espanya
Madrid	6.928.928	138.293,79	18,3	19.958,90	124,9
Barcelona	5.208.116	99.376,95	13,1	19.081,17	119,4
València	1.949.578	31.510,71	4,2	16.162,84	101,2
Sevilla	1.669.549	23.088,23	3,0	13.829,02	86,6
Bilbao	1.087.209	20.813,38	2,7	19.143,86	119,8
La Corunya	1.009.696	16.433,89	2,2	16.276,08	101,9
Màlaga	973.130	13.381,59	1,8	13.751,08	86,1
Palma	934.912	15.584,63	2,1	16.669,62	104,3
Oviedo	921.093	15.571,47	2,1	16.905,43	105,8
Saragossa	862.070	14.989,47	2,0	17.387,76	108,8
Primers 10 SLT	21.544.281	389.044,12	51,4	18.057,88	113,0
Resta d'Espanya	25.856.057	368.272,27	48,6	14.243,17	89,1
Total Espanya	47.400.338	757.316,39	100,0	15.977,03	100,0

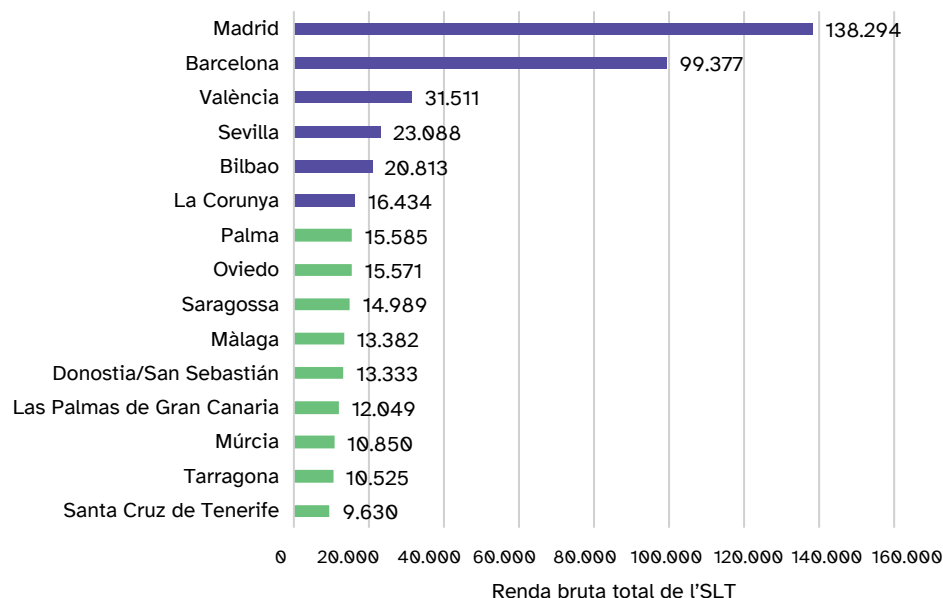
Font: Institut Metròpoli a partir de l'Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE) i del Cens de població 2021 (INE)

L'SLT de Madrid lidera clarament tant en renda bruta total (138.293,79 milions d'euros, el 18,3% del total estatal) com en renda per càpita, amb 19.958,90 €, un 124,9% de la mitjana espanyola, fet que posa de manifest la seva condició de pol econòmic. L'SLT de Barcelona se situa en segon lloc amb uns valors similars, però lleugerament per sota en renda per càpita (119,4% de la mitjana).

Altres SLT com Bilbao, Saragossa, Oviedo i Palma també mostren nivells de renda per càpita superiors a la mitjana estatal, la qual cosa indica una alta capacitat econòmica relativa en SLT menors no necessàriament associats a les dues grans metròpolis (Madrid i Barcelona).

En canvi, els SLT de Sevilla i Màlaga, malgrat tenir una població significativa, presenten nivells de renda per càpita clarament inferiors a la mitjana estatal (86,6% i 86,1% respectivament), fet que pot apuntar a estructures econòmiques amb menor productivitat.

Gràfic 1. Rànquing dels 15 SLT a Espanya segons la renda bruta total (en milions d'euros) de l'SLT, 2021

Nota: En color lila es destaquen els SLT amb més d'un milió d'habitants.

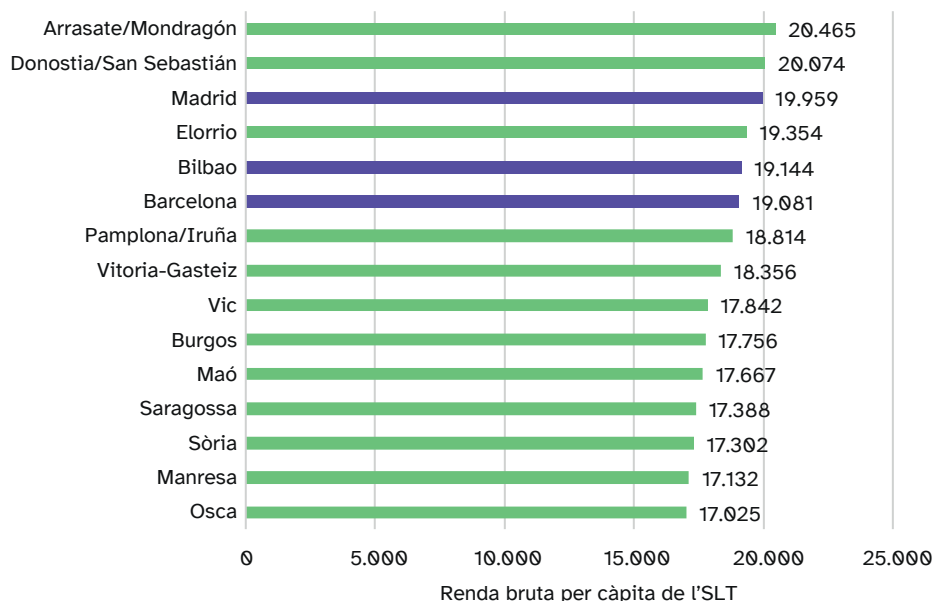
Font: Institut Metròpoli a partir de Cens de població 2021 (INE) i Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE)

El **gràfic 1** mostra el rànquing dels 15 SLT amb una renda bruta total més elevada a Espanya. Els cinc primers llocs del rànquing coincideixen amb els cinc SLT més poblats, fet que reflecteix una clara correlació entre dimensió demogràfica i volum econòmic. Tot i això, només sis dels 15 primers SLT superen el milió d'habitants.

L'SLT de Madrid encapçala destacadament el rànquing amb una renda bruta de 138.294 milions d'€, seguit del SLT de Barcelona amb 99.377 milions d'€, una xifra que representa aproximadament el 72% del total de Madrid. A partir d'aquest punt, la diferència amb la resta d'SLT es fa molt pronunciada; l'SLT de València ocupa la tercera posició amb 31.511 milions, menys d'una quarta part del total madrileny.

Entre els SLT de la part mitjana del rànquing, destaca Palma que, amb 15.585 milions d'€, supera l'SLT de Màlaga (13.382 M d'€) que, tot i tenir una població superior, cau darrere de Saragossa (14.989 M d'€). Tanquen la classificació Donostia/Sant Sebastià, Las Palmas de Gran Canària, Múrcia, Tarragona i Santa Cruz de Tenerife. Aquest últim ocupa la quinzena posició amb una renda bruta total de 9.630 milions d'€, l'equivalent al 7% de la registrada per Madrid.

Gràfic 2. Rànquing dels 15 SLT d'Espanya amb més de 50.000 habitants segons la renda bruta per càpita (en euros) de l'SLT, 2021

Nota: En color lila es destaquen els SLT amb més d'un milió d'habitants.

Font: Institut Metròpoli a partir de Cens de població 2021 (INE) i Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE)

El **gràfic 2** mostra el rànquing dels 15 SLT (de més de 50.000 habitants) amb la renda bruta per càpita més elevada. A diferència del rànquing per renda total (vegeu el **gràfic 1**), aquí s'observen alguns canvis significatius, amb SLT de mida mitjana o petita situats als primers llocs.

Arrasate/Mondragón encapçala el rànquing amb una renda bruta per càpita de 20.465 €, seguida de Donostia/Sant Sebastià (20.074 €) i Madrid (19.959 €). També destaquen altres SLT del País Basc com Elorrio, Bilbao i Vitoria-Gasteiz, cosa que posa en relleu el fort pes econòmic d'aquesta comunitat autònoma en termes de renda per habitant. L'SLT de Barcelona, amb 19.081 €, se situa lleugerament per sota de l'SLT de Madrid.

Economies d'aglomeració en la renda i la innovació

La població d'una ciutat o aglomeració pot entendre's com una variable que reflecteix l'efecte agregat de múltiples processos socials derivats de la interacció

dels individus i empreses localitzats en aquest territori. Quan la població urbana creix, les interaccions socials s'intensifiquen i esdevenen més eficients, fet que genera efectes significatius sobre moltes variables econòmiques i socials.

Una manera de contrastar aquests efectes d'aglomeració és analitzar la relació entre una variable d'escala, habitualment la població, i una altra variable de resultat, com pot ser la producció o la innovació. En cas d'existir efectes d'aglomeració, la relació no és lineal amb la població, sinó que l'increment de la variable de resultat és més que proporcional respecte al creixement de la població.¹⁰ En termes formals, es pot representar mitjançant l'equació següent:

$$Y(t) = Y_0 N(t)^\beta$$

$Y(t)$ és una variable social o econòmica (com el consum d'aigua, els ingressos, els delictes, etc.), $N(t)$ és la població urbana, Y_0 és una constant de normalització i β és l'exponent d'escala.

Quan es considera la variable per càpita, $y(t) = \frac{Y(t)}{N(t)}$, es pot deduir que la seva taxa de variació depèn de l'exponent β :

$$\frac{y(t)}{y} = (\beta - 1) \frac{\Delta N}{N}$$

Això implica que:

- Si $\beta = 1$, el valor per càpita és constant i la variable y és proporcional a la població.
- Si $\beta \neq 1$, el valor per càpita varia amb la mida de la ciutat i el valor mitjà no serveix com a punt de referència.

Aquestes situacions poden ser:

- $\beta > 1$ (relació supralineal): la variable creix més que proporcionalment amb la població.
- $\beta < 1$ (relació sublineal): la variable creix menys que proporcionalment amb la població.

Per caracteritzar adequadament les particularitats d'una ciutat o un sistema urbà, cal tenir en compte aquestes relacions no lineals. Per això, les variables s'expressen de manera més completa de la manera següent:

$$Y(N,t) = Y_0(t) \cdot N(t)^\beta \cdot e^{\epsilon(t)}$$

¹⁰ Vegeu Goerlich i Reig (2020, pp. 80-90) per llegir una descripció més detallada d'aquesta relació.

$\varepsilon(t)$ és una fluctuació aleatòria amb mitjana zero i $Y_0(t)$ reflecteix les condicions generals del sistema urbà en cada moment.

Per facilitar l'anàlisi empírica, aquesta relació es pot expressar en forma logarítmica com:

$$\ln Y_i = \ln Y_0 + \beta \ln N_i + \varepsilon_i$$

Si partim de la hipòtesi que els SLT presenten rendiments creixents derivats de les economies d'aglomeració; és a dir, que a mesura que augmenta la mida o la concentració d'activitat econòmica també augmenta de manera més que proporcional l'eficiència i la productivitat; aleshores caldria esperar que el coeficient β de les regressions logarítmiques fos superior a 1. Un valor $\beta > 1$ indicaria que els increments en la mida del sistema (mesurada, per exemple, a través de la població) s'associen amb increments relativament majors en la renda generada i en la capacitat innovadora,¹¹ fet coherent amb la idea que les aglomeracions urbanes generen externalitats positives com la millora de l'eficiència, la difusió del coneixement i l'especialització productiva.

L'estimació de l'equació (4) dels SLT d'Espanya mitjançant MQO permet obtenir els coeficients β recollits a la **taula 6**. Totes les estimacions de β són estadísticament significatives al 95% i en pràcticament tots els casos, el coeficient de determinació R^2 pren valors elevats. Les estimacions del coeficient β s'han calculat en els 114 SLT amb una població superior a 50.000 habitants¹² així com en el total dels 330 SLT identificats.

El **gràfic 3** mostra la relació entre la població i la renda bruta total als SLT de més de 50.000 habitants l'any 2021. La relació observada és positiva, amb una pendent de 1,07, la qual cosa indica que quan la població augmenta un 1%, la renda bruta total de l'SLT augmenta aproximadament un 1,07%. Això implica que a mesura que la població creix, la renda total creix a un ritme lleugerament superior, més que proporcional, cosa que es pot interpretar com l'efecte de les economies d'aglomeració.

¹¹ A Goerlich i Reig (2020) es destaca que en estudis dels Estats Units, en particular a Bettencourt et al. (2007), mostren que l'activitat de patents es concentra de forma supralineal en les àrees metropolitanes més grans (amb un exponent $\beta = 1,29$), i que el nombre de patents per cada 1.000 habitants augmenta de manera sistemàtica. Els resultats de Bettencourt et al. (2007) indiquen que la relació entre el nombre d'inventors i la població urbana és clarament supralineal, mentre que la relació entre connectivitat entre inventors i el nombre de patents és positiva però sublineal, i la productivitat individual dels inventors no varia significativament amb la mida de la ciutat. Un estudi realitzat amb dades de 34 països de l'OCDE, en què es consideren com a unitat territorial les NUTS3 (que a Espanya corresponen a les províncies), va confirmar que la producció de patents segueix una relació supralineal amb un exponent $\beta = 1,46$ (Lobo, Strumsky i Rothwell, 2013).

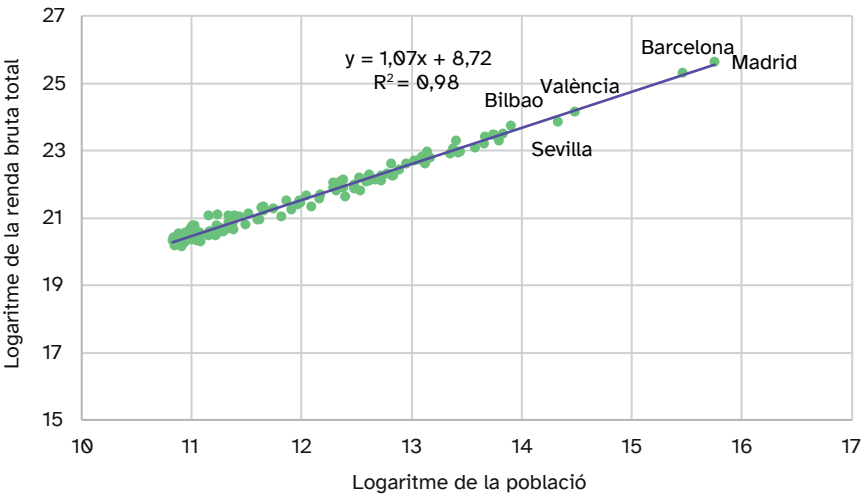
¹² Tant Eurostat com l'INE estableixen el llindar de 50.000 habitants per considerar que una aglomeració urbana és una ciutat. Per aquest motiu, l'anàlisi de regressió s'ha limitat als SLT que compleixen aquest criteri.

Taula 6. Resultats de les regressions per als SLT d'Espanya de 2021

SLT amb més de 50.000 habitants	β	R2	N
Renda bruta del SLT	1,0682	0,9821	114
Renda neta del SLT	1,0551	0,9847	114
Sol·licituds de patents totals	1,2584	0,7535	114
Sol·licituds de patents OEPM	1,2146	0,7637	114
Sol·licituds de patents EPO	1,3984	0,6205	106
Tots els SLT	β	R2	N
Renda bruta del SLT	1,0528	0,9898	330
Renda neta del SLT	1,0414	0,992	330
Sol·licituds de patents totals	1,0882	0,7967	260
Sol·licituds de patents OEPM	1,0096	0,8072	250
Sol·licituds de patents EPO	0,7376	0,5556	164

Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE), OEPM i OECD Regpat Database (January 2024)

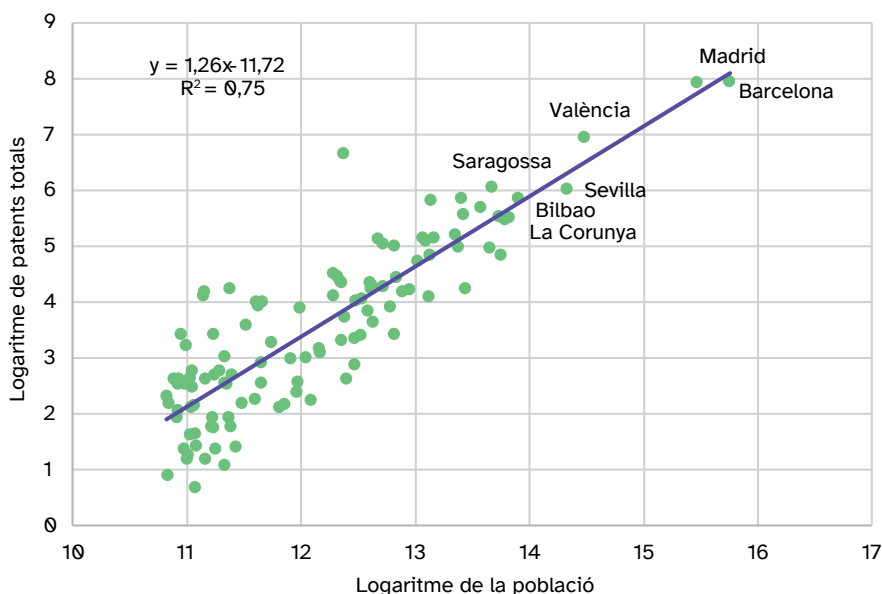
Gràfic 3. Relació entre la població (eix d'abscisses) i la renda bruta total (eix d'ordenades) als SLT de més de 50.000 habitants, 2021

Font: Institut Metròpoli a partir de Cens de població 2021 (INE) i Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares, INE

El **gràfic 4** mostra la relació entre la dimensió poblacional i les sol·licituds de patents en els SLT de més de 50.000 habitants. La relació que s'observa és lineal i la pendent és 1,26, la qual cosa indica que el nombre de patents creix més que proporcionalment amb la població.¹³ En el conjunt de 330 SLT, el valor del coeficient β és inferior (1,09) si bé és superior a 1, cosa que indica també una relació supralineal (vegeu la **taula 6**).

Gràfic 4. Relació entre la població (eix d'abscisses) i la innovació en patents (eix d'ordenades) als SLT de més de 50.000 habitants, 2021

Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), OEPM i OECD Regpat Database (gener de 2024)

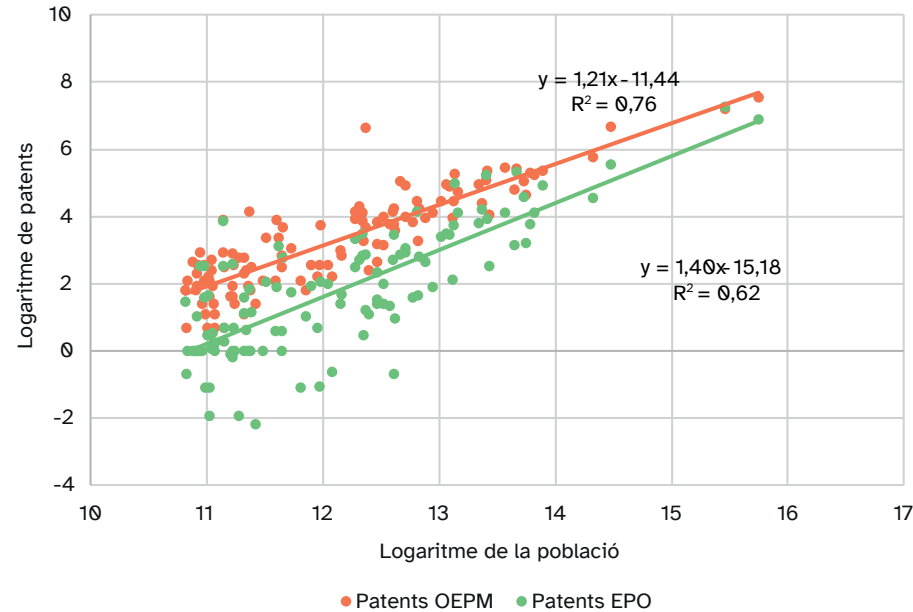
El fet que la pendent sigui superior a 1 implica que els SLT més grans generen proporcionalment més patents que l'augment de població. Novament, aquest resultat es pot interpretar com una indicació de l'existència d'economies d'aglomeració en la innovació.

Atenent a la tipologia de patents, el **gràfic 5** mostra que tant les patents i models d'utilitat espanyols (OEPM) com les patents europees (EPO) augmenten més que proporcionalment a la mida de la població dels SLT. En el cas de les patents es-

¹³ Aquest resultat és coherent amb el que s'obté a Goerlich i Reig (2020), si bé en aquest cas la unitat d'anàlisi són les 70 Àrees Urbanes Funcionals espanyoles.

panyoles, la pendent és menor (1,21) que en les patents europees (1,40). Aquest fet reforça la importància de les economies d'aglomeració en la generació d'innovació, sobretot en el cas d'innovacions de més qualitat orientades a un mercat més ampli, com és el cas de les patents europees.

Gràfic 5. Relació entre la població (eix d'abscisses) i la innovació en patents (eix d'ordenades), per oficina de registre als SLT de més de 50.000 habitants, 2021

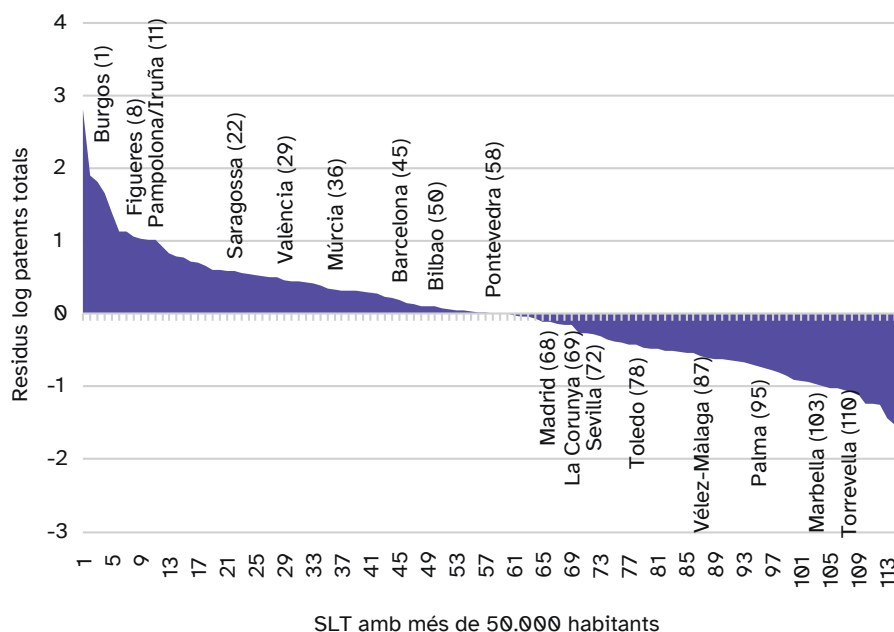
Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), OEPM i OECD Regpat Database (gener de 2024)

Si es considera el conjunt dels 330 SLT, el valor dels coeficients β disminueix. En el cas de les patents de l'OEPM se situa en 1,01 mentre que per les patents de l'EPO es redueix a 0,74 (vegeu la **taula 6**). Addicionalment, la dispersió del model augmenta (el coeficient de determinació R^2 cau a 0,56). Aquests valors estarien indicant que, en primer lloc, les activitats innovadores, sobretot les de més qualitat, es desenvolupen en entorns que requereixen una escala mínima, i en segon lloc, que hi ha altres factors diferents a la població que influeixen sobre la capacitat d'innovació dels SLT.

El **gràfic 6** mostra els residus del model estimat (és a dir, la diferència entre el valor real i el valor predit pel model estimat a l'equació 4) dels SLT d'Espanya de més de 50.000 habitants. Els valors dels residus més elevats es registren als SLT de Burgos (en la primera posició), Figueres (en la 8a), Pamplona/Iruña (11a), Saragossa (22a) o València (29a). Això indica que aquests SLT generen moltes més

patents del que el model preveu segons la seva mida.¹⁴ En l'extrem oposat se situen els SLT de Vélez-Málaga (87) o Palma (95) i especialment Marbella (103) o Torrevella (110), amb els valors dels residus més baixos. Aquests resultats serien indicatius de que els SLT generen menys innovacions respecte al que caldria esperar donada la seva mida poblacional. L'existència de la seu d'alguna gran empresa orientada als mercats exteriors, o d'universitats i centres de recerca, podria ser l'explicació en el cas dels residus positius; en canvi, una estructura productiva molt orientada cap a activitats primàries o de serveis al consumidor (com el turisme) podria explicar els residus negatius.

Gràfic 6. Residus de la regressió lineal per cada SLT (més de 50.000 habitants), ordenats de major residu a menor residu

Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), OEPM i OECD Regpat Database (gener de 2024)

En canvi, els SLT de Barcelona (45) o Bilbao (50) que tenen residus (lleugerament) positius, i els SLT de Madrid (68), La Corunya (69) amb residus (lleugerament) negatius mostrarien una capacitat d'innovació més ajustada a la seva mida poblacional. En tot cas, aquestes diferències són expressió de les diferències territorials existents entre els SLT espanyols i per tant, de la dificultat de

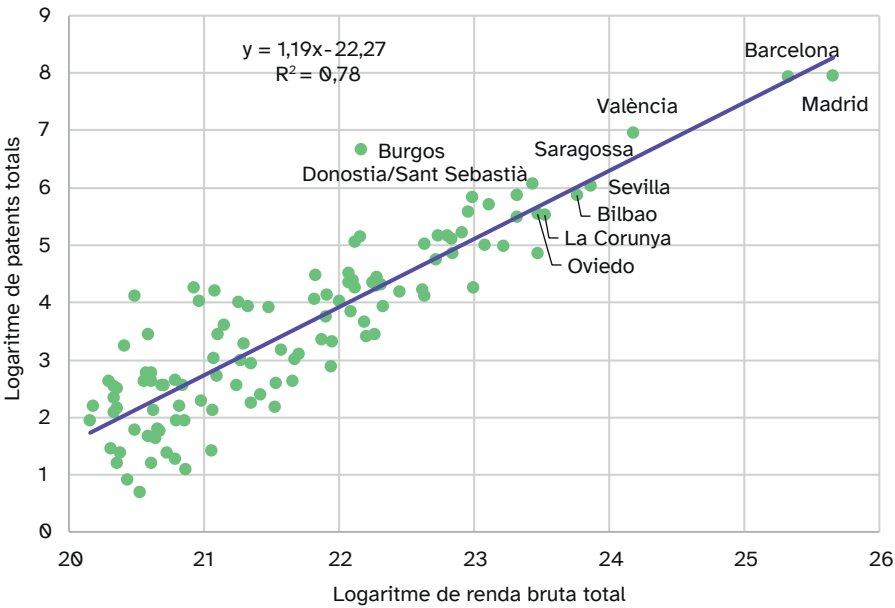
¹⁴ El cas de Burgos, com s'ha comentat anteriorment, s'ha de considerar com un cas excepcional en què les dades de patents sol·licitades durant el període d'estudi no es corresponen amb la tendència observada en anys anteriors.

dissenyar polítiques de millora de la innovació i la productivitat comunes que s'ajustin a tota la geografia del país.

Finalment, s'analitza la relació entre la renda bruta dels SLT i la seva capacitat d'innovació tecnològica, mesurada mitjançant les sol·licituds de patents. Recordem que el punt de partida del capítol és que les economies de base territorial, les economies d'aglomeració, impacten positivament en la generació de millores en l'eficiència productiva que haurien de traduir-se en un creixement de productivitat que contribueixi a incrementar els ingressos i el benestar de la població. Si això és així, cal que les dues variables analitzades, la renda dels SLT i la capacitat innovadora dels SLT, mostrin una correlació positiva.¹⁵

En el **gràfic 7** es pot observar la relació entre la renda bruta total (eix horitzontal, en escala logarítmica) i el nombre total de patents (eix vertical, també en logaritmes) dels SLT de més de 50.000 habitants. La recta de regressió mostra una pendent positiva de 1,19, cosa que indica que a mesura que augmenta la renda bruta total de l'SLT, també creix la producció de patents de manera més que

Gràfic 7. Relació entre la renda bruta total (eix d'abscisses) i la innovació en patents (eix d'ordenades) als SLT de més de 50.000 habitants, 2021

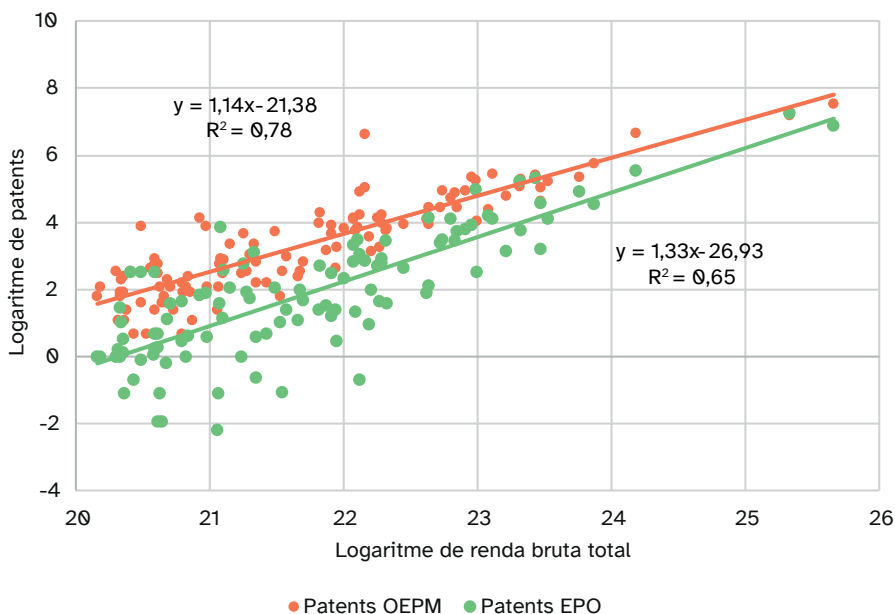
Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE), OEPM i OECD Regpat Database (gener de 2024)

¹⁵ Un exercici exhaustiu requeriria contrastar la causalitat (i no només la correlació) entre les variables; no obstant, aquesta mena d'exercici supera l'abast d'aquest capítol.

proporcional (coeficient $\beta > 1$). El valor del coeficient R^2 mostra una forta correlació entre les dues variables. És a dir, el 78% de la variabilitat en la producció de patents es correlaciona amb el nivell de renda bruta.

El **gràfic 8** mostra la relació entre la renda bruta total (eix horitzontal, en escala logarítmica) i el nombre de patents (eix vertical, també en logaritmes) dels SLT de més de 50.000 habitants a Espanya segons el tipus de patent sol·licitada. En ambdós casos la recta de regressió mostra una pendent positiva, cosa que indica que a mesura que augmenta la renda dels SLT, també augmenta la innovació destinada tant a l'àmbit nacional com a l'àmbit europeu. El valor del coeficient β en les dues rectes és superior a 1, fet que indica que l'augment en la innovació en relació amb la renda és més que proporcional.

Gràfic 8. Relació entre la renda bruta total (eix d'abscisses) i la innovació en patents (eix d'ordenades), per oficina de registre als SLT de més de 50.000 habitants, 2021

Font: Institut Metròpoli a partir del Cens de població 2021 (INE), Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares (INE), OEPM i OECD Regpat Database (gener de 2024)

El coeficient de les patents i models espanyols ($\beta = 1,14$) és inferior que el de les patents europees ($\beta = 1,33$) cosa que indica que la producció de patents europees augmenta de manera més ràpida que la de patents espanyoles. Aquesta diferència en els valors dels coeficients suggereix que els territoris amb majors

nivells de renda no només es relacionen amb més innovació en termes absoluts, sinó que tendeixen a orientar-la cap a mercats més amplis i exigents, com és el cas del sistema de patents europeu. Això podria reflectir una major capacitat tecnològica, una millor infraestructura d'R+D o una orientació més internacionalitzada de les empreses ubicades en aquests SLT. A més, aquesta tendència posa de manifest la importància dels factors econòmics en la capacitat d'un territori per competir en l'àmbit de la innovació global, on els costos d'accés i manteniment de patents internacionals poden ser significatius i, per tant, només assequibles per als territoris amb recursos suficients.

Conclusions

A Espanya s'han identificat 330 SLT a partir del Cens de Població de 2021. Aquests sistemes presenten una gran variabilitat en extensió i població. Els deu SLT més poblats corresponen a les ciutats més poblades del país i concentren el 45,5% de la població total, cosa que evidencia el pes de les grans àrees metropolitanes en el conjunt del país. Entre 2011 i 2021, la població espanyola ha crescut un 1,2%, però els deu SLT més grans han augmentat la seva població un 3,1%, especialment els SLT de Madrid i Barcelona, els quals lideren el creixement de població tant en termes absoluts com relatius (en un 5,3% i 3,5%, respectivament). Això ha incrementat el pes relatiu dels principals SLT mentre que altres zones han experimentat pèrdues demogràfiques.

Aquest estudi analitza per primera vegada la renda total i la renda per càpita dels SLT a Espanya a partir de dades detallades a escala municipal de l'*Atlas de Distribución de la Renta de los Hogares* (ADRH) de l'INE. Els resultats mostren una elevada concentració territorial de la renda; els deu SLT més poblats generen el 51,4% de la renda bruta del país, tot i concentrar només el 45,5% de la població. Aquest fet ja indica l'efecte positiu que té l'aglomeració de població i activitat en la generació de producció i renda. L'SLT de Madrid destaca clarament com el més ric tant en termes totals com per càpita, seguit de Barcelona. També sobresurten SLT del País Basc com Donostia/Sant Sebastià, Bilbao i Vitoria-Gasteiz, amb rendes per càpita molt altes, fet que evidencia l'alt nivell econòmic dels SLT d'aquesta comunitat autònoma.

En innovació, Espanya ha registrat 15.404 sol·licituds de patents entre 2019 i 2021. L'activitat innovadora també mostra un patró de distribució territorial molt concentrat en els SLT de les grans àrees urbanes i en què els SLT de Madrid i Barcelona exerceixen un paper clau. L'anàlisi de les diferències en la intensitat innovadora en patents evidencia també un paper destacat dels grans centres urbans i industrials. Cal notar també que l'SLT de Madrid, tot i el seu elevat volum absolut de patents, presenta una intensitat innovadora (tant per càpita com en relació amb l'ocupació) més baixa. Això suggereix una estructura econòmica diferenciada, amb més pes de les activitats de serveis, menys propenses a la innovació tecnològica que queda recollida en les patents.

L'anàlisi de les economies d'aglomeració ha mostrat com els SLT més grans d'Espanya atrauen cada cop més població i més activitat econòmica i es confirma, a més, que aquesta concentració és eficient des d'un punt econòmic ja que l'increment de renda i d'innovació és més que proporcional respecte l'augment de població. En aquest sentit, s'ha mostrat com els grans SLT es beneficien clarament de les economies d'aglomeració i destaquen com a motors d'innovació i productivitat en el país.

La concentració de recerca i desenvolupament en territoris clau com Barcelona, pot contribuir a millorar la competitivitat i a augmentar la capacitat d'innovació, que són aspectes centrals per al creixement econòmic sostenible. De fet, les recents recomanacions de la Comissió Europea (Comissió Europea, 2025) subratllen la importància d'impulsar un nou model de creixement basat en la productivitat i la innovació. L'altra cara de la moneda però, és que la resta del territori perd progressivament pes econòmic i poblacional (Pinheiro et al., 2025). Aquest fet no fa més que reflectir el *trade-off* més important en l'economia regional i urbana contemporània, el de l'eficiència *versus* l'equitat: impulsar les àrees que ja són les més desenvolupades, afavorint d'aquesta manera les economies d'aglomeració, pot ser més eficient per obtenir resultats econòmics en termes de producció i renda, però el preu que sovint té actuar d'aquesta manera és augmentar la desigualtat territorial (Fratesi, 2024, p. 33).

El fet de no tenir en compte aquesta relació oposada entre eficiència i equitat s'ha presentat com una de les principals crítiques a l'Informe Draghi (Draghi, 2024). L'Informe Draghi ha estat fonamental per diagnosticar la crisi de productivitat d'Europa. No obstant això, la manca de consideració de les diferències regionals i de la polarització econòmica que pot resultar de polítiques únicament centrades en l'eficiència, pot generar efectes negatius sobre l'objectiu mateix de l'eficiència econòmica. Per això es proposa introduir un enfocament més matissat, en què les recomanacions de polítiques incorporin consideracions de tipus *place based* o sensibles al territori (Iammarino et al., 2019) i es fugi de receptes *one size fits all* (Capello i Rodríguez-Pose, 2025; McCann, 2025). En definitiva, cal assegurar que les estratègies de desenvolupament estiguin adaptades al potencial i les necessitats específiques dels diferents tipus d'entorn regional existents a la UE.

Referències

- Bettencourt, M. A. Luís, et al. (2007). Invention in the city: Increasing returns to patenting as a scaling function of metropolitan size. *Research Policy*, 36 (1), 107-120. <https://www.sciencedirect.com/journal/research-policy/vol/36/issue/1>
- Boix, Rafael; Galletto, Vittorio (2006). Sistemas industriales de trabajo y distritos industriales marshallianos en España, *Economía Industrial*, 359 165-184. <https://www.mintur.>

- gob.es/Publicaciones/Publicacionesperiodicas/EconomiaIndustrial/RevistaEconomiaIndustrial/359/1P165%20a%20184.pdf
- Capello Roberta; Rodríguez-Pose, Andrés (2025). Europe's Quest for Global Economic Relevance: On the Productivity Paradox and the Draghi Report. *Scienze Regionali* 1, 7-15. <https://www.rivisteweb.it/doi/10.14650/116132>
- Comissió Europea (2025). *A Competitiveness Compass for the EU 30 final* [comunicat]. . https://european-research-area.ec.europa.eu/sites/default/files/documents/2025-01/COM%202025%2030%20-%20A%20Competitiveness%20Compass%20for%20the%20EU%20_%2029-1-2025.pdf
- Draghi, Mario (2024). *The future of European competitiveness, Part A: A competitiveness strategy for Europe; i Part B: In-depth analysis and recommendations* [informe] Comissió Europea. https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en#paragraph_47059
- Fratesi, Ugo (2024). *Regional Policy. Theory and Practice*. Routledge.
- Galletto, Vittorio; Aguilera, Sandra i Figuls, Marc (2023). [informe]. *Creixement inclusiu. Identificació i anàlisi dels Sistemes Locals de Treball 2021*. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/ca/estudi/creixement-inclusiu-identificacio-i-analisi-dels-sistemes-locales-de-treball-2021/>
- Galletto, Vittorio; Aguilera, Sandra i Figuls, Marc (2024). [informe] *Creixement inclusiu. Identificació dels Sistemes Locals de Treball 2021. Revisió metodològica i incorporació de la capacitat innovadora*. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2025/02/SLT2021-RM-Galletto-Aguilera-Figuls-2024.pdf>
- Goerlich Gisbert, Francisco José. *Las áreas urbanas funcionales en España: Economía y calidad de vida* [monografía] Fundación BBVA. https://www.ivie.es/es_ES/ptproyecto/areas-urbanas-funcionales-sostenibilidad-y-calidad-de-vida/ Fundación BBVA. (2020).
- Griliches, Zvi (1990). Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey. *Journal of Economic Literature*, 28(4), 1661-1707. <https://www.jstor.org/stable/2727442>
- ISTAT (1997). *I sistemi locali del lavoro 1991*. https://ebiblio.istat.it/digibib/Argomenti/UFI0283823_Argomenti0_I_sistemi_locali_del_lavoro1991+OCRottimizz.pdf
- Letta, Enrico (2024). *Much more than a market. Speed, Security, Solidarity. Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU Citizens*. Consell de la UE. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>
- Lobo, José; Strumsky, Deborah i Rothwell, Jonathan (2013). Scaling of patenting with urban population size: evidence from global metropolitan areas. *Scientometrics* 96(3), 819-828. <https://link.springer.com/journal/11192/volumes-and-issues/96-3>
- McCann, Philip (2025). Some Observations on the Draghi Report on the Future of European Competitiveness. *Scienze Regionali* 1, 17-24. <https://www.rivisteweb.it/doi/10.14650/116133>
- Moreno, Rosina; Paci Raffaele i Usai, Stefano (2003). Spatial spillovers and innovation activity in European regions. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 37(10), 1793-1812. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a37341>
- Pinheiro, Flávio L.; Balland, Pierre-Alexandre; Boschma, Ron i Hartmann, Dominik (2025). The dark side of the geography of innovation: relatedness, complexity and regional inequality in Europe. *Regional Studies*, 59(1).

Ramella, Francesco i Trigilia, Carlo. [ed.] (2010). *Imprese e territori dell'alta tecnologia in Italia. Rapporto di Artimino sullo sviluppo locale 2008. Collana degli incontri di Artimino sullo sviluppo sociale*. https://www.incontridiartimino.it/pre/2008/rapporto_artimino_2008.pdf

Sforzi Fabio (1982). La delimitazione di sistema spaziali sub-regionali: scopi, algoritmi, applicazioni. III Conferenza AISRe, Venècia, 10-12 de novembre.

Sforzi, Fabio (2012). From Administrative Spatial Units to Local Labour Market Areas. Some Remarks on the Unit of Investigation of Regional Economics with Particular Reference to the Applied Research in Italy. A Fernández Vásquez, E. [Esteban], Rubiera Moróllon F. [Fernando]. *Defining the Spatial Scale in Modern Regional Analysis. New Challenges from Data at Local Level* (pp.3-21). Springer-Verlag. DOI: 10.1007/978-3-642-31994-5

Introducció

El present article examina les polítiques integrals de barri amb el propòsit d'abordar una qüestió central: quins factors propicien un enfocament integral més efectiu, entès com l'articulació d'intervencions coherents i complementàries entre si i amb altres polítiques públiques. Per a respondre aquesta pregunta, l'article analitza la primera convocatòria del Programa integral de barris per a la millora de rendes, promogut per l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) i objecte de seguiment per part de l'Institut Metròpoli.

L'estructura de l'article és la següent: en una primera secció, es revisa la trajectòria d'aquestes polítiques a Catalunya, fent especial èmfasi en el desplegament de la Llei de Barris de 2004 i en la influència metodològica derivada del "mètode URBAN" europeu i els seus límits. En aquest marc, s'identifica com en l'última dècada ha emergit una nova generació de programes impulsats per diverses administracions: l'Ajuntament de Barcelona, la Diputació de Barcelona i la pròpia AMB. A continuació, en el cos central de l'article, es realitza una anàlisi detallada de les característiques dels projectes municipals presentats a la convocatòria de l'AMB, avaluant el seu grau de focalització i integralitat. En les conclusions, es sistematitzen els factors que afavoreixen el disseny i la implementació de programes municipals més integrals i eficaços en el context metropolità. Finalment, l'article tanca amb una reflexió sobre els aprenentatges derivats tant del programa metropolità com d'altres iniciatives anàlogues, com ara el Pla de Barris de l'Ajuntament de Barcelona, amb l'objectiu d'informar i orientar l'èxit de les noves convocatòries. Entre elles, destaca la imminent convocatòria de fons destinada a implementar els nous programes de millora de barris en el marc de la nova Llei de Barris de Catalunya, aprovada el 2022.

LA CONSOLIDACIÓ DEL MÈTODE URBAN I ELS SEUS LÍMITS

Les polítiques integrals de millora de barris tenen més de 30 anys d'història, i són un clar efecte de la influència de les iniciatives europees en les polítiques urbanes a Espanya. De fet, les intervencions en àrees urbanes desfavorides, tant en centres com en perifèries, es van consolidar a l'agenda urbana europea des de la dècada dels 90 del segle passat, amb l'objectiu de respondre a l'augment de les desigualtats i pobresa urbana de les dècades anteriors. Així, els Projectes Pilots Urbans (1990-1993), els programes URBAN I (1994-1999), URBAN II (2000-2006) i la Iniciativa Urbana (2007-2013) van suposar un avenç significatiu en la implementació d'enfocaments integradors en les intervencions urbanes (De Gregorio, 2019). Tots aquests programes van consolidar el "mètode URBAN" caracteritzat per "la concentració de recursos i de l'atenció política en una àrea delimitada (*area-based*), el caràcter integrat i participatiu de les propostes, el caràcter innovador i estratègic, i la necessitat de justificar l'elecció de l'àrea d'actuació en base a criteris socioeconòmics" (De Gregorio, 2019, p. 46). Diferents estudis han ressaltat la influència del

“mètode URBAN” en el cas espanyol i la seva promoció d'enfocaments més integrals de regeneració urbana (Navarro, 2020; Huete et al., 2023; Mendez et al., 2021).

D'aquesta manera, des de finals dels anys 90 fins a l'actualitat, s'ha consolidat una metodologia d'intervenció pública en les àrees urbanes vulnerables més estratègica, integrada i participativa (OCDE 1998; Carpenter, 2006; Fioretti et. al., 2020). Aquesta aproximació habitualment es justifica per les característiques de la pròpia problemàtica, és a dir, l'acumulació de dèficits, riscos i dificultats socials, ambientals i residencials en determinades àrees urbanes que retroalimenten els processos de declivi urbà i empitjoren les condicions de vida de la seva població. Sense una intervenció que abordi els diferents tipus de riscos i les seves interseccions, aquestes polítiques difícilment podran tenir èxit. A més, els enfocaments integrals i participatius també es justifiquen pels efectes gentrificadors que més probablement produeixen aquelles intervencions exclusivament enfocades en la millora de l'espai públic, edificis i/o les habitatges, sense programes de millora més orientats a les persones i no només en l'entorn construït.

La influència d'aquesta metodologia a Catalunya va ser evident amb la Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial, el seu reglament i el respectiu fons econòmic autònom. Així, el programa va articular el finançament dels fons de Cohesió de la UE amb els pressupostos autònoms i locals dels municipis. Entre els anys 2004 i 2010, a través de 7 convocatòries anuals, es van finançar 141 projectes en barris i viles amb una població total de més d'un milió de persones, comproment inversions per un total de 1.330 M€ (Nel·lo, 2009). Per a la seva gestió es van promoure dos espais formals de cooperació interadministrativa. D'una banda, la comissió gestora del fons realitzava la selecció dels projectes, formada per diferents departaments de la Generalitat de Catalunya, associacions de municipis i col·legis professionals, que van avaluar els projectes tant per la severitat dels seus problemes socio-urbans, com per la qualitat dels projectes presentats. D'altra banda, un comitè de seguiment i avaluació per a cadascun dels projectes comptava amb representants de diferents departaments de la Generalitat, el respectiu representant de delegació territorial de l'AGE, representants municipals i entitats veïnals de l'àrea intervinguda. En relació a la multidimensionalitat de la intervenció, les actuacions es van plantejar en vuit àmbits: millora de l'espai públic; rehabilitació i equipament d'elements comuns en els edificis; provisió d'equipaments col·lectius; foment de la sostenibilitat del desenvolupament urbà; equitat de gènere en l'ús de l'espai i els equipaments urbans; millora de l'accessibilitat urbana i desenvolupament de programes vinculats a la millora social, urbanística i econòmica dels barris.

Aquest enfocament integrat de millora de barris vulnerables gaudeix d'un ampli consens i pocs qüestionen la seva pertinència com un instrument per lluitar contra la vulnerabilitat urbana i millorar les condicions de vida de la població que viu en aquestes àrees. De totes maneres, aquest enfocament també ha rebut crítiques sobre els seus límits -els quals han contribuït al refinament d'aquests programes (Porcel et al., 2020):

- a) la dificultat d'establir de forma robusta els límits territorials de la intervenció, a vegades per la falta d'existència de dades a nivell submunicipal o perquè aquests teixits urbans estan inserits en dinàmiques urbanes més àmplies (Chatterton i Bradley, 2000);
- b) les limitacions que aquestes polítiques focalitzades en àrees petites tenen per contrarestar dinàmiques segregadores i de producció de desigualtat social que es produeixen en d'altres escales superiors territorials (pel mercat immobiliari, el mercat de treball, les debilitats i biaixos de les polítiques socials, diferents tipus de discriminacions, etc.). I, també, a la necessitat d'assegurar la seva coherència amb les polítiques supra-locales, per exemple en matèria d'habitatge (Carpenter, 2000; Andersson i Musterd, 2005). En aquest sentit, és necessari refinar i concretar bé els objectius i descartar aquells que clarament sobrepassen les capacitats d'aquest tipus de polítiques focalitzades;
- c) la limitada temporalitat d'aquest tipus de programes quan, en contrast, la vulnerabilitat urbana té un caràcter més aviat persistent (Antón-Alonso et. al., 2020). Aquesta situació ha generat la necessitat de l'allargament d'aquests programes o la repetició dels mateixos en les mateixes àrees;
- d) l'abandonament voluntari de la població que millora la seva condició socioeconòmica en l'àrea intervinguda i el seu reemplaçament per nova població vulnerable (Alguacil et al., 2014), limitant els efectes buscats per la política, el que fa necessari el desenvolupament d'accions específiques que afavoreixin l'arrelament dels residents en l'àrea.

Finalment, podem afegir una dificultat també recurrent en aquest tipus de polítiques la qual serà objecte d'anàlisi d'aquest article: les dificultats per realitzar intervencions realment integrals i no una simple superposició de mesures en un mateix territori que tinguin coherència amb el diagnòstic i la teoria d'intervenció.

LA CONTINUÏTAT DE LES POLÍTIQUES DE MILLORA DE BARRIS A CATALUNYA

A nivell europeu, els criteris de prioritzar les intervencions de millora urbana a les àrees més desfavorides, prevalent fins 2013, canvia amb el nou període de programació 2014-2020. En concret, les Estratègies de Desenvolupament Urbà Sostenible i Integrat —Estratègies DUSI, o EDUSI— continuen fent èmfasi en el caràcter participatiu i integrat de les intervencions, però impliquen dos canvis importants respecte als programes URBAN i URBANA anterior: primer, el focus territorial prioritari se situa en el conjunt del municipi o bé en el conjunt de l'àrea urbana funcional; i, segon, es caracteritzen per ser documents més estratègics que programes operatius d'intervenció. Aquests programes segueixen finançant intervencions de lluita contra la pobresa i la desigualtat urbana, que continuen sent objectius temàtics i rebent el major percentatge de finançament d'aquests programes; però la focalització territorial queda desdibuixada: en el cas espanyol, més de la meitat de les EDUSI que es van desenvolupar en capitals de

província amb barris vulnerables només van incorporar aquests barris parcialment (Fernández Aja, et. al. 2021).

Aquest aspecte més estratègic, integral i de ciutat es continua en el següent període (2021-2027) amb la prioritització de les Agendes Urbanes Locals per part del Ministeri de Vivenda i Agenda Urbana i amb els projectes de desenvolupament urbà sostenible vinculats als Programes Operatius dels Fons de Cohesió. Alhora, la Comissió Europea llança la Iniciativa Urbana Europea, on prioritza el finançament i la transferència dels projectes orientats a la innovació a través de les anomenades “Innovative Actions” i la “Nova Bauhaus Europea”, amb un especial èmfasi en els aspectes de transició digital i ambiental.

Entre aquells projectes que sí que continuen amb aquest enfocament de justícia socioespacial destaca, entre d'altres, l'EDUSI-Eix Besòs de Barcelona. Aquest programa es va utilitzar com a una font de finançament per continuar l'atenció especial als barris més pobres de la ciutat després que el fons autonòmic quedés sense finançament. Així, el govern municipal de l'Ajuntament de Barcelona llança el seu propi “Pla de Barris” on es profunditza en la participació, la co-producció, la transversalitat i la multidimensionalitat de les actuacions d'intervenció en els barris. La definició d'àrees d'actuació com “educació i salut pública”; “drets socials”, “equitat de gènere i acció comunitària”; “ocupació, impuls econòmic i economia social”; “espai públic i accessibilitat”; “sostenibilitat i emergència climàtica” indiquen una major hibridació i innovació de les actuacions. Tot i que s'ha continuat intervenint en l'àmbit de l'habitatge, la remodelació d'espais públics i la rehabilitació d'edificis, les polítiques socials, educatives i de salut van tenir un important protagonisme. En les dues primeres edicions (2016-2024) es van intervenir 23 dels 73 barris de la ciutat amb una inversió de més de 300 M€ que es van traduir en més de 1.200 accions (Foment de Ciutat, 2022). Tot i que el Pla de Barris de Barcelona implica només un nivell de govern i el finançament és fonamentalment municipal, la magnitud i la complexitat de la ciutat de Barcelona i la seva administració desconcentrada també ha implicat un repte en relació amb la seva governança. La gestió a través d'una empresa municipal, Foment de Ciutat, ha permès superar en bona mesura la sectorialització de les àrees de l'Ajuntament, i la col·laboració amb els Districtes i els processos participatius i de co-producció, el reforçament de lògiques “de baix a dalt”.

En aquest context, l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), administració local supramunicipal, va desenvolupar el seu propi programa de millora de barris metropolitans, assumint que les lògiques de vulnerabilitat urbana tenen una clara dimensió metropolitana (Antón-Alonso, et al., 2020). Els principals objectius que es van marcar en el “Programa d'actuació per combatre les desigualtats socials i de rendes” van ser els següents¹:

¹ Extret de <https://www.amb.cat/web/amb/govern-metropolita/economia-i-inversions/inversions-i-suports/pla-d-inversions/programa-integral-de-barris>

- a) avançar en l'eliminació dels desequilibris socials i econòmics en els barris afectats;
- b) afavorir les capacitats personals, familiars i socials de les persones i comunitats per propiciar una convivència harmoniosa i enriquidora en els veïnats dels barris de la ciutat;
- c) coordinar els diferents actors econòmics i socials, amb l'objectiu de trobar un equilibri dins del marc de l'ocupació que possibiliti un nivell de vida digne per als habitants d'aquests barris;
- d) garantir unes condicions de seguretat en els espais públics i en la convivència veïnal que permetin desenvolupar amb normalitat activitats de caràcter econòmic i social.

Per a la consecució d'aquests objectius, es van definir 4 eixos d'actuació:

- a) educació, fractura social, bretxa digital i adaptació social;
- b) millora de la relació entre les necessitats de formació, la demanda de treball i l'oferta d'ocupació per apropar els demandants d'ocupació al món empresarial i viceversa;
- c) mesures de cohesió social;
- d) habitatge digne per atendre situacions singulars, rehabilitació d'espais i transició ecològica.

En la seva primera convocatòria (2022-2024) el programa va comptar amb un pressupost total de 10 M€ per part de l'AMB que, complementat amb les aportacions municipals, va suposar una inversió de 13,9 M€ en 25 barris (d'un total de 195) de 14 municipis metropolitans. En relació amb la governança, a part de la comissió que va atorgar les ajudes, la implementació depèn dels propis municipis, i el seguiment dels projectes es realitza per part d'una oficina de la gerència de l'AMB. De forma cohetània també es va desenvolupar el programa "Barris i Comunitats" de la Diputació de Barcelona, orientat als barris vulnerables dels municipis de més de 50.000 habitants per desenvolupar accions sociocomunitàries. Aquest programa ha comptat amb una inversió de 7,4 M€ i ha beneficiat a 15 municipis de la província i, en alguns casos, els mateixos barris que el programa de l'AMB.

Per part de la Generalitat de Catalunya, recentment s'ha aprovat el del reglament per a la implementació de la "Llei de millora urbana, ambiental i social dels barris i viles" que substitueix la llei de barris del 2004. En aquest marc, el Departament d'Acció Social de la Generalitat va desplegar el 2024 el programa "Barris amb futur" per enfortir les capacitats dels governs locals per desenvolupar accions sociocomunitàries en diferents barris vulnerables de municipis de Catalunya.

La integració com a un procés dinàmic d'ajust

Com s'ha dit, les iniciatives d'intervenció en àrees urbanes vulnerables han anat adoptant progressivament un enfocament més integrat, especialment a partir de l'aplicació del denominat “mètode URBAN”. Aquest enfocament implica actuar sobre problemes complexos, mitjançant l'acció conjunta i complementària entre diversos àmbits, sectors o subsistemes polítics. En les últimes dècades, aquesta lògica d'intervenció integral o *Meta-Policy Frame* (Dorado-Rubín et al., 2021) s'ha anat consolidant en les polítiques de regeneració urbana.

En general, existeix un consens tant en la literatura acadèmica com entre els professionals de l'administració sobre la bondat d'aquest enfocament integral, però no hi ha un consens clar en quant a la seva definició, característiques i, encara menys, a la seva operacionalització. El debat acadèmic s'ha centrat tant en les dimensions que configuren aquest enfocament com, també, en les condicions que fan possible la seva efectivitat, destacant la importància d'un “bon disseny” capaç d'articular coherència estratègica, coordinació operativa i complementarietat entre sectors i nivells de govern (Tosun i Lang, 2017; Trein et al., 2021). Més enllà de la seva formulació normativa, la integració s'ha d'entendre com un procés evolutiu, i no com un estat assolit de manera definitiva. Com han plantejat Candel i Biesbroek (2016), els diferents components del procés d'integració —marcs interpretatius, actors, objectius i instruments— no es desenvolupen de forma simultània ni convergent, sinó que poden avançar a ritmes diferents o fins i tot en direccions oposades. Així, la integració no s'ha d'entendre com un resultat estàtic, sinó com un procés continu d'ajust i realineació.

La literatura més recent ha prestat atenció no només als components clàssics d'una política integrada —coherència, coordinació, complementarietat— sinó també a les condicions institucionals i organitzatives que permeten la seva efectivitat (Tosun i Lang, 2017; Trein et al., 2021). La integració podria plantejar-se llavors com un fenomen relacional que depèn de la capacitat dels actors públics per re-alinear estructures i procediments amb l'objectiu de respondre de manera més efectiva als desafiaments complexos.

Aplicat a les polítiques de millora de barris (Navarro et al., 2020) han assenyalat que els enfocaments de política urbana han evolucionat cap a models més complexos de *multi-level policy mixes* (Howlett i Del Rio, 2015), on l'acció combinada de diferents nivells de govern i sectors permet una major capacitat de resposta als desafiaments a nivell de barri, però, al mateix temps, fa més complexa el desenvolupament de polítiques coherents entre els diferents nivells i sectors. Aquest model reconeix que la integració no és un mandat unidireccional, sinó un procés que es construeix a partir de l'experiència pràctica i la capacitat dels actors locals per mobilitzar recursos provinents de diferents fonts i articular estratègies compartides.

D'altra banda, un dels elements fonamentals en el disseny de polítiques urbanes integrals és la seva focalització territorial. Aquesta s'entén com la capacitat d'orientar els recursos públics cap a les àrees urbanes que presenten majors nivells de vulnerabilitat i concentració de problemes estructurals. En lloc d'aplicar criteris universalistes o distributius, la focalització parteix d'una lògica selectiva, orientada per diagnòstics objectius que permeten maximitzar l'eficiència i l'equitat de les intervencions. Una adequada estratègia de *targeting* millora l'eficàcia de la despesa pública i, també, facilita el caràcter redistributiu i transformador de la política (Fernández-García, et al., 2021). A nivell conceptual, aquesta focalització estratègica —tal com ha estat sistematitzada per Thomson (2008)— permetria generar efectes multiplicadors, llindars d'inversió i economies d'escala quan els recursos es concentren en àrees delimitades amb precisió. Aquesta aproximació redueix els costos per unitat d'intervenció i, a més, incrementa les probabilitats d'assolir impactes acumulatius i sostenibles.

LA INTEGRACIÓ “DES DE BAIX” EN CONTEXTOS MULTINIVELL

L'anàlisi de la integració de polítiques ha estat tradicionalment dominat per enfocaments de governança vertical, centrats en estructures de coordinació definides des de nivells superiors. No obstant això, múltiples estudis recents han qüestionat la capacitat d'aquests marcs per generar coherència efectiva en entorns urbans on conflueixen actors diversos i polítiques superposades (Peters, 2018; Lanzalaco, 2011). L'experiència empírica suggereix que la integració es produeix amb més freqüència en el nivell d'implementació: és a dir, allà on els programes i polítiques troben les seves condicions reals d'aplicació.

Des d'aquesta perspectiva, la noció d'integració “des de baix” permetria redefinir el paper dels governs locals i altres actors “a nivell de carrer” com a agents actius en l'articulació de polítiques fragmentades. Aquest procés no es limita a una coordinació funcional ni a la mera execució d'estratègies dissenyades externament. Suposa, més aviat, la reconfiguració d'instruments i objectius a partir de la pràctica, a través de la qual els actors d'implementació subordinen les seves metes sectorials a una lògica comuna d'intervenció (Cejudo i Michel, 2017).

La literatura acadèmica ha mostrat que aquesta capacitat d'articulació territorial depèn en gran mesura de les condicions institucionals i administratives locals. Estudis sobre la implementació de la política de cohesió de la UE han posat de relleu com l'existència de capacitats organitzatives específiques permet a les autoritats subestats transformant orientacions supralocals en estratègies adaptades als seus territoris (Domorenok et al., 2021). Aquests autors subratllen la importància d'estructures organitzatives flexibles, eines de gestió interoperables i personal tècnic qualificat per construir un marc d'intervenció integrat.

Així mateix, el context multinivell introdueix desafiaments addicionals relacionats amb la necessitat de generar sinergies en un entorn de competències dis-

tribuïdes entre els diferents nivells de govern. La coordinació intergovernamental resulta indispensable per evitar la fragmentació dels esforços públics, però l'existència d'estructures formals no garanteixen en si mateixes resultats efectius (Peters, 2018). D'aquí se'n desprèn que les dinàmiques d'integració “des de baix” depenguin de la capacitat dels actors locals per connectar agendes, traduir marcs normatius en pràctiques coherents i activar mecanismes de seguiment que assegurin la consistència en el temps.

Així, la integració efectiva requereix no només l'alineació d'objectius i instruments, sinó també la construcció d'una racionalitat compartida entre els actors implicats (Lanzalaco, 2011). Aquesta racionalitat implica una visió comuna dels problemes i solucions, i es consolida mitjançant processos d'aprenentatge institucional, negociació i ajust mutu. En aquest marc, la implementació podria definir-se com un escenari on les polítiques es configuren a través de la interacció entre actors, recursos i capacitats.

Per tant, des de la perspectiva de la integració “des de baix”, la implementació es planteja com una fase activa del cicle de polítiques públiques. En lloc de limitar-se a executar el prescrit, els actors locals reinterpreten i adapten elements provinents de diferents fonts per construir solucions que responguin als desafiaments específics del seu territori. Aquesta capacitat d'integració situada requereix tant capacitats institucionals com estructures de governança que reconeixin la centralitat del nivell local en la construcció de polítiques efectives.

COM ANALITZAR LA INTEGRACIÓ I LA FOCALITZACIÓ EN EL DISSENY DE POLÍTIQUES URBANES INTEGRALS?

La literatura sobre polítiques urbanes integrals ha desenvolupat diferents enfocaments per avaluar empíricament el grau d'integració en contextos urbans. En el cas espanyol, destaquen els treballs d'Hernández Aja et al., (2015), centrats en els programes cofinançats per la Iniciativa Urbana, així com els de Martí-Costa i Parés (2009) sobre la Llei de Barris de 2004 de Catalunya. Aquest últim estudi identifica dimensions clau com la cooperació multinivell, la transversalitat dins de l'administració local i la multidimensionalitat temàtica de les intervencions. Aquestes dimensions permeten aproximar-se a la noció d'integralitat en la seva expressió més operativa, reconeixent que el caràcter integrat d'una política s'expressa tant en el seu disseny com en el seu desplegament institucional.

A partir d'aquesta base, i en diàleg amb contribucions recents sobre integració de polítiques (Candel i Biesbroek, 2016; Trein et al., 2021; Domorenok et al., 2021), és possible construir cinc dimensions analítiques que permeten avaluar el grau de focalització i integració “des de baix” en projectes de regeneració urbana. Aquestes dimensions responen tant a les característiques del disseny com a les condicions institucionals que ho fan possible.

La primera dimensió és la **focalització territorial**. Com s'ha dit, una política urbana ben dissenyada ha de partir d'un procés rigorós de selecció d'àrees d'intervenció, basat en criteris objectius de vulnerabilitat. Aquesta focalització permet maximitzar l'impacte de la inversió pública; la seva absència, per contra, sol derivar en intervencions en zones no prioritàries, motivades per criteris polítics o per la falta de diagnòstics adequats. La literatura coincideix a assenyalar que la correcta identificació de les àrees objectiu és una condició necessària perquè les polítiques tinguin efectes acumulatius i sostenibles en el temps (Fernández-García, et al. 2021). És precisament el que atorga coherència externa a aquest tipus de polítiques.

La segona dimensió fa referència al **marc de polítiques**. L'existència d'una definició clara del problema urbà, articulada a través d'un diagnòstic participatiu i compartit, constitueix un element central per assegurar la coherència de la intervenció. A més, la continuïtat respecte a estratègies prèvies reforça la capacitat institucional i permet acumular aprenentatges, evitant que cada cicle d'intervenció suposi un reinici. Un marc de polítiques sòlid permet alinear actors i orientar els instruments cap a objectius comuns (Candel i Biesbroek, 2016). A més, autors com Peters (2018) han emfatitzat la importància de construir sobre experiències prèvies per evitar la fragmentació; capacitats administratives acumulades al llarg de diversos programes poden influir en l'èxit de la implementació i la possibilitat d'aplicar enfocaments integrats en fases successives (Casado et al., 2018).

En tercer lloc, és necessari analitzar la **integració multinivell**. En un entorn institucional dens, la coordinació entre nivells de govern resulta essencial per evitar redundàncies, garantir la coherència programàtica i facilitar el flux de recursos. Aquesta dimensió no es limita a la coexistència de diferents actors administratius, sinó que s'expressa en l'articulació efectiva d'iniciatives i responsabilitats: superar els límits dels subsistemes institucionals exigeix configurar règims de política capaços de connectar actors i recursos de diferents nivells (Tosun i Lang, 2017). L'absència de regles explícites de coordinació i de capacitats específiques per gestionar les interaccions multinivell fa que les polítiques urbanes tendixin a reproduir dinàmiques de fragmentació sectorial, fins i tot quan promouen formalment la multisectorialitat (Dorado-Rubín et al., 2025). En aquests casos, les capacitats locals per sostenir aquesta articulació són fonamentals (Domorenok et al., 2021).

La quarta dimensió es refereix a la definició **d'objectius i la seva coherència interna**. Les polítiques urbanes integrals han de formular objectius alineats amb el diagnòstic territorial, evitant contradiccions entre àrees i promovent sinèrgies. Un nivell alt d'integració suposa l'existència d'objectius compartits entre diferents sectors i la coherència entre els objectius formulats i les accions desenvolupades. Navarro i Rodríguez-García (2020) apunten que una estratègia integrada no pot permetre la fragmentació de fins, sinó que ha d'orientar-se a la complementarietat estratègica.

L'última dimensió remet als instruments necessaris per traduir el disseny en **pràctiques i instruments d'implementació**. No es limita a la disponibilitat d'indicadors de seguiment i avaluació, sinó que també inclou mecanismes de coordinació interdepartamental, estructures de gestió territorial i eines que afavoreixin la interacció entre nivells i sectors. La presència d'instruments procedimentals permet coordinar subsistemes i mantenir la coherència del conjunt de polítiques (Candel i Biesbroek, 2016). Aquesta capacitat d'articular dispositius tècnics i polítics en el territori resulta clau per consolidar una lògica integrada en la fase d'execució (Domorenok et al., 2021). Així mateix, garantir que les decisions s'orientin cap a metes comunes i no es fragmentin en lògiques sectorials exigeix marcs institucionals que permetin sostenir la integració en el temps (Cejudo i Michel, 2017).

Metodologia

L'anàlisi empíric d'aquestes dimensions s'ha realitzat en els projectes municipals del programa metropolità de millora de barris. Des de l'inici del mateix, l'Institut Metròpoli ha realitzat el seguiment del programa en col·laboració amb l'oficina tècnica de gerència de l'AMB. Aquest article es basa fonamentalment en els informes realitzats entre 2022 i 2023 (Martí-Costa i Porcel, 2023; Martí-Costa, 2023) que es van centrar en avaluar els projectes presentats pels municipis i en desenvolupar un sistema de seguiment del programa.

La metodologia utilitzada ha inclòs la revisió dels documents dels 20 projectes finançats i d'altres fonts d'informació, entrevistes amb agents clau i treball de camp amb una mostra de projectes seleccionats. En una primera fase, s'han avaluat els documents de programació presentats en les diferents dimensions d'anàlisi. En una segona fase es va realitzar una anàlisi més en profunditat de vuit casos, és a dir, de municipis amb projectes finançats pel programa que va incloure visites i vuit entrevistes amb el personal tècnic responsable d'una mostra dels projectes. En les entrevistes es va explorar el procés de formulació dels projectes, les seves característiques; els mecanismes de coordinació entre departaments del mateix ajuntament i amb altres agents, així com les estratègies de seguiment internes utilitzades. La selecció dels projectes entrevistats es mostra a la **taula 1**, afegint el municipi, la seva població i el nombre de barris metropolitans més vulnerables.

La informació documental i oral recopilada es va analitzar a partir de diferents dimensions i subdimensions coherents amb el marc teòric elaborat anteriorment. Es va definir què s'entenia per cada subdimensió, així com la principal pregunta d'avaluació que ens vam fer per valorar cadascuna d'elles. L'objectiu va ser valorar en quina mesura aquests elements, considerats fonamentals per a la integració de polítiques, estan presents (o absents) en els dissenys i implementacions desenvolupats en els projectes municipals analitzats, i com es manifesten les lògiques d'integració "des de baix" (vegeu la **taula 2**).

Taula 1. Dimensions, definicions i preguntes d'avaluació per a l'anàlisi

Dimensió	Subdimensió	Definició	Pregunta d'avaluació
Territorialització	Focalització	Ajust de l'àmbit proposat a la situació de vulnerabilitat urbana	Els projectes focalitzen en àmbits on hi ha una vulnerabilitat urbana alta o molt alta?
Marc de política i continuïtat	Diagnòstic	Definició dels problemes específics del barri a l'hora d'abordar el programa	Hi ha una definició clara dels problemes que vol afrontar el projecte?
	Continuïtat	A partir d'una avaluació de les accions, es dona continuïtat a accions anteriors o es descarta/reorienta aquelles accions que no han funcionat com s'esperava	Hi ha una anàlisi de les accions realitzades fins el moment i es valora la seva idoneïtat en la nova proposta?
Integració multinivell	Complementarietat	Grau de complementarietat amb altres projectes amb objectius o població objectiu similar	La resta de projectes complementen d'una forma que la consecució dels objectius del projecte és més probable?
Definició d'objectius i coherència	Pertinència	Relació entre els objectius del programa i les problemàtiques definides al diagnòstic.	Existeix coherència entre el diagnòstic i els objectius dels projecte?
	Coherència interna	Relació entre els objectius i les accions plantejades.	Existeix coherència entre els objectius i les accions del projecte?
Instruments de política	Gestió interna	El projecte contempla un equip de gestió suficient que gestiona aquest i altres projectes en el territori	Existeix un equip territorial amb capacitat per gestionar el projecte i els projectes complementaris?
	Avaluabilitat	Existència d'indicadors suficients per fer el seguiment i l'avaluació de la seva implementació.	Proporciona indicadors útils per conèixer el desenvolupament i els resultats del projecte?

Font: Institut Metròpoli

Taula 2. Projectes municipals del programa metropolità analitzats, població i barris vulnerables

Projecte	Municipi	Població (2022)	Barris amb vulnerabilitat alta
Pla de Regeneració Urbana Integral Les Planes-Blocs Florida	L'Hospitalet de Llobregat	265.444	8
Posem colors als barris (Pla de barris)	Badalona	223.506	6
Districte IV-Barris Creatius, any 2022	El Prat de Llobregat	65.030	1
Camps Blancs Forma	Sant Boi de Llobregat	83.371	2
Projectes comunitaris	Sant Feliu de Llobregat	45.642	1
Ciutat curosa amb l'espai i les persones	Sant Adrià del Besòs	36.918	1
Actuació integral per a la millora de la convivència i el desenvolupament social	Montcada i Reixac	36.666	2
Accés a les noves tecnologies per a tothom	Barberà del Vallès	33.082	0

Font: Institut Metròpoli. Nota * = els barris amb vulnerabilitat alta s'han calculat a partir de les Àrees Estadístiques Metropolitanes amb un Índex de Vulnerabilitat Urbana amb valors de 9 i 10, tal com s'estableix a les bases del PIBMR.

Resultats

A continuació es comenten els resultats obtinguts en cadascuna de les dimensions.

FOCALITZACIÓ TERRITORIAL

L'anàlisi revela una diversitat significativa en la selecció territorial. Els municipis amb una focalització clara sobre àrees d'alta vulnerabilitat, com el Prat de Llobregat (Sant Cosme), l'Hospitalet de Llobregat (les Planes i Blocs Florida), Sant Boi de Llobregat (Camps Blancs), Sant Feliu de Llobregat (La Salut i Can Calders) i Montcada i Reixac (la Ribera), mostren una alineació precisa amb els criteris d'elegibilitat del programa i amb les recomanacions de la literatura sobre *targeting*. En aquests casos, la intervenció es concentra en un àmbit delimitat, on la intensitat dels problemes i la trajectòria institucional prèvia permeten desplegar estratègies integrades amb més eficàcia.

Per contra, altres municipis com Badalona o, parcialment també Sant Adrià de Besòs, adopten una estratègia territorial més extensiva o dispersa, que abasta múltiples zones sense una clara prioritització, cosa que debilita la capacitat de concentrar recursos i de generar impactes acumulatius. Barberà del Vallès selecciona àrees amb nivells de vulnerabilitat més moderats, la qual cosa, tot i que justificat per la pròpia distribució de la vulnerabilitat al municipi, redueix en part la potència redistributiva de la lògica d'intervenció.

MARC DE POLÍTIQUES I CONTINUÏTAT ESTRATÈGICA

Una de les variables clau per entendre el grau d'integració “des de baix” és l'existència d'una estratègia prèvia d'intervenció en l'àmbit seleccionat. Tant el Prat de Llobregat com l'Hospitalet de Llobregat comptaven amb diagnòstics territorials i plans d'actuació consolidats abans del PIBMR, cosa que ha permès articular de forma coherent el nou finançament en una estratègia d'intervenció ja en curs. A Sant Boi de Llobregat, la planificació prèvia provinent del projecte de la Diputació de Barcelona ha estat aprofitada per donar continuïtat a una lògica d'intervenció integral i sostinguda.

En canvi, municipis com Badalona, Montcada i Reixac o Sant Adrià de Besòs no comptaven amb una planificació estratègica prèvia en l'àmbit seleccionat. En aquests casos, la convocatòria del PIBMR s'aprofita per formalitzar o posar en marxa accions disperses o iniciatives sectorials ja existents. Aquesta falta de continuïtat institucional dificulta el desenvolupament d'una visió compartida dels problemes i condiona negativament la possibilitat d'establir un marc cognitiu coherent entre els diferents actors. A nivell pràctic, això es tradueix en una menor capacitat d'alineació interdepartamental i en una major dependència dels temps i lògiques d'execució administrativa. Entre els municipis mitjans, Sant Feliu de Llobregat s'aproxima a una lògica més estructurada gràcies a la seva experiència en programes educatius previs, mentre que Montcada i Reixac, tot i que disposa de pla, manca dels recursos necessaris per a la seva consolidació.

OBJECTIUS I COHERÈNCIA INTERNA

La tercera dimensió analitzada permet identificar diferències rellevants en la formulació d'objectius i en la coherència interna dels projectes. Aquells municipis amb un marc de diagnòstic previ consolidat (el Prat, l'Hospitalet, en part Sant Boi de Llobregat) presenten una alta correspondència entre els problemes identificats, els objectius formulats i les accions proposades. La lògica d'intervenció en aquests casos és clara, comprensible per als actors implicats i avaluable.

En canvi, en municipis com Badalona, Barberà del Vallès o Sant Adrià de Besòs s'observa una formulació més genèrica, amb objectius que responen a lògiques sectorials i sense una clara articulació amb el diagnòstic de partida. La coherèn-

cia interna, entesa com la correspondència entre finalitats i mitjans, és en aquests casos més feble, cosa que dificulta tant la gestió com l'avaluació. A Montcada i Reixac la situació és intermèdia: tot i que existeix un pla, aquest s'ha vist limitat per l'escassetat de recursos i per la falta de continuïtat amb altres iniciatives, cosa que restringeix la seva capacitat per generar una acció integrada i transformadora.

INTEGRACIÓ MULTINIVELL

L'anàlisi de la quarta dimensió confirma un patró generalitzat: la integració multinivell no s'articula mitjançant mecanismes formals o institucionalitzats, sinó a través de la capacitat dels municipis per integrar diferents convocatòries i fonts de finançament. Al Prat de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat i, en menor mesura, Sant Boi de Llobregat, s'observa una articulació efectiva entre el PIBMR, el programa de la Diputació de Barcelona *Barris i comunitats* i altres iniciatives autonòmiques o locals, com *Treball als Barris* del Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC) i el projecte Barris amb Futur de la Direcció General d'Acció Cívica i Comunitària (DGACC) o fons europeus. Aquesta lògica d'integració "des de baix" permet construir intervencions coherents tot i l'absència d'espais interinstitucionals de governança.

A la resta dels municipis, les relacions amb altres institucions es limiten a col·laboracions temàtiques puntuals (per exemple, en l'àmbit educatiu o de l'alfabetització digital) o a la simple coexistència de programes. Aquesta fragmentació incrementa la càrrega organitzativa de les administracions locals, que han de coordinar i adaptar en solitari agendes polítiques i terminis administratius no sempre compatibles.

INSTRUMENTS D'IMPLEMENTACIÓ

L'última dimensió analitzada es refereix als instruments disponibles per a la implementació i gestió dels projectes. L'existència d'oficines de barri constitueix un element diferenciador clau. Al Prat de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat i, en part, Sant Boi de Llobregat aquestes oficines permeten articular l'acció institucional, coordinar actors, dinamitzar processos participatius i sostenir la lògica d'intervenció en el temps. La seva existència garanteix una certa estabilitat operativa, més enllà dels cicles de finançament, tot i que també es percep molt limitada per aquests.

Montcada i Reixac també planteja la necessitat de disposar d'una oficina de barri i d'un pla específic, però la seva capacitat d'actuació es troba minvada per l'escassetat de recursos. Aquesta situació compromet el seu potencial d'integració efectiva, ja que la coordinació interdepartamental i la interlocució amb els actors locals requereixen una dotació tècnica sostinguda. En municipis com Ba-

dalona, Barberà del Vallès o Sant Feliu de Llobregat, la implementació s'articula a través de figures de coordinació, sense estructures estables, cosa que limita la capacitat de pilotatge del projecte i la consolidació d'una lògica territorialitzada. Pel que fa als instruments de seguiment i avaluació, només en els municipis més avançats s'han definit indicadors útils i criteris d'avaluabilitat robustos. A la resta, predominen els indicadors d'execució, insuficients per orientar decisions o legitimar resultats.

Discussió: síntesi i patrons d'integració del programa metropolità

Els resultats obtinguts permeten identificar alguns patrons en els processos d'integració de polítiques urbanes en els projectes de millora de barris realitzats en el marc del PIBMR. De manera consistent, s'observa que l'existència d'estructures operatives estables —com les oficines de barri, la planificació estratègica prèvia i la capacitat d'articular instruments i programes de diversos orígens— són factors que afavoreixen el desenvolupament d'intervencions més coherents, adaptatives i sostenibles en el temps. Els municipis amb majors nivells d'integració presenten fortaleeses combinades en aquestes dimensions. Per contra, els casos en què el programa ha estat abordat sense un diagnòstic territorial previ, sense un marc estratègic de continuïtat i sense equips tècnics especialitzats tendeixen a reproduir lògiques sectorials. Aquesta fragmentació es tradueix en una menor articulació d'objectius i accions, en dificultats per coordinar recursos de diferents nivells i, en última instància, en intervencions de menor capacitat transformadora.

Aquests resultats reforcen la idea que la integració de polítiques és un procés dinàmic, contingent i no lineal, en què diferents components —diagnòstic, objectius, instruments, actors— evolucionen a ritmes dispars i requereixen ser gestionats a través de capacitats institucionals específiques (Candel i Biesbroek, 2016). Allà on existeixen marcs estratègics sòlids —una idea prèvia del què es vol fer— i estructures per a la seva implementació territorialitzada —a nivell de barris els municipis aconsegueixen organitzar aquestes dinàmiques de forma més coherent, evitant que iniciatives diferents derivin en lògiques d'execució sectorials.

D'altra banda, l'evidència confirma que la integració efectiva no es pot entendre com el simple resultat de la coordinació entre programes, sinó que requereix la subordinació dels objectius particulars a un marc d'intervenció compartit, capaç d'orientar l'acció pública de forma transversal (Cejudo i Michel, 2017). També s'ha assenyalat que, sense regles clares de coordinació i capacitats específiques, l'existència de múltiples sectors o programes no garanteix la integració efectiva, sinó que pot accentuar la fragmentació (Dorado-Rubín et al., 2021). La falta de planificació prèvia o la feble articulació institucional, observada en diversos dels casos analitzats, limita aquesta possibilitat i reproduceix dinàmiques d'acció fragmentada, fins i tot en contextos de finançament favorable.

L'anàlisi del PIBMR suggereix que la capacitat d'integració depèn no només dels recursos financers o les oportunitats de finançament provinents de convocatòries i programes, sinó de la trajectòria d'aprenentatge organitzatiu i de les capacitats administratives dels municipis (Domorenok et al., 2021). En els casos on aquests elements estan presents, la integració s'activa de manera més sistemàtica; on falten, els esforços tendeixen a dispersar-se entre projectes inconnexos.

A falta d'estructures formals de governança multinivell, el nivell local es converteix en l'àmbit privilegiat on es pot desenvolupar, en la pràctica, la integració de polítiques. El patró observat en els municipis analitzats confirma la importància dels processos d'integració construïts "des de baix", en que la capacitat local per ensamblar recursos i articular estratègies supleix l'absència de mecanismes de coordinació formalitzada a nivell supralocal (Trein et al., 2021).

D'altra banda, la mida del municipi actua com un factor estructural que facilita la integració, especialment pel desigual accés a recursos en funció de la població. Però els resultats obtinguts matisen aquesta hipòtesi. Tot i que els municipis de major mida solen disposar de majors capacitats tècniques i accés a fonts de finançament, no tots aconsegueixen traduir aquests avantatges en dissenys coherents. La comparació entre el Prat de Llobregat i Badalona —ambdós d'elevada població— mostra que l'existència de planificació estratègica i estructures tècniques específiques marca una diferència més gran que l'escala institucional per si sola. Aquesta constatació reforça les interpretacions que subratllen la importància de les condicions organitzatives internes davant les meres condicions estructurals (Tosun i Lang, 2017; Train et al., 2021).

Aquestes diferències no només reflecteixen les capacitats tècniques disponibles, sinó que també permeten identificar diferents patrons d'integració. Els municipis analitzats es poden agrupar en tres tipus: aquells que desenvolupen estratègies d'integració robustes, combinant planificació prèvia, estructures de coordinació i ensamblatge de programes (el Prat de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, en part Sant Boi de Llobregat); aquells que aconsegueixen formes parcials d'integració, recolzades en alguna dimensió però limitades per la falta de continuïtat o recursos (Sant Feliu de Llobregat, Montcada i Reixac); i aquells on predomina la lògica sectorial i fragmentada (Badalona, Sant Adrià de Besòs, Barberà del Vallès). Aquesta tipologia preliminar permet comprendre millor les trajectòries diferenciades dels municipis davant reptes similars en la intervenció en barris vulnerables.

Fins i tot en els casos on la integració és més sòlida, la capacitat de sostenir-la en el temps depèn de factors externs com la continuïtat de les fonts de finançament, els canvis en les prioritats polítiques o en les pròpies dinàmiques de la política municipal. La integració en les polítiques de millora de barris s'ha d'entendre, per tant, com un procés obert i incomplet, exposat a tensions, més que com un estat permanent que s'assoleix de manera definitiva.

Aprenentatges per a les noves convocatòries

Com apuntàvem en la introducció, a Catalunya hi ha la intenció de desenvolupar una nova onada de projectes de millora de barris a través de la llei de barris aprovada pel Parlament de Catalunya el 2022. Molts aprenentatges fruit del desenvolupament dels projectes de la llei de barris anterior ja han estat incorporats al nou articulat: la importància de la focalització en àrees que acumulen dèficits de diferent tipus (especialment, en l'àmbit residencial, socioeconòmic, formatiu, ambiental i en equipaments); el fet que no només siguin àrees en situació de vulnerabilitat urbana, sinó que també es presentin projectes integrals i participats per abordar els problemes comptant amb les capacitats locals; la necessitat de reforçar la participació ciutadana, més enllà del seguiment i la rendició de comptes, a través de la coproducció de projectes i partenariats públic-comunitaris; la prevenció dels efectes no desitjats, com la gentrificació a partir de mesures concretes d'intervenció en el mercat immobiliari i la producció d'habitatge social; la possibilitat de desenvolupar programes no només per a la rehabilitació dels elements comuns dels edificis, sinó també a l'interior dels habitatges; dotar de més rellevància la dimensió ambiental davant el canvi climàtic i una transició justa; enfortir els mecanismes de seguiment, avaluació i aprenentatge dels projectes; la necessitat d'assegurar el manteniment d'aquests programes més enllà del moment intensiu d'intervenció; etc.

Des de la discussió i aprovació de la nova Llei, s'han desenvolupat dos importants programes: el pla de barris de l'ajuntament de Barcelona i el pla metropolità de millora integral de barris impulsat per l'Àrea Metropolitana de Barcelona que hem analitzat en aquest article. A partir dels anàlisis metropolitans, així com les diferents avaluacions realitzades del pla de barris (Ivàlua, 2021; Consell assessor del pla de barris, 2025; Porcel et al., 2025) volem reflexionar sobre tres aspectes correlacionats: continuïtat, adaptació i aprenentatge dels programes; l'impuls a la governança col·laborativa de base territorial i la innovació en les accions.

CONTINUÏTAT, ADAPTACIÓ I APRENTATGE INSTITUCIONAL

Durant el treball de camp realitzat als municipis metropolitans, ens va sorprendre la pèrdua de memòria institucional i aprenentatges a nivell local que van suposar els projectes de la llei de barris de 2004. La seva interrupció per més d'una dècada i el fet que molts dels gestors dels programes ja no treballin als respectius ajuntaments és la principal explicació. Tanmateix, aquells municipis que van aconseguir sostenir, d'alguna forma o altra, algun programa d'intervenció socio-comunitària a l'àrea d'intervenció i que comptaven amb diagnòstics més actualitzats, més relacions amb el teixit comunitari, van poder desenvolupar projectes més robustos i integrals per a la convocatòria metropolitana.

La ciutat de Barcelona és un exemple de la continuïtat d'aquest tipus de polítiques que s'han desenvolupat ininterrompudament des dels anys 90 a la ciutat. A més, amb la permanència de l'entitat implementadora -és a dir, l'actual Foment de Ciutat que s'ha anat transformant també internament al llarg d'aquestes dècades. Això ha assegurat la seva especialització en aquest tipus de polítiques amb una millor transmissió intraorganitzativa de coneixements i aprenentatges, i alhora, tenir la capacitat d'experimentar i innovar al llarg del temps incorporant noves directrius polítiques i lideratges. Per a l'Àrea Metropolitana de Barcelona això ha suposat un major esforç ja que comptava amb menys experiència i recursos. Una forma eficient de reforçar les polítiques metropolitanes de millora de barris podria ser habilitar Foment de Ciutat per al seu seguiment i enfortiment, a més de fomentar espais d'intercanvi entre les accions a la ciutat amb la resta de municipis metropolitans.

Davant la permanència de la vulnerabilitat urbana és necessari donar continuïtat al finançament d'aquest tipus de programes, per part de les diferents institucions supralocals, generant mecanismes de seguiment, avaluació i aprenentatge per a la millora contínua d'aquest tipus de polítiques. La consolidació pot basar-se en l'allargament temporal del programa en els mateixos barris on ja s'aplica (continuïtat temporal) i/o bé l'acomodació de les accions en altres barris vulnerables (extensió geogràfica).

GOVERNANÇA COL-LABORATIVA

Aquest tipus de polítiques de base territorial, no sectorial, són importants per experimentar avenços en una governança col·laborativa, fonamentada en compartir una sèrie de diagnòstics i objectius comuns entre els diferents agents implicats que col·laboren en la seva implementació. Com apuntàvem, l'existència d'oficines de barri i/o entitats especialitzades (com Foment de Ciutat en el cas de Barcelona) amb els seus consecutius lideratges, són claus per organitzar aquesta governança col·laborativa dins de l'Ajuntament en l'impuls d'aquest tipus de polítiques. En l'avaluació realitzada per Ivàlua en la primera convocatòria del Pla de Barris, es destacava l'impuls de la governança col·laborativa com a principal contribució del pla, entesa com "aquella que resulta de la col·laboració intersectorial que tracta de superar barreres per a la consecució d'objectius públics que d'una altra manera no podrien ser aconseguits" (Ivàlua, 2021, p. 26). L'avaluació assenyala els principals factors que la van fer possible, vàlids també per a tots els ajuntaments que vulguin emprendre aquest tipus de polítiques:

- disposar de partida de diagnòstics complets i elaborats de forma participativa;
- comptar amb el suport polític necessari per posar en funcionament i convidar els altres agents de l'administració a col·laborar;
- implicar, a l'inici del programa, totes les àrees de l'Ajuntament;

- establir espais de treball regulars, comptant amb la participació de càrrecs tècnics, directius i polítics;
- disposar del lideratge relacional dels equips de l'oficina específica, jugant un rol mediador, impulsor i creador de teixits i aliances;
- tenir un equip tècnic altament capacitat i poc viciat per la burocràcia administrativa.

En el cas de la governança multinivell, la cooperació amb altres nivells de govern supralocal, el cas del Pla de Barris de Barcelona va ser molt més limitat. Tanmateix, els altres governs locals necessiten aquesta cooperació per desenvolupar aquest tipus de polítiques. Anem cap a un escenari en què diferents administracions supralocals, municipals i autonòmiques, desenvoluparan programes en aquest sentit. En aquest article, hem defensat que per a una bona integració en aquestes polítiques, és fonamental el rol dels governs locals. El finançament supralocal pot incentivar que això ocorri sense renunciar a que cada administració doni la seva pròpia empremta als seus respectius programes. Hi ha diferents mesures i estratègies perquè això pugui ocórrer, com per exemple:

- elaborar i compartir informació i indicadors a escala barrial per a tots els municipis per facilitar diagnòstics, si bé aquests han de ser complementats amb altres dades qualitatives a través del coneixement situat dels professionals a peu de carrer, entitats, negocis i veïns;
- contribuir a l'establiment d'oficines de barri i sufragar part dels seus costos de personal, ja sigui nou o existent, si bé l'aposta del propi govern local per elles també resulta imprescindible;
- permetre i incentivar el cofinançament per part d'altres entitats públiques d'aquests programes i que no impliqui majors dificultats en les seves justificacions econòmiques;
- ser restrictius en la focalització territorial, però suficientment flexibles i oberts en els àmbits i tipus d'actuació a realitzar, sempre que estiguin justificats pel diagnòstic i una robusta teoria del canvi;
- adaptar les convocatòries al moment en què aquestes polítiques de barri estan en cada lloc: iniciant-se, enfortint-se, repensant-se, etc.;
- coordinar-se entre administracions supralocals per no haver de duplicar sistemes i comissions de seguiment dels projectes en els mateixos barris per part dels ens locals, així com establir models similars de seguiment i avaluació.

INNOVACIÓ EN LES ACCIONS

Les polítiques de millora de barris han produït accions i programes innovadors en el seu desenvolupament, per diferents motius. En primer lloc, perquè han comptat amb finançament extraordinari, moltes vegades per part de la Comissió Europea, per realitzar accions que no s'estaven realitzant, i la possibilitar l'assaig

de nous abordatges. En segon lloc, per la pròpia dificultat dels problemes a tractar, és a dir, l'acumulació de problemàtiques entrecreuades en un mateix territori, cosa que requereix de major proximitat, refinament per entendre la complexitat i un enfocament molt més integral. I, en tercer lloc, perquè sovint són polítiques més participatives i transversals dins de la pròpia administració, possibilitant també explorar les interseccions entre les polítiques sectorials, així com incorporar visions i solucions molt més situades.

El propi Pla de barris de l'Ajuntament de Barcelona ha estat assenyalat com un "Laboratori de polítiques públiques" (Consell assessor del pla de Barris, 2025) per permetre l'experimentació de noves iniciatives, formes de gestió i col·laboració, destacant-se com a exemples en el cas de Barcelona el Bus a Demanda, l'espai de la Besonense, els programes "Extra-Extra", "Concilia" o el d'edificis d'alta complexitat. A més, aquests programes innovadors després es poden incorporar en els serveis municipals i beneficiar altres barris o el conjunt del municipi.

Tanmateix, la innovació no ha de ser per força un imperatiu en aquest tipus de polítiques. Moltes vegades, el que es requereix és dotar de continuïtat els programes ja existents i introduir-hi millores incrementals. L'important és que les accions estiguin ben justificades per les problemàtiques locals que s'han d'abordar i, si és possible, per les evidències disponibles de l'eficàcia d'aquestes accions ja sigui a curt, mitjà o llarg termini. Com hem vist, les polítiques de millora de barris tenen un llarg recorregut, tant a Catalunya com en altres llocs de la Unió Europea. La xarxa URBACT, que precisament es dedica a transferir les accions innovadores urbanes europees, pot ser una bona font d'inspiració, així com l'aprenentatge entre els propis municipis que estiguin desenvolupant aquest tipus de projectes. Amb el programa "Barris amb futur" ja es va començar a desenvolupar una xarxa de municipis interessats en la nova convocatòria de llei de barris, que es podria articular i enfortir amb la inclusió de xarxes informals existents.

En qualsevol cas, existeix un risc real que, malgrat l'existència d'un diagnòstic compartit i una coordinació interna, les accions desenvolupades en les polítiques de millora de barris siguin més aviat una superposició de mesures en diferents camps més que una acció integral, basada en la complexitat de la situació i l'ambició de la seva transformació. El propi reglament de la nova llei de barris, per exemple, sembla premiar l'existència de moltes accions en els tres grans àmbits "transformacions físiques"; "transició ecològica" i "acció sociocomunitària"; en lloc d'analitzar la contribució de cadascuna de les accions proposades a la millora de l'espai urbà, a l'avenç en la transició ecològica i al reforçament del capital social dels veïns i veïnes. Per ara, en el Pla de Barris de l'Ajuntament de Barcelona, el programa metropolità o el programa pilot "Barris amb futur" s'ha treballat més la innovació en les polítiques comunitàries, socials, educatives, sociolaborals i menys en la seva intersecció amb les polítiques de rehabilitació i transformació física.

Referències

- Alguacil Gómez, Julio; Camacho Gutiérrez, Javier i Hernández Ajá, Agustín (2013). La vulnerabilidad urbana en España. Identificación y evolución de los barrios vulnerables. *Empiria. Revista De metodología De Ciencias Sociales*, (27), 73–94. <https://doi.org/10.5944/empiria.27.2014.10863>
- Andersson, Roger i Musterd, Sako (2005). Area-based policies: a critical appraisal. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 96(4), 377–389.
- Antón-Alonso, Fernando; Porcel, Sergio; Cruz, Irene i Coll, Francesc (2020). La vulnerabilitat urbana a Barcelona: persistència, concentració i complexitat. *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona: Territori, estratègies, planejament*, (63), 50–67.
- Candel, Jeroen J. L. i Biesbroek, Robert (2016). Toward a processual understanding of policy integration. *Policy Sciences*, 49(3), 211–231. <https://doi.org/10.1007/s11077-016-9248-y>
- Carpenter, Juliet (2006). Addressing Europe's Urban Challenges: Lessons from the EU URBAN Community Initiative. *Urban Studies*, 43(12), 2145–2162. <https://doi.org/10.1080/00420980600990456>
- Casado, Valle; Huete, María Ángeles; Rodr, Rafael M. i Medina, Moneyba G. (2018). La influencia de la iniciativa URBANA 2007-2013 en el desarrollo de la capacidad institucional de la administración municipal. *Gestión y análisis de políticas públicas*, (20), 124–142.
- Cejudo, Guillermo M. i Michel, Cynthia L. (2017). Addressing fragmented government action: coordination, coherence, and integration. *Policy Sciences*, 50(4), 745–767. <https://doi.org/10.1007/s11077-017-9281-5>
- Chatterton, Paul i Bradley, David (2000). Bringing Britain Together?: The Limitations of Area-Based Regeneration Policies in Addressing Deprivation. *Local Economy*, 15(2), 98–111. <https://doi.org/10.1080/02690940050122668>
- Consell Assessor del Pla de Barris de Barcelona (2025). Informe sobre el desplegament del Pla 2021-2024. Disponible a https://www.barcelona.cat/pladebarris/sites/default/files/2025-03/PlaDeBarris21_24%20Informe%20sobre%20el%20desplegament%20del%20Pla.pdf
- De Gregorio Hurtado, Sonia (2019). El enfoque integrado y la participación en la política urbana de la Unión Europea: el caso de la Iniciativa Urbana (2007-2013) en España. *ACE: Architecture, City and Environment*, 14(41), 35–60.
- Domorenok, E., Graziano, P., & Polverari, L. (2021). Introduction: Policy integration and institutional capacity: Theoretical, conceptual and empirical challenges. *Policy and Society*, 40(1), 1–18.
- Dorado-Rubín, María José; Guerrero-Mayo, María José i Navarro-Yáñez, Clemente Jesús (2021). Integrality in the design of urban development plans. Analysis of the initiatives promoted by the EU in Spain. *Land*, 10(10). <https://doi.org/10.3390/land10101047>
- Dorado-Rubín, María José; Guerrero-Mayo, María José i Navarro-Yáñez, Clemente Jesús (2025). Policy integration in urban policies as multi-level policy mixes. *Policy Sciences*. <https://doi.org/10.1007/s11077-024-09562-5>
- Fernández-García, Manuel; Navarro-Yáñez, Clemente Jesús i Gómez-Ramírez, Irene (2021). Evaluating territorial targets of european integrated Urban policy. The URBAN and URBANA initiatives in Spain (1994-2013). *Land*, 10(9), 956. <https://doi.org/10.3390/land10090956>

- Foment de Ciutat (2022). Pla de Barris: Barcelona 2015-2023. Ajuntament de Barcelona. Disponible a: <http://hdl.handle.net/11703/128361>
- Gómez, Julio A.; Gutiérrez, Javier C. i Fernández Aja, Agustín (2014). La vulnerabilidad urbana en España. Identificación y evolución de los barrios vulnerables. *Empiria. Revista de metodología de las ciencias sociales*, 27, 73-94.
- Hernández Aja, Agustín (dir.) (2015) Recuperando la ciudad. Estrategia para el diseño y la evaluación de planes programas de regeneración urbana integrada. Madrid: Instituto Juan de Herrera (IJH).
- Howlett, Michael i del Río, Pablo (2015). The parameters of policy portfolios: verticality and horizontality in design spaces and their consequences for policy mix formulation. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 33(5), 1233-1245. <https://doi.org/10.1177/0263774X15610059>
- Huete García, María Ángeles; Pazos-Vidal, Serafín i Merinero Rodríguez, Rafael (2023). Urban development strategies in the EU: the relationship between the procedural and substantive dimensions. *Regional Studies*, 58(8), 1557-1567. <https://doi.org/10.1080/0343404.2023.2224835>
- Ivàlua (2021). Avaluació de Pla de Barris 2016-2020. <http://www.ivalua.cat/sites/default/files/2021-11/Resum%20executiu%20Pla%20de%20Barris%20Def.pdf>
- Lanzalaco, Luca (2011). Bringing the Olympic Rationality Back In? Coherence, Integration and Effectiveness of Public Policies. *World Political Science*, 7(1), 33-59. <https://doi.org/10.2202/1935-6226.1098>
- Mendez, Carlos; van der Zwet, Arno i Borkowska-Waszak, Sylwia (2021). Rescaling urban development policy in the EU: the impact of integrated place-based approaches in Cohesion Policy. *Regional Studies*, 55(6), 1154-1165. <https://doi.org/10.1080/00343404.2021.1891215>
- Martí-Costa, Marc i Termes, Andreu (dir.) (2023). L'avaluació continuada del programa de barris metropolità. Proposta d'un sistema de seguiment [estudi de governança i innovació pública]. Institut Metròpoli. Bellaterra. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2024/01/7.1.2a_Seuiment_Pla_de_Barris_Metropolita_AMB.pdf
- Martí-Costa, Marc i Porcel, Sergio (dirs.) (2023). Programa integral de barris de millora de rendes. Indicadors, projectes i seguiment. *Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona*. Institut Metròpoli. Bellaterra. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2023/09/7.2.2_Programa_Integral_Barris.pdf
- Navarro-Yáñez, Clemente Jesús (2020). Políticas de regeneración urbana en España en el marco de las iniciativas de la Unión Europea. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, (63), 69-81. Navarro-Yáñez, C. J., Rodríguez-García, M.-J., & Guerrero-Mayo, M. (2020). Evaluating the Quality of Urban Development Plans Promoted by the European Union: The URBAN and URBANA Initiatives in Spain (1994-2013). *Social Indicators Research* 149, 215-237. <http://www.ivalua.cat/sites/default/files/2021-11/Resum%20executiu%20Pla%20de%20Barris%20Def.pdf>
- Nel-lo, Oriol (dir) (2009). Llei de barris: una aposta col·lectiva per a la cohesió social. Generalitat de Catalunya.
- OCDE (1998). *Integrating Distressed Urban Areas*. OCDE Publications.
- Peters, B. Guy (2018). The challenge of policy coordination. *Policy design and practice*, 1(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/25741292.2018.1437946>

- Pagliuso, Ana; Cavaco, Cristina i Sabaté, Joaquim (2020). The Catalan neighbourhood law as a soft planning tool. The impact of the policy initiatives. *Papers*, (63), 82-95.
- Porcel, Sergio; Antón-Alonso, Fernando i Muñoz, Irene (2020). Les polítiques de millora de barris a debat: una introducció. *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, (63), 10-19.
- Rodríguez Suárez, Iván; Díez Bermejo, Ana; Álvarez del Valle, Lucas i Hernández Aja, Agustín (2021). Informe sobre los planes y programas asociados a las Estrategias de Desarrollo Urbano Sostenible (EDUSI) y su vinculación con la vulnerabilidad urbana en España en el marco de los nuevos retos urbanos [informe executiu]. Ministerio de Transportes, Movilidad y Agenda Urbana. <https://www.mivau.gob.es/arquitectura-vivienda-y-suelo/urbanismo-y-politica-de-suelo/observatorio-de-la-vulnerabilidad-urbana/informes-edusi>
- Thomson, Dale E. (2008). Strategic, geographic targeting of housing and community development resources: A conceptual framework and critical review. *Urban Affairs Review*, 43(5), 629-662. <https://doi.org/10.1177/1078087407311193>
- Tosun, Jale i Lang, Achim (2017). Policy integration: mapping the different concepts. *Policy Studies*, 38(6), 553-570. <https://doi.org/10.1080/01442872.2017.1339239>
- Trein, Philipp; Biesbroek, Robert; Bolognesi, Thomas; Cejudo,Guillermo M.; Duffy, Robert; Hustedt, Thurid i Meyer, Iris (2021). Policy Coordination and Integration: A Research Agenda. *Public Administration Review*, 81(5), 973-977. <https://doi.org/10.1111/puar.13180>
- Van Heerden, Sjoerdje; Pertoldi, Martina; Busti, Martina i Fioretti, Carlotta (2020). *Handbook of Sustainable Urban Development Strategies*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2760/32842>

Introducció

La territorialització dels serveis públics a Catalunya és un element fonamental tant en l'organització de l'administració com en la provisió de prestacions essencials per al benestar de les persones. Aquest model, que distribueix responsabilitats i competències des de l'àmbit local fins a l'autonòmic té com a finalitat garantir que aquestes prestacions arribin amb més proximitat, eficiència i capacitat d'adaptació a les necessitats específiques de cada territori i de la seva població. Alhora, l'estructura multinivell reflecteix la complexitat administrativa de Catalunya i la voluntat d'assegurar un accés equitatiu i universal arreu del país.

L'organització territorial dels serveis de justícia a Catalunya s'estableix a partir de la Llei 38/1988, de 28 de desembre, de demarcació i de planta judicial,¹ que estructura la provisió d'aquests serveis tenint en compte dues dimensions: la demarcació, que delimita les circumscripcions o àmbits territorials, i la planta judicial, que determina el nombre i la composició dels òrgans dins de cada demarcació. Així, a Catalunya, hi ha un total de 49 partits judicials, dels quals 25 es troben a la província de Barcelona, 9 a la província de Girona, 8 a Tarragona i, per últim, 7 a Lleida. Ara bé, després que hagin transcorregut gairebé 30 anys, la lògica territorial de l'estructura socioeconòmica de Catalunya ha canviat de manera significativa, així com les possibilitats de mobilitat i la connectivitat entre territoris. A més a més, els processos de digitalització han obert noves possibilitats d'accés a l'administració pública per part de la població. Tot indica, doncs, que aquesta ordenació territorial de la justícia no és necessàriament ni la més lògica ni la més eficaç en el moment actual. Des de l'aprovació d'aquesta llei de 1988, i amb l'objectiu d'adaptar els serveis de justícia a les noves realitats socials de Catalunya, s'han impulsat diverses propostes de reforma. Aquestes reformes són complexes, perquè la provisió del servei públic de justícia involucra diverses qüestions clau per a garantir la qualitat, com ara l'especialització dels serveis, la proximitat territorial i la rapidesa de la resposta.

La importància de l'especialització dels òrgans de justícia en alguns àmbits com el de la violència contra la dona ha estat impulsada per diverses iniciatives legislatives i avalada per bona part dels operadors jurídics i socials, tot i que no sempre s'ha disposat dels recursos necessaris per al seu ple desplegament. Entre d'altres avantatges, especialitzar òrgans significa oferir formació i especialització al personal funcionari, facilita comptar amb equips tècnics i comunitaris de referència com les Oficines d'Atenció a les Víctimes o les Unitats de Valoració Forense Integral, millora la coordinació amb els serveis socials i implica disposar d'espais físics adequats (Ubasart et al., 2025). La literatura és clara a l'hora de defensar que calen òrgans especialitzats, formats i amb recursos específics per a l'atenció de víctimes (Canyelles, 2023; Tamarit et al., 2019). En conjunt, l'especialització dels òrgans ju-

¹ Publicada al *Boletín Oficial del Estado*, núm. 313, de 30/12/1988.

dicials pot millorar significativament la qualitat del servei. Disposar de jutjats amb professionals especialitzats pot traduir-se en una millor capacitat per entendre la complexitat dels casos, una major coherència en les decisions, una major seguretat jurídica i una atenció més adequada a les necessitats de les víctimes o de les parts implicades (Hadfield, 2008). Però aquesta especialització no és un element neutre ni exempt de riscos. Diversos estudis han advertit que, quan els òrgans judicials són massa especialitzats i molt compartimentats, poden aparèixer altres problemes, com la pèrdua de visió general dels casos, la fragmentació de l'actuació judicial o, fins i tot, certes incoherències entre decisions preses per òrgans diferents sobre qüestions relacionades (Voigt, 2010).

Al mateix temps, però, és imprescindible que aquests òrgans siguin accessibles territorialment per evitar que les víctimes es trobin amb obstacles addicionals que les descoratgin de denunciar o de seguir el procés judicial. Les taxes elevades d'abandonament o *attrition rates* —és a dir, el percentatge de casos que es perden o que es queden pel camí a mesura que avança el procediment judicial— poden ser un senyal que el sistema no està responenent adequadament a les necessitats de les víctimes, sigui per manca de proximitat, d'especialització o de suport al llarg del procediment. La proximitat territorial entre la persona usuària i el servei públic és, per tant, un altre element fonamental. Diversos estudis han assenyalat que la distància entre qui necessita el servei i qui el proveeix pot influir decisivament en el fet de si la persona acabarà fent-lo servir o no. Aquest fenomen ha estat àmpliament documentat en àmbits com la sanitat, l'educació o els serveis socials, però també en el cas concret de l'administració de justícia (Blacksell, 1990; Economides et al., 1986; Sandbach, 2002). De fet, estudis empírics han mostrat que, quan augmenta la distància entre l'usuari i el jutjat o tribunal, disminueix la probabilitat que aquesta persona accedeixi efectivament al servei (Schultheis, 2014). Aquesta influència de la distància, a més, no és lineal: els petits increments en distàncies curtes tenen un impacte més gran que increments en distàncies llargues. Dit d'una altra manera: no és el mateix passar de tenir el jutjat a 2 km de casa a tenir-lo a 10 km, que passar de tenir-lo a 50 km a tenir-lo a 60 km. En els trams de distància més curts, els petits increments poden tenir un efecte molt més gran sobre el comportament de les persones. Per exemple, si un ciutadà té el jutjat al mateix municipi o a pocs minuts de casa seva, el fet que el traslladin a un altre municipi pot suposar una barrera significativa per decidir-se a fer un tràmit, presentar una denúncia o seguir un procediment. En canvi, quan les distàncies ja són molt llargues —per exemple, quan algú ja està acostumat a fer un desplaçament d'una hora per arribar al jutjat—, afegir uns quilòmetres addicionals té un impacte relativament menor sobre la seva decisió d'accedir al servei.

Ara bé, la proximitat i l'accessibilitat territorial sovint entren en conflicte amb les necessitats d'especialització. Com que no tots els partits judicials disposen d'òrgans amb aquesta orientació, les propostes habituals apunten cap a agrupacions territorials que permetin estendre la jurisdicció d'aquells que sí que en tenen, donant així cobertura a la resta de territoris. Tanmateix, la digitalització dels serveis obre una nova finestra d'oportunitat per equilibrar especialització i proximi-

tat territorial. Sens dubte, la disrupció tecnològica ha contribuït a accelerar un nou marc d'actuació per estructurar i organitzar la provisió del servei de justícia, especialment des d'una perspectiva d'eficiència. Amb aquesta finalitat, millorar la capacitat de resposta davant un gran volum d'assumptes, en terminis i costos raonables, hauria de ser la via per optimitzar l'eficiència de la resposta judicial i garantir un servei públic de qualitat, ja que aquest servei no només incideix directament en els drets fonamentals de la població, sinó també en les condicions de treball de tots els equips professionals que hi intervenen. La digitalització de l'administració de justícia representa una oportunitat estratègica per modernitzar el servei públic, alhora que planteja nous reptes en relació amb l'organització territorial dels recursos. El Reial decret llei 6/2023, de 19 de desembre, pel qual s'aproven mesures urgents per a l'execució del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència en matèria de servei públic de justícia, funció pública, règim local i mecenatge,² per exemple, obre la porta a la possibilitat de realitzar compareixences telemàtiques per part de les víctimes a partir de l'any 2025. La Llei orgànica 1/2025,³ per la seva banda, introdueix reformes per fer més eficient el funcionament de la justícia, com la digitalització dels processos judicials i la tramitació electrònica, mentre que impulsa algunes mesures d'especialització.

Una altra qüestió central és la descongestió del sistema. L'existència de jutjats especialitzats sovint està pensada, també, com una via per agilitzar processos i evitar col·lapses, especialment en determinats àmbits com el penal, on l'atròfia dels recursos i l'augment de càrrega de treball poden arribar a comportar greus retards. Justament en aquest àmbit, la descongestió també es veu com una eina clau per a la prevenció de la delinqüència. El motiu d'aquest èmfasi és que el dret penal es legitima, precisament, per la seva funció preventiva (general i especial) de les conductes delictives (Cardenal, 2025). D'acord amb la literatura acadèmica, per exemple, en delictes patrimonials com els furt i robatoris, la rapidesa en la resposta judicial té un efecte dissuasiu més gran que l'enduriment de les penes (Abramovaite et al., 2023).

En definitiva, el veritable repte és dissenyar un model híbrid capaç de combinar els avantatges de l'especialització i les possibilitats de reduir desplaçaments mitjançant les oportunitats que ofereixen les noves tecnologies, amb la necessitat de mantenir espais i serveis de proximitat que garanteixin l'atenció personalitzada i l'accessibilitat universal. En efecte, la digitalització, ben plantejada, no hauria de suposar una renúncia a la proximitat, sinó una eina per reforçar-la i fer-la més sostenible. Entre d'altres qüestions, permetria crear jutjats especialitzats amb presència virtual o física en diferents territoris, i reduir els temps de desplaçament i espera. A més, la descongestió dels jutjats mitjançant la digitalització de tràmits i la implementació de sistemes d'intel·ligència artificial pot accelerar els temps de resposta i millorar l'atenció a la ciutadania.

² Publicada al *Boletín Oficial del Estado* núm. 303, de 21/12/2023.

³ Publicada al *Boletín Oficial del Estado* núm. 3, de 03/01/2025.

Per tal de pensar en una proposta de canvi eficaç i informada per l'evidència, i tenint en compte l'aprovació de les lleis d'eficiència i digitalització de l'administració pública, l'any 2024, el Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya⁴ encarrega a l'àrea de convivència i seguretat urbana de l'Institut Metròpoli un estudi per modernitzar i racionalitzar l'organització territorial del sistema de justícia a Catalunya. La finalitat de l'estudi és orientar una possible proposta de revisió de la demarcació territorial i de la planta judicial tècnicament fonamentada i el més consensuada possible en dos àmbits: els jutjats de violència sobre la dona i els jutjats penals. Més concretament, els objectius d'aquesta revisió són a) diagnosticar la situació actual de l'organització territorial (demarcació i planta) dels serveis de l'Administració de justícia de Catalunya, i b) presentar escenaris alternatius favorables de demarcació i planta judicial en diferents àmbits territorials que acompanyin possibles decisions sobre la reorganització del sistema de justícia a Catalunya. Aquest capítol resumeix l'estudi dut a terme, amb especial èmfasi en la seva metodologia i l'aplicació a dos casos en la demarcació barcelonina.

Una estratègia metodològica innovadora

Una de les principals aportacions de l'estudi és la seva metodologia, que combina dades empíriques amb la simulació d'escenaris de demarcacions judicials alternatives. Aquests escenaris alternatius responen a dos objectius principals: millorar l'accés als òrgans especialitzats en violència sobre la dona (en endavant VIDO), i descongestionar els òrgans penals. Els escenaris es dissenyen a partir de repensar l'organització territorial (fent agrupacions alternatives dels partits judicials), la planta judicial (amb variacions en el nombre total d'òrgans) i la plantilla total dels òrgans judicials (modificant tant el personal interí com el titular). En el cas dels VIDO, els escenaris alternatius amplien la demarcació dels jutjats especialitzats per donar resposta a un volum més gran de població incrementant el nombre d'òrgans en alguns casos, però sense modificar la seva seu actual. Pel que fa als escenaris alternatius en el cas de les demarcacions penals, aquests escenaris consisteixen a combinar dos o més partits judicials amb l'objectiu de reconduir part del volum actual de fluxos de procediments d'aquests òrgans cap a d'altres de nova seu, i a modificar el nombre total d'òrgans penals de nova creació segons la congestió estimada que assumirien. Una vegada proposats els escenaris, se'n mesura el rendiment contrastant indicadors entre cada escenari alternatiu projectat i l'estat actual a partir de la microsimulació. La microsimulació és un conjunt de tècniques numèriques centrades a projectar escenaris contrafactuals a partir de dades empíriques (Troitzsch et al., 1996). Aquesta metodologia és especialment adient per a l'estudi de polítiques públiques (Ballas et al.,

⁴ L'estudi es va desenvolupar per al Departament de Justícia, Drets i Memòria, que després va passar a ser el Departament de Justícia i Qualitat Democràtica, per això en aquest capítol s'empra la denominació Departament de Justícia.

2013) ja que proporciona una primera estimació informada empíricament de l'efectivitat de nous dissenys d'intervenció i possibles solucions a problemàtiques actuals (Banks, 2009; Cartwright, 2009).

A continuació s'especifiquen les fonts d'informació emprades i els criteris seguits per a l'avaluació dels escenaris i l'elaboració dels indicadors, per acabar amb una breu descripció d'aquests indicadors.

DADES

L'aplicació d'aquesta metodologia parteix de diverses fonts d'informació. En primer lloc, dades de casos judicials provinents del *Servicio de Estadística Judicial* (SEJ) de 2023. Aquestes dades reuneixen, de cada òrgan judicial (segons la seva especialització, com ara jutjats de VIDO, de primera instància i instrucció, executòries, declaratòries, etc.), el nombre d'assumpes, executòries elevades i totals dels procediments segons el seu estat corresponent (ingressats i reoberts, resolts, pendents a l'inici de l'any, i pendents en acabar l'any) i segons el tipus d'assumpes (penals, civils, VIDO, etc.). Les dades inclouen el nombre de places que consten a la plantilla del personal de cada òrgan segons el cos al qual pertanyen: gestió processal i administrativa (GPA), tramitació processal i administrativa (TPA) i auxili judicial (AJ). La informació sobre la plantilla s'ha complementat amb dades pròpies del Departament de Justícia.

En segon lloc, mitjançant l'aplicació del programari d'interfície (API) de Google Maps a l'any 2024, s'obtenen dades de distància i temps de desplaçament. Les dades demogràfiques provenen del cens de població i habitatges de l'Idescat (2023), que inclou informació poblacional del municipi i de la secció censal, per calcular la població coberta pel partit judicial i les distàncies respecte de la seu dels òrgans des de la secció censal de residència.

Finalment, s'han tingut en compte informacions del Consell de l'Advocacia Catalana, el Consell de Col·legis de Procuradors de Tribunals de Catalunya i del *Ministerio Fiscal* de 2024. També s'han considerat altres informacions relacionades amb la demarcació dels jutjats especialitzats en VIDO i a la qualitat del servei proveïdes pel Departament de Justícia.

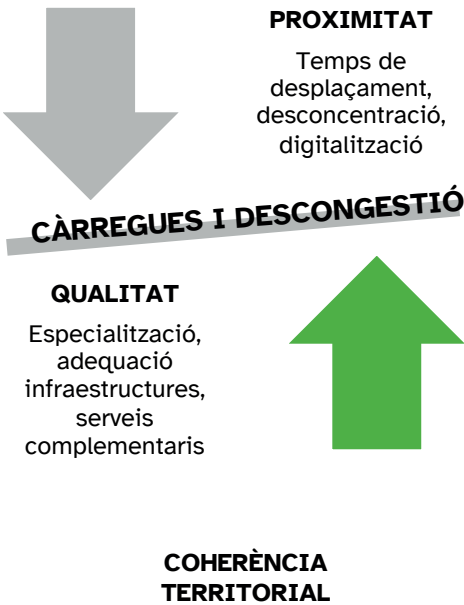
CRITERIS I INDICADORS

CRITERIS

Per tal d'operativitzar les diferents dimensions d'anàlisi en indicadors mesurables, es parteix del Llibre Verd de l'Administració de Justícia (2005), a partir del qual es proposen quatre criteris principals (vegeu la **figura 1**). Primer, s'estableix com a criteri bàsic que qualsevol escenari alternatiu ha d'alinear-se amb

les demarcacions territorials actuals de fiscalia, advocacia i procura. Segon, s'estableix que els escenaris alternatius mantinguin o redueixin les càrregues de treball del personal de justícia. En aquest sentit, les càrregues estimades de cada escenari s'avaluen en referència a uns líndars màxims de congestió establerts pel *Consejo General del Poder Judicial* (CGPJ) emprats pel Departament de Justícia. Un tercer criteri respon a la proximitat i accessibilitat territorials en dos sentits. D'una banda, s'estableix que els escenaris alternatius han de garantir que la mobilitat dels actors (entesa com el temps de desplaçament als òrgans judicials en diversos modes de transport) sigui entre territoris adjacents o, si no pot ser, amb el mínim possible de discontinuïtats i el menor temps possible.

Figura 1. Criteris objectius

Font: Institut Metròpoli

De l'altra, en el cas de la intervenció per augmentar l'accés als òrgans judicials de VIDO, es valoren agrupacions territorials amb l'existència de serveis i equipaments del territori que permetin desconcentrar parts dels processos judicials cap a seus menys allunyades del municipi de residència. Especialment, a partir de la possibilitat de realitzar declaracions telemàtiques des d'un jutjat de pau o des d'un jutjat diferent del que tracta la causa, arrel del Reial decret llei 6/2023, de 19 de desembre pel qual s'aproven mesures urgents per a l'execució del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència en matèria de servei públic de justí-

cia, funció pública, règim local i mecenatge.⁵ Finalment, també en el cas dels òrgans judicials de VIDO, s'estableix la qualitat de l'atenció a la víctima com a quart criteri, i es valoren agrupacions territorials amb òrgans judicials especialitzats en VIDO amb una infraestructura adequada (per exemple, que disposin de sales i circuits separats entre víctima i agressor) i serveis i unitats especialitzades.

Seguint aquests criteris, es prioritza que els indicadors siguin útils i rellevants per al Departament de Justícia, comparables en el temps i el territori, mostrin alta rendibilitat i viabilitat (és a dir, que el benefici del seu ús superi el cost de l'obtenció de la dada i que aquesta obtenció sigui amb fonts d'informació disponibles), i que siguin sostenibles en el temps (que es puguin mantenir de cara a futurs càlculs). Això resulta en una vintena d'indicadors. Tanmateix, no tots els indicadors tenen el mateix pes en l'elecció final dels escenaris alternatius; els indicadors de coherència, de càrrega de treball i de proximitat són els més importants en l'avaluació dels escenaris alternatius.

INDICADORS

La **taula 1** conté la descripció dels indicadors de càrregues de treball, en el benentès que són compartits per ambdós estudis de cas (accés a VIDO i descongestió dels penals). Aquests indicadors informen d'aquest àmbit de diverses maneres: el volum d'assumptes que ha d'assumir cada òrgan, la superació del llindar desitjable d'aquest volum, les càrregues de treball per al personal funcionari, la congestió per volum d'assumptes pendents al final i al principi de l'any i el nivell de litigiositat d'un territori, entesa com la quantitat d'assumptes segons el volum de població.

La **taula 2** mostra una descripció dels indicadors de mobilitat. Mentre que els indicadors sobre càrregues són habitualment utilitzats pels serveis de justícia tant a escala autonòmica com estatal,⁶ les informacions sobre mobilitat i proximitat són una aportació d'aquest estudi inèdita fins al moment.

Els indicadors de mobilitat mesuren el temps mitjà de desplaçament, en minuts, i la proporció de població allunyada de la seu dels jutjats tant en transport públic col·lectiu (autobús, metro, tramvia i tren) com en transport privat (cotxe i moto). S'ha determinat llindar de població allunyada en transport públic col·lectiu en 60 minuts i en 30 minuts en el cas del transport privat. Per tal que els indicadors tinguin en compte temps de desplaçament realistes associats als diferents llocs on resideix la població, es calculen els desplaçaments des del punt geogràficament central de les seccions censals (el centroid) i es pondera segons el volum de població del total de la demarcació. S'assumeix que el desplaçament es fa

⁵ Publicada al Boletín Oficial del Estado núm. 303, de 21/12/2023.

⁶ Agraïm l'acompanyament de l'equip del Departament de Justícia en tot el procés, especialment pel que fa al suport en el càlcul dels indicadors de càrregues.

Taula 1. Indicadors de càrregues de treball i congestió

Indicador	Descripció i interpretació
Nombre d'assumpes i nombre d'executòries ingressats per òrgan	Informa sobre el volum d'assumpes que ingressa cada jutjat. Es pot calcular en funció del tipus: assumpes i executòries penals o civils; assumpes i executòries penals o civils en violència sobre la dona. Interpretació: recull el nombre d'assumpes que es tenen en compte dividits pel nombre total de jutjats de la demarcació de referència.
Taxa de superació del mòdul	S'obté a partir de la diferència entre el nombre d'assumpes ingressats per òrgan i el mòdul òptim de càrrega de treball que utilitza el Consejo General del Poder Judicial (CGPJ) en la seva estadística. ⁷ El percentatge es calcula dividint el resultat pel mateix llindar òptim i multiplicant-lo per cent. Interpretació: valors negatius o positius propers a zero indiquen, generalment, un volum d'ingrés d'assumpes per òrgan assumible o tolerable segons el llindar, que varia en funció de l'especialització (1.600 en VIDO, 500 en penals que enjudicien i no executen, 2.400 en penals d'executòries i 400 en penals que enjudicien i executen).
Ràtio d'ingrés per funcionari/a	Inclou el nombre d'assumpes ingressats i el relaciona amb el nombre de personal funcionari de cada òrgan. Es pot calcular amb assumpes penals, civils i assumpes del mateix tipus en els casos de VIDO. Interpretació: com més elevat és el valor, més càrrega existeix per al personal.
Ràtio de pendència per funcionari/a	Inclou el nombre d'assumpes ingressats i reoberts i d'executòries pendents a finals d'any, i el relaciona amb el nombre de personal funcionari de cada òrgan. Es pot calcular amb assumpes penals, civils i assumpes del mateix tipus en els casos de VIDO. Interpretació: com més elevat és el valor, més càrrega existeix per al personal.
Taxa de pendència	És la ràtio d'assumpes pendents en acabar l'any pel nombre d'assumpes resolts i, com la resta, es pot calcular en funció del tipus d'assumpes. Interpretació: una taxa per sota de l'u significa que hi ha més assumpes resolts que pendents, mentre que per sobre de l'u indica congestió, en el sentit que hi ha volum d'assumpes pendents de resolució.
Taxa de congestió	Calcula el nombre d'assumpes ingressats, reoberts i pendents a l'inici de l'any pel nombre d'assumpes resolts, i es pot calcular la taxa dels diferents tipus d'assumpes. Interpretació: quan és superior a u indica congestió del jutjat, perquè s'inicia l'any amb més assumpes pendents que resolts.
Taxa de litigiositat	Calcula el nombre d'assumpes ingressats i reoberts per miler d'habitants. Interpretació: indica el nivell de litigiositat de la població d'un territori en un període determinat.

Font: Institut Metròpoli

⁷ Podeu consultar els informes complets a <https://www.institutmetropoli.cat/ca/estudi/analisi-actualitzacio-demarcacio-planta-judicial-catalunya-jutjats-violencia-dona/> i a <https://www.institutmetropoli.cat/ca/estudi/analisi-i-actualitzacio-de-la-demarcacio-i-planta-judicial-descongestio-dels-organs-penals-dels-partits-judicials-de-barcelona-i-tarragona/>

Taula 2. Indicadors de mobilitat, proximitat i accessibilitat

Indicador	Descripció i interpretació
Temps de desplaçament en transport públic col·lectiu ponderat per població de la secció censal (SC)	Mesura la mitjana de minuts de desplaçament en transport públic col·lectiu (autobús, metro, tren o tramvia) de la població de les seccions censals de la demarcació, des del punt geogràficament central de la SC on viuen fins al jutjat de referència.
Proporció de població en la SC a més d'una hora en transport públic col·lectiu	Calcula el percentatge de població de la demarcació que es troba a més d'una hora en transport públic col·lectiu des del punt geogràficament central de la SC on viu fins al jutjat de referència.
Temps de desplaçament en transport privat ponderat per població de la SC	Mesura la mitjana de minuts de desplaçament en transport privat motoritzat (cotxe o moto) de la població de les seccions censals de la demarcació, des del punt geogràficament central de la SC on viuen fins al jutjat de referència.
Proporció de població en la SC a més de 30 minuts transport privat	Calcula el percentatge de població de la demarcació que es troba a més de 30 minuts en transport privat motoritzat (cotxe o moto) des del punt geogràficament central de la SC on viu fins al jutjat de referència.
Nombre de jutjats de pau amb personal de l'AJ	Recull el nombre de jutjats de pau amb personal de l'administració de justícia que hi ha als municipis que formen o formarien part de l'agrupació territorial (per tant, el nombre de municipis dels PJ agrupats que tenen jutjat de pau amb personal de l'AJ).

Font: Institut Metròpoli

sortint de l'origen un dilluns feiner a les nou del matí en el cas de les demarcacions penals i un dimecres a la mateixa hora en el cas dels òrgans de VIDO. Els temps de desplaçament per transport privat s'obtenen tenint en compte l'estimació de trànsit més fiable (*best guess*).

La combinació de dades de població amb les informacions sobre els temps de desplaçament té l'avantatge de ser aplicable a d'altres estudis sobre organització territorial dels serveis públics, no només en l'àmbit del sistema de justícia, sinó també en altres sectors. Tanmateix, la tècnica no està exempta de limitacions. La més notable és que l'API de Google no disposa de totes les informacions del transport públic en àrees rurals, especialment les de fora de la primera corona metropolitana, perquè les operadores no comuniquen totes les línies de bus interurbanes, o els horaris poden ser uns altres. Això pot esbiaixar parcialment els indicadors de temps de desplaçament a l'alça ja que, per exemple, es pot agafar una ruta més llarga que la ruta existent actualment.

Els indicadors de la resta d'àmbits es recullen de forma qualitativa. Aquests indicadors inclouen la correspondència (o no) entre les possibles demarcacions

territorials alternatives i els àmbits territorials dels col·legis d'advocacia i procuria i la divisió territorial de fiscalia; la presència de factors de qualitat per a l'atenció de les víctimes de violència masclista relacionats amb els espais dels jutjats, com ara la disponibilitat de sala d'espera per a la víctima i la garantia de circulació separada entre víctima i persona agressora; i, finalment, informació sobre la presència de serveis especialitzats com l'existència de guàrdies especialitzades en la demarcació.

Resultats: dos estudis de cas a la metròpoli barcelonina

En l'estudi original s'analitzen fins a 27 escenaris alternatius, 18 centrats en millorar l'atenció i accés als òrgans de VIDO i 9 en descongestionar els jutjats penals. Tot i que la majoria d'escenaris estudiats se centren en el partit judicial de Barcelona i la seva demarcació, els informes originals també inclouen escenaris alternatius en altres partits judicials, principalment Tarragona i el Vendrell i, en menor mesura, Gavà, Granollers, Sabadell, Sant Feliu de Llobregat, Terrassa i Vilanova i la Geltrú.⁸ En aquest apartat il·lustrem les anàlisis realitzades centrant-nos en dos escenaris alternatius per a Barcelona, un per àmbit d'intervenció:

- **Augment de cobertura VIDO:** es presenten els resultats de l'escenari alternatiu que té en compte l'extensió de la població coberta pels òrgans especialitzats en VIDO del partit judicial de Barcelona cap a les persones residents als municipis dels partits judicials de l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà de Llobregat i el Prat de Llobregat. Aquest escenari implica que els òrgans VIDO de Barcelona tractarien els casos d'aquest àmbit provinents d'aquests partits judicials a més a més dels del seu propi partit judicial.
- **Descongestió dels òrgans penals:** es mostren resultats de l'escenari alternatiu que considera la creació de la demarcació penal de Badalona composta pels partits judicials de Badalona (seu) i de Santa Coloma de Gramenet. Aquest escenari implica que els casos d'aquest àmbit provinents d'aquests dos partits judicials, que actualment gestionen els òrgans penals de Barcelona, passarien a ser gestionats completament pels òrgans del partit judicial de Badalona.

A continuació, es detallen els indicadors d'ambdós escenaris.

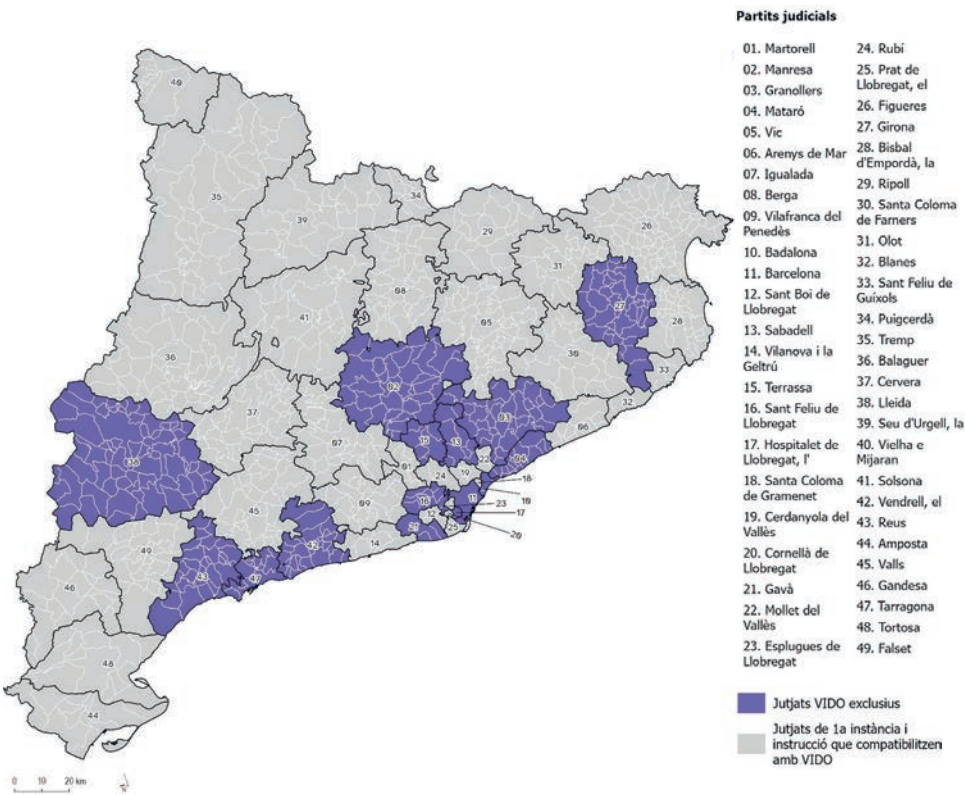
⁸ Aquest mòdul l'ha establert el CGPJ i el *Ministerio de Justicia* i ha estat publicat en virtut de l'Ordre JUS/1415/2028, de 28 de desembre (actualment anul·lada per la sentència 455/2021 del *Tribunal Supremo*, de 25 de març), però se'n manté l'ús perquè és el més emprat en l'àmbit de l'administració de justícia.

AUGMENT DE LA COBERTURA DELS JUTJATS DE VIOLÈNCIA SOBRE LA DONA DE BARCELONA

Actualment, a Catalunya hi ha 19 òrgans judicials exclusius de VIDO repartits en 15 partits judicials (vegeu el **mapa 1**). Els partits judicials amb òrgans especialitzats tenen un jutjat VIDO, tret del partit judicial de Barcelona, que en té cinc. La resta de partits judicials disposen d'un òrgan judicial no especialitzat de primera instància i instrucció per tractar els assumptes de VIDO.

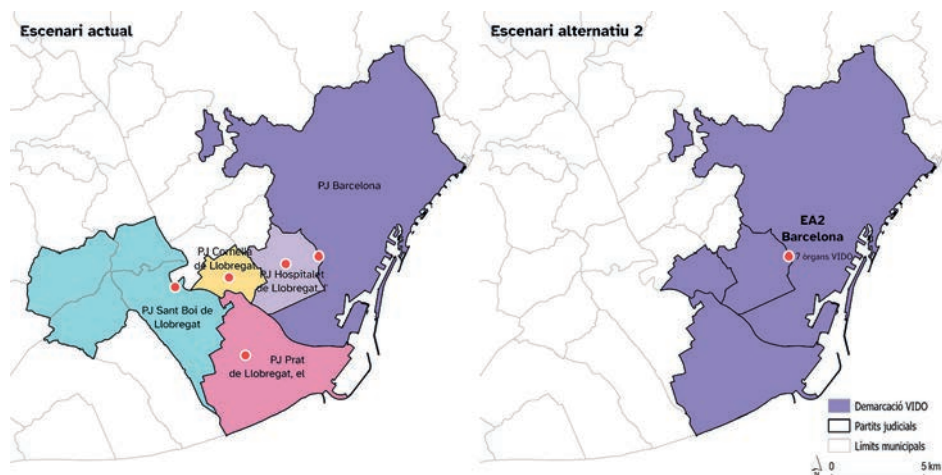
Com s'ha explicat anteriorment, en l'estudi es van calcular fins a 18 escenaris alternatius sobre demarcació i planta en els casos de VIDO a Catalunya, sis dels quals de Barcelona. En l'estat actual, tant el partit judicial de Barcelona com el de l'Hospitalet de Llobregat disposen d'òrgans especialitzats en VIDO (vegeu la secció esquerra del **mapa 2**). En canvi, els partits judicials de Cornellà de Llobregat, el Prat de Llobregat i Sant Boi de Llobregat no disposen d'òrgans espe-

Mapa 1. Presència (lila) i absència (gris) d'òrgans judicials especialitzats en VIDO als partits judicials de Catalunya

Font: Institut Metròpoli a partir de dades del Departament de Justícia (2023)

Mapa 2. Estat actual (esquerre) i escenari alternatiu (dreta) de població coberta per òrgans especialitzats en VIDO (lila) a Barcelona

Font: Institut Metròpoli a partir de dades del Departament de Justícia (2023)

cialitzats en VIDO. Tots els casos d'aquest àmbit són assumits, respectivament, per l'òrgan de Primera Instància i Instrucció número quatre de Cornellà de Llobregat, per l'òrgan de Primera Instància i Instrucció número cinc del Prat de Llobregat i per l'òrgan de Primera Instància i Instrucció número tres de Sant Boi de Llobregat.

Aquest escenari alternatiu valora la possibilitat d'augmentar la cobertura en VIDO en aquests partits judicials agrupant-los a la demarcació de VIDO de Barcelona (vegeu la secció dreta del **mapa 2**). Pel que fa al nombre d'òrgans i la seva ubicació, suposa mantenir els cinc jutjats actuals de Barcelona i crear-ne dos de nous a la mateixa adreça (Ciutat de la Justícia, Gran Via de les Corts Catalanes, 111). L'òrgan de VIDO de l'Hospitalet de Llobregat es reconveriria en un òrgan d'instrucció.

Aquest escenari alternatiu suposa un increment de la població coberta del 8%, que passa d'1.655.956 a més de dos milions de residents, concretament a 2.088.058. A més, manté la coherència territorial amb els col·legis d'advocacia i procura. Pel que fa a la correspondència amb fiscalia, també es manté, però és necessari incrementar la plantilla de fiscals de la fiscalia provincial. Aquest escenari és favorable d'acord amb els resultats de la simulació en els diferents indicadors quantitatius associats als criteris de càrregues i proximitat (vegeu la **taula 3** i la **taula 4**, respectivament). La majoria dels indicadors de càrrega de treball disminueixen o augmenten molt lleugerament i resulta especialment rellevant que la taxa de superació del mòdul es mantingui ben per sota del llindar del 5,25%.

Taula 3. Indicadors de càrrega i congestió en l'escenari actual i l'alternatiu

	Escenari actual PJ (5 òrgans) Barcelona	Escenari alternatiu Barcelona. Set òrgans que donen resposta als PJ de Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà de Llobregat i el Prat de Llobregat
Nombre d'assumptes VIDO penals i civils ingressats per òrgan	1.706,60	1.693,71
Percentatge de superació mòdul assumptes VIDO	2,71%	2,12%
Taxa de pendència assumptes VIDO	0,29	0,34
Ràtio d'ingrés per funcionari/a	250,31	247,24
Ràtio de pendència per funcionari/a	83,91	93,98
Taxa de congestió VIDO	1,28	1,34
Taxa de litigiositat	5,15	5,68

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de la SEJ (2023) i el Departament de Justícia

Taula 4. Indicadors de mobilitat i proximitat en l'escenari alternatiu

	Escenari alternatiu Barcelona. Set òrgans a la Ciutat de la Justícia que donen resposta als PJ de Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà de Llobregat i el Prat de Llobregat				
	PJ Barcelona	PJ L'Hospitalet de Llobregat	PJ Cornellà de Llobregat	PJ El Prat de Llobregat	Total Escenari
Percentatge de població del partit judicial que viu a més d'una hora del jutjat en transport públic col·lectiu	0,80%	0,0%	0,0%	3,10%	0,74%
Mitjana de temps en transport col·lectiu (minuts)	32,21 min	16,90 min	27,65 min	33,97 min	30,06 min
Percentatge de població del partit judicial que viu a més de 30 minuts del jutjat en transport privat o taxi	1,22%	0,0%	0,0%	0,0%	0,97%
Mitjana de temps en transport privat (minuts)	18,04 min	11,26 min	13,56 min	10,94 min	16,73 min

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de l'API Google Maps (2024)

Pel que fa a la proximitat i l'accessibilitat, els breus temps de desplaçament i de població allunyada reflecteixen l'alta connectivitat existent entre aquests partits judicials i el de Barcelona. Per tant, per bé que en alguns casos aquest escenari suposaria un increment dels temps de desplaçament per als residents de fora del partit judicial de Barcelona, aquest increment seria baix i tant els temps de desplaçament com la proporció de població allunyada es mantindrien en llindars acceptables. Per exemple, s'observen valors de població de Barcelona allunyada tan baixos com un 0,80% de la població a més d'una hora en transport públic i un 1,22% a més de 30 minuts en transport privat. En canvi, la població dels partits judicials de Cornellà de Llobregat i del Prat de Llobregat gaudiria de millor connectivitat que la de Barcelona al tenir la seu al llindar amb l'Hospitalet de Llobregat. Els municipis més allunyats serien els que pertanyen al partit judicial del Prat de Llobregat, però fins i tot en aquest cas la població allunyada en transport públic seria de menys del 4%, i els temps de desplaçament no superarien els 35 minuts. Finalment, aquest escenari permetria que les víctimes accedissin a serveis de guàrdia especialitzada, així com a espais d'espera i garanties de circulació separada amb les persones agressores.

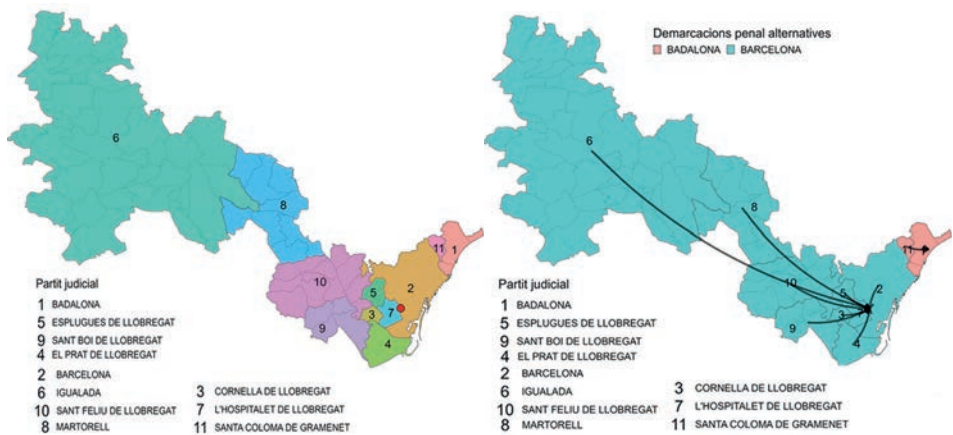
DESCONGESTIÓ DELS ÒRGANS PENALS DE BARCELONA

En el cas de les demarcacions penals, es van calcular fins a set escenaris alternatius que afectaven la demarcació de Barcelona. En el moment de desenvolupar l'estudi, el partit judicial de Barcelona disposava d'un total de 29 òrgans penals. D'aquests òrgans, quatre eren especialitzats en executòries (exec.) i 25 enjudiciaven però no executaven (dec., declaratius). Aquests 29 òrgans assumien casos d'aquest àmbit dels partits judicials de Badalona, Barcelona, Cornellà de Llobregat, el Prat de Llobregat, Esplugues de Llobregat, Igualada, l'Hospitalet de Llobregat, Martorell, Sant Boi de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet (vegeu la secció esquerra del **mapa 3**). Els òrgans d'aquests partits elevaven⁹ els procediments als òrgans penals del partit judicial de Barcelona situats a la Ciutat de la Justícia, on els residents de qualsevol d'aquests territoris s'havien de desplaçar si és pertinent. Aquest apartat clou amb els resultats de l'escenari de la demarcació penal alternativa de Badalona, que suposaria crear una nova jurisdicció de Badalona de la que formarien part els òrgans del partit judicial de Badalona i els òrgans del partit judicial de Santa Coloma de Gramenet (vegeu la secció dreta del **mapa 3**).

Els resultats suggereixen que l'escenari amb la creació de la demarcació alternativa amb seu a Badalona (Badalona amb Santa Coloma de Gramenet), juntament amb un increment de dos òrgans d'executòries i dos d'enjudiciament, primer, o amb un increment de quatre òrgans d'enjudiciament, segon, serien preferents per a Barcelona en combinar la inclusió de l'especialització dels casos de VIDO amb una descongestió eficaç del partit amb òrgans nous (vegeu la **taula 5**) i una nova

⁹ En el sentit d'enviar els casos, traslladar-los.

Mapa 3. Estat actual (esquerra) i escenari alternatiu (dreta) de la demarcació penal de Barcelona

Font: Institut Metròpoli a partir de dades del Departament de Justícia (2023)

Taula 5. Descongestió dels òrgans penals del partit judicial de Barcelona

Indicador	Nombre d'òrgans / Plantilla GPA+TPA	Estat actual	Escenari alternatiu: PJ Barcelona + PJ Badalona
Taxa de superació del mòdul (òrgans declaratius)	25	30,11	16,35
	27	20,47	7,73
	29	12,17	0,3
Taxa de superació del mòdul (òrgans d'executòries)	4	57,01	40,4
	6	4,67	-6,4
Assumptes ingressats per òrgan (exec. + dec.)	29	597,28	534,08
	33	524,88	469,35
Executòries ingressades per òrgan (exec. + dec.)	29	519,76	464,77
	33	456,76	408,43
Ràtio d'ingrés per funcionari (exec. + dec.)	179	180,97	161,82
	203	159,58	142,69
Ràtio de pendència per funcionari (exec. + dec.)	179	157,34	140,69
	203	138,74	124,06

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de la SEJ (2023) i del Departament de Justícia

Taula 6. Congestió dels òrgans penals del partit judicial alternatiu de Badalona

Indicador de càrrega de treball	Nombre d'òrgans / Plantilla GPA+TPA	PJ Badalona
Taxa de superació del mòdul (dec. + exec.)	4	7,55
	5	-13,96
Assumptes ingressats per òrgan	4	458,15
	5	366,52
Executòries ingressades per òrgan	4	398,69
	5	318,95
Ràtio d'ingrés per funcionari	24	142,81
	30	114,25
Ràtio de pendència per funcionari	24	124,16
	30	99,33

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de la SEJ (2023) i del Departament de Justícia

Taula 7. Indicadors de mobilitat i proximitat per la demarcació penal alternativa de Barcelona i Badalona

Partit judicial d'origen (centroide de secció censal)	Partit judicial de destinació (adreça seu)	Temps de desplaçament en transport públic sense trànsit (minuts)	Població en temps de desplaçament en transport públic > 60 min sense trànsit (%)	Temps de desplaçament en vehicle privat amb estimació del trànsit (minuts)	Població en temps de desplaçament en vehicle privat > 30 min amb estimació del trànsit (%)
Actual					
Badalona	Barcelona	57,98 min	32,74%	46,8 min	100%
Santa Coloma de Gramenet	Barcelona	55,2 min	10,1%	46,38 min	100%
Alternatiu					
Badalona	Badalona	21,62 min	0,97%	11,82 min	0%
Santa Coloma de Gramenet	Badalona	29,47 min	2,51%	16,64 min	0%

Font: Institut Metròpoli a partir de dades de l'API Google Maps (2024)

demarcació alternativa que, a més, milloraria clarament la mobilitat de la població resident (vegeu la **taula 7**). Amb un total de nou òrgans de nova creació (quatre a Barcelona i cinc a Badalona), el mòdul dels òrgans d'executòries baixaria fins als -6,4% en el primer cas, mentre que els d'enjudiciament, en el seu conjunt, baixarien fins al 7,7% en el primer cas i fins al 0,3% en el segon. El mòdul dels òrgans especialitzats en VIDO seria de -15,7%, amb cinc òrgans d'enjudiciament, cosa que faria que la resta d'òrgans d'enjudiciament assolissin un mòdul del 7,7% en el primer cas i del -1,3% en el segon. Com s'ha esmentat, els 5 òrgans del partit judicial de Badalona exhibirien un mòdul negatiu (-14%; vegeu la **taula 6**) i reduirien visiblement els temps de desplaçament de les persones residents a Badalona i Santa Coloma de Gramenet cap a la seu de Badalona en lloc d'haver d'anar a Barcelona (vegeu la **taula 7**).

Conclusions

Quan es parla de la qualitat dels serveis públics —i de la justícia en particular—, la literatura especialitzada destaca que hi ha factors clau que cal tenir en compte. Entre aquests factors apareixen tres dimensions de manera recurrent: la proximitat, l'especialització i la capacitat de descongestió del sistema. Cadascuna d'aquestes dimensions contribueix a configurar com les persones poden accedir als serveis públics, com són ateses i quina és la qualitat d'aquest servei. En el marc de l'organització del sistema de justícia de Catalunya, les propostes d'especialització que han emergit els darrers anys sovint aposten per incrementar la cobertura dels òrgans especialitzats, com ara els jutjats de VIDO, mitjançant l'ampliació del seu territori de referència, amb l'objectiu de donar resposta als partits judicials que no en disposen. Ara bé, aquesta estratègia genera controvèrsia: d'una banda, perquè pot reduir la proximitat territorial i l'accessibilitat de les víctimes a les seues judicials, i de l'altra, perquè pot afavorir la congestió dels òrgans.

Un debat informat sobre aquestes propostes requereix, en tot cas, evidències de com es comportarien diversos indicadors de mobilitat de la població i de càrregues de treball dels òrgans en aquests nous possibles escenaris de demarcació i planta, així com de l'acompanyament d'aquestes dades quantitatives per altres informacions sobre coherència territorial i qualitat de les infraestructures. Aquest capítol resumeix l'estudi dut a terme per l'Institut Metròpoli en el que s'avaluen possibles escenaris alternatius en dos àmbits: els jutjats de VIDO i les demarcacions penals. Mitjançant una estratègia innovadora basada en la microsimulació, es projecten escenaris contrafactuals a partir d'indicadors sobre càrregues de treball i proximitat territorial, conjuntament amb informacions qualitatives sobre aspectes com l'adequació dels espais, la disposició de serveis especialitzats o la coherència territorial. Els resultats de dos casos centrats en la demarcació de Barcelona mostren que els escenaris alternatius projectats garanteixen l'accessibilitat territorial i la proximitat, al mateix temps que mantenen o fins i tot disminueixen la congestió i les càrregues de treball dels òrgans. Independentment

de com aquestes dades puguin orientar la presa de decisions, l'estudi aporta una nova metodologia aplicable a altres serveis de l'administració pública. Aquesta metodologia permet, principalment, estimar el temps que tarda o tardaria la població a accedir a les seues i equipaments públics de referència, així com analitzar el comportament d'indicadors relatius a les càrregues de treball i la congestió dels serveis.

Finalment, cal tenir en compte que en un context de digitalització de l'administració pública, ella mateixa pot tenir un paper clau per ajudar a superar el dilema entre proximitat i especialització. L'ús d'eines digitals i tecnològiques a l'administració de justícia està obrint la porta a noves maneres d'organitzar els serveis, de manera que es poden combinar els avantatges de la concentració i l'especialització amb la necessitat d'assegurar l'accessibilitat territorial. Aquesta transformació digital permet imaginar models híbrids de funcionament: jutjats o unitats especialitzades en matèries complexes o sensibles que operen en un entorn virtual, però amb oficines físiques de suport o punts d'atenció distribuïts pel territori per acompanyar les persones usuàries que ho necessitin. Això implica repensar no només la infraestructura tecnològica, sinó també els circuits d'atenció, les competències digitals dels operadors jurídics i els mecanismes de coordinació entre àmbits presencials i virtuals. Aquesta digitalització no pot ser vista només com una eina d'eficiència interna o de gestió de recursos. La tecnologia ha de posar-se al servei d'un model de justícia més propera, més accessible i més humana territorialment. Això vol dir que cal garantir que la digitalització no es converteixi en una nova barrera per a les persones més vulnerables o amb menys capacitats digitals, sinó que esdevingui un factor d'inclusió. En definitiva, el repte actual no és triar entre proximitat o especialització, sinó ser capaços de construir un sistema de justícia que integri ambdues dimensions aprofitant les oportunitats que ofereix la digitalització per garantir un servei públic de qualitat, accessible i adaptat a les necessitats de les persones.

Referències

- Ballas, Dimitris; Clarke, Graham; Hynes, Stephen; Lennon, John; Morrissey, Kieran i O'Donoghue, Cathal (2013). A review of microsimulation for policy analysis. A C. [Cathal] A O'Donoghue, C., Ballas, D., Clarke, G., Hynes, S., Morrissey, K., *Spatial Microsimulation for Rural Policy Analysis* (p. 1-22). Springer.
- Banks, Gary (2009, febrer). *Evidence-based policy making: What is it? How do we get it?* [conferència] ANU Public Lecture Series, presentades per l'ANZSOG.
- Bhattacharya, Sourav i Cowen, Nick (2023). Classical deterrence theory revisited: An empirical analysis of Police Force Areas in England and Wales. *European Journal of Criminology*, 20(5), 1663-1680. <https://doi.org/10.1177/14773708211072415>
- Blacksell, Mark (1990). Social Justice and Access to Legal Services: A Geographical Perspective. *Geoforum*, 21(4), 489-496.
- Canyelles Gamundí, Caterina (2023). *Machismo y cultura jurídica. Etnografía del proceso judicial de la violencia de género*. Virus Editorial.

- Cardenal Montraveta, Sergi (2015). Función de la pena y suspensión de su ejecución. *Indret: Revista para el Análisis del Derecho*, (4), 1–33. <https://indret.com/wp-content/themes/indret/pdf/1173.pdf>
- Cartwright, Nancy (2009). Evidence-based policy: what's to be done about relevance? *Philosophical Studies*, 143(1), 127–136.
- Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya. Tamarit, Josep Maria; Aizpitarte, Aitziber; Hernández, Patricia i Arantegui, Laura (2019). Com respon el sistema de justícia penal a les necessitats de les víctimes de violència de gènere? Percepció dels professionals i de les víctimes.
- Departament de Justícia (2005). *Llibre verd de l'Administració de justícia. Documents de treball*.
- Economides, Kim; Blacksell, Mark i Watkins, Charles (1986). The Spatial Analysis of Legal Systems: Towards a Geography of Law? *Journal of Law & Society*, 13(2), 161–180.
- Hadfield, Gillian (2008). The Levers of Legal Design: Institutional Determinants of the Quality of Law. *Journal of Comparative Economics*, 36(1), 43–73.
- Llei 38/1988, de 28 de desembre, de demarcació i de planta judicial. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 313, de 30 de desembre de 1988, pp. 36578–36584.
- Llei orgànica 1/2025, de 2 de enero, de medidas en materia de eficiencia del Servicio Público de Justicia. «BOE» núm. 3, de 03/01/2025.
- Murrià, Marta. (coord.); Sobrino, Cristina; Giménez de la Prada, Àlex; El Kabiri Ouarqui, Iman; Martí, Marc; Sotelo, Noel; Coll, Francesc i Chevalier, Paolo. (2024). Anàlisi i actualització de la demarcació i planta judicial a Catalunya. Jutjats de violència sobre la dona. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2025/02/Mapa-Judicial-2a-Fase-Informe-Final.pdf>
- Murrià, Marta (coord.); Giménez de la Prada, Àlex; Sobrino, Cristina i El Kabiri Ouarqui, Iman. (2024). Anàlisi i actualització de la demarcació i planta judicial. Descongestió dels òrgans penals dels partits judicials de Barcelona i Tarragona. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2025/02/Mapa-Judicial-2a-Fase-Informe-Final.pdf>
- Reial Decret-llei 6/2023, de 19 de desembre, pel que s'aproven mesures urgents per a l'execució del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència en matèria de servei públic de justícia, funció pública, règim local i mecenatge. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 303, de 20 de desembre de 2023, pp. 177081–177157.
- Sandbach, James (2002). Geography of Advice: An Overview of the Challenges Facing the Community Legal Service. *London: Citizens Advice*.
- Schultheis, Eric W (2014). The Social, Geographic, and Organizational Determinants of Access to Civil Legal Aid Services: An Argument for an Integrated Access to Justice Model. *Journal of Empirical Legal Studies*, 11(3), 541–577.
- Troitzsch, Klaus G. (eds.) (1996). *Social Science Microsimulation*. Springer-Verlag.
- Ubasart Gemma; Martinoy, Jordi; Murrià, Marta; Sobrino, Cristina i Giménez de la Prada, Àlex (forthcoming). *Especialización de juzgados de violencias machistas y la necesaria re-territorialización*.
- Voigt, Stefan (2010). On the Optimal Number of Courts. *SSRN Working Papers*.

Resum

Els projectes Vigilants de la calor i Barri fresc han involucrat durant l'estiu de 2024 infants i persones grans de la metròpoli de Barcelona a recollir i interpretar dades sobre els impactes locals del canvi climàtic i específicament de la calor extrema, en el seu context quotidià. A través de l'aproximació innovadora de la ciència ciutadana hem investigat col·laborativament la percepció de la calor i confort tèrmic tant en els habitatges com en l'espai públic, així com les pràctiques i propostes per fer front al desconfort tèrmic. L'objectiu ha estat generar un coneixement col·lectiu situat sobre la vulnerabilitat i l'adaptació climàtica en zones urbanes amb alta sensibilitat a l'augment de les temperatures. Aquest capítol reflexiona sobre els aprenentatges d'aquests projectes i el potencial de la ciència ciutadana i dels enfocaments centrats en les vivències locals del canvi climàtic per tal d'orientar les polítiques i estratègies urbanes d'adaptació al canvi climàtic a les necessitats de la ciutadania i dels col·lectius més vulnerables que, sovint, passen desapercebudes.

Introducció

La crisi climàtica aguditza les desigualtats socials i ambientals existents i alhora en crea de noves. Paradoxalment, els col·lectius i territoris marginalitzats, que han contribuït en menor mesura a l'escalfament global, són els qui més en pateixen —i en patiran— els efectes. Problemes comuns a les àrees urbanes del nord global, com són la segregació socioespacial, la crisi habitacional o l'encariment i privatització dels serveis bàsics, poden ser intensificats per l'emergència climàtica i les polítiques de transició verda si no se situa la justícia climàtica com a eix central. Això implica la transformació de les estructures socials i institucionals que produeixen i perpetuen la crisi climàtica i que en condicionen les respostes (Newell et al., 2021; Huxley et al., 2022; Reckien et al., 2025).

L'adaptació al canvi climàtic s'ha institucionalitzat progressivament dins de la governança urbana (Olazabal i Castán-Broto, 2022), i ha integrat en la darrera onada de polítiques locals de clima aquesta mirada de justícia climàtica i equitat (Bulkeley, 2021; Satorras et al., 2023a). Cal posar en relleu que els principis d'equitat van més enllà del paradigma de la igualtat, ja que reconeixen les desigualtats de base i la necessitat d'adreçar aquestes disparitats amb suport addicional i mesures específiques per garantir que els individus i grups més desavantatjats no estiguin desproporcionadament afectats per aquesta nova crisi socioambiental. Per tant, l'equitat climàtica reconeix la necessitat de transformar les estructures que produeixen i reproduïxen les desigualtats i els privilegis climàtics, per exemple, en termes de vulnerabilitat climàtica i capacitat adaptativa. En aquest sentit, tot i que inicialment les estratègies d'adaptació social al canvi climàtic van aplicar marcs reactius basats en l'ajust incremental i el manteniment de l'*statu quo* (Pelling, 2011; Basset i Fogelman, 2013), les aproxima-

cions centrades en el reconeixement i la transformació de les vulnerabilitats estructurals i interseccionals han guanyat pes en els darrers anys en un context de desplegament de la justícia climàtica tant en la teoria com en la pràctica (Ribot, 2011; Strange et al., 2022; Taylor et al., 2025).

La ciència ciutadana ha tingut un paper clau a l'hora de donar visibilitat als sabers, experiències i impactes locals del canvi climàtic, els quals poden informar tant la recerca (Reyes-García et al., 2019, 2020) com les polítiques i l'acció climàtica (König et al., 2021) aportant noves dades i fonts d'evidència, i alhora, esdevenint una via de capacitació de les comunitats locals més afectades (Valdor et al., 2021; Manteaw et al., 2022). Si bé aquests estudis s'han centrat tradicionalment a generar noves dades que contribueixen a la recerca i a la presa de decisions per a l'adaptació climàtica, tot just s'està començant a indagar com la ciència ciutadana pot contribuir també a promoure una governança climàtica més inclusiva, justa i transformadora (Satorras et al., 2023b, Freschi et al., 2024; Cruz et al., 2025). Aquesta llacuna en el coneixement i en la pràctica sobre el rol que poden tenir les iniciatives de ciència ciutadana en l'assoliment de la justícia climàtica és especialment rellevant en contextos urbans en què el mateix Panell Intergovernamental del Canvi Climàtic ja ha assenyalat les àmplies disparitats existents pel que fa a les experiències de vulnerabilitat i capacitats adaptatives enfront del canvi climàtic (Dodman et al., 2022).

En aquest capítol, ens centrem en el potencial de la ciència ciutadana pel que fa als efectes del canvi climàtic en les temperatures, posant el focus en l'adaptació a la calor extrema i, per tant, en el desconfort tèrmic a les èpoques més càlides. La calor és un dels riscos climàtics crítics al conjunt de la conca mediterrània (Ali et al., 2022; MedECC, 2024) i a les àrees urbanes globals (Dodman et al., 2022). Afecta i afectarà especialment la metròpoli de Barcelona en termes de salut i benestar (Garcia-Sierra i Domene, 2022; Masselot et al., 2025) i posarà en risc altres drets socials, econòmics, culturals i ambientals de la ciutadania necessaris per garantir una vida digna. Els efectes de la calor extrema en el benestar i salut de les persones s'intensifiquen en funció de diferents factors multidimensionals complexos i que varien en funció del context, com l'edat, el gènere, l'estat de salut, els ingressos, o el lloc de residència (Benmarhnia et al., 2015; Campbell et al., 2018; Mazzone et al. 2023, Satorras et al., 2023c). Per tant, sense estratègies públiques, socials i en l'àmbit privat apropiades, la vulnerabilitat a la calor reproduceix i intensifica les desigualtats interseccionals existents. Aquesta desigualtat en el confort tèrmic afecta especialment en les primeres i últimes etapes del cicle vital humà i als col·lectius més empobrits, és a dir, la gent gran i els infants més vulnerables (Gamble et al., 2016; Mari-Dell'Olmo et al., 2022). Això posa en risc aquests col·lectius tant pel que fa al dret a la salut i a l'envelliment digne en el cas de la gent gran (Hansen et al., 2011; White-Newsome et al., 2012; Haq, 2024), com pel que fa al dret a l'educació i el conjunt de drets de la infància (UNICEF, 2022; Pettoello-Mantovani et al., 2024).

En aquest sentit, tal com subratlla l'Observació General n. 26 del Comitè dels Drets dels Infants de les Nacions Unides, és primordial respectar i protegir els drets dels infants en un context de crisi climàtica. Per aconseguir-ho, cal avaluar periòdicament l'impacte del canvi climàtic sobre aquests drets recopilant dades per conèixer els efectes dels riscos climàtics en els infants i, especialment, en infants de grups vulnerabilitzats, entendre les desigualtats entre grups i prendre mesures col·laboratives per resoldre-les (UNCRC, 2023). D'altra banda, Nacions Unides també ha alertat dels greus impactes que pot tenir la crisi climàtica en els drets de les persones grans i la necessitat de fer-ne un seguiment a través de la Resolució 44/7 (UN, 2021). Entre altres recomanacions, plantegen evitar la sobre-victimització i els estereotips de fragilitat i proposen, en canvi, empoderar a la gent gran front l'emergència climàtica posant també en valor les seves vivències i sabers acumulats. No obstant això, les experiències i veus de la gent gran encara són escassament tingudes en compte a l'hora d'investigar i planificar les respostes a l'emergència climàtica (per algunes excepcions en el context metropolità, vegeu Delclòs-Alió et al., 2020, Satorras et al., 2023c i Vasconcelos et al., 2024).

La ciència ciutadana ofereix, doncs, una oportunitat per implicar activament aquests col·lectius més afectats per la crisi climàtica, i en particular per la calor extrema. D'una banda, dotant d'eines a les comunitats per observar, interpretar i posar de manifest els impactes locals del canvi climàtic en els seus entorns quotidians (Rajagopalan et al., 2020; NOAA, 2024) i, d'altra banda, establint noves aliances entre institucions públiques, científiques i ciutadania que generin processos d'adaptació més inclusius i afavoreixin canvis tant en l'acció pública i la recerca climàtica com en les accions, coneixements, percepcions i emocions de la ciutadania (Bremer et al., 2019; Fuhrmann et al., 2024; Cruz et al., 2025).

Aquest capítol pretén reflexionar sobre els aprenentatges de dues iniciatives col·laboratives de ciència ciutadana al voltant de la calor i compartir-los: d'una banda, la primera edició del programa Vigilants de la calor, dut a terme per un equip interdisciplinari format per l'Institut Metròpoli i l'Institut de Recerca en Energia de Catalunya (IREC), sota l'impuls i finançament de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i el cofinançament del programa IMPETUS Accelerator de la Unió Europea; i, d'altra banda, el pilot de Barri fresc que, a més de l'aliança entre l'Institut Metròpoli i l'Àrea Metropolitana de Barcelona, també ha comptat amb la participació del Royal Melbourne Institute of Technology (RMIT). Ambdós projectes han involucrat durant els mesos càlids de 2024 infants i persones grans de la metròpoli de Barcelona per tal de recollir i cointerpretar dades sobre els impactes locals del canvi climàtic i, específicament, de la calor extrema en el seu context quotidià. En el cas de Vigilants de la calor, el centenar d'infants involucrats com a científics ciutadans han recollit dades sobre la percepció de la calor i el confort tèrmic dins dels seus habitatges i han compartit les seves vivències i propostes pel que fa als espais més quotidians, des de l'escola fins als espais i equipaments públics, que utilitzen per refrescar-se en els moments de calor extrema. Per altra banda, a través del projecte de Barri fresc, les persones grans usuàries de casals públics han pogut compartir les seves percepcions de la calor

i confort tèrmic a l'exterior de les seves llars, tant en els casals de la gent gran com en els refugis climàtics del seu barri, a més de compartir les pràctiques habituals i propostes de futur que planteja aquest col·lectiu. Així doncs, a través de l'aproximació innovadora de la ciència ciutadana s'han recollit dades amb la finalitat de generar un coneixement col·lectiu situat sobre la vulnerabilitat i adaptació a la calor en les zones urbanes més impactades identificades a través de l'índex de vulnerabilitat al canvi climàtic (IVAC) (Garcia-Sierra i Domene, 2022).

A continuació, compartim el disseny d'aquests dos projectes pilot, el rol dels científics ciutadans implicats, així com els principals resultats i lliçons obtingudes. L'objectiu és reflexionar, mostrar i escalar el potencial de la ciència ciutadana i els enfocaments centrats en les vivències del canvi climàtic per part de col·lectius específics, per tal d'orientar les polítiques i estratègies d'adaptació al canvi climàtic i la planificació urbana a les necessitats d'aquests col·lectius, sovint invisibilitzats.

Els pilots de ciència ciutadana a l'àmbit metropolità

En el disseny d'ambdós projectes s'ha donat prioritat a les zones de l'àrea metropolitana de Barcelona amb major vulnerabilitat a la calor, per tal de desenvolupar els primers pilots de ciència ciutadana implicant col·lectius especialment vulnerables i, posteriorment, fomentar-ne la replicabilitat i escalabilitat en altres zones (Satorras et al., 2023b). A continuació, resumim les característiques dels dos col·lectius seleccionats en el context metropolità pel que fa a la seva vulnerabilitat i adaptació a la calor extrema i com s'han desenvolupat cadascun dels pilots a partir d'aquest coneixement.

INFÀNCIA I VULNERABILITAT A LA CALOR A LA METRÒPOLI

A partir de l'índex de vulnerabilitat al canvi climàtic (IVAC), elaborat per l'Institut Metròpoli per encàrrec de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (Garcia-Sierra i Domene, 2022), s'ha pogut estimar que un total de 50.000 infants de 3 a 12 anys i 18.000 adolescents de 13 a 16 anys viuen en àrees amb un IVAC molt elevat. Aquestes xifres corresponen al 15,8% i al 14,2% del total de persones d'aquests grups d'edat de l'àrea metropolitana de Barcelona (Domene et al., 2024). No obstant això, la xifra d'infants que pateixen desconfort tèrmic a l'interior dels seus habitatges podria ser superior, ja que l'Enquesta de benestar subjectiu de la infància a Barcelona (EBSIB, 2021) reporta que 4 de cada 10 infants de 10 i 11 anys de la ciutat de Barcelona (43,4%) passen calor a casa seva durant l'estiu amb diferents graus d'intensitat: un 31,3% a vegades, un 7,5% sovint i un 4,6% sempre (IIAB, 2021). Segons aquesta mateixa enquesta, la xifra augmenta pels infants que viuen en contextos desfavorits, així, 5 de cada

10 (47,2%) infants de contextos econòmicament desfavorits passen calor al seu habitatge a l'estiu (un 33,7% a vegades, un 7,9% sovint i un 5,6% sempre). L'Enquesta de percepcions i estratègies d'adaptació a la calor extrema de les llars vulnerables metropolitanas (AMB-Calor 2023), desplegada per l'Institut Metròpoli per impuls de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, també revela com les famílies amb infants adopten un repertori de pràctiques d'adaptació específiques, per exemple, tenen més implantades pràctiques a l'exterior com anar a piscines municipals, a zones urbanes fresques, a espais naturals com la platja, el riu i la muntanya o refrescar-se en fonts públiques, i s'observa una major preferència per dutxar-se més vegades, instal·lar piscines, dormir en una estança més fresca (en cas de disposar-ne), o desplaçar-se a equipaments públics o privats climatitzats per garantir el confort tèrmic en espais interiors (Satorras et al., 2023c). Ara bé, encara manquen dades sobre les vivències particulars que tenen els infants mateixos i especialment els infants que viuen en les zones socioambientalment més vulnerables al risc de la calor extrema.

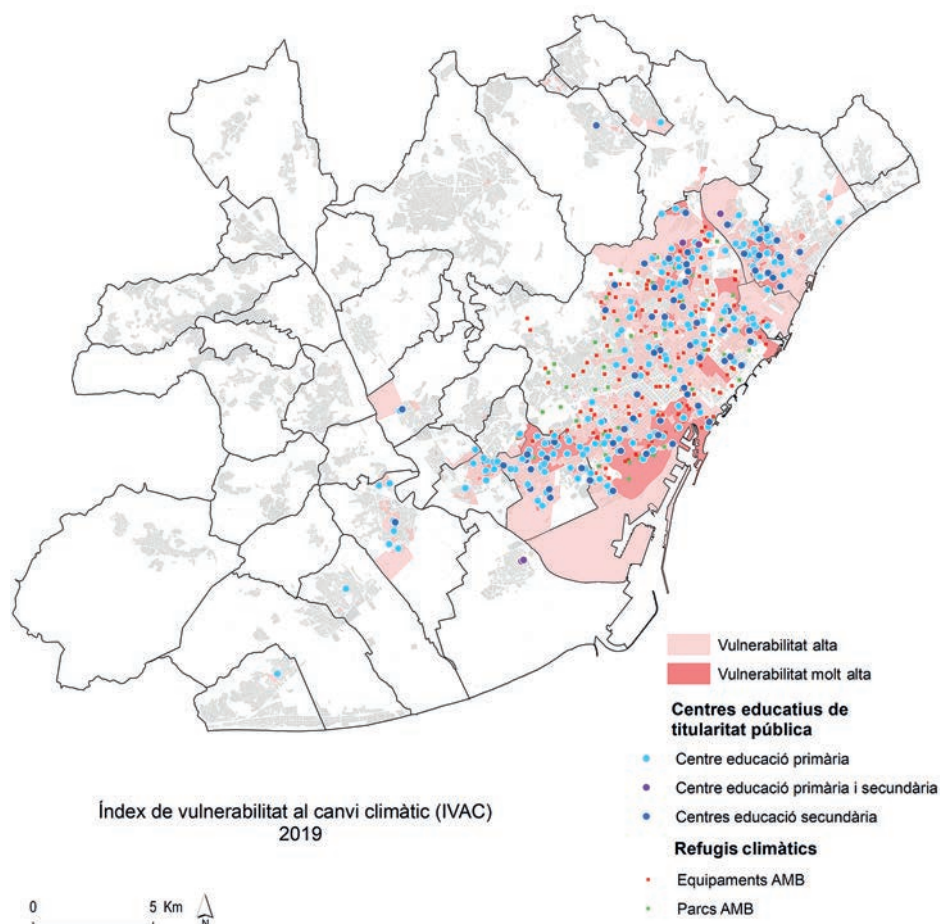
En aquest sentit, per tal d'involucrar els infants amb major vulnerabilitat a la calor, el projecte Vigilants de la calor ha prioritzat el seu desplegament en els centres educatius públics ubicats en zones de l'àrea metropolitana de Barcelona amb un major índex de vulnerabilitat al canvi climàtic (IVAC) (vegeu la **figura 1**). Específicament, a través de l'IVAC s'han pogut localitzar els 65 centres educatius públics —48 de primària, 16 de secundària i un institut escola— que se situen en les zones amb una vulnerabilitat a la calor més elevada de l'àrea metropolitana de Barcelona. D'aquests 65 centres, 35 són a la ciutat de Barcelona (especialment es concentren als districtes de Nou Barris, Ciutat Vella i Sants-Montjuïc) i 30 estan situats a la resta de l'àmbit metropolità (13 a l'Hospitalet de Llobregat, deu a Santa Coloma de Gramenet, tres a Cornellà de Llobregat, dos a Badalona, i un a Esplugues de Llobregat i a Sant Adrià de Besòs, respectivament).

Així doncs, per dur a terme el primer pilot de Vigilants de la calor s'han convidat escoles de primària seleccionades en funció d'un seguit d'indicadors i criteris de prioritització geogràfics, socioeconòmics, mediambientals i urbanístics que inclouen l'IVAC (Satorras et al., 2024a). Les escoles participants, contactades gràcies al suport dels ajuntaments implicats i de l'Oficina de Ciència Ciutadana de Barcelona (OCCB), són dels municipis de Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet i en aquest primer pilot s'ha enfocat el projecte a infants de Cicle Superior de Primària, com expliquem detalladament a la **taula 1**.

GENT GRAN I VULNERABILITAT A LA CALOR A LA METRÒPOLI

A partir d'aquest mateix índex, s'ha pogut també estimar que unes 45.000 persones de 65 a 75 anys i 46.000 persones de 75 anys o més viuen en àrees amb un IVAC molt elevat. Aquestes xifres corresponen al 12,9% i al 13,2% del total de persones d'aquests grups d'edats del total de l'àrea metropolitana de

Figura 1. Centres educatius públics situats en zones de vulnerabilitat alta (IVAC 47-61) o molt alta (IVAC >61) de l'àrea metropolitana de Barcelona

Font: Institut Metròpoli i Àrea Metropolitana de Barcelona

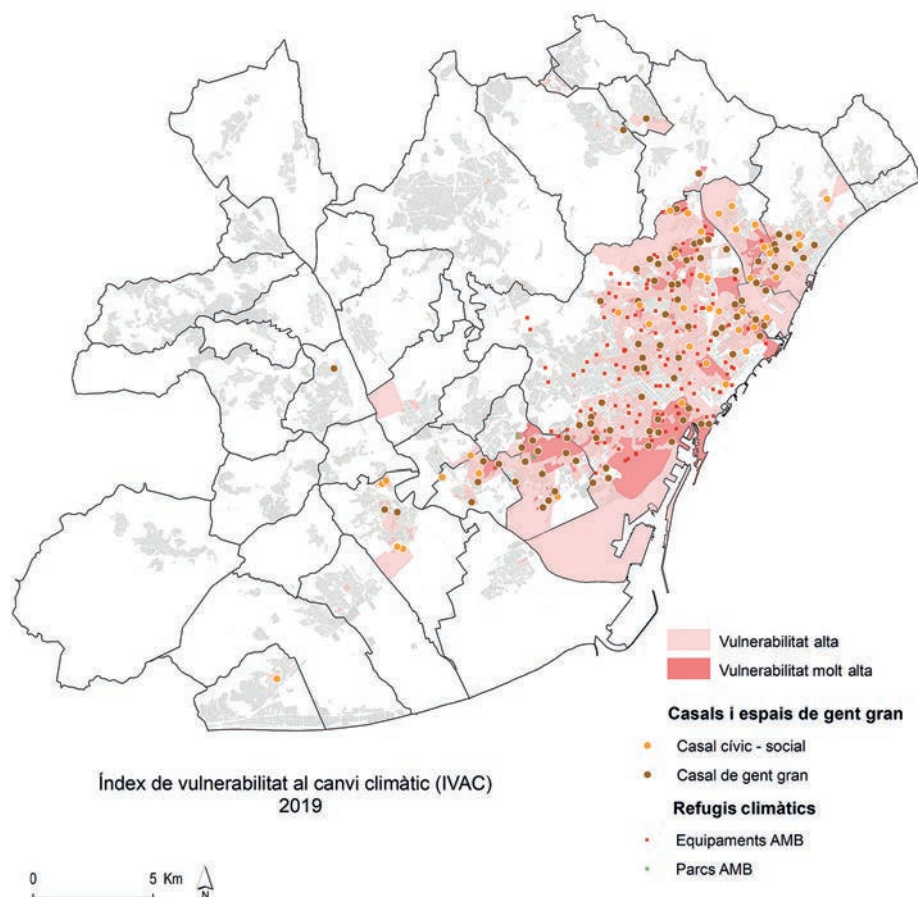
Barcelona. Recerques recents d'epidemiologia ambiental i salut pública en el context metropolità han constatat que les persones grans són les que tenen un major risc de mortalitat front les onades de calor (Borrell et al., 2006), tot i que aquest risc no està uniformement distribuït en el territori (Ingole et al., 2020). No obstant això, tant l'enquesta AMB-Calor duta a terme a les llars més vulnerables l'estiu del 2023 com l'enquesta ADAPT desplegada l'estiu del 2022, també en l'àmbit metropolità, han mostrat que la gent gran té una menor percepció de l'augment dels episodis de calor extrema en els darrers anys que la gent jove o de mitjana edat, un patró que es reproduïx pel que fa a la seva menor preocupació pels efectes de la calor extrema (Domene et al., 2023;

Satorras et al., 2023c). Així mateix, l'enquesta AMB-Calor va mostrar que les pràctiques d'adaptació es distribueixen de manera diferent segons el grup d'edat. Així, les pràctiques més adoptades per la gent gran tenen a veure majoritàriament amb inversions a la llar (posar tendals, persianes o aire condicionat) per garantir el confort tèrmic interior; mentre que la gent jove reporta més adopció de pràctiques que fan referència a l'ús d'espais exteriors com piscines, zones urbanes fresques o espais naturals, a més d'estratègies com desplaçar-se a equipaments privats o públics climatitzats i a cases d'amics o familiars més fresques (Satorras et al., 2023c). A més, les persones grans són el grup d'edat que, en el context metropolità, coneix en menor mesura els refugis climàtics del seu barri o ciutat (tan sols un 11,4% declara conèixer-ne) i el sistema d'avisos o alertes per calor (15,0%), mentre que de nou sí que reporten un major coneixement de les ajudes referides a l'adaptació dins la llar, com ara les ajudes per millorar l'aïllament i el confort tèrmic dins del seu habitatge, les ajudes de pobresa energètica o els programes d'atenció a persones vulnerables (idem). L'ús i coneixement dels refugis climàtics per part de la gent gran també ha estat investigat recentment per Vasconcelos et al. (2024) a la ciutat de Barcelona, i han trobat que el 54,1% de les persones enquestades fan ús dels espais urbans per refugiar-se de la calor, però un 45,9% es mostra reticent a usar-los. És necessari, per tant, entendre millor les vivències de la calor fora de les seves llars, tant en els espais com en els equipaments públics, i identificar els reptes per així proposar mesures per garantir un envelliment digne més enllà de la pròpia llar.

En aquest sentit, el projecte Barri fresc ha prioritzat involucrar persones grans usuàries dels casals i espais de gent gran per conèixer millor les seves vivències, preferències i reptes pel que fa a l'ús d'aquests espais. Específicament, de nou hem prioritzat el desplegament en les zones de l'àrea metropolitana de Barcelona amb major vulnerabilitat a la calor, identificades a través de l'IVAC. Per tal d'identificar la població objectiu s'ha dut a terme un creuament dels casals cívicosocials i els casals de gent gran de l'àmbit metropolità amb la cartografia de vulnerabilitat a la calor i els refugis climàtics disponibles (vegeu la **figura 2**). En el conjunt de l'àmbit metropolità s'han identificat 33 casals cívicosocials i de gent gran situats en zones d'alta vulnerabilitat a la calor ($IVAC > 61$), dels quals 22 són a la ciutat de Barcelona (especialment als districtes de Nou Barris, Ciutat Vella, Sant Martí i Sants-Montjuïc) i 11 estan situats a la resta de l'àmbit metropolità (cinc a l'Hospitalet de Llobregat, quatre a Badalona, i un a Sant Adrià de Besòs i a Santa Coloma de Gramenet, respectivament).

Per dur a terme el primer pilot de Barri fresc, s'ha comptat amb la col·laboració dels ajuntaments per tal de convidar a casals i espais de gent gran prioritzats en funció d'un seguit d'indicadors i criteris de priorització geogràfics, socioeconòmics, mediambientals i urbanístics que inclouen l'IVAC (Satorras et al., 2024b). Els casals de gent gran involucrats són dels municipis de Barcelona i l'Hospitalet de Llobregat, tal com detallarem a la secció següent.

Figura 2. Casals cívicosocials i de gent gran de l'àrea metropolitana de Barcelona, situats en zones de vulnerabilitat alta (IVAC 47-61) o molt alta (IVAC >61) i refugis climàtics propers

Font: Institut Metròpoli i Àrea Metropolitana de Barcelona

Científics ciutadans implicats: qui són i què fan?

VIGILANTS DE LA CALOR

Els tres centres educatius públics implicats en el primer pilot de Vigilants de la calor es troben, doncs, situats en zones amb vulnerabilitat alta o molt alta a la calor, amb un parc d'habitatges antic, sovint en mal estat i en barris caracteritzats per un teixit urbà dens, amb pocs espais verds i empobrits (vegeu la **taula 1**).

Taula 1. Característiques de les escoles i infants implicats al primer pilot de Vigilants de la calor

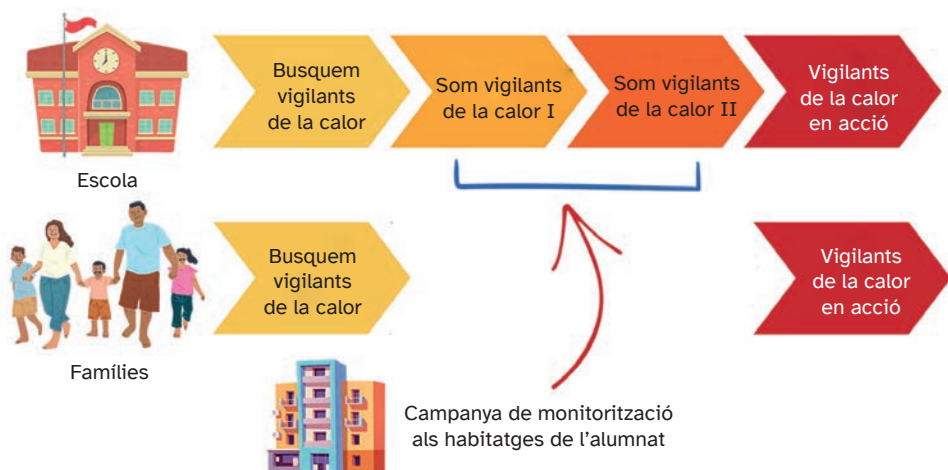
Escola	Localització	Indicadors de vulnerabilitat ¹			Científics ciutadans implicats
		IVAC	Antiguitat de l'habitatge	Renda	
Institut Escola Coves d'en Cimany	El Carmel, Barcelona	Alt	Molt alta	Alta	25 infants de 6è (2023/2024) 56,0% nenes i 44,0% nens 31,8% amb llengües maternes diferents del català o al castellà
Escola Miguel de Unamuno	El Raval, Santa Coloma de Gramenet	Molt alt	No es troba dintre dels intervals considerats com a més vulnerables	Molt alta	22 infants de 5è (2023/2024) 36,0% nenes i 64,0% nens 68,0% amb llengües maternes diferents del català o al castellà
Escola Pep Ventura	Collblanc, l'Hospitalet de Llobregat	Molt alt	Molt alta	Molt alta	54 infants de 6è (2024/2025) 50,0% nenes i 50,0% nens 24,1% amb llengües maternes diferents del català o al castellà

Nota: 1) l'indicador d'antiguitat de l'habitatge fa referència a l'indicador normalitzat del percentatge d'habitatges amb any d'antiguitat inferior o igual a 1950 (dades del 2019), mentre que el de renda fa referència a l'indicador normalitzat de la mediana de la renda per unitat de consum amb una escala inversa (dades del 2017).
Font: Institut Metròpoli, Institut de Recerca en Energia de Catalunya i Àrea Metropolitana de Barcelona

Un total de 101 alumnes d'entre 10 i 13 anys s'han implicat en el primer pilot del projecte Vigilants de la calor i han participat tant en activitats científiques a l'aula com en activitats de ciència ciutadana fora de l'aula entre els mesos de maig i novembre de 2024 (vegeu la **figura 3**). D'una banda, les activitats a l'aula han consistit en quatre sessions desenvolupades i impartides per l'equip investigador per tal de presentar el projecte, introduir els principals conceptes relacionats amb els impactes locals del canvi climàtic i específicament el risc de calor, formar-los en la recerca sobre el confort tèrmic, compartir i cointerpretar els principals resultats, així com capacitar-los per a la cocreació de propostes d'adaptació que tinguin en compte les seves necessitats i preferències. Així mateix, a les famílies se'ls han ofert dues sessions per presentar-los el projecte i compartir i cointerpretar els resultats del projecte. Tots els materials i recursos d'aquestes

sessions s'han compartit a través del webinar Vigilants de la calor: Compartint recursos educatius celebrat el 9 de gener de 2025, i s'han publicat en obert al repositori de Zenodo del projecte (<https://zenodo.org/communities/heatwatchersvigilantscalor/>).

Figura 3. Activitats de ciència ciutadana desplegadas a l'aula i fora de l'aula en el marc del projecte Vigilants de la calor

Font: Institut Metròpoli, Institut de Recerca en Energia de Catalunya i Àrea Metropolitana de Barcelona

D'altra banda, les activitats fora de l'aula en les que s'han implicat els infants com a científics ciutadans han consistit en la recollida de dades durant un període de monitorització de 10-15 dies, vehiculat a través del kit de Vigilants de la calor que s'ha entregat a cada participant. Aquest kit inclou un Diari de Calor per monitoritzar el confort tèrmic subjectiu dels infants dins les seves llars diàriament durant el període de monitorització i compartir les pràctiques i idees d'adaptació a la calor (vegeu Satorras et al., 2024c), una Enquesta de la llar per caracteritzar els habitatges dels infants (en relació a la tipologia d'habitatge, els equips de refrigeració i calefacció o la percepció de confort tèrmic dels pares i mares) i una autorització parental per garantir el consentiment informat per realitzar la monitorització i el tractament de dades per part dels progenitors o representants legals dels menors participants (vegeu la **figura 4**). Així mateix, deu famílies voluntàries de cada centre participant han allotjat un pack de tres sensors per monitoritzar les condicions de temperatura, humitat relativa i CO₂ de la sala d'estar i les condicions de temperatura de l'habitació dels infants i de l'habitació dels adults.

Els materials del Kit de Vigilants de la calor s'han publicat en obert tant a la web del projecte (<https://vigilantsdelacolor.institutmetropoli.cat/descarrega-materials/>) com al repositori de Zenodo, al qual també s'han incorporat les eines sim-

plificades per analitzar les dades monitoritzades dels sensors i avaluar el confort tèrmic i la qualitat de l'aire, així com les eines per analitzar les dades procedents dels Diaris de calor i les enquestes a la llar.

Figura 4. Materials que integren el Kit de Vigilants de la calor

Font: Institut Metròpoli, Institut de Recerca en Energia de Catalunya i Àrea Metropolitana de Barcelona

BARRI FRESC

Pel que fa al pilot de Barri fresc, els dos casals de gent gran implicats es troben també situats en zones amb vulnerabilitat alta o molt alta a la calor i en barris empobrits caracteritzats per un teixit urbà dens i per taxes d'envelliment altes (vegeu la **taula 2**). Per comparar estratègies diferenciades d'ús de l'espai públic i de vivències de confort tèrmic exterior, s'ha seleccionat un barri amb més disponibilitat d'espais verds com és el Poble-sec, el qual, tot i ser un barri dens, disposa dels espais propers associats a la muntanya de Montjuïc, i un barri amb manca d'espais verds com és el territori de La Torrassa-Collblanc a l'Hospitalet de Llobregat, que es caracteritza per una infraestructura verda deficitària.

Un total de 22 persones d'entre 59 i 92 anys s'han implicat en el primer pilot del projecte Barri fresc. Han participat tant en activitats al casal de gent gran com en activitats de ciència ciutadana fora del casal, ambdues concentrades

Taula 2. Característiques dels casals i les persones grans implicades al primer pilot de Barri fresc

Casal de gent gran	Localització	Indicadors de vulnerabilitat¹			Científics ciutadans implicats
	Barri i municipi	IVAC	Verd (NDVI)	Renda	Característiques de la gent gran participant
Casal de gent gran de Poble-sec	Poble-sec, Barcelona	Molt alt	No es troba dintre dels intervals considerats com a més vulnerables	Alta	10 persones d'entre 70 i 83 anys 100,0% dones 0% amb llengües maternes diferents del català o al castellà
Casal de gent gran de La Torrassa	La Torrassa, l'Hospitalet de Llobregat	Molt alt	Molt Alt	Molt alta	12 persones d'entre 59 i 92 anys 33,3% dones i 66,7% homes 0% amb llengües maternes diferents del català o al castellà

Nota: 1) l'indicador de verd (NDVI) fa referència a l'indicador normalitzat de la mitjana de l'NDVI (*Normalized Difference Vegetation Index*) amb una escala inversa (dades del 2020), mentre que el de renda fa referència a l'indicador normalitzat de la mediana de la renda per unitat de consum amb una escala inversa (dades del 2017).
Font: Institut Metròpoli i Àrea Metropolitana de Barcelona

durant el mes d'octubre de 2024. D'una banda, les activitats al casal han consistit en un taller dinamitzat a través de la tècnica del grup focal per entendre el confort tèrmic a l'exterior per part de la gent gran i les necessitats i propostes de millora dels espais i equipaments públics del seu barri per estar més confortables en moments de calor (vegeu la **figura 5**). Les sessions s'han iniciat amb una introducció, han continuat amb la familiarització amb els suports cartogràfics i la implementació de dues dinàmiques (La calor en el meu dia a dia i La calor en el nostre barri), i han acabat amb una explicació de les implicacions d'aquest procés (Satorras et al., 2024b). A més, tots els participants han valorat l'ús i el confort tèrmic en 10 espais preseleccionats de cada barri que inclouen el casal mateix, així com espais i equipaments públics propers i espais considerats refugi climàtic a través del quadern de Barri fresc.

D'altra banda, en el cas del Poble-sec, la sessió dinamitzada al casal s'ha complementat amb una passejada climàtica a l'entorn del casal liderada pel grup *Climate Journey Narratives* del RMIT per tal d'explorar i avaluar la idoneïtat del teixit urbà i les infraestructures per a la mobilitat activa durant les condicions d'estiu càlides i caloroses. Mitjançant una narració videogràfica de les passejades climàtiques i una estació meteorològica mòbil, s'han capturat tant les experiències compartides al llarg del trajecte per les persones participants com

Figura 5. Taller celebrat al Casal de la Gent Gran de la Torrassa, a l'Hospitalet de Llobregat, el 7 d'octubre de 2024

Font: Institut Metròpoli

Figura 6. Passejada climàtica celebrada al barri del Poble-sec (Barcelona) amb usuaris del Casal de la Gent Gran de Poble-sec, el 9 d'octubre de 2024

Font: Institut Metròpoli

les dades climàtiques en temps real tal com les experimenta el vianant (vegeu la **figura 6**). Entre les dades microclimàtiques monitoritzades s'inclouen les dades de velocitat del vent, temperatura de l'aire, humitat relativa, temperatura mitjana radiant (MRT), índex climàtic termal universal (UTCI i UTCI ET), pressió acústica, radiació solar, concentració de partícules en suspensió (PM10 i PM2,5) i altitud (vegeu la **taula 4**).

Tipologia de dades i resultats

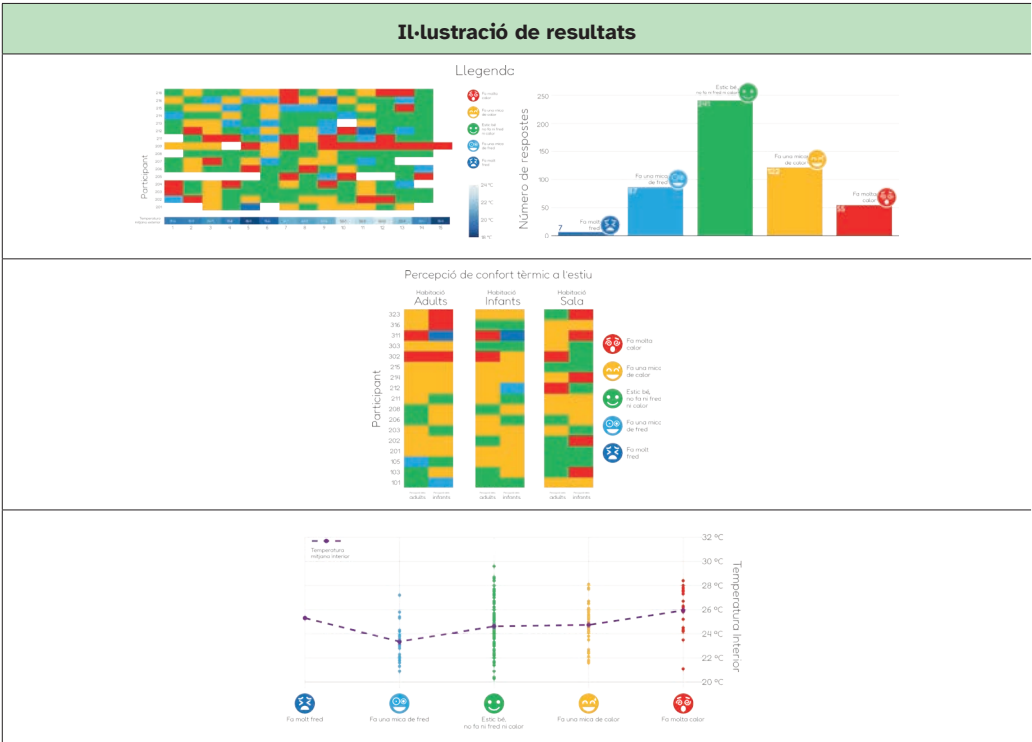
L'EXPERIÈNCIA DE VIGILANTS DE LA CALOR

El desplegament del primer pilot de Vigilants de la calor ha permès generar noves dades i obtenir resultats de diferents tipologies (vegeu la **taula 3**). En primer lloc, a través dels Diaris de Calor s'han capturat dades sobre el confort tèrmic interior percebut, tant l'instantani com l'estacional, per part dels participants dins de tres estances de la llar (la sala, l'habitació de l'infant i l'habita-

Taula 3. Tipologia de dades i il·lustració dels principals resultats obtinguts a través del projecte Vigilants de la calor

Variables analitzades	Descripció
1. Percepció del confort tèrmic instantani dels infants a la seva llar (distinció entre tres estances i el moment del dia).	Percepció del confort tèrmic instantani dels infants a la seva llar, distingint entre sala, habitació de l'infant i habitació de l'adult, durant els 10-15 dies de la campanya de monitorització. Escala de 5 nivells.
2. Percepció del confort tèrmic estacional dels infants i adults a la seva llar (distinció entre tres estances i estiu/hivern).	Comparació de la percepció del confort tèrmic estacional, a l'estiu i a l'hivern, per part dels infants i els adults en tres estances de la llar: sala, habitació de l'infant i habitació de l'adult. Escala de 5 nivells.
3. Relació de la percepció de confort tèrmic dels infants amb la temperatura interior de la seva llar.	Es relaciona la percepció de confort tèrmic dels infants amb les dades de temperatura recollides pel sensor just a l'instant d'expressar la seva percepció de confort. Escala de 5 nivells.

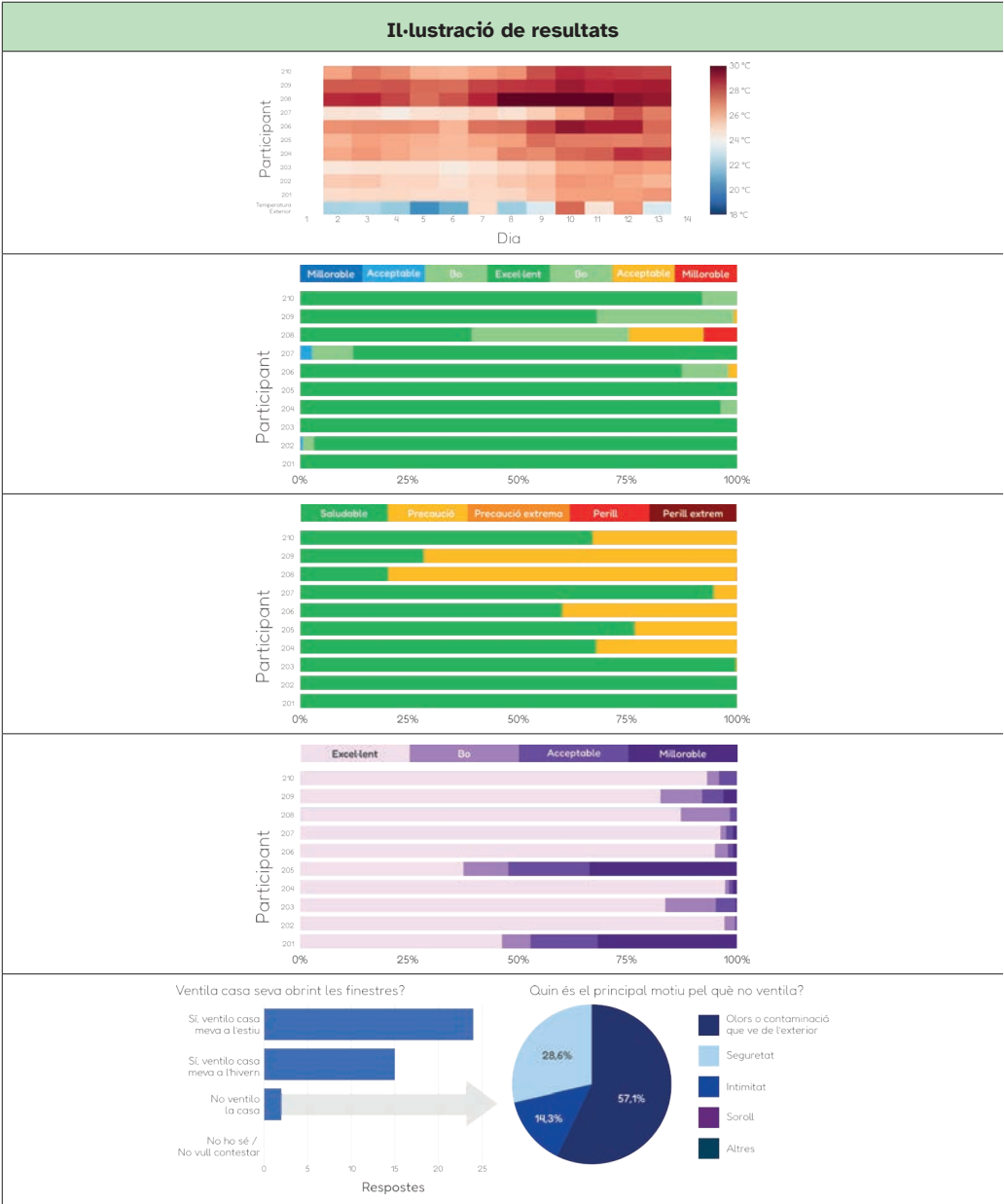
ció de l'adult). Aquestes dades permeten entendre el nivell de confort tèrmic subjectiu seguint una escala estandarditzada, avaluar les diferències entre llars i entre estances, analitzar de manera integrada les dades de confort instantani percebut amb les dades monitoritzades amb els sensors (vegeu la variable número 3, a la **taula 3**), i comparar les percepcions de confort estacional entre infants i adults. En segon lloc, s'han recollit dades a través dels sensors que permeten calcular un seguit de paràmetres relacionats amb el confort ambiental interior, com les temperatures màxima i mínima diàries dins les llars dels infants i les categories de confort tèrmic adaptatiu, de xafogor i de qualitat de l'aire durant el període monitoritzat (variables número 4-7). En tercer lloc, a través de les enquestes a la llar, s'han pogut caracteritzar les llars incloent també els sistemes de calefacció i refrigeració usats i altres hàbits per fer front a la calor com la ventilació natural i l'ús de les proteccions solars (variable número 8). Finalment, a través dels Diaris de Calor, però també en la darrera sessió duta a terme a l'aula, s'han capturat les pràctiques d'adaptació dels infants per fer front a la calor en diferents espais quotidians i les seves propostes de futur (variables número 9 i 10).

(continua)

Taula 3. Tipologia de dades i il·lustració dels principals resultats obtinguts a través del projecte Vigilants de la calor (Continuació)

Variables analitzades	Descripció
4. Temperatura màxima i mínima diària a les llars monitoritzades (distinció entre tres estances).	Temperatura màxima i mínima diària de les llars dels infants monitoritzades durant 10-15 dies. Es recullen dades de tres estances de la llar: sala, habitació de l'infant i habitació de l'adult. La temperatura mínima pot donar una idea de quines són les temperatures nocturnes a la llar.
5. Categories de confort tèrmic adaptatiu del període monitoritzat (distinció entre tres estances).	Percentatge del temps en què la temperatura interior de les llars es troba a cada una de les categories de confort tèrmic adaptatiu (EN 16798-1: 2019). Escala de 4 categories: excel·lent, bo, acceptable i millorable.
6. Categories de temperatura de xafogor (<i>heat index</i>) del període monitoritzat (distinció entre tres estances).	Percentatge del temps en què la temperatura de xafogor (<i>heat index</i>) es troba a cada una de les categories (National Weather Service. Heat Index Equation). La tempera de xafogor és una temperatura que combina la temperatura de l'aire i la humitat relativa per determinar la temperatura que el cos humà percep realment. Escala de 5 categories: segur, precaució, precaució extrema, perill, perill extrem.
7. Categories de qualitat de l'aire segons la concentració de CO ₂ del període monitoritzat.	Percentatge del temps en que la concentració de CO ₂ interior de la sala de les llars monitoritzades es troba a cada una de les categories de qualitat de l'aire (EN 16798-1: 2019). Escala de 4 categories: excel·lent, bo, acceptable i millorable.
8. Característiques de les llars i hàbits domèstics en relació a la calor.	Característiques de les llars dels infants; sistemes de calefacció i refrigeració disponibles i ús que se'n fa; i hàbits per fer front a la calor relacionats amb la ventilació natural i les proteccions solars.

(continua)

Taula 3. Tipologia de dades i il·lustració dels principals resultats obtinguts a través del projecte Vigilants de la calor (Continuació)

Variables analitzades	Descripció
9. Pràctiques d'adaptació a la calor que duen a terme els infants a la seva llar i en altres espais quotidians.	Pràctiques per fer front a la calor que duen a terme els infants a la seva llar i en altres espais quotidians. Aquestes pràctiques es recullen de manera descriptiva, però també tenen l'opció de fer un dibuix per representar les pràctiques. S'han classificat en 5 categories: hidratació i alimentació, cos, casa, escola i barri i ciutat.
10. Propostes d'adaptació a la calor cocreades pels infants.	Recull de propostes d'adaptació a la calor cocreades pels infants. Per cada proposta es recull: títol, descripció, dibuix i amb qui la volen compartir. S'han creat propostes en 5 categories diferents: hidratació i alimentació, cos, casa, escola i barri i ciutat.

Font: Institut Metròpoli, Institut de Recerca en Energia de Catalunya i Àrea Metropolitana de Barcelona

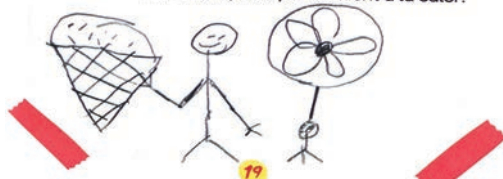
L'EXPERIÈNCIA DE BARRI FRESC

De la mateixa manera que amb l'experiència de Vigilants de la calor, el desplegament de la iniciativa de ciència ciutadana de Barri fresc ha permès generar noves dades i obtenir resultats de diferents tipologies (vegeu la **taula 4**). En primer lloc, a través dels quaderns de Barri fresc s'han capturat dades sobre el confort tèrmic percebut per part dels participants en diferents espais quotidians del barri, incloent el casal de gent gran, equipaments i espais públics propers i els catalogats com a refugi climàtic, així com el confort dins la llar dels participants, distingint entre matí i tarda i el nivell d'ús d'aquests espais (vegeu les variables 1 i 2, a la **taula 4**). Les dades d'aquests espais preseleccionats s'han complementat amb la identificació d'altres espais usats en moments de calor reportats pels participants (vegeu la variable 3). En segon lloc, a través de les dinàmiques del taller, s'han recollit dades qualitatives sobre les vivències de la calor al barri, incloent els usos dels diferents espais mapejats, els reptes i necessitats relatius a aquests espais, així com les propostes de futur per millorar el confort i l'adaptació a les altes temperatures.

Finalment, gràcies a complementar la metodologia del taller amb la passejada climàtica, s'han pogut comparar les dades obtingudes de manera reflexiva amb

Il·lustració de resultats

Un dibuix de la meua proposta per fer front a la calor:

Gelats satel·lats a l'escola

Ventiladors d'aigua

Més aigua a la calor

La piscina refrescant

Aire per a les escoles

Parcs amb ombres, més arbres i més fonts

Més plantes i fonts a l'hospitalet

Més ombra

les vivències instantànies i mòbils al llarg del recorregut. Així, a través de l'estació meteorològica mòbil, s'han obtingut dades a temps real de diferents paràmetres microclimàtics (vegeu la variable 7), mentre que a través de les narratives videogràfiques de les persones participants s'han recollit les seves experiències climàtiques sensorials en diferents punts de l'itinerari (vegeu la variable 8).

Aprentatges, reptes i replicabilitat

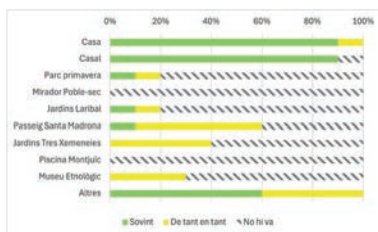
A partir d'aquesta primera experiència que hem compartit en les darreres seccions, hem reflexionat entorn als aprenentatges i reptes per tal d'introduir millores i informar així les estratègies per a la seva replicabilitat futura. Pel que fa als aprenentatges, n'hem detectat set de comuns que recollim a continuació.

En primer lloc, a través d'aquestes dues iniciatives hem constatat que la ciència ciutadana permet generar dades i obtenir resultats sobre l'adaptació climàtica en contextos urbans que serien molt difícils d'assolir sense la participació activa de la ciutadania, com ara les dades sobre calor i confort a l'interior de les llars o les vivències microclimàtiques del barri per part de determinats col·lectius i usuaris de l'espai i els equipaments públics.

Taula 4. Tipologia de dades i il·lustració dels principals resultats obtinguts a través del pilot de Barri fresc

Variables analitzades	Descripció
1. Percepció subjectiva del confort tèrmic a l'estiu en deu espais quotidians (distinció entre matí i tarda).	Percepció per part dels participants del seu confort tèrmic durant l'estiu en diferents espais (incloent la seva llar, el casal de gent gran, els refugis climàtics del seu barri i altres espais i equipaments locals). Escala de 5 nivells.
2. Nivell d'ús durant l'estiu de deu espais quotidians.	Nivells d'ús per part dels participants d'aquests diferents espais preseleccionats. Escala de 3 nivells.
3. Espais del barri usats durant l'estiu.	Espais i equipaments públics usats pels participants durant l'estiu (incloent tant els deu preseleccionats com els sorgits a través de les dinàmiques del taller). Mapatge.
4. Usos dels espais quotidians i del barri durant l'estiu.	Experiències d'ús personals i comunes dels diferents espais públics i equipaments utilitzats pels participants durant l'estiu. Dades qualitatives.
5. Reptes i necessitats respecte dels espais utilitzats durant l'estiu.	Reptes i necessitats personals i comunes respecte dels espais i equipaments utilitzats pels participants. Dades qualitatives.
6. Propostes de transformació del barri per estar més confortables durant l'estiu.	Propostes de transformació del barri per part dels participants per millorar el confort exterior durant l'estiu i generar espais i activitats fresques més adaptades a les seves necessitats, accessibles, segures o còmodes. Dades qualitatives.

Il·lustració de resultats obtinguts

"A la platja no hi anem, però al Mare Nostrum o a passejar sí."

"Vaig al Casal, s'hi està bé perquè té aire."

"Al cinema hi anem el dia dels jubilats."

"Quan fa molta calor no surto, em quedo a casa... ho deixo tot baixat i precintat! Amb les persianes ben tancades."

"De juny a setembre me'n vaig a Zamora, al poble."

"El tema de les escales és horrorós."

"Tot i que ho han arreglat, continua sense ser accessible, hi ha escales i rampes que no es poden pujar."

"No és segur anar sola a Montjuïc a partir de les 17 h."

"El casal és fresc, però no hi ha ambientillo ni activitats."

"No vaig gaire a la biblioteca, no hi podem parlar."

"Falten més arbres, ombra i seients, i menys escales (...) qui pensa en la gent gran quan es dissenyen els parcs?"

"Ens agradarien xerrades un cop al mes al barri, al casal o a la biblioteca, o visites guiades adaptades."

"L'important és que siguin activitats gratuïtes, accessibles i a prop de casa."

(continua)

Taula 4. Tipologia de dades i il·lustració dels principals resultats obtinguts a través del pilot de Barri fresc (Continuació)

Variables analitzades	Descripció
7. Dades microclimàtiques.	Dades microclimàtiques de la passejada climàtica, que inclouen velocitat del vent, temperatura de l'aire, humitat relativa, temperatura mitjana radiant (MRT), índex climàtic termal universal (UTCI i UTCI ET), pressió acústica, radiació solar, concentració de partícules en suspensió (PM10 i PM2,5) i altitud. Dades quantitatives, cada 5 minuts i geolocalitzades (estació meteorològica mòbil).
8. Narratives microclimàtiques.	Dades videogràfiques que capturen les experiències i narrativa oral, acústica i visual de la passejada climàtica. Dades videogràfiques (GoPro Hero 10).

Font: Institut Metròpoli, Institut de Recerca en Energia de Catalunya i Àrea Metropolitana de Barcelona

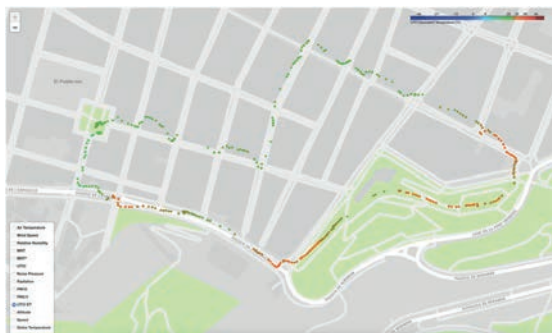
En segon lloc, a més d'informar a la ciència i a la planificació i acció pública, entre els cobeneficis de la ciència ciutadana hem vist com, a través d'aquestes iniciatives, també es reforçava l'educació climàtica i la sensibilització ambiental tant dels participants —els científics ciutadans— com de la comunitat local impactada per les iniciatives de ciència ciutadana.

En tercer lloc, ha estat clau a l'hora de teixir aquestes iniciatives partir de la col·laboració entre diferents camps d'expertesa i sectors tant per dissenyar i dur a la pràctica les iniciatives de ciència ciutadana, com per dur a terme la transferència dels resultats i garantir-ne l'impacte. A més, el suport d'entitats locals com els respectius ajuntaments, serveis municipals i equipaments públics (centres educatius o casals de gent gran) ha estat clau per portar a la pràctica aquestes iniciatives i adaptar-les a cada context i comunitat local.

El quart aprenentatge fa referència a la importància de publicar en obert tots els recursos generats per les iniciatives de ciència ciutadana i facilitar-ne la replicabilitat de manera guiada i autònoma a través dels recursos i les activitats de capacitatció. En aquest sentit, formar part del programa IMPETUS Accelerator 2024, finançat per la Unió Europea, ha estat clau per poder garantir l'escalabilitat i la replicabilitat futura de la iniciativa de Vigilants de la calor.

Així mateix, i en cinquè lloc, per garantir la continuïtat i facilitar el màxim de participació, ha estat clau teixir aliances amb programes estables com el progra-

Il·lustració de resultats obtinguts

“En agosto por aquí no se puede venir a las horas punta de calor. Pero, o bien a la mañana tempranito, o bien al atardecer, sí que se está bien por el paseo.”

“Al final de la calle no hay ningún edificio y por allí hay una brisa que va del mar a la montaña. En esta calle casi siempre hace aire (...) y estás a gusto.”

ma d'educació ambiental Compartim un Futur de l'AMB, o els programes que desenvolupa l'Oficina de Ciència Ciutadana de Barcelona perquè incloguin aquestes iniciatives en la seva oferta i puguin arribar a altres escoles, equipaments i col·lectius.

En sisè lloc, hem après que si fem servir metodologies mixtes que integrin les dades de confort tèrmic subjectiu amb les dades objectives generades a partir dels paràmetres ambientals monitoritzats, s'obtenen resultats que permeten capturar de manera més completa la complexitat de les vivències i percepcions climàtiques.

Finalment, el darrer aprenentatge també fa referència a la importància de combinar les dades i l'anàlisi, en aquest cas dels efectes locals del canvi climàtic i les experiències microclimàtiques amb el de les pràctiques i propostes d'adaptació, per tal de generar una comprensió més rica que pugui informar tant les estratègies per reduir la vulnerabilitat climàtica com les estratègies per millorar la capacitat adaptativa.

Pel que fa als reptes també hem detectat set qüestions que limiten el potencial d'aquestes iniciatives i que tot seguit descrivim alhora que apuntem possibles vies per adreçar-los.

En primer lloc, cal reconèixer que aquests primers pilots han implicat a una mostra petita i que pot estar esbiaixada cap a les escoles, les famílies o la gent gran

més motivada a implicar-se o reflectir les experiències locals de la calor de només determinats sectors (per exemple, en el cas de Barri fresc, de persones grans no migrades i usuàries de casals). Cal doncs, garantir la continuïtat i replicabilitat per poder anar més enllà dels pilots i tenir una mostra de casos comparables i dades representatives i significatives per a l'anàlisi científic i la presa de decisions basada en l'evidència. Com hem comentat, la inclusió en programes estables i les capacitacions i recursos en obert per a la replicabilitat autònoma seran claus per escalar les iniciatives. Així mateix, cal considerar que la replicabilitat pot anar més enllà dels col·lectius involucrats inicialment, per exemple, involucrant joves de secundària o usuaris dels casals d'estiu en el cas de Vigilants de la calor; o altres col·lectius com les persones migrades o les persones amb diversitat funcional en el cas de Barri fresc.

En segon lloc, tot i la bona acollida d'ambdós projectes per part de la comunitat, hi ha hagut certes dificultats a l'hora d'implicar activament tots els agents. Per exemple, en el cas de Vigilants de la calor, només el 55,1% dels infants han respost i retornat el Diari de Calor i només el 28,6% de famílies contactades han respost i retornat l'Enquesta a la llar. D'una banda, cal plantejar estratègies per millorar la participació i reduir les diferències en funció de l'escola o la família participant, com ara la traducció i la simplificació dels materials que arriben als participants (vegeu Satorras et al., 2024a). D'altra banda, es poden revisar les fases en què s'implica activament a la ciutadania per alinear-les millor amb les seves necessitats i expectatives, i plantejar també opcions perquè puguin participar activament en altres etapes com el plantejament del problema, el codisseny de la recerca o la comunicació i transferència dels resultats. Recerques recents també han apuntat la necessitat de reconèixer les dimensions afectives i en termes d'emocions per part dels científics ciutadans involucrats i posar-les al centre a l'hora de dissenyar aquestes iniciatives (Cruz et al., 2025).

En tercer lloc, com hem comentat en reflexionar sobre els aprenentatges, el potencial analític d'adoptar metodologies mixtes que integrin dades subjectives amb dades climàtiques mesurades és alt. Ara bé, també implica uns costos organitzatius i de recursos materials que cal tenir en compte. En aquest sentit, es poden dissenyar programes amb i sense aparells per tal de facilitar la replicabilitat en contextos que no disposen de sensors ambientals o d'estacions meteorològiques mòbils; o aprofitar i adaptar recursos que ja estan disponibles com les maletes d'educació ambiental o altres recursos pedagògics públics com els robots i sensors de què disposen molts centres educatius.

En quart lloc, encara s'observa una bretxa entre les dades i els resultats obtinguts i entre l'acció pública i les solucions polítiques, comunitàries i individuals que se'n deriven. Cal doncs, tenir cura dels processos de transferència i de devolució de resultats que, com aquesta publicació mateixa arribaran a diferents públics, i alhora cal orientar-los a la resolució de reptes concrets i generar recomanacions que guïin l'acció dels diferents agents.

En cinquè lloc, i relacionat amb el repte anterior, és necessari preveure, avaluar i visibilitzar millor els impactes d'aquestes iniciatives, siguin científics, com en la contribució a l'acció i la planificació pública, o siguin canvis en el comportament, els coneixements, les percepcions i les emocions de les persones participants i de la comunitat local. En aquest sentit, ens podem inspirar en la literatura científica i en la pràctica més recent, que ha generat noves eines com el Citizen Science Impact Assessment Framework (Wehn et al., 2021) o marcs específics d'avaluació d'impactes desenvolupats per projectes de ciència ciutadana i adaptació urbana climàtica (vegeu Bremer et al., 2019).

En sisè lloc, també cal clarificar i reforçar activament les sinèrgies entre les iniciatives de ciència ciutadana i els programes d'educació ambiental —en particular, d'educació climàtica— i les estratègies de sensibilització ambiental. Així, les activitats dutes a terme no són tant sols un espai on recollir dades i cocrear propostes, sinó que també es poden intercanviar i compartir pràctiques i estratègies d'adaptació que repercuten en una adaptació més efectiva i orientada a cobrir les necessitats interseccionals de cada persona. A més, aquests espais de trobada amb la ciutadania permeten fer front a la desinformació i les *fake news*, aclarir consells i comunicar referents vàlids i verços incloent autoritats públiques, entitats mèdiques i sociocomunitàries i institucions científiques.

Finalment, les dues iniciatives s'han dut a terme a microescala i cal, per tant, posar les dades, els resultats i els aprenentatges en context. En aquest sentit, és clau detectar i enxarxar-se amb iniciatives similars o complementàries que treballen tant en l'àmbit metropolità (per exemple, els projectes I-Change, Heat-Gravitas, IMBRACE o Cròniques de la calor, la iniciativa CALOR de la cooperativa Aquí, o les recerques de Salom i Pascual, 2018, Borghero et al., 2023 o Vasconcelos et al., 2024), com en altres contextos (per exemple, les altres iniciatives que han participat al programa IMPETUS o les passejades climàtiques organitzades per l'RMIT en altres ciutats), per tal de maximitzar els impactes d'aquestes iniciatives, trobar punts en comú, complementaris o de dissens i perfilar nous camps que calgui explorar.

Conclusions

En aquest article, hem compartit el potencial que té la ciència ciutadana en reptes clau com l'emergència climàtica i en la consecució de la justícia climàtica nodrint-nos de l'experiència i els aprenentatges de dues iniciatives recents portades a la pràctica en el context metropolità: els projectes de Vigilants de la calor i Barri fresc. Així mateix, hem recalcat la importància de teixir iniciatives de ciència ciutadana que sobrepassin la col·laboració tradicional entre ciència i ciutadania i que també comptin amb la implicació dels governs locals, reconeguts per la Unió Europea com a actors clau per facilitar i garantir transicions urbanes justes vers la resiliència i la neutralitat climàtica (ICLEI 2025).

En els darrers anys, els governs locals i metropolitans de la metròpoli de Barcelona han desplegat un seguit de mesures per tal de millorar la capacitat adaptativa i reduir la vulnerabilitat als impactes de la calor del conjunt de ciutats i municipis que la integren. Aquestes polítiques públiques metropolitanes d'adaptació giren entorn vuit eixos: 1) la promoció de la infraestructura verda, incloent el verd urbà i els espais naturals; 2) la promoció de la infraestructura blava; 3) el disseny urbà adaptatiu a través d'intervencions en paviments, terrats i parets; 4) les polítiques d'habitatge vinculades a la rehabilitació energètica; 5) les polítiques de benestar social per reduir desigualtats; 6) les polítiques sectorials (aigua i energia) per avançar en garantia de drets; 7) els plans d'emergència i els sistemes d'alerta climàtica; i 8) la promoció de la cultura de la sostenibilitat mitjançant l'educació i la sensibilització ambiental. El seu desplegament s'ha dut a terme a través d'instruments municipals com els plans locals d'adaptació al canvi climàtic (PLACC) o a través de programes d'àmbit metropolità com la Xarxa Metropolitana de Refugis Climàtics o el programa metropolità d'educació ambiental Compartim un futur. Les dues iniciatives que hem compartit en aquesta publicació permeten informar aquest conjunt d'actuacions públiques tenint en compte les vivències, necessitats i preferències de la ciutadania implicada, per exemple, amb recomanacions específiques pel que fa als programes d'adaptació climàtica de la llar, per tal que aquests ajuts en matèria d'habitatge arribin i s'adeqüin a les necessitats de les llars més vulnerables i de les llars amb infants; o bé contribuint a generar espais públics adaptats i especialment xarxes de refugis climàtics més accessibles, inclusives i atractives per a la ciutadania.

Ahora, aquestes iniciatives ciutadanes han esdevingut espais de participació que permeten generar nous imaginaris d'adaptació climàtica esdevenint un espai fèrtil per a la creació de visions individuals i col·lectives sobre un futur adaptat al canvi climàtic (Olazabal et al., 2024). Així doncs, front a la paràlisi actual en la governança climàtica global, la desinformació i els relats distòpics, la ciència ciutadana social al voltant de la crisi climàtica permet construir i transitar vers escenaris de justícia i resiliència climàtica. En contextos locals urbans desafavorits i especialment castigats per l'emergència climàtica, aquests nous processos i aliances col·laboratives multisectorials, transdisciplinars i en què participa la ciutadania més vulnerable permeten fer un pas més cap a la justícia socioambiental enfront a la calor (Anguelovski et al., 2025). I és que la justícia urbana climàtica i en particular l'equitat davant del risc de calor extrema és una fita a la qual la metròpoli de Barcelona no pot renunciar i ha de seguir fent passos endavant per assolir-la.

Agraïments

Volem agrair i reconèixer a la ciutadania científica implicada en les iniciatives de Vigilants de la calor i Barri fresc, les tres escoles participants en el primer pilot (IE Coves d'en Címany, E. Miquel de Unamuno i E. Pep Ventura) i els dos casals

(CGG del Poble-Sec i CGG de la Torrassa), i el suport de les administracions públiques locals (AMB, Ajuntaments de Santa Coloma de Gramenet, Hospitalet de Llobregat i Barcelona). També volem reconèixer el paper de l'Abril Phillips en les tasques de comunicació científica. Aquesta recerca ha estat finançada per l'AMB i el programa IMPETUS (EU Horizon Europe, GA:101058677). Els investigadors de l'IREC han comptat amb el suport parcial del Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya (2021 SGR 01403).

Referències

- Marí Dell'Olmo, M. et al. (2022). *Canvi climàtic i salut a la ciutat de Barcelona*. Agència de Salut Pública de Barcelona. Barcelona.
- Ali, Elham; Cramer, Wolfgang; Carnicer, Jofre; Georgopoulou, Elena; Hilmi, Nathalie; Le Cozannet, Gonéri i Lionello, Piero. Intergovernmental Panel on Climate Change (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [H. O. Pörtner et al. (eds.)]. Cross-Chapter Paper 4: Mediterranean Region 2233-2272., doi:10.1017/9781009325844.021
- Anguelovski, Isabelle; Kotsila, Panagiota; Lees, Loretta; Triguero-Mas, Margarita i Calderón-Argelich, Amalia. et al. (2025). From heat racism and heat gentrification to urban heat justice in the USA and Europe. *Nature Cities*, 2(1), 8-16.
- Bassett, Thomas J. i Fogelman, Charles 2013. Déjà vu or something new? The adaptation concept in the climate change literature. *Geoforum* 48, 42-53.
- Benmarhnia, Tarik; Deguen, Séverine; Kaufman, Jay S. i Smargiassi, Audrey. (2015). Vulnerability to heat-related mortality: A systematic review, meta-analysis, and meta-regression analysis. *Epidemiology*, 26(6), 781-793.
- Borghero, Luca; Clèries, Elisenda; Péan, Thibaut; Ortiz, Joana i Salom, Jaume (2023). Comparing cooling strategies to assess thermal comfort resilience of residential buildings in Barcelona for present and future heatwaves. *Building and Environment*, 231, 110043. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2023.110043>
- Borrell, Carme; Marí-Dell'Olmo, Marc; Rodríguez-Sanz, Maica; Garcia-Olalla, Patricia; Caylà, Joan A.; Benach, Joa i Muntaner, Carles (2006). Socioeconomic position and excess mortality during the heat wave of 2003 in Barcelona. *European journal of epidemiology*, 21(9), 633-640.
- Bremer, Scott; Haque, Mohammad M.; Aziz, Saifullah B. i Kvamme, Synnøve (2019). 'My new routine': Assessing the impact of citizen science on climate adaptation in Bangladesh. *Environmental Science & Policy*, 94, 245-257
- Bulkeley, Harriet (2021). Climate changed urban futures: environmental politics in the anthropocene city. *Environmental Politics*, 30(1-2), 266-284.
- Campbell, Sharon; Remenyi, Thomas A.; White, Christopher J. i Johnston, Fay H. (2018). Heatwave and health impact research: A global review. *Health & Place*, 53, 210-218.
- Cruz, Sara; Graça, Marisa; Conceição, Paulo; Neset, Tina-Simone i Juhola, Sirkku (2025). Exploring the affective dimension in citizen science to support urban climate adaptation: a conceptual framework. *Journal of Environmental Planning and Management*, 68(4), 797-819.

- Delclòs-Alió, Xavier; Marquet, Oriol; Vich, Guillem; Schipperijn, Jasper; Zhang, Kai; Maciejewska, Monika; i Miralles-Guasch, Carme (2020). Temperature and rain moderate the effect of neighborhood walkability on walking time for seniors in Barcelona. *International journal of environmental research and public health*, 17(1), 14. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010014>
- Dodman, David et. al. Intergovernmental Panel on Climate Change (2022). Chapter Six: Cities, Settlements and Key Infrastructure. *IPCC Sixth Assessment Report: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Pörtner, H.-O. et al. (eds.)]. 9071040, doi:10.1017/9781009325844.008.
- Domene, Elena; García-Sierra, Marta i Satorras, Mar (2024). L'índex de vulnerabilitat al canvi climàtic i les solucions orientades als infants i als centres educatius. A Ramon-Borja, M.L. i Albaigés, B. (eds.) *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2024* (p. 527-565). Barcelona: Fundació Bofill.
- Domene, Elena; Satorras, Mar; Borràs, Marina; Vandellós, Adrian i Calvet-Mir, Laura (2023). Les onades de calor a la metròpoli: Percepcions del risc, efectes sobre la salut i pràctiques d'adaptació. A Oliva, A. (coord.) *Anuari metropolità de Barcelona 2023: Recerca urbana per transformar* (p. 141-166). Bellaterra: Publicacions IERMB. ISBN: 978-84-92940-56-1.
- Freschi, Gloria; Menegatto, Marialuisa i Zamperini, Adriano (2024). Conceptualising the Link between Citizen Science and Climate Governance: A Systematic Review. *Climate*, 12(5), 60. <https://doi.org/10.3390/cli12050060>
- Fuhrmann, Christopher; Robinson, Andrew; Konrad, Charles i Bhatia, Abhishek (2024). From data to action: how urban heat mapping campaigns can expose vulnerabilities and inform local heat policy. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 105(11), E2078-E2084. <https://doi.org/10.1175/BAMS-D-24-0230.1>
- Gamble, J.L. et al. (2016). Populations of Concern. *The Impacts of Climate Change on Human Health in the United States: A Scientific Assessment*. U.S. Global Change Research Program, Washington, DC, 247286. <http://dx.doi.org/10.7930/J0Q81B0T>
- García-Sierra, Marta, Domene, Elena (2022). *La calor en un futur: Índex de vulnerabilitat al canvi climàtic (IVAC)*. [Estudi de sostenibilitat] Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/ca/estudi/calor-futur-index-vulnerabilitat-canvi-climatic-ivac/>
- Hansen, Alana; Bi, Peng; Nitschke, Monika; Pisaniello, Dino; Newbury, Jonathan i Kitson, Alison (2011). Perceptions of heat-susceptibility in older persons: Barriers to adaptation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8(12), 4714-4728. <https://doi.org/10.3390/ijerph8124714>
- Haq, Gary (2024). Weathering the storm: protecting the human rights of older persons in a changing climate. *AGAC A Issue Focus*, 5(1), 7-20.
- Huxley, Rachel et al. (2022). A research agenda for transformative urban climate action. *Journal of City Climate Policy and Economy*, 1(1), 13-31. <https://doi.org/10.3138/jccpe-2022.1.10003>
- ICLEI (2025). *Advancing a Just Urban Transition: How the European Commission can support local governments in managing an inclusive and socially fair energy transition*. https://e-library.iclei.org/uploads/INCLUDE_EU_policy_paper_final.pdf
- IIAB (2021). *Què diuen els nens i nenes sobre pobresa energètica? Un recull de les seves veus a partir del programa de recerca i participació Parlen els nens i nenes*. https://institutinfancia.cat/wp-content/uploads/2022/10/20220912_EBSIBpobresaenergetica.pdf

- Ingole, Vijendra et al. (2020). Spatial variability of heat-related mortality in Barcelona from 1992–2015: a case crossover study design. *International journal of environmental research and public health*, 17(7). <https://doi.org/10.3390/ijerph17072553>
- InnoEnergy. Salom, Jaume i Pascual, Jordi (2018). Residential Retrofits at district scale. Business Models under Public Private Partnerships.
- König, Ariane; Pickar, Karl; Stankiewicz, Jacek i Hondrila, Kristina (2021). Can citizen science complement official data sources that serve as evidence-base for policies and practice to improve water quality?. *Statistical Journal of the IAOS*, 37(1), 189-204. <https://doi.org/10.3233/SJI-200737>
- Manteaw, Bob O.; Amoah, Antwi-Bosiako; Ayittah, Bernard i Enu, Kirk B. (2022). Climate-Informed Decision-Making in Data-Poor Environments: Managing Climate Risk Through Citizen Science Networks. *Frontiers in Climate*, 4. <https://doi.org/10.3389/fclim.2022.835768>
- Masselot, Pierre et al. (2025). Estimating future heat-related and cold-related mortality under climate change, demographic and adaptation scenarios in 854 European cities. *Nature Medicine*, 31, 1294-1302. <https://doi.org/10.1038/s41591-024-03452-2>
- Mazzone, Antonella; De Cian, Erica; Falchetta, Giacomo; Jani, Anant; Mistry, Malcolm i Khosla, Radhika (2023). Understanding systemic cooling poverty. *Nature Sustainability*, 6(12), 1533-1541. <https://doi.org/10.1038/s41893-023-01221-6>
- MedECC (2024) *Special Report on Climate and Environmental Coastal Risks in the Mediterranean* [Summary for Policymakers]. Mediterranean Experts on Climate and environmental Change. <https://www.medecc.org/mececc-reports/med-coastal-risks/summary-for-policymakers-en/>
- Newell, Peter; Srivastava, Shilipi; Naess, Lars Otto; Torres Contreras, Gerardo i Price, Roz (2021). Toward transformative climate justice: An emerging research agenda. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 12(6), e733. <https://doi.org/10.1002/wcc.733>
- NOAA (2024). National Integrated Heat Health Information System mapping campaigns. <https://www.heat.gov/pages/mapping-campaigns>.
- Olazabal, Marta i Castán Broto, Vanesa (2022). Institutionalisation of urban climate adaptation: three municipal experiences in Spain. *Buildings and Cities*, 3(1), 570-588. <https://doi.org/10.5334/bc.208>
- Olazabal, Marta; Amorim-Maia, Ana T.; Alda-Vidal, Cecilia i Goodwin, Sean (2024). What is limiting how we imagine climate change adaptation? *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 71, 101476. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2024.101476>
- Pelling, Mark. (2011). *Adaptation to Climate Change: From Resilience to Transformation*. Routledge.
- Pettoello-Mantovani, Massimo et al. (2024). The Multidimensional Condition of Systemic Cooling Poverty Affecting Children's Health Worldwide. *The Journal of Pediatrics*. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2024.114337>
- Rajagopalan, Priyadarsini; Andamon, Mary M. i Paolini, Riccardo (2020). Investigating thermal comfort and energy impact through microclimate monitoring: A citizen science approach. *Energy and Buildings*, 229, 110526. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2020.110526>
- Reckien Diana et al. (2025) *Justice for Resilient Development in Climate-Stressed Cities*. Cambridge University Press.

- Reyes-García, Victoria et al.(2019). A collaborative approach to bring insights from local observations of climate change impacts into global climate change research. *Current opinion in environmental sustainability*, 39, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.04.007>
- Reyes-García, Victoria et al. (2020). Operationalizing local ecological knowledge in climate change research: Challenges and opportunities of citizen science. A M. [Meredith] Welch-Devine et al., *Changing climate, changing worlds*: (p. 183-197). Springer.
- Ribot, Jesse (2011). Vulnerability before adaptation: Toward transformative climate action. *Global environmental change*, 21(4), 1160-1162. <https://10.1016/j.gloenvcha.2011.07.008>
- Satorras, Mar; Calvet-Mir, Laura i Domene, Elena (2023a) Cap a una transició climàtica justa: Una introducció. *Papers* 65, 11-16. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2023/10/Revista_Papers_65_ART-1.pdf
- Satorras, Mar; Borràs, Marina i Domene, Elena (2023b). Coinvestigant el confort tèrmic a través de la ciència ciutadana a l'àmbit metropolità. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2025/10/5.3.1.-Ci%C3%A8ncia-ciutadana-confort-t%C3%A8rmic.pdf>
- Satorras, Mar; Borràs, Marina; Serrano, Tarik i Domene, Elena (2023c) Percepcions i estratègies d'adaptació a la calor extrema de les llars vulnerables metropolitanes. Institut Metròpoli, Bellaterra. https://www.institutmetropoli.cat/wp-content/uploads/2024/08/IM_Informe-Calor_Complet_Web.pdf
- Satorras, Mar; Ortiz, J. ; Chang, C. i Domene, Elena (2024a). Vigilants de la Calor: Co-investigant el confort tèrmic a través de la ciència ciutadana a l'àmbit metropolità. Institut Metròpoli i Institut de Recerca en Energia de Catalunya.
- Satorras, Mar; Serrano, Tarik i Domene, Elena (2024b). Barri fresc: Coinvestigant el confort tèrmic a través de la ciència ciutadana a l'àmbit metropolità. Institut Metròpoli. Bellaterra.
- Satorras, Mar; Ortiz, Joana; Lacort, Elena i Domene, Elena (2024c). Diari de Calor. Projecte Vigilants de la Calor. Institut Metròpoli. Bellaterra. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14534858>
- Strange, Kaitlin, Satorras, Mar i March, Hug (2022). Bridging Urban Climate Justice and Participatory Governance to Explore the Transformative Capacity of Climate Resilience. A I. Isabel Ruiz-Mallén; Hug March i M. Mar Satorras (eds.). *Urban Resilience to the Climate Emergency* (p. 21-42). Springer.
- Taylor, Marcus; Eriksen, Siri; Vincent, Katharine; Scoville-Simonds, Morgan; Brooks, Nick] i Schipper, E. Lisa F. (2025). Integrating power, justice and reflexivity into transformative climate change adaptation. *Global Environmental Change*, 91, 102981. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2025.102981>
- UN (2021). *Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change* [informe]. <https://digitallibrary.un.org/record/3927180?v=pdf>
- UNCRC (2023). *General comment No. 26 (2023) on children's rights and the environment with a special focus on climate change* [informe].https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/crc/gcomments/gc26/2023/GC26-Child-Friendly-Version_English.pdf
- UNICEF (2022). *The coldest year of the rest of their lives. Protecting children from the escalating impacts of heatwaves*. [informe]. <https://www.unicef.org/media/129506/file/UNICEF-coldest-year-heatwaves-and-children-EN.pdf>

- Valdor F. Paloma et al. (2021). Guía RED4C. Ciencia ciudadana para el seguimiento del cambio climático en los ecosistemas. Cantabria: Red Cambera.
- Vasconcelos, Luma; Langemeyer, Johannes; Cole, Helen V. S. i Baró, Francesc (2024). Nature-based climate shelters? Exploring urban green spaces as cooling solutions for older adults in a warming city. *Urban Forestry & Urban Greening*, 98, 128408. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2024.128408>
- Wehn, Uta, et al. (2021). Impact assessment of citizen science: state of the art and guiding principles for a consolidated approach. *Sustainability Science*, 16(5), 1683-1699. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00959-2>
- White-Newsome, Jalonnie L. et al. (2012). Climate change and health: indoor heat exposure in vulnerable populations. *Environmental Research*, 112, 20-27. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2011.10.008>

Introducció: garantir la participació dels infants, un dret indefugible

Els nens i nenes, de totes les edats i de qualsevol lloc, tenen el dret a participar i a donar la seva opinió sobre allò que els afecta. Ho diu la Convenció sobre els Drets de l'Infant (en endavant, CDI), una de les convencions més ratificades internacionalment (*Convention on the Rights of the Child*, 1989), també per Espanya, el novembre de 1990.

La signatura de la CDI per part d'un estat obliga totes les administracions de tots els nivells (estatals, autonòmiques i locals) a garantir els drets que s'hi recullen, inclòs el dret a ser escoltats i que es tingui en compte el que ens diuen (article 12, CDI). El dret a ser escoltats no és només un dret en sí mateix, sinó un dels principis rectors de la Convenció, la qual cosa implica que cal tenir-lo en compte per interpretar i fer respectar la resta de drets de la CDI. L'any 2009, el Comitè dels Drets de l'Infant va publicar l'Observació General número 12, una disposició legal per ajudar a interpretar i aplicar el dret a ser escoltat per part dels estats signataris (Nacions Unides, n/d).

Des d'aleshores, altres marcs legals també hi fan referència (principalment la LDO-IA014/2010, la Carta dels drets i deures de Barcelona i la Carta de Ciutats Eduadores) i, en l'actualitat, avançar en la garantia del dret a participar s'ha identificat com a prioritat en moltes estratègies, com la *EU Children's Rights Strategy 2022-2027*, mitjançant la *EU Children's Participation Platform*, l'*Estrategia Estatal de Derechos de la Infancia y de la Adolescencia 2023-2030*, l'actualització del Pacte per a la Infància de Catalunya o el Pla d'infància de Barcelona 2021-2030, en què “ampliar els canals i els espais perquè els infants i adolescents siguin escoltats adequadament i participin en la presa de decisions, apoderant-los en l'exercici de la seva ciutadania activa” és el repte 21 del pla municipal (Ajuntament de Barcelona i Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024).

L'atterratge dels marcs legals i de les actuacions per fomentar el dret a la participació pot adoptar formes i espais molt diversos. Pel que fa a la temporalitat: la participació dels infants pot ser permanent, estable, regular, temporal, o esporàdica; quant al lideratge: de persones adultes o dels propis infants/adolescents; en les fases d'actuació: moment de disseny, durant la implementació o en la fase d'avaluació d'un projecte o servei; en l'àmbit de l'entorn de la participació: espais de quotidianitat dels infants com ara l'escola, entitats de lleure educatiu o serveis públics utilitzats pels infants, o bé en espais de governança municipal amb implicacions en la política municipal a través d'òrgans de ciutat, districte o barri (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b).

Malgrat que el foment del dret a la participació ha estat molt desigual en els territoris, cal destacar que Catalunya compta avui amb 172 consells d'infants i adolescents i amb un consell nacional que els agrupa i amb el qual es conforma

el màxim òrgan col·legiat de la participació infantil i adolescent de Catalunya, amb caràcter consultiu (Generalitat de Catalunya, n/d). Pel que fa a Barcelona, tot i no comptar encara amb un consell d'infants, disposa d'un marc definit des del qual impulsar la participació dels infants en els serveis i projectes municipals (Ajuntament de Barcelona, 2018) i múltiples experiències de participació, 22 de les quals es recullen en una publicació municipal (Ajuntament de Barcelona, 2022). Una d'aquestes experiències és l'Altaveu d'Infants de la Ciutat en la seva primera edició. I posteriorment s'han desplegat els grups Altaveu d'Infants a les escoles i la segona edició de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat, que són l'objecte del present article (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, n/d).

Els grups Altaveu d'Infants d'escola i de ciutat, una proposta per avançar cap a un marc de participació autèntica i ètica

Els grups Altaveu d'Infants de les escoles i l'Altaveu d'Infants de la Ciutat són dues experiències de participació que culminen el programa Parlen els nens i nenes: el benestar de la infància a Barcelona, impulsat per l'Ajuntament de Barcelona i realitzat per l'Institut Infància i Adolescència. Aquest programa té la particularitat de combinar la recerca i la participació en un cicle de 4 anys de durada i amb el protagonisme dels nens i nenes durant totes les fases de desplegament del programa (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, n/d). El programa ha estat reconegut com a bona pràctica per l'Associació Internacional de Ciutats Educadores, i s'inclou al seu banc d'experiències (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2022b).

Tant els grups Altaveu d'Infants de les escoles com l'Altaveu d'Infants de la Ciutat són grups d'infants entre 10 i 12 anys que tenen un doble objectiu. D'una banda, divulgar l'Agenda dels Infants, que és el document que recull les demandes, propostes i idees dels nens i nenes de la ciutat per millorar el benestar de la infància, elaborada a partir d'un procés de recerca (partint de l'Enquesta de Benestar Subjectiu de la Infància) i participació (a través de tallers per cointerpretar els resultats de l'enquesta i fer propostes adreçades a millorar-ne els resultats). De l'altra, aconseguir arrencar compromisos reals i concrets de millora del benestar de la infància, partint de les seves propostes.

Els grups Altaveu d'Infants de les escoles són grups-classe de cinquè de primària que busquen aquests compromisos entre la comunitat educativa reunint-se amb els companys i companyes, els mestres i les famílies de la seva escola. L'Altaveu d'Infants de la Ciutat està compostat per nens i nenes que han participat prèviament a l'Altaveu d'Infants de la seva escola i que reben l'encàrrec de l'alcalde de buscar compromisos de millora del benestar dels infants per part

dels òrgans polítics i de participació de la ciutat, a partir de reunions en què els infants dialoguen amb el govern, grups polítics o consells com el Consell de Ciutat, o el de Benestar Social, entre altres. En la segona edició del programa, l'Altaveu d'Infants de la Ciutat l'han conformat 27 nens i nenes de sis escoles de cinc districtes diferents de la ciutat.

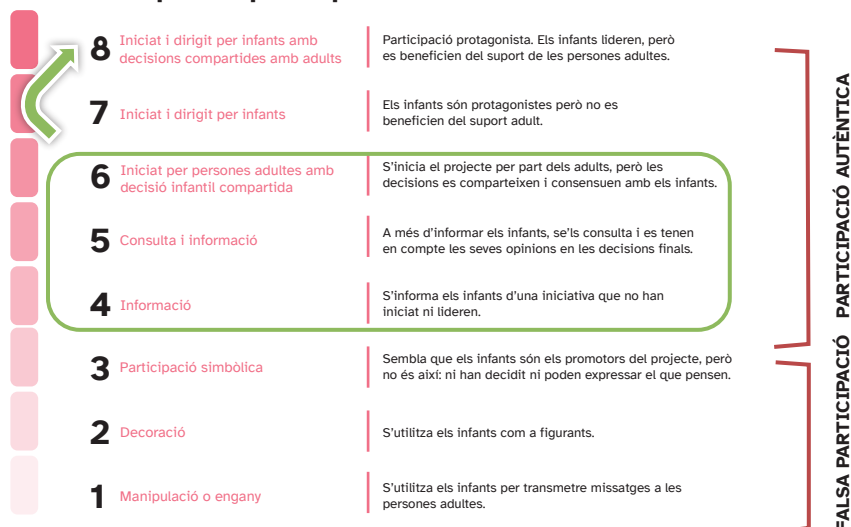

Imatge de l'Altaveu d'Infants a les escoles i de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat

Tal com s'apunta al títol de l'article, els grups Altaveu d'Infants de Barcelona —tant els que es desenvolupen en l'àmbit de l'escola com els de ciutat— són una proposta no només per avançar cap a la garantia del dret a participar, sinó per fer-ho en un marc de participació autèntica.

En aquest sentit, és especialment rellevant emmirallar aquestes experiències de participació infantil en l'escala desenvolupada per Roger Hart, que recull l'exis-

Escala de tipus de participació

Font: IAB a partir de *La Recol·lecta*, manual de participació infantil. Generalitat de Catalunya, 2020. Basat en l'escala de participació de Roger Hart

tència d'espais i formats de participació molt diversos, tenint en compte que no tots es poden considerar espais de participació real.

Segons Hart no ho són, per exemple, els espais de participació en què els infants no decideixen res ni poden expressar el que pensen. Aquests darrers són espais de “falsa participació” o “participació passiva”, d'acord amb els vuit esglaons de l'escala. Segons Hart, per respectar els drets dels infants i promoure l'exercici de ciutadania, cal que els espais o processos de participació parteixin, com a mínim, del quart nivell de l'escala. Com més esglaons tingui l'escala, més potencial d'incidència tindran els processos o espais (Generalitat de Catalunya, 2020; Hart, 1993).

La *Red Estatal de Ciudades Educadoras* ha seleccionat l'Altaveu d'Infants de la Ciutat com una **experiència de participació autèntica** seguint l'escala de Roger Hart, en la mesura que el projecte compleix diverses recomanacions o requisits. D'una banda, tal com requereix el nivell 4 de participació, s'ha proporcionat informació ajustada als infants a l'hora de participar, se'ls ha explicat curosament abans de cada diàleg amb quin òrgan es reunien perquè poguessin entendre els diferents espais de decisió social i política de la ciutat i què es podia esperar del diàleg. Complementàriament, el pas previ per l'Altaveu a les escoles ha garantit que els nens i nenes tinguessin el coneixement necessari per decidir si volien continuar participant en el quart any del programa presentant-se com a candidats i candidates a l'Altaveu d'Infants de la Ciutat. De l'altra, seguint els criteris del nivell 5 de l'escala, la participació dels infants ha estat voluntària en el fet mateix de decidir formar part de l'Altaveu, com també durant el seu desplegament, ja que un cop han estat membres del grup, han pogut decidir en quin grau participaven i intervenien en els diàlegs.

Durant el desplegament de l'Altaveu podem afirmar que la participació ha estat respectuosa, pertinent i ajustada als infants, ja que les dinàmiques han permès que puguin expressar els seus punts de vista propis partint de l'Agenda dels infants. Des d'un inici se'ls ha informat sobre com s'utilitzaran les seves aportacions i s'ha tingut en compte el seu grau de satisfacció sobre els diàlegs que s'anaven succeint. Mitjançant una sessió intermèdia —que es va dur a terme a petició dels infants i en la qual van poder expressar com se sentien i proposar canvis— s'han pogut incorporar les seves opinions en el disseny dels espais de trobada entre infants i adults. A més, tal com s'assenyala a l'escala de Hart, s'han recollit les seves expectatives respecte de què serà i per a què servirà l'Altaveu de Ciutat, de manera que al llarg de l'experiència les persones adultes acompanyants han generat les condicions perquè els infants puguin assolir les seves expectatives i interessos. En la sessió de cloenda, en què tots els representants amb els quals s'ha reunit l'Altaveu d'Infants han exposat quines accions duran a terme per avançar en l'Agenda dels Infants, s'ha evidenciat que els diferents òrgans han tingut en compte els infants de la ciutat i les seves demandes i propostes. Finalment, tot i que el disseny original dels grups Altaveu d'Infants és ideat per les persones adultes, algunes de les decisions es comparteixen i consensuen amb els infants en la fase d'implementació (nivell 6 de l'escala de Hart).

L'Altaveu d'Infants de la Ciutat és una experiència de participació autèntica que segueix l'escala de Roger Hart: la participació ha estat voluntària, respectuosa, pertinent i ajustada als infants.

Per tot això podem afirmar que, seguint l'escala de Roger Hart, així com les orientacions clau de Save the Children (Save the Children, 2021) i els principis ètics i metodològics per la participació autèntica de la infància i l'adolescència de l'Institut Infància i Adolescència (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b), l'Altaveu d'Infants de la Ciutat —com ja ho van ser els Altaveus d'Infants a les Escoles— han funcionat com una **experiència de participació significativa i ètica** per a la infància. S'han observat els principis ètics de la participació: inclusió, autenticitat, significat, vinculació, seguretat, sostenibilitat, transformació, creativitat, interlocució, agència; i els principis metodològics: adhesió voluntària, informació transparent i accessible, recursos i activitats adequades i respectuoses, propostes educatives que generin aprenentatges competencials, recursos i materials comunicatius que posin en valor la feina feta, implicació en totes les fases, identificació dels límits i responsabilitats, resposta als infants i vinculació amb l'entorn. També per haver incorporat una estratègia de recerca i avaluació de l'experiència, que permetrà un retiment de comptes, implementar millores a la futura edició de l'Altaveu d'Infants i inspirar altres òrgans o processos participatius amb infants (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b).

Promoure la participació dels infants des d'una base de recerca i coneixement que representa totes les infàncies

Tal vegada, un dels altres valors dels Altaveus d'Infants de Barcelona sigui, a banda de buscar un marc de participació autèntic, el fet que parteix d'una base de recerca i coneixement àmplia i robusta que garanteix que en els espais d'escolta i diàleg, malgrat estar formats per grups de 20 a 30 infants, el que es representa, en realitat, és la diversitat d'infàncies de la ciutat. Els infants membres de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat n'han estat conscients, tal com explica el Pol Colinas: “Per a mi és molt important poder participar en aquest projecte perquè estic donant veu a molts nens i nenes de la ciutat. El que necessitem ho estic dient jo, però potser ho necessiten moltes més persones”. En la mateixa línia, el Max Cuevas diu: “A mi, de l'Altaveu d'Infants, m'agrada sobretot fer aquests diàlegs per ajudar els nens i nenes de tota Barcelona i crec que és important perquè sento que ajudo i que gràcies a tot l'Altaveu d'Infants de la Ciutat podem fer una ciutat on s'inclouguin més els nens i nenes” (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2025a).

I és que els Altaveus d'Infants no parteixen de zero, sinó que són la culminació de dues fases anteriors del programa centrades a generar un coneixement extens, rigorós i representatiu de les infàncies a la ciutat.

El primer any del programa es realitza la recerca quantitativa a través d'una enquesta sobre benestar subjectiu que responen uns 5.000 infants d'entre 8 i 11 anys a partir d'una mostra estadística robusta i representativa de les diferents condicions de vida de la infància a la ciutat, gràcies a la implicació de 65 escoles. Es tracta de l'única enquesta sobre infància a la ciutat que responen directament els nens i nenes i no pas les persones adultes que en tenen cura; els infants actuen com a informants clau. El fet que la mostra sigui estadísticament representativa per districte, estrat de renda i tipologia de centre garanteix la representativitat de les diferents condicions infantils de la ciutat. A més, hi ha un qüestionari simplificat perquè els infants amb necessitats especials de suport educatiu també puguin respondre l'enquesta.

El programa Parlen els nens i nenes: el benestar de la infància a Barcelona és un programa híbrid que combina recerca i participació durant cicles de 4 anys de durada en què nens i nenes són protagonistes a totes les fases.

Infants de l'Escola Barcelona contesten l'enquesta de Benestar Subjectiu de la Infància a Barcelona (novembre de 2021)

El procés de recerca no acaba amb el qüestionari. S'estén al llarg d'un segon any, en el qual es fan tallers participatius amb una part dels infants enquestats (en la segona edició han estat al voltant de 2.000 infants de 38 escoles) i novament es garanteix una mostra raonada per districte, estrat de renda i tipologia de centre. Els tallers suposen la fase de recerca qualitativa en la qual els infants actuen com a coinvestigadors dels resultats de l'enquesta, ja que se'ls

pregunta sobre el perquè dels resultats i se'ls demana que aportin elements d'interpretació. Els tallers també són l'inici de fase de la participació estricta dels nens i nenes (respondre l'enquesta i analitzar resultats també és una forma de participar). A la segona part del taller se'ls demana que facin propostes de millora del benestar de la infància partint dels resultats de l'enquesta i de les interpretacions que en fan. En aquesta fase els nens i nenes activen la seva agència ciutadana com a ciutadans i ciutadanes protagonistes i formulen propostes de millora del seu benestar amb què es configurarà l'Agenda dels Infants.

Un dels tallers participatius del programa a l'Escola Heura (març de 2023)

L'Agenda dels Infants és un document que, sobre la base dels resultats de l'enquesta i els tallers, sintetitza les demandes dels nens i nenes de Barcelona per millorar el benestar de la infància, en una clau clarament política. L'ordre de les demandes obeeix a un procés de prioritització en el qual participen tots els infants dels tallers amb qui també es contrasta la redacció final d'aquestes demandes per garantir que qualsevol infant les podrà entendre i compartir amb el seu entorn. L'Agenda dels Infants no només recull les demandes, sinó també les propostes i les idees concretes de millora que les nenes i els nens de la ciutat adrecen a l'administració, a les escoles, a les famílies, a ells mateixos, a altres agents rellevants com els mitjans de comunicació, les empreses i als veïns i les veïnes; en el benentès que assegurar i millorar el benestar de la infància és una responsabilitat compartida (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2023).

L'Altaveu d'Infants de l'Escola Molí de Finestrelles presenta l'Agenda dels Infants a l'equip de mestres de l'escola (maig de 2024)

Aquesta agència ciutadana dels infants s'amplia el tercer any del programa, un cop publicada l'Agenda dels Infants, a través dels grups de nens i nenes constituïts com a Altaveu d'Infants a les escoles i, encara més, durant el quart any del programa amb l'Altaveu d'Infants de la Ciutat (Cortés i Pineda, 2025; Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024a).

El gran salt: de la comunitat educativa a la gran ciutat

Els 13 grups Altaveu d'Infants a les escoles, integrats per uns 450 infants de cinquè de primària, van presentar l'Agenda dels Infants al Comissionat de Polítiques d'Infància, Adolescència, Joventut i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona, Javier Rodríguez, i a la tinenta d'alcaldia, Maria Eugènia Gay, en un gran acte que posava la primera llavor del futur Altaveu d'Infants de la Ciutat.

Dels Altaveus d'Infants a les Escoles en surt l'Altaveu d'Infants de la Ciutat, format per 27 infants de 6è de primària que han participat en totes les fases del programa: van fer l'enquesta quan feien 3r, els tallers participatius quan feien 4t i van formar part de l'Altaveu d'Infants de la seva escola quan feien 5è. El 6 de juny de 2024, l'alcalde de Barcelona, Jaume Collboni, i el comissionat Javier Rodríguez, els van investir com a infants altaveu i els van fer l'encàrrec formal i solemne de difondre l'Agenda dels Infants a diferents representants polítics i socials de la ciutat amb l'objectiu d'arrencar compromisos de millora del benestar de la infància.

Prop de 450 infants dels 13 grups Altaveu d'escola presenten l'Agenda dels Infants a l'Ajuntament, en un acte al Poliesportiu Municipal Camp del Ferro amb la presència de la segona tinenta d'alcaldia, Maria Eugènia Gay, i el comissionat de Polítiques d'Infància, Adolescència, Joventut i LGTBI, Javier Rodríguez (21 de novembre de 2023)

L'Altaveu d'Infants de la Ciutat, el dia de la seva constitució solemne per part de l'alcalde de Barcelona, Jaume Collboni (6 de juny de 2024)

Institut Metròpoli

La metròpoli en transformació: noves dinàmiques, noves polítiques
Els Altaveus d'Infants de Barcelona

Les expectatives d'aquests nens i nenes a l'hora de decidir apuntar-se a l'Altaveu d'Infants de la Ciutat eren que es tinguessin en compte les seves propostes, poder parlar amb l'alcalde, sentir-se lliures i guanyar seguretat, pensar espais per a adolescents i millorar la vida dels nens i nenes.

Durant el curs 2024-2025, l'Altaveu d'Infants s'han reunit amb gairebé 200 persones a partir de set diàlegs: amb el comissionat d'infància, que els ha explicat com des de l'acció de govern es dona resposta a l'Agenda dels infants (Ajuntament de Barcelona, 2024); els 100 representants del Consell de Ciutat; el Consell Nacional d'Infants i Adolescents de Catalunya; el Síndic de Greuges de Barcelona i l'adjunta d'infància de la Sindicatura de Greuges de Catalunya; els diferents grups polítics municipals amb representació a l'Ajuntament; les plataformes de participació social (Consell Municipal de Benestar Social, Xarxa dels Drets de la Infància i el grup motor de participació de la infància de l'Ajuntament de Barcelona) i el Consell Educatiu Municipal de Barcelona.

Una nena aixeca la mà per demanar el torn de paraula i intervenir al Consell de Ciutat durant el diàleg amb l'Altaveu d'Infants de la Ciutat (desembre de 2025)

Més enllà de ser escoltats: que es tingui en compte el que ens diuen els infants, o sobre com aconseguir incidència

El 40% dels infants d'entre 8 i 11 anys no estan del tot satisfets amb com els escolten les persones adultes (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2022a). Això no vol dir que no se sentin escoltats en absolut, o que no tinguin cap espai on poder donar la seva opinió; vol dir que consideren que les persones adultes no els escolten prou o no els escolten prou bé. En aquest sentit, és especialment rellevant destacar que els grups Altaveu d'Infants proposen una metodologia con-

creta que aspira a oferir no només un espai de participació i escolta autèntiques, sinó també una possibilitat d'incidència de les propostes dels infants: que les propostes dels nens i de les nenes es tinguin en compte en el mateix nivell d'importància que la dels altres agents de la ciutat. Els nens i nenes ho han tingut clar durant aquest procés, tal com explica la Inés García: “El que més m'agrada és fer reunions i poder parlar i explicar el que volem. Per a mi és molt important participar per poder dir les nostres opinions a gent important de Barcelona i Catalunya, que ens poden escoltar i poden fer els canvis que volem i fer que Barcelona sigui millor” (Institut Infància i Adolescència de Barcelona , 2025a).

I és que, tal com recull la CDI, no es tracta només que els infants puguin donar la seva opinió, sinó que aquesta opinió ha de ser tinguda en compte, i més en tots els temes afecten la infància. O, dit d'una altra manera, perquè la participació tingui sentit ha de generar impacte, encara que sigui amb graus d'incidència diferents o en moments espaiats en el temps; perquè la participació sigui genuïna ha de ser útil i vinculant: ha d'aspirar a aconseguir una incidència real i provocar canvis tangibles i perceptibles pels infants, especialment en els temes que els són rellevants i significatius per a la seva vida (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b).

El programa Parlen els nens i nenes proposa una metodologia concreta per oferir als infants no només un espai de participació i escolta, sinó la possibilitat d'incidir en canvis.

L'Altaveu d'Infants de la Ciutat i Javier Rodriguez, comissionat de Polítiques d'Infància, Adolescència, Joventut i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona amb el diploma signat per l'alcalde de Barcelona en reconeixement a la seva participació en el programa durant l'acte de cloenda (4 d'abril de 2025).

Una evidència d'aquesta capacitat d'incidència són els compromisos per avançar en les qüestions que preocupen als infants, que els 13 representants dels diàlegs van adquirir amb l'Altaveu d'Infants de la Ciutat en l'acte de cloenda del 4 d'abril de 2025. D'aquesta manera han donat resposta a dues preguntes clau formulades a partir dels diàlegs: què estan fent per donar resposta a les demandes de l'Agenda dels Infants i quins compromisos nous poden adquirir (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2025b).

Aquesta resposta ha permès als infants constatar que les seves idees poden generar canvis concrets i tangibles que contribueixin a millorar el benestar dels infants. Així ho han expressat els testimonis dels infants al llarg del procés i en la valoració final, com el de l'Adriana Cerdà: "M'agrada poder fer propostes i que els adults ens escoltin. Per a mi és important perquè és una manera de canviar el món i així, amb els meus companys, participem i fem coses per millorar els espais i que la gent estigui més a gust a la seva ciutat" (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2025a).

Capacitació i exercici de ciutadania en espais de participació autèntica

Participar en primera persona i sentir que aquesta participació és útil en la defensa dels interessos dels infants representa un marc de capacitació i aprenentatge de gran abast imprescindible per a l'exercici de ciutadania (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b).

Els impactes que haurà generat l'Altaveu d'Infants de la Ciutat en els 27 nens i nenes que en formen part no es podran conèixer en profunditat fins un cop analitzat i publicat l'informe de recerca, però ja disposem d'unes primeres valoracions que els infants han fet durant el procés i al final de cadascun dels 7 diàlegs que han mantingut. Sabem que han guanyat confiança a l'hora de parlar, que han superat la vergonya o els ha ajudat a posar-se en la pell dels altres i canviar la seva perspectiva vers el que poden fer les persones adultes. També sabem que els nens i nenes han valorat positivament l'experiència, ja que puntuen els diàlegs amb un 4,8 sobre 5 (vegeu la **taula 1**). Ara bé, destaca el fet que, malgrat que els infants s'han sentit escoltats durant els diàlegs (4,7 sobre 5), quan els preguntem si les persones amb qui s'han reunit faran alguna cosa per l'Agenda dels Infants, la seva valoració no és tan positiva (4 sobre 5, la puntuació més baixa de les valoracions —cal assenyalar que aquestes valoracions són prèvies a l'acte de cloenda en què van rebre els compromisos formals d'actuació dels 13 representants).

Respecte a la utilitat dels diàlegs són destacables les reflexions de dues membres de l'Altaveu de Ciutat. La de la Lola Velilla que diu: "Al principi no estava segura de si serviria d'alguna cosa, però ara penso que sí que servirà, encara

que els canvis seran lents. Perquè de moment no hem vist cap canvi, però ara tinc fe”. I la de la Inés Garcia, que diu: “El que volem és que hi hagi canvis perquè fa molt de temps que treballem, ens hem esforçat molt per explicar el que pensen molts nens i nenes. I el que volem és que aquesta feina serveixi per canviar les coses: volem que feu alguna cosa, perquè encara no ho hem pogut veure què heu fet a partir de les demandes. Fins ara ens heu escoltat, però no hem vist res”.

El que volem és que la nostra feina serveixi per canviar les coses: volem que feu alguna cosa, perquè encara no ho hem pogut veure què heu fet a partir de les demandes. Fins ara ens heu escoltat, però no hem vist res (Inés Garcia).

Respecte el compliment de les expectatives, els infants valoren que s’han complert —de major en menor mesura—: 1) Han parlat amb l’alcalde; 2) S’han sentit lliures i han guanyat seguretat; 3) Han millorat la vida dels nens i nenes; 4) S’han tingut en compte les seves propostes i 5) han pensat espais per a adolescents.

Taula 1. Valoracions dels infants de l’Altaveu d’Infants de la Ciutat després de cada diàleg

	M'he sentit còmode, tranquil/a i amb confiança per parlar	M'he sentit escoltat/da per les persones adultes	Penso que les persones adultes faran alguna cosa per l'Agenda dels Infants	M'ho he passat bé	Mitjana del diàleg
Resposta del govern municipal	4,2	4,6	4,0	4,9	4,4
Consell de Ciutat	4,5	4,7	4,1	5,0	4,6
CNIAC	3,8	4,6	3,4	4,6	4,1
Síndic de Greuges	4,3	4,8	4,2	4,6	4,5
Grups polítics municipals	4,5	4,8	4,3	5,0	4,7
CMBS	4,5	4,8	4,2	4,9	4,6
CEMB	4,4	4,7	4,0	4,6	4,4
Mitjana segons tipus de valoració	4,3	4,7	4,0	4,8	

Font: elaboració pròpia de l’IIAB, a partir dels qüestionaris de valoració dels nens i nenes de l’Altaveu d’Infants de la Ciutat després de cada diàleg

Imatge dels infants de l'Altaveu d'Infants valorant si s'han sentit lliures i han guanyat seguretat (verd = sí, groc = més o menys, i vermell = no) en l'acte de cloenda de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat (4 d'abril de 2025).

L'empremta de l'Altaveu d'Infants

Una pregunta rellevant i alhora difícil de contestar és: amb el pas del temps, què en queda del pas per l'Altaveu d'Infants? Sabem que quatre anys després de la primera edició, tres dels infants participants —avui joves de 18 anys— han estat disposats a participar del primer diàleg d'aquesta segona edició explicant la seva experiència i també donant consells als nous infants de l'Altaveu. Els tres joves han destacat l'oportunitat que va representar per a ells les visites i diàlegs a les sales nobles de l'Ajuntament, així com la sensació de sentir que estaven fent alguna cosa molt important i rellevant per a la infància i per a la ciutat. Tots tres coincidien a destacar la importància de tenir experiències com aquesta perquè la política afecta tothom, també els nens i nenes.

De l'empremta d'aquesta segona edició, a curt termini podem dir que gairebé el 100% dels infants (26 dels 27) s'han mantingut vinculats a l'Altaveu de Ciutat durant tot el procés, mentre que a la primera edició només ho van fer el 50% dels que van començar. I entre les 20 respostes dels qüestionaris de continuïtat que s'han recollit, hi ha 18 infants que volen continuar, bé implicats amb el projecte d'alguna manera, bé en altres espais de participació que els proposi l'Ajuntament, bé com a mentors i mentores en la propera edició. Entre els que volen continuar, més del 50% (10) diuen que ara tenen moltes més ganes de participar i vuit les mateixes que tenien en començar a l'Altaveu de Ciutat.

Tres dels joves que van participar a la primera edició de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat visiten els nens i nenes que formen part de la segona edició del projecte, en el primer diàleg (12 de novembre de 2024).

Conclusions: dificultats, aprenentatges i nous reptes per als futurs Altaveus d'Infants de Barcelona

A banda de donar compliment als marcs normatius i de nodrir-se del coneixement únic i valuós que tenen els nens i nenes sobre la infància per aplicar-lo al disseny i avaluació de polítiques públiques, generar espais de participació per als infants és també una via per transformar la representació social de la infància, encara massa dominada per concepcions adultocèntriques i paternalistes que ens impedeixen reconèixer el seu estatus ciutadà. Si, a més, com és el cas dels Altaveus d'Infants, aquests espais de participació es despleguen en determinades condicions, el reconeixement com a ciutadans i ciutadanes del present és encara major. Des de l'Institut Infància i Adolescència pensem que és imprescindible que la participació amb infants busqui un simbolisme que atorgui importància a la participació dels nens i nenes; fer-ho des del rigor i amb una posada en escena que doni als infants la possibilitat de dialogar amb persones adultes en peu d'igualtat; vetllar per la solemnitat i seriositat del diàleg i, alhora, per la comoditat i benestar dels infants; i perseguir repercussió pública i mediàtica. En aquest darrer sentit, és destacable la participació dels

infants del programa Parlen els nens i nenes en diversos mitjans de comunicació, com ara Catalunya Ràdio, Ràdio Estel, el Diari de l'Educació, Betevé, el Periódico, Ara, InfoK i TV3.

Generar espais de participació significa reconèixer la seva ciutadania activa, i també donar valor i categoria política a les seves demandes i preocupacions, i visibilitzar la seva capacitat de vehicular-les perquè es tinguin en compte no només en la política pública, sinó en tots els espais de decisió que afecten els entorns de vida dels infants (la família, l'escola, el barri i l'espai públic).

Tot i amb això, queden reptes pels quals cal seguir treballant. Com a mínim tres, amb què finalitzarem aquest article: 1) la garantia de la representativitat dels infants de contextos educatius i socioeconòmics de major vulnerabilitat; 2) la manera de comunicar el retorn dels compromisos i l'impacte de la participació; i 3) revertir la mirada adultocèntrica que continua impregnant la nostra societat, menystenint la ciutadania i les capacitats dels infants.

DIFICULTATS PER A LA PARTICIPACIÓ I GARANTIA DE LA REPRESENTATIVITAT

Un dels reptes identificats és el de garantir el principi de participació inclusiva, que significa que la participació ha de representar totes les infàncies i adolescències del municipi (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2024b).

En el cas de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat, la representativitat està garantida pel procés de recerca en què es fonamenta l'Agenda dels Infants, la qual cosa permet que l'Altaveu d'Infants de la Ciutat actuï com a grup de representació de totes les infàncies d'entre 8 i 11 anys de Barcelona. El potencial de combinar recerca i participació és altíssim, i pot ajudar a mitigar les dificultats per escoltar una veu dels infants que sigui realment representativa de les condicions i entorns diversos dels nens i de les nenes de la ciutat, especialment quan els contextos familiars dificulten la seva vinculació en espais de participació.

El potencial de combinar recerca i participació és altíssim, i pot ajudar a mitigar les dificultats per escoltar una veu dels infants que sigui realment representativa de les condicions i entorns diversos dels nens i de les nenes de la ciutat, especialment quan els contextos familiars dificulten la seva vinculació en espais de participació.

Hem constatat que quan l'acció participativa surt dels espais organitzats com l'escola, l'esplai, el casal infantil o la ludoteca, les possibilitats de participació passen a dependre del suport de la família. El seu acompanyament és imprescindible, no només en aspectes logístics, sinó també en l'àmbit motivacional, per animar i reconèixer la importància de la seva participació.

Amb l'experiència de l'Altaveu de Ciutat hem constatat com el context socioeconòmic de la família condiona les possibilitats de participació dels infants. En la primera edició es va evidenciar com els infants de contextos més desfavorits deixaven de venir al grup. Es van identificar dues causes principals: 1) les dificultats logístiques d'acompanyament, com ara els horaris laborals de tarda, o les dificultats de traslladar-se lluny de l'entorn proper i 2) les barreres culturals i d'imaginari familiar, des de les quals la implicació de l'infant en espais participatius no és prioritària, ni es percep com a important davant altres activitats o necessitats que sí cal cobrir (Ajuntament de Barcelona, 2022).

En aquesta segona edició hem desplegat mesures per combatre aquests obstacles oferint acompanyament en el trasllats a les sessions i diàlegs a aquells infants que ho necessitessin i comptant, en algun cas, amb la complicitat de l'equip directiu del centre que ha facilitat que infants que tenien interès a participar a l'Altaveu de la Ciutat poguessin participar.

Una altra millora implementada ha estat intensificar i vetllar per una comunicació curosa amb les famílies, personalitzada i ajustada a les diferents necessitats i casuístiques. En aquest sentit, el compromís dels infants fins al final del projecte, fins i tot més enllà dels mínims d'implicació que s'havien marcat inicialment, és un bon indicador no només de l'interès del projecte per als infants, sinó també de la importància que li han conferit les seves famílies.

Tot i les millores implementades, pensem que hi ha marge de millora pel que fa a la diversitat d'infants que composen l'Altaveu en termes de diversitat socioeconòmica, d'origen o de capacitats i encara tenim el repte d'identificar mecanismes per fomentar la implicació de totes les famílies.

EL ROL I ACTITUD DE LES PERSONES ADULTES, UN CONDICIONANT PER A LA PARTICIPACIÓ INFANTIL

El segon repte identificat té a veure amb la mirada adultocèntrica, que continua impregnant la nostra societat i menysté la ciutadania i les capacitats dels infants (Morales i Martínez, 2024). Una participació autèntica de la infància no només passa per crear mecanismes d'escolta periòdics, representatius i genuïns, sinó també per un canvi de mirada per part de les persones adultes: passa per desaprendre i per qüestionar-nos valors i concepcions adultocèntriques que tenim profundament interioritzades, reconèixer els infants com a interlocutors vàlids en allò que expressen i escoltar-los en condicions d'horizontalitat. Fins i tot tenint-ho clar, resulta difícil d'implementar (Pineda et al., 2025).

Més enllà del rol importantíssim de la família —que també pateix el biaix adultocèntric— hi ha altres persones adultes que intervenen i condicionen el desenvolupament de la participació dels infants. En aquest sentit, durant els més de 35 diàlegs en què han participat els 13 Altaveus d'Infants a les Escoles amb

més de 300 persones adultes, i els 7 diàlegs de l'Altaveu de Ciutat amb més de 200 adults, s'ha fet palès que el rol de les persones adultes és cabdal com a acompanyants i dinamitzadores de la participació i com a receptores d'aquesta participació.

Primerament, les persones adultes que acompanyen els processos de participació han de vetllar per garantir el benestar i l'aprenentatge tant grupal com individual, han de donar als infants el paper de protagonistes i han d'estar convençudes que tenen coses a dir i a oferir, sense fer-los dir el que els adults volen sentir, i sense judici.

En segon lloc, les persones adultes que es reuneixen i dialoguen amb la canalla, també tenen un rol cabdal, perquè la manera com interlocuten amb els infants condiciona la vivència de la participació dels nens i de les nenes. Malgrat que hi ha bones pràctiques, també és habitual que les persones adultes tinguin actituds o facin comentaris que van totalment en oposició als principis de la participació, com ara posar-se a la defensiva, desacreditar les demandes dels infants assenyalant comportaments contradictoris dels nens i nenes, prendre's les demandes com a crítiques directes o justificar insistentment que les coses són com són sense donar marges de millora. I és que la participació útil i vinculant necessita persones adultes disposades a escoltar el que diuen els nens i les nenes i a assumir compromisos de canvi i millora (Curcoll i Pineda, 2025) (Presas et al., 2024).

El rol de les persones adultes és cabdal, tant en l'acompanyament i dinamització de la participació com quan en són els receptors, per això es fa una petita reflexió amb les persones adultes abans de començar els diàlegs per prevenir al màxim les actituds adultocèntriques.

Per mitigar aquests automatismes adultocèntrics que la majoria de persones adultes tenim interioritzats, en els diàlegs de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat s'ha incorporat un reflexió inicial amb les persones adultes que interlocutaran amb els nens i nenes, sense la presència dels infants. En aquesta breu reflexió, es donen indicacions sobre l'actitud corporal (no han de mirar el mòbil); sobre el tipus d'interlocució (no els han de fer preguntes privades o personals, ni alligonar-los) i sobre el sentit del diàleg (han de buscar compromisos d'acció concrets a partir de les demandes i propostes dels nens i nenes). Això no significa que haguem de complir els desitjos i propostes dels infants, sinó que és una invitació a dialogar amb els infants, escoltar-los, analitzar què ens diuen i què proposen i, alhora, fer-los saber què es podrà posar en pràctica i què no, ja que, per motius tècnics, econòmics o pedagògics, entre d'altres, no sempre és possible donar resposta a tot el que demanen els infants o respondre en els termes que demanen.

UN PROCÉS PARTICIPATIU QUE GENERA IMPACTE

El tercer dels reptes identificats té a veure amb els impactes de la participació. L'Altaveu d'Infants de la Ciutat és una experiència única de participació que té un gran potencial d'impacte individual (en els infants participants), però també en les persones amb qui s'han reunit i, finalment, en l'àmbit de ciutat.

Cal destacar, en primer lloc, que més enllà de constatar aprenentatges i noves aptituds adquirides —sobre els que ja ens hem aturat en aquest article—, la gran majoria d'infants participants manifesten el seu desig de seguir connectats amb la participació i els seus impactes. Una petició recurrent tant per part dels infants com de les seves famílies és la necessitat de continuar informats sobre decisions rellevants que es produeixin en la política municipal i garantir que els nens i nenes coneguin els canvis que la ciutat va aplicant per millorar el benestar de la infància. D'aquesta manera, el sentit últim de la participació i la consciència d'haver contribuït a millores concretes i palpables augmentarà el seu sentiment d'adhesió i el seu compromís amb un exercici actiu de ciutadania. La comunicació dels impactes de la participació, que sovint són dilatats en el temps, es converteix en un repte en sí mateix.

Malgrat que s'han fet diverses comunicacions amb tots els infants i no només amb les escoles del programa (s'ha enviat a totes les escoles de la ciutat la resposta del govern a les seves demandes), també és un repte com adreçar-se als nens i nenes en tant que ciutadans actius per fer-los coneixedors dels progressos de la ciutat amb relació a les qüestions que els preocupen. En aquest sentit, caldrà pensar en noves fórmules per afavorir encara més les comunicacions amb les escoles durant el desplegament de l'Altaveu de Ciutat (perquè els infants de l'Altaveu puguin compartir les seves vivències amb els companys i companyes) i també en fórmules de comunicació d'impactes posteriors amb tots els nens i nenes de la ciutat.

En segon lloc, cal destacar que les sessions de diàleg han obert una nova perspectiva i han fet evident la necessitat dels adults de reunir-se amb els infants periòdicament i amb diferents fórmules i espais per escoltar els nens i les nenes, a més de contrastar i compartir amb ells els temes que els afecten. El que més han valorat les persones amb qui s'ha reunit l'Altaveu d'Infants ha estat la possibilitat d'escoltar-los directament i de dialogar amb ells sobre les seves necessitats i demandes, i també la sinceritat, senzillesa i espontaneïtat de les seves intervencions, així com la seva voluntat d'incidir en les qüestions que els infants volen millorar. És significatiu que gairebé tots els representants dels diàlegs hagin expressat el seu desig de tornar-se a reunir amb l'Altaveu de Ciutat i de fer-ho de forma periòdica per seguir aprofundint en els temes que els preocupen. Ho han explicitat en el moment dels diàlegs, i ho han destacat i posat de manifest durant les seves intervencions en l'acte de cloenda de l'Altaveu d'Infants, dedicat a la resposta dels representants a l'Agenda dels Infants (Institut Infància i Adolescència de Barcelona, 2025b).

En tercer lloc, és imprescindible mencionar que durant l'acte de cloenda de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat, l'Ajuntament de Barcelona ha anunciat formalment que ja està treballant en la creació del Consell d'Infants de Barcelona, sumant-se així als 172 municipis catalans que ja disposen d'aquest mecanisme d'escolta permanent dels infants. El Consell d'Infants s'ha anunciat com a resposta de les demandes dels nens i nenes en l'àmbit de la participació i s'ha destacat la importància de l'Altaveu d'Infants de la Ciutat en l'impuls del nou Consell d'Infants de Barcelona (EducaBarcelona, 2025). També s'ha convidat als nens i nenes de l'Altaveu de Ciutat que ho desitgin a participar del disseny del futur Consell d'Infants.

Per això podem dir que el programa ha obert un camí que ja no es pot desfer i que, a banda de les aportacions que puguin fer els infants, els aprenentatges acumulats en la primera i en la segona edició del programa Parlen els nens i nenes orientaran noves experiències de participació, entre les quals el nou Consell d'Infants de Barcelona, que serà l'òrgan solemne de participació de la infància a la ciutat.

Referències

- Ajuntament de Barcelona (2018). Impulsem la participació dels infants en els serveis i projectes municipals. *Direcció de Serveis d'Infància, Joventut i Gent Gran; Àrea de Drets Socials; Ajuntament de Barcelona*. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/impulsem-participacio-infants-serveis-projectes-municipals.pdf>
- Ajuntament de Barcelona (2022). Recull d'experiències de participació infantil a la ciutat de Barcelona. *Direcció de Serveis d'Infància, Joventut i Persones Grans. Àrea de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI. Ajuntament de Barcelona*. <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/resultats-construccio-desenvolupament-la-innovacio-processos-participacio-infantil-adolescent.pdf>
- Ajuntament de Barcelona i Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2024). 77 actuacions per millorar la vida i els drets de la infància i l'adolescència a Barcelona. Pla d'infància 2021-2030. Període 2024-2027. *Direcció de Serveis d'Infància, Joventut i Persones Grans - Àrea de Cultura, Educació, Esports i Cicles de Vida. Ajuntament de Barcelona*. https://ajuntament.barcelona.cat/infancia/sites/default/files/pla_dinfancia_2025_enero_2025_.pdf
- Convention on the Rights of the Child, Pub. L. No. General Assembly resolution 44/25, United Nations Human Rights-Officer of the High Commissioner (1989). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- Cortés, Emma i Pineda, Laia (2025) Altavoz de Niños y Niñas de Barcelona: una experiencia dentro del programa “Hablan los niños y niñas: el bienestar de la infancia en Barcelona”. *Octaedro-Colección Horizontes-Universidad*. 101-116 <https://octaedro.com/wp-content/uploads/2025/08/9788410791237.pdf>
- Curcoll, Laia i Pineda, Laia (2025). El dret a prendre la paraula. A *La veu de la infància. Guia per dinamitzar experiències de ràdio escolar*. Ràdios Escolars en Xarxa (REX). https://institutinfancia.cat/wp-content/uploads/2025/05/202505_guia_radios_escolars_cap2.pdf

- EducaBarcelona (2025). L'Altaveu d'Infants de la Ciutat dona impuls al Consell d'Infants de Barcelona. *Diari de l'educació i Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB)*. <https://educa.barcelona/2025/04/09/laltaveu-dinfants-de-la-ciutat-dona-impuls-al-consell-dinfants-de-barcelona/>
- Generalitat de Catalunya. (n/d). *Consell Nacional dels Infants i els Adolescents de Catalunya (CNIAC)*. Generalitat de Catalunya. <https://pdia.blog.gencat.cat/coneix-el-cniac-triplic/>
- Generalitat de Catalunya (2020). La Recol·lecta. Promou la participació a la teva escola. *Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència i Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya*. <https://agora.xtec.cat/escola-elboscomontra/wp-content/uploads/usu158/2020/11/MANUAL-LARECOL-LECTA.pdf>
- Hart, Roger (1993). La participacion de los niños: de la participación simbolica a la participación autentica. *UNICEF. Innocenti Research Centre. Innocenti Essay, 4*. https://www.researchgate.net/publication/46473553_La_participacion_de_los_ninos_de_la_participacion_simbolica_a_la_participacion_autentica
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (n/d). *Parlen els nens i nenes. El benestar de la infància a Barcelona*. Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut Metropolità (Ajuntament de Barcelona). <https://institutinfancia.cat/programes/parlen-els-nens-i-nenes/>
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2022a). *Primeres dades de l'Enquesta de Benestar Subjectiu de la Infància a Barcelona 2021*. Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ajuntament de Barcelona). <https://www.institutmetropoli.cat/estudi/primeres-dades-de-lenquesta-de-benestar-subjectiu-de-la-infancia-a-barcelona/>
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2022b, April). *Hablan los niños y las niñas. El bienestar subjetivo de la infancia en Barcelona*. Asociación Internacional de Ciudades Educadoras (AICE). Banco de Experiencias. <https://bidce.org/es/experiencia/103>
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2023). Agenda dels infants: 11 demandes i 30 propostes per millorar el nostre benestar (2a edició). *Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut Metropolità. Ajuntament de Barcelona*. https://institutinfancia.cat/wp-content/uploads/2023/11/20231121_Agenda_Infants_2ed.pdf
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2024a). Altaveus d'Infants a les Escoles: construint espais de diàleg dels infants amb la seva comunitat educativa per millorar el benestar dels nens i nenes. *Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut Metropolità de Barcelona (Ajuntament de Barcelona)*. <https://institutinfancia.cat/media-teca/altaveus-dinfants-a-les-escoles-informe-de-recerca/>
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2024b). *Principis ètics i metodològics per a la participació autèntica de la infància i l'adolescència*. https://institutinfancia.cat/wp-content/uploads/2024/07/20240722_principis_etics_metodologics_participacio.pdf
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2025a) L'opinió dels protagonistes: l'Altaveu d'infants de la Ciutat. *Protagonistes*, Jal, 100, 1415
- Institut Infància i Adolescència de Barcelona (2025b). Barcelona dona resposta a les demandes dels infants de la ciutat. *Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut Metropolità i Ajuntament de Barcelona*. https://institutinfancia.cat/wp-content/uploads/2025/04/20250404_DOCUMENT_RESPOSTA_DIALEGS_AIC.pdf
- Morales, Santiago i Martínez, Marta (2024). Adultocentrismo ¿Qué piensan chicas y chicos? Octaedro.

- Nacions Unides. Comit  de los Derechos del Niño (2009). Observación general núm. 12 sobre el derecho a ser escuchado (CRC/C/GC/12). Naciones Unidas. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11
- Pineda, Laia; Curcoll, Laia i Cort s, Emma (2025). Trencar la visió adultocèntrica a partir de la participació genuïna i l'escolta atenta. *Protagonistes, Ja!*, 100, 10–11. <https://protagonistesja.wordpress.com/2025/03/28/trencar-la-visio-adultocentrica-a-partir-de-la-participacio-genuina-i-lescolta-atenta/>
- Presas, Clara; Santaolalla, Adrià i Torrella, Laura (2024). El paper de les persones adultes per a l'èxit dels programes de participació infantil: l'experiència dels Altaveus d'Infants a les Escoles de Barcelona. [entrada de blog] *Institut Infància i Adolescència de Barcelona*. <https://institutinfancia.cat/blog/el-paper-de-les-persones-adultes-per-a-lexit-dels-programes-de-participacio-infantil-lexperiencia-dels-altaveus-dinfants-a-les-escoles-de-barcelona/>
- Save the Children (2021). Los nueve requisitos básicos para una participación significativa y  tica de la ni ez. *Save the Children*. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/basic_requirements-spanish-final_0.pdf/

